A N I C I U S
M A N L I U S
S E V E R I N U S

BOETHIUS

FILOSOFIJOS PAGUODA

ALK

Alma littera

Viršelyje panaudotas 1656 m. Leidene išleistos knygos „An. Manl. Sever. Boetii, Consolationis philosophiae libri V. Ejusd. Opuscula sacra auctiora", saugomos Vilniaus universiteto bibliotekoje, antraštinio puslapio fragmentas

PHILOSOPHIAE

CONSOLATIO

FILOSOFIJOS

PAGUODA

PHILOSOPHIAE

ANICIUS MANLIUS SEVERINUS BOETHIUS

CONSOLATIO

FILOSOFIJOS

ANICIJUS MANLIJUS SEVERINAS BOETIJUS

PAGUODA

Iš lotynų kalbos vertė

Lizeta Lozuraitytė

Vilnius 2000

UDK 1(37)
Bo-83

Versta iš: Anicius Manlius Severinus Boethius,
PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS
LIBRI QUINQUE
Carl Winter Universitätsverlag,
Heidelberg, 1977

Knygos išleidimą parėmė
ATVIROS LIETUVOS FONDAS

ISSN 1392-1673
ISBN 9968-02-814-0

TURINYS

ANICIJUS MANLIJUS SEVERINAS BOETIJUS:

GYVENIMAS IR KŪRYBA

Boetijaus „Filosofijos paguoda", pasaulinio knygų lobyno perlas, greta Šventojo Rašto, bene labiausiai skaitoma, verčiama ir komentuojama viduramžiais ir Renesanso laikais knyga, nepraranda gaivumo iki šiol. Joje sutelktai perteiktos pagrindinės antikinės išminties sąvokos ir temos. Nuolatinis filosofinių apmąstymų akstinas buvo ir moksliniai Boetijaus veikalai, per kuriuos vidurinių amžių ir moderniuosius Vakarus pasiekė antikinės filosofijos palikimas. Aristotelio vertimai į lotynų kalbą ir adaptuoti komentarai supažindino su vėlyvosios antikos egzegeze ir sukūrė tikslią techninę filosofinę lotynų kalbą, teologinės studijos suteikė teologijai tikslius prigimties, asmens, būties, būtybės sąvokų apibrėžimus, o muzikos ir aritmetikos traktatais beveik tūkstantį metų naudotasi kaip vadovėliais. Pažintį su Boetijaus gyvenimu ir darbais pradėsime jo epochos aprašymu.

ROMA BARBARŲ VALDŽIOJE

Boetijus (apie 480–525 m.) gyveno palyginti ramiu metu. Jo viešasis gyvenimas maždaug sutampa su ostgotų karaliaus Teodoriko valdymu, kai Italija atsikvėpė po nuolatinių perversmų ir sumaniai tvarkydamasi atgavo ūkinę bei politinę pusiausvyrą. Romoje po 410 m. vestgotų, o ypač po 455 m. vandalų siautėjimo imperatorių vis dažniau parinkdavo germanų vadai, pagal sutartį tarnavę samdinių kariuomenėje. Vienas tokių karvedžių buvo skirų, rugijų ir herulų karalius Odoakras, 476 m. atėmęs valdžią iš nepilnamečio imperatoriaus Romulo (o faktiškai iš jo tėvo Oresto, kuris savo ruožtu metais anksčiau buvo išstūmęs Bizantijos statytinį Julijų Nepotą). Senatui neprieštaraujant, Odoakras imperinės valdžios insignijas išsiuntė Rytų Romos imperatoriui Zenonui. Šį įvykį sutarta laikyti ežiaženkliu tarp antikos ir viduramžių, grandimi tarp Vakarų Romos imperijos ir ją išklibinusių atsikraustėlių tautų valdžios. Tačiau Odoakras, panaikinęs Vakarų imperatoriaus sostą, nesukūrė visiškai nepriklausomos barbarų valstybės. Rytuose likęs antrasis „romajų" imperijos valdovas toliau buvo laikomas teisėtu visos Romos imperijos, įskaitant ir vakarines valdas, šeimininku. Odoakras, įveikęs ginkluotą pasipriešinimą, dar turėjo gauti dvejopą savo valdžios patvirtinimą: iš senato ir iš imperatoriaus. Pastarasis pagyrė Odoakrą, kad šis pasiryžęs paisyti vietos papročių, ir suteikė patricijaus titulą.

Romos senatui buvo leista apsispręsti, ir neturėdamas kitos išeities jis pripažino Odoakro valdžią. Kaip ir kiti barbarai, Odoakras nesikėsino į susiklosčiusius Italijos visuomenės pamatus: toliau galiojo Romos įstatymai, romėnai patys rinkosi ir skirdavo visų rangų valdininkus. Nors Odoakras valdė kaip karalius, tačiau karaliumi jis buvo tik savo germanų gentims, bet ne romėnams. Per keliolika metų jis įgijo autoritetą tarp kaimynų, rūpinosi grąžinti romėnišką administravimo tvarką, o savo pavaldiniams barbarams išdalijo trečdalį valstybinių žemių.

488 m. į Italiją ėmė plūsti nauja kariauna – Teodoriko vedami gotai. Teodorikas (455–526 m.) iš Amalų giminės buvo gotų karaliaus sūnus, jaunystėje kaip įkaitas gyvenęs ir auklėjęsis Konstantinopolyje. Per imperatoriaus sosto varžybas parėmė Zenoną, o šis, įgijęs valdžią, suteikė jam patricijaus titulą, konsulo pareigas ir nemažus turtus. Teodoriko galiai stiprėjant, Zenonas pabūgo ir pasiuntė jį perimti Italijos valdymo. Visa rytinių gotų tautelė iš šiaurinio imperijos pakraščio persikėlė Italijon, kelissyk sumušė Odoakro karius, tačiau tik vargais negalais paėmė sostinę Raveną. Teodorikas su Odoakru susitarė pasidalyti valdžia, bet tik pradėjus švęsti santarvę, per pokylį varžovą nužudė, o žiniai nespėjus pasklisti, įvairiuose miestuose netikėtai užklupo ir jo šalininkus. Teodorikas tapo vienvaldžiu Italijos šeimininku, ir nuo 493 m. iki mirties niekas nesiryžo pasipriešinti jo valdžiai. Tačiau ir jam nepavyko iš imperatoriaus išsiderėti reikšmingesnio titulo. Gotams jis buvo karalius, o romėnams – jėga valdantis barbarų karvedys, kurio sprendimams vis dėlto reikėjo senato, kartais net imperatoriaus pritarimo. Teodorikas prižiūrėjo, kad ir vieni, ir kiti gyventų pagal savo įprastus įstatymus, išlaiky-

tų senąją valdymo tvarką, tad palaikė romėnišką teisės sistemą, vietinės ir centrinės valdžios institucijas. Vietiniai gyventojai gaudavo romėnišką auklybą, o gotai savo vaikus ugdė senu pavyzdžiu, kaip būsimus karius.

Ilgas valdymas dažnai laiduoja ir užsienio politikos sėkmę, ir vidaus reikalų sumanų tvarkymą. Ir iš tikrųjų, Teodoriką sutartinai giria metraštininkai. Kitaip nei vestgotai Ispanijoje ir Šiaurės Afrikoje, arijonas Teodorikas nevaržė katalikų, o jo gotai statėsi sau atskiras bažnyčias, į svetimas nesikėsino. Jis nesikišo į katalikų vidaus ginčus, nors prašomas sutikdavo tarpininkauti. Karalius skyrė savo stebėtojus į bažnytinius sinodus ir tvirtindavo jų sprendimus, tačiau lemiamo balso sau nereikalavo. Ilgą laiką ir katalikai buvo palankūs arijonui Teodorikui, kai kurie įtakingi vyskupai rėmė jį nuo pat invazijos pradžios. Teodorikas buvo patarėjas ir tarpininkas daugeliui kaimynų, giminystės ryšiais susisaistė su frankų, burgundų, vestgotų, vandalų, tiuringų, herulų karaliais. Jau valdymo pradžioje laimėjo populiarumą, išprašęs laisvę italams, patekusiems burgundų nelaisvėn. Didesnių nuoskaudų nepaliko naujos žemių dalybos (trečdalis valstybinės žemės buvo perduota gotų nausėdijoms), kurias vykdė romėnų patricijus Liberijus.

Senato autoritetas pamažu didėjo per visą V amžių, ir Teodoriko laikais senatoriai turėjo palyginti nemažus įgaliojimus, ypač Romos mieste. Jų nuomonės karalius nuolat atsiklausdavo, o kartais turėdavo ir paisyti (senatas įteisindavo Teodoriko įsakus). Tačiau svarbiausias administracijos ir švietimo centras, karjeros ir kūrybos vieta buvo karaliaus rūmai Ravenoje. Teodorikas išgarsėjo ne tik kaip Romos papročių, bet ir paveldo gerbėjas. Iš dalies iždo lėšomis buvo atnaujinami garsieji Ro-

mos statiniai (Pompėjaus teatras, Tito amfiteatras, Trajano forumas, akvedukai, gynybinės sienos), vyko didelės statybos Veronoje, Pavijoje, Neapolyje ir ypač sostinėje Ravenoje. Į savo rūmus karalius kviesdavo filosofus ir menininkus, rengdavo disputus ir literatūrines varžybas. Garsas lydėjo retorių ir poetą Pavijos vyskupą Enodijų; filosofą ir diplomatą Kasiodorą, savo dvare Vivarijuje įsteigusį vienuolyną su mokykla ir knygų perrašymo įmone, sukaupusį didžiulę biblioteką, parašiusį „Gotų istoriją", kurioje pirmą kartą dėmesio centre atsiduria ne „amžinosios Romos", o barbarų likimas; puikų graikų raštijos mokovą Simachą ir visą jų draugę nustelbusį Boetijų.

Anicijus Manlijus Severinas Boetijus gimė vienoje įtakingiausių ir garbingiausių vėlyvosios Romos šeimų: Manlijai jau tūkstantį metų dalyvavo politinėje valstybės veikloje, Severino vardas – nuo Severų giminės, davusios Romai imperatorių, Anicijus buvo vienas pirmųjų krikščionybę priėmusių Konstantino senatorių, o jo palikuonys išsilaikė arti valdžios nepaisant imperatorių kaitos. Boetijaus tėvas buvo *praefectus Urbis* (aukščiausias Romos valdininkas), paskui pretorijaus prefektas (valstybės pašto viršininkas, aukščiausias provincinių baudžiamųjų bylų teisėjas, turėjęs ir įstatymų leidėjo įgaliojimų), konsulas (garbingiausias renkamas pareigūnas). Jis mirė, kai sūnui nebuvo nė dešimties metų. Netrukus Boetijui nusišypsojo laimė, nes jį paėmė globoti autoritetingas senatorius Kvintas Memijus Simachas, vienas didžiausių to meto protų, siekęs atgaivinti graikų kultūros įtaką bei yrančią Romos kultūrinę tradiciją, parašęs septynknygę Romos istoriją. Jis priklausė tai pačiai giminei kaip bendravardis pagoniškosios IV a. opozicijos lyderis, nesėkmingai siekęs atstatyti deivės Viktori-

jos (Pergalės) altorių krikščioniškoje Romoje. Tačiau ši Simachų karta buvo katalikai, pripažinę tikėjimo tiesas (tai nesikirto su jų pagoniško humanizmo nuostatomis) bei Romos vyskupo autoritetą, ir arijonų atskalos priešininkai. Boetijus vedė vieną Simacho dukrų, Rusticianą, „iš prigimties kuklią ir dorą, ir, apibendrinant visus jos bruožus, panašią į tėvą" (*Paguoda* II, 4), ir su ja susilaukė dviejų sūnų, Boetijaus ir Simacho.

Kilmingosios šeimos turėjo administravimo patirtį, kurios reikėjo ateiviams, norėjusiems išlaikyti tradicines socialines ir politines struktūras, tad Kvintas Memijus Simachas tapo įtakingu Teodoriko patarėju. Kaip politikas, jis įkalbėjo Teodoriką neišvaikyti Odoakro paskirtų senatorių (jis ir pats buvo konsulu 485 m., Odoakro laikais), o kaip helenizmo mėgėjas paakino valdovą – barbarą, bet išauklėtą Konstantinopolyje – palaikyti graikų kultūros raišką. Šį siekį iš Simacho perėmė ir jo augintinis Boetijus, užsimojęs išversti ir komentuoti visus Aristotelio raštus, išversti visus Platono dialogus, kad parodytų abiejų išminčių tarpusavio dermę. Politinis ir religinis Italijos santūrumas graikų atžvilgiu ir pats užmojo dirbtinumas (argi įmanoma graikų kultūrą perteikti svetima kalba?) kliudė Boetijui ir Simachui įsibėgėti, tačiau jų užsibrėžtą tikslą perėmė vėlesnių amžių mokslo žmonės.

Šykščias žinias apie Boetijaus jaunystę (žinome jį kūrus bukolinę poeziją) papildo tikras faktas, jog jis gavo įvairiapusį išsilavinimą. Ar neišmanydamas mechanikos jis būtų paaiškinęs burgundų karaliui Gundobadui vandens laikrodžio gamybą, nemokėdamas muzikos – parinkęs arfininką frankų karaliui Chlodvigui, nebūdamas finansų specialistas – demaskavęs kasininkus, mėginusius mokėti kariams algą mažesnės

vertės pinigais. Dvidešimt šešerių (ar net dvidešimt ketverių) metų jis Romoje buvo pristatytas Italijos valdovui, gotų karaliui Teodorikui, ir nuo to laiko ėjo įvairias pareigas administracijoje: prižiūrėjo grūdų dalybą badmečio ištiktoje provincijoje, 510 m. buvo išrinktas konsulu, vėliau pirmuoju rūmų ministru. 522 m. Boetijus pasiekė „ypatingą laimės viršūnę" (*Paguoda* II, 4): konsulais tapo abu jaunučiai sūnūs. Bet jau kitąmet Teodorikas, tas pats, kurį visi, įskaitant Boetijų, liaupsino kaip Platono aprašytąjį geriausią valdovą, įkalino savo pirmąjį ministrą. Ar karalius filosofas staiga virto tironu?

Iš pradžių Teodorikas rėmė graikų kultūros studijas, pats domėjosi literatūra, klausė graikų filosofijos paskaitų. 484 m. Italijos katalikams atsiribojus nuo monofizitų sąjūdžio, apėmusio Konstantinopolį, Teodorikui nereikėjo bijotis romėnų sandėrio su rytiečiais, ir Simachas, Boetijus, Kasiodoras galėjo saugiai daiginti graikiškąją kultūrą gotų valdose. Tačiau 519 m. bizantiečiai pasmerkė pagrindinius monofizitų teologus, ir nebeliko kliūties, kuri Romos Bažnyčią skirtų nuo Rytų katalikų. Dar anksčiau (518 m.) į valdžią atėjo imperatorius Justinas, pasiryžęs atnaujinti Rytų ir Vakarų katalikų vienybę, o kartu padidinti savo įtaką Italijoje. Nuo tada gotų valdžia ėmė įtarinėti romėnų didikus dėl jų susižavėjimo graikiškaisiais Rytais, nors ryšiai su Konstantinopoliu išliko geri iki 523 m. Tais metais Justinas paskelbė arijonų atskalą už įstatymo ribų, ir, atrodo, šį sprendimą palankiai sutiko nemažai Romos didikų. Teodorikas, pats niekad nesikišęs į tikybos reikalus, suirzo. Vėliau, neišsiderėjęs, kad imperatorius savo ediktą atšauktų, Teodorikas užsiutęs įsakė atimti bažnyčias iš katalikų, tačiau paskirtąją šios akcijos dieną staiga mirė.

Kad 522 m. abu sūnūs tapo konsulais, Rytų imperatoriui pritarus, ir aukštos paties Boetijaus pareigos, kurios pirma teikė galios, valstybių santykiams atvėsus, padarė jį įtariamuoju. Kažkoks Kiprianas įskundė keletą senatorių, neva šie slapta susirašinėję su imperatoriaus artimaisiais ir rengę sąmokslą prieš Teodoriką. Pagrindinis kaltinamasis buvo Albinas, buvęs konsulas, popiežiaus Hormizdo derybininkas Konstantinopolyje dėl katalikų vienybės. Panašu, kad iš tikrųjų karalius ketino apkaltinti visą senatą ir sumažinti imperatoriaus šalininkų galią. Kaltinimą senatoriams senato vardu ėmėsi paneigti tuo metu pirmininkavęs Boetijus, tačiau veltui. Ne tik Albinas buvo pasmerktas be teismo, bet ir jis pats buvo suimtas. Boetijų apkaltino parėmus tariamą išdaviką, rašius laiškus, kuriuose neva reiškęs viltį sugrąžinti „romėnišką laisvę", nusižengus šventvagyste ir net raganavimu. Norėdamas įtikti karaliui, prieš Boetijų balsavo visas senatas, kuriam pačiam ką tik reikėjo vaduotis iš kaltinimų.

Boetijaus nuostata nepiktnaudžiauti savo padėtimi tenkinant prašinėtojų interesus anaiptol nebuvo pelniusi jam draugų, kurie užtartų jį nemalonėje. Gindamas silpnesniuosius nuo valdininkų, tiek gotų, tiek romėnų, jis savaime tapo priešu daugeliui rūmininkų, kuriems reikėjo kitokio pirmojo ministro (šias pareigas, pašalinus Boetijų, ėjo didelis gotų rėmėjas Kasiodoras). Karalius, matyt, nebesigilino, ar jo artimasis patarėjas apkaltintas pagrįstai, kaip įtikinėjo ne tik asmeniniai Boetijaus priešai, bet ir arijoniškoji progotiškos pakraipos rūmininkų frakcija. Gandas apie tariamą išdavystę senstantį monarchą pasiekė tada, kai politinių jėgų persvara krypo priešų pusėn, kaip antai, menko poveikis kitiems barbarų

valdovams, mirė vandalus valdęs jo žentas Trasamundas ir rėmėjai katalikų hierarchijoje (521 m. – Pavijos vyskupas Enodijus, 523 m. – popiežius Hormizdas, o jo vietą užėmė aršus arijonų priešininkas Jonas I, vėliau, atrodo, nužudytas Teodoriko įsakymu). Įkalintas Boetijus buvo kankinamas, jo turtai konfiskuoti. Skubotame teisme, kuriame kaltinti buvusį ministrą ėmėsi romėnai katalikai, jam nebuvo leista pasirodyti, ir 524 ar 525 m. jį žiauriai nužudė Pavijos priemiestyje Kalventane. Netrukus buvo nužudytas ir jo uošvis Simachas, neseniai ėjęs senato pirmininko pareigas.

Vargas, kurį Boetijus iškentė paskutiniais gyvenimo mėnesiais, nebuvo pamirštas. Kalinio Boetijaus paveikslėlį dažnai rasi viduramžių rankraštyje, o vėliau ir spausdintoje knygoje. Padavimas teigia, jog 722 m. lombardų karalius Liutprandas jo palaikus perkėlęs į kapavietę Pavijos bazilikoje *San Pietro in Cielo d'Oro*, kur jie ilsisi iki šiol. IX a. metraštininkas Adonas jį pavadino tikėjimo kankiniu. Tačiau iš to nebūtinai išplaukia, jog Boetijus tapo arijonų sąmokslo auka. Viduriniais amžiais kankinio vardą pelnydavo ir daugelis neteisybės aukų, be kaltės kankintų ir nužudytų. Tikintiesiems nepaliaujant lankyti Boetijaus kapo, XIX a. pradžioje Pavijos vyskupas leido pagerbti jį kaip šventąjį kankinį Severiną, o minėjimui paskyrė spalio 23 dieną. Vietinį kultą Pavijos vyskupijoje bei *Santa Maria in Portico* bažnyčioje Romoje patvirtino ir popiežius Leonas XIII. Nors šis hierarchų sprendimas nelaikomas neklaidingu ir neišsprendžia istorijos problemų, tačiau tokia pagarba Boetijui katalikui pranoko jo trumpalaikę politinę šlovę ir pagražino jo, kaip tūkstantmečio Europos auklėtojo, vardą.

Boetijaus raštai

Boetijus buvo užsimojęs išversti į lotynų kalbą visą Platono ir Aristotelio kūrybą (panašų uždavinį tuo metu keldavo ištisos neoplatonikų mokyklos), tačiau jo triūsą stabdė valstybinė veikla ir nutraukė ankstyva mirtis. Pirmiausia jis išvertė neoplatoniko Porfyrijo (234–305 m.) *Isagoge (Įvadą į Kategorijas)*. Nepatenkintas IV a. retoriaus Marijaus Viktorino vertimu, Boetijus nusprendė pats padaryti geriau. *Įvadas* svarbus tuo, kad vykusiai reziumuoja svarbiausias Aristotelio distinkcijas: tarp substancijos ir akcidencijos; tarp giminės, rūšies, specifinio skirtumo, savybės ir akcidencijos. Boetijus išvertė ir Aristotelio logikos traktatus, *Organoną*. Didžiausio dėmesio susilaukė *Kategorijos* ir *De interpretatione*, o abiejų *Analitica*, *Topica* ir *Sophistici elenchi* vertimai paplito tik XIII amžiuje. Aristotelio vertimams Boetijus rašydavo po du komentarus, kurių antrasis būdavo nuodugnesnis už pirmąjį. Kaip šaltiniu jis naudojosi Aleksandrijos ir Atėnų neoplatonikų rašytais paaiškinimais. Boetijus ne tik vertė ir komentavo, bet dar parašė savų logikos veikalų: dviknygę *De syllogismis categoricis (Apie kategorinius silogizmus*, 512–513 m.), labai panašų *Antepraedicamenta (Įvadą į kategorinius silogizmus)* ir kitą dviknygę *De syllogismis hypotheticis (Apie hipotetinius silogizmus)*. Visuose šiuose traktatuose justi stipri Aristotelio, Porfyrijo, Teofrasto ir Eudemo įtaka. Porfyrijas buvo ir pagrin-

dinis *De divisione (Apie skirstymą)* šaltinis, o knygoje *De differentiis topicis (Apie topinius skirtumus,* 515 m.) dažnai remiamasi Temistiju ir Ciceronu. Šiuose darbuose Boetijus ne tik iškėlė problemas, kurios vėliau teikė medžiagos viduramžių disputams (pvz., klausimu apie realų giminės ir rūšies santykį davė akstiną rastis nominalistų ir realistų sąjūdžiams). Jis sukūrė naują lotynų kalbą, kuri beveik tūkstantį metų buvo *lingua franca* Europos mąstytojams, o daugelis atskirų terminų, įsitvirtinusių anglų ir prancūzų kalbose, neišeina iš filosofinės apyvartos iki šiol.

Logikos darbai yra įvadas į Boetijaus teologinę kūrybą, kuri, nors nepalyginamai mažesnė nei bet kurio iš Bažnyčios Tėvų, padarė didžiulę įtaką vėlesnei – Bažnyčios mokytojų teologijos – epochai. Boetijus gyveno tada, kai Bažnyčia nebesitenkino „žvejų teologija", ir pats prisidėjo teikiant teologijai filosofinius metmenis. Jis pasinaudojo aksiomatiniu metodu, kurį panašiems tikslams pirmasis buvo prisitaikęs neoplatonikas Proklas (410–485 m.). Šis metodas reikalauja, prieš pradedant dėstymą, pateikti mokslo, šiuo atveju teologijos, principus.

Tiesa, naujaisiais laikais abejota, ar tikrai Boetijaus plunksnai priklauso penketas neilgų teologijos traktatų, kuriuos jam priskyrė rankraštinė tradicija. Mat nei moksliniuose traktatuose, nei *Filosofijos paguodoje* nerasi užuominos apie krikščionišką tikėjimą. Abejonės išsisklaidė 1877 m. paskelbus *Anecdoton Holderi* Kasiodoro pastabą, kurioje Boetijus aiškiai įvardijamas kaip traktatų autorius. Šiuose trumpuose veikaluose narstomi ano meto teologų ginčai. Rankraščiuose jie pateikti ne chronologine tvarka. Pirmajame traktate *De Trinitate (Apie*

Trejybę, parašytame tarp 519 ir 523 m.) aptariama Švč. Trejybė: ar Dievuje yra trys dievai? – ir remiantis Augustinu bei neoplatonikų argumentais atsakoma: ne, tai vienas Dievas, viena *essentia*; ar „Trejybės" terminas apibūdina substanciją ar santykį? – Boetijaus nuomone, terminas „Trejybė" išreiškiąs Dievo asmenų įvairovę ir nurodąs jų santykį, todėl reikią skirti Dievą ir Trejybę. Antrasis – kelių puslapių *Utrum Pater (Ar Tėvas, Sūnus ir Šventoji Dvasia yra esminiai dievybės predikatai)* yra pradžiamokslis, anot XII a. komentatoriaus Gilberto de La Porrée, skirtas „nedidelio proto žmonėms", kurie patys nesuvokia, jog ne visi predikatai vartojami ta pačia reikšme. Trečiasis traktatas (apie 519 m.), nuolat skaitytas ir komentuotas viduramžiais, prasideda klausimu: „Kaip *(quomodo substantiae)* sukurtosios būtybės savo būtimi gali būti geros, substanciškai nebūdamos Gėris?". Boetijus atsako, jog būtybių būtis yra gera tiek, kiek ji savo pradu tapati Dievo būčiai (per idealų egzistavimą, arba preegzistenciją). Tačiau ji nėra substancialus gėris, nes kaip tik atskiros būtybės netapačios savo būčiai, taigi ir savo gėriui, bet skiriasi nuo tos pradinės būties, kurioje dalyvauja pagal determinuotą formą *(forma essendi)*, ribojančią ir determinuojančią tą būtį. Šis veikalas plito *Hebdomades (Septynetų)* pavadinimu, nes jame pateikiamos septynios taisyklės, kuriomis turi remtis kiekviena teologinė studija. Šių taisyklių tikslumas kone matematinis: Boetijus laikėsi nuomonės, kad toks tyrimas yra pavyzdys filosofijos ir teologijos mokslui, nes kiekvienoje srityje reikia nustatyti akivaizdžius ir nereikalaujančius įrodymo principus (bendrąsias sąvokas) ir atrasti iš jų nuosekliai išplaukiančias išvadas. Lieka rimtų abejonių, ar autentiškas ketvirtasis traktatas *De fide catholica*

(*Apie katalikiškąjį tikėjimą*, galbūt ankstesnis nei 512 m.), kuriame dėstoma žmonių išganymo istorija ir keliamos kitų traktatų temos, pvz., apie Kristų, kuris, būdamas dviejų prigimčių, yra vienas asmuo. Ši tema nuodugniai išaiškinta penktajame traktate *Contra Eutychen et Nestorium* (*Prieš Eutichą ir Nestorijų*, tarp 513 ir 519 m.). Boetijus gina katalikišką teiginį: Kristus yra vienas asmuo iš dviejų prigimčių (dieviškosios ir žmogiškosios) ir dviejose prigimtyse. Traktatas pagarsėjo tiksliai apibrėžtomis sąvokomis „prigimtis" ir „asmuo" (*naturae rationabilis individua substantia*, individuali protingos prigimties substancija). Sąvokų apibrėžimą Boetijus laikė pirmine užduotimi norint ne tik paneigti eretikų pažiūras (šis sumanymas tęsė Nikėjos, Efeso ir Chalkedono visuotinių Bažnyčios susirinkimų darbą – kovoti su atskalomis), bet ir suvokti, dėl ko kyla teologų nesutarimai. Traktato dedikacijoje jis vaizdžiai aprašo bažnyčios veikėjų susirinkimą, sušauktą katalikiškai pažiūrai į Kristaus prigimtį patikslinti. Kilęs triukšmas, daug prišnekėta, tačiau ginčą stebėjęs Boetijus jautęsis nepatogiai, matydamas, kad aplinkui nėra nė vieno, kuris išmanytų, apie ką kalba. Vėliau, kai pats sau išsprendė šį klausimą, jis vėl suglumo, prisiminęs, kaip įžūliai nemokšos imasi spręsti jiems nesuprantamus dalykus. Boetijaus teologija, nors buvo kuriama kaip atsakas į epochos nesutarimus, kai teologinė nuomonė nesiskyrė nuo politinių pažiūrų, vis dėlto pranašavo metą, kai teologija išsilaisvins nuo politinio įrankio vaidmens ir taps mokslu, kuris paklūsta tikėjimui, paiso proto taisyklių ir išvengia neišmanėlių patyčių.

Nereikia stebėtis, kad tas pats žmogus parašė *Paguodą* ir teologijos traktatus. Imperijos saulėlydžio Romos aristokra-

tams būdinga nesuplakant derinti krikščionybę ir dvasines pagoniškosios antikos tradicijas. Skirtingus Boetijaus veikalus sieja bent viena bendrybė: griežto racionalaus metodo taikymas, iki šių laikų autoriui pelnantis mąstytojų pagarbą ir scholastikos tėvo titulą. Savo studijomis, kuriose pirmasis pradėjo taikyti Aristotelio logiką krikščioniškojo tikėjimo problemoms spręsti, Boetijus pats nuosekliai vykdė savo bičiuliui skirtą padrąsinimą: „Junk tikėjimą ir protą, jei gali" (*Utrum Pater* pabaiga).

Nors Boetijaus filosofija ir teologija dabar žinoma geriau, tačiau didžiausią poveikį yra padarę jo mokslo darbai, kuriais viduramžiais naudotasi kaip vadovėliais. Deja, jo veikalas apie geometriją mus pasiekė gerokai apgadintas, o *Astronomija*, kurią parašė, matyt, kaip ketvirtąją *quadrivium*, laisvųjų menų ketveriulės, dalį, yra dingusi. Tačiau išliko du matematiniai traktatai *Institutio musica (Muzikos mokymas)* ir *Institutio arithmetica (Aritmetikos mokymas)*. Pastarasis traktatas, parašytas jaunystėje, yra Nikomacho Geraziečio (II a.) veikalo adaptacija lotynų kultūros skaitytojui. Boetijų patraukė Nikomacho naujokams pritaikyta aritmetikos dėstymo tvarka, be to, šis veikalas supažindina su Platono filosofijos turiniu ir su Aristotelio klasifikacijos sistemomis. Nikomacho aritmetika išpinta Platono *Timajo* gijomis, ir jos lotyniškasis atitikmuo, Boetijaus manymu, turėjo atskleisti tiesą apie tikrovę, kurios struktūra esanti pagrįsta skaičių santykiais. Tuo įsitikinęs Boetijus buvo ir rašydamas *Filosofijos paguodą* (plg. III kn. IX strofą: „O Kūrėjau... valdove pasaulio <...> skaičiais tu sieji pradus, kad šalčius karštos liepsnos atsvertų, vandenis – sausumos"). *Aritmetikos mokymą* Boetijus dedikavo uošviui, prašydamas atlaidumo skaitant šį daugelio bemiegių naktų darbą ir drauge

griežto patikrinimo, nes tinkamai nepataisius nevalia skelbti. Šitaip jaunas mokslininkas ėmėsi perteikti lotyniškajam pasauliui graikų laimėjimus tiksliuosiuose moksluose. Kaip reikalavo tradicinis pitagoriškasis mokslų skirstymas, visas rimtas studijas derėjo pradėti nuo matematikos.

Kaip *Aritmetikos mokymas* nemoko skaičiuoti, taip ir antrasis Boetijaus veikalas, *Muzikos mokymas* (išliko du trečdaliai), neaiškina muzikos komponavimo ar atlikimo taisyklių. Muzikas yra tas, kuris pažino muzikos mokslą, remdamasis tiksliu proto sprendimu, samprotavimais, bet ne atlikimu, teigiama pirmuosiuose knygos skyriuose. Šis traktatas perteikia pitagoriškąją pasaulio harmonijos, kurioje žmogus turįs rasti savo vietą, sampratą. Viename garsiausių visos savo kūrybos fragmentų Boetijus skiria trejopą muziką: pasaulinę, žmogiškąją, instrumentinę. Muzikinė, t. y. skaičių santykiais paremta, yra gamtos siela, verčianti visatą judėti (tai pasaulinė muzika, numanoma *Paguodoje*, plg. III kn. IX strofą); septynios dangaus sferos sudaro heptakordą, ir kiekviena planeta atitinka vieną kurią kitaros stygą; muzikinis yra žmogaus fizinio kūno ir bekūnės sielos santykis (tai esanti žmogiškoji muzika), neprotingos ir racionalios žmogaus dalies santykis, panašus į aukštų ir žemų garsų sąskambį. Todėl instrumentinė muzika gali paveikti ir sveikatą, ir moralinę laikyseną, jei tik jos garsų ir intervalų santykiai atliepia žmogaus sandaros proporcijas. Boetijus daugiausia rėmėsi graikais (Nikomachu, Ptolemaju, Eukleidu), gal jis ir šį traktatą ėmėsi rašyti dėl to, kad lotyniškai nieko panašaus nebuvo.

Varonas (116–27 m. pr. Kr.) rašė, kad lavinimą geriausia pradėti mokant trijų „menų“: gramatikos, dialektikos, retorikos;

paskui reikia pereiti prie keturių „disciplinų": aritmetikos, geometrijos, muzikos ir astronomijos (šie septyni dalykai ilgainiui įgijo „septynių laisvųjų menų" vardą). Boetijus pirmas lotyniškajame pasaulyje padėjo pamatus antrajai, mokslinei, mokymo pakopai. Jo laikais nestigo medžiagos mokyti gramatikos ir retorikos, bet matematika buvo gan svetima romėnų protams, nes jiems labiau rūpėjo praktinis architektų ir matininkų išsilavinimas. Romoje, žinoma, buvo skaitomas Eukleidas, tačiau niekas jo nesiėmė perteikti lotyniškai, kol to savąja *Geometrija* nepadarė Boetijus. Kaip reikalavo tradicinė mokslo samprata, jis atskyrė taikomąsias taisykles (kurias jo skaitytojas turėjo žinoti) nuo grynojo pažinimo, kurio nematerialus objektas nekinta nuo šio pasaulio permainų. Anot Boetijaus, aritmetika yra ne išradinėjimas, o nuostabos kupinas nejuslinės tikrovės atskleidimas ir stebėjimas. Jo aritmetika yra ne daugybos lentelė, bet pažintis su skaičiais ir jų kombinacijomis, kurios atskleidžia objektyvią, nuo žmogaus proto nepriklausomą tikrovę. Tokiu būdu aritmetika tirianti absoliutų skaičių, „skaičių patį savaime". Atitinkamai muzika tirianti skaičių santykius, geometrija – dydį rimties būsenoje, o astronomija – judantį dydį. Pirmenybė priklausanti aritmetikai, nes jos tiriamas „skaičius, kas jis yra savaime" yra metafiziškai ir logiškai svarbesnis nei santykiai ir dydžiai, kuriuos nagrinėja likusieji trys mokslai. Tačiau privalu permanyti visą šią ketveriulę, kad įgytum nuovoką ir pasiruoštum filosofijai. Šiuos keturis mokslus Boetijus pavadino *quadrivium*, keturkeliu, – keliu, kurio visas keturias skirtingas juostas reikia praeiti, kad priartėtum prie filosofijos. Tokia buvo tiek pitagoriška, tiek platoniška nuostata, neskyrusi žinių paieškos

nuo išminties ieškojimo. Kaip keturios pamatinės dorybės doram žmogui, taip ir ketvertas mokslų tampa prievole tikram mokslininkui.

Boetijus neparašė laisvųjų menų enciklopedijos, tačiau jo traktatai viduramžiais buvo išsamiausi žinių apie muziką, aritmetiką ir geometriją šaltiniai. Boetijaus įtaka buvo didelė ir įvairiapusė: jo knygos tapo *quadrivium* vadovėliais, logikos studijos keletą amžių atstojo Aristotelį, teologinės knygos tapo mokslinės teologijos, sistemingai išvedamos iš pirmiau apibrėžtų sąvokų, pavyzdžiu ir nesiliovė žavėjusios daugelį viduramžių mąstytojų. Architektai „muzikinius" skaičių harmonijos santykius taikydavo projektuodami katedras (pvz., Šartro) ir vienuolynų bažnyčias (pvz., Šv. Mykolo Hildesheime). Ši įtaka tęsėsi ir prasidėjus Renesansui, kai imta rūpintis perteikti viduramžių mokslą platesniems gyventojų sluoksniams.

Filosofijos paguoda

Garsiausias ir dažniausiai perrašinėtas, o vėliau spausdintas Boetijaus veikalas yra penkių knygų *Filosofijos paguoda*, sukurta kamuojantis kalėjime prieš mirtį. Sielvartaujantis autorius sulaukia paguodos iš suasmenintos antikinės išminties, ypač iš platoniškosios ir stoikų tradicijos. Pirmoje knygoje aprašomas ponios Filosofijos apsireiškimas Boetijui, kuris aprauda savo dalią, skyrusią jam gėdingai smukti iš valdžios viršūnių į belangę. Jis skundžiasi, jog žmonėms tenka kęsti likimo išdaigas, nors visa gamta ramiai gyvena pagal nustatytus tvirtus dėsnius. Filosofija paaiškina, kad jis kremtasi nesuvokęs žmogaus prigimties ir paskirties. Antroje knygoje ši gydytoja atlieka pirmąją „procedūrą": parodo, koks nepastovus yra likimas („dviveidė akla dievybė Fortūna") ir žmonių dalia, ragina prisiminti sėkmę, kuri Boetijaus neapleidusi nuo mažų dienų, ir viltį, kurią turėtų žadinti sveiki gyvi artimieji ir jų parama. Trečios knygos argumentai atsipalaiduoja nuo jausmų ir taiko į atsigodusį kalinio protą. Ponia Filosofija apibrėžia tikrąją laimę, kuri nesanti nei turtai, nei galia, nei garbė, nei malonumas, bet pasaulį valdantis ir tvarkantis Aukščiausiasis Gėris. Visos gėrybės esančios to Gėrio dalelės, kurios jį nurodo, tačiau atvesti iki jo negali. Kad naujas apmąstymas būtų vaisingas, Filosofija sugieda maldą, kaip pagrįstai „reikalauja kiekviena pradžia". Nors maldos reikšmė grindžia-

ma Platono autoritetu, ja šaukiamasi ne „dievų ir deivių" (*Timajas* 27 c), o kreipiamasi į asmeninį „dangaus ir žemės kūrėją". Kitaip tariant, prieš prabylant apie Dievą, dera jį nuolankiai pripažinti, nesiremiant jokiu kitu įrodymu, vien tikėjimu. Paskesniu samprotavimu Filosofija įrodo Aukščiausiojo Gėrio vientisumą, jo sutapimą su Dievu, vengdama atvirkštinio teiginio, jog Dievas esąs tik gėris.

Atkuntančio kalinio abejonę dėl blogio poveikio pasauliui Filosofija sklaido ketvirtoje knygoje: anapus regimybės privalu įžiūrėti pamatinę tvarką, kurioje likimo skirti įvykiai paklūstą Apvaizdai. Įrodžiusi, kad padorumas savaime yra atlygis, o piktadarybė – savaime bausmė, Filosofija, „tarsi pradėdama iš naujo", keičia samprotavimo tvarką ir ima dėstyti dieviškąją perspektyvą, kurioje blogis apskritai neegzistuoja. Svarstyti pateikiami penki klausimai: kaip dieviškasis protas tvarko pasaulį? (Apvaizdos tema); koks Apvaizdos santykis su likimo permainomis? kas yra atsitiktinumas? kaip dera Dievo išankstinis žinojimas ir predestinacija? ar lieka vietos žmogaus laisvei?

Apvaizda esanti nekintantis dieviškasis protas, kuris visa sutvarko, o likimas – pati tvarka, kuri įvairiai kisdama vykdo dieviškąjį planą laiko tėkmėje. Kiekvienas žmogus gaunąs visa, kas jam išeina į naudą, ir neišvengiąs nieko, kas jam skirta. Viską valdanti meilė, iš jos visa randasi ir visa pas ją sugrįžta. Todėl, užuot sielojusis, bet kokią dalią dera priimti kaip gėrį. Šiais samprotavimais autorius artimas neoplatonikams, tačiau, priešingai nei šie, neskaldo lemties į daugiaaukštę hierarchiją, kurioje pasaulį nuo dieviškosios anapusybės skirtų aibė tarpininkų. Boetijui lemtis ir visos jos permainos yra tiesiogiai

susijusios su pačiu Dievu, ir ši jo pažiūra ilgainiui tapo krikščionių teologijos brangenybe.

Paskutinėje knygoje išrišamas klausimo, kaip suderinti žmogiškąją laisvę su Dievo visažinyste, mazgas. Šitoks išankstinis žinojimas neužgniaužiąs valios laisvės, nes Dievas ateities įvykius regi ne taip, kaip juos matytų laikina būtybė. Pažinimo būdas priklausąs nuo pažinimo subjekto, todėl Dievas ateitį regi taip, kaip dera jo buvimo būdui, t. y. amžinybės žvilgsniu. Dievas vienu sykiu aprėpia visą laiko atkarpų begalybę. Vadinasi, išankstinis žinojimas nekeičia nei tikrovės prigimties, nei savybių. Dievas mato iškart ir tai, kas būtinai turi įvykti, ir tai, kas turi įvykti laisvu žmogaus pasirinkimu. Tad nors visi įvykiai savo prigimties atžvilgiu vyksta visiškai laisvai, tačiau dieviškajam protui jie yra būtini. Dievo žinojimo atžvilgiu įvykio būtinybė yra sąlyginė, tokia pati, kaip kad būtina, kad žmogus eitų, jei žinoma, jog jis eina. Vadinasi, Dievas iškart žino visus įvykius bei poelgius ir pažįsta juos kaip laisvus.

Filosofijos žodžiuose apie lemtį ir Apvaizdą girdėti neoplatonikų Amonijo ir Proklo mokymas. Veikale nesunku atpažinti ir klasikų įtaką: Platono, Cicerono dialogų, Senekos laiškų, Augustino, kurio *Pokalbiai su savimi* panašūs į kalinio pašnekesį su Filosofija. Ciceronas ir Seneka buvo Boetijaus pirmtakai kuriant paguodos literatūrą. Kaip įvadas į filosofiją, ši knyga panaši į dalimis išlikusį Aristotelio *Protreptiką* ir Cicerono *Hortenzijų*. Iš Marciano Kapelos Boetijus pasimokė meno pinti eilėmis pagyvintą dialogą, kuriame pasisakytų suasmeninta Išmintis. Veikalas parašytas Menipo saturos būdu, t. y. prozos skirsnius kaitaliojant su eilėmis. Autorius naudojo įvairią eilėdarą (23 metrai ir jų atmainos, kurių keletą sukūrė

pats), vengdamas kartoti vienodą epinį hegzametrą. Kiekvienas iš 39 eiliuotų fragmentų, kartais nedidelių poemėlių, apibendrina ankstesnį prozos skirsnį ir įveda į naują. Dialogo kalba neįmantri, kartais pasitaikantys periodai nesupainioja minčių grandinės. Vis dėlto verčiant daugelis ilgesnių sakinių buvo skaidomi, kad lietuviškasis Boetijus neprarastų originalo paprastumo ir sklandumo. Greta vertimo pateikiamas lotyniškas tekstas, kuris pravers tikslumo mėgėjams.

Pokalbis su Filosofija atvysto paslėptą išmintį, kurios padedamas įkalintas ir apiplėštas Boetijus suvokia nepraradęs nieko, ko galėtų gailėtis. Netekus mėgstamų knygų draugijos, jam tenka iš naujo atmintyje tarsi vidinėje bibliotekoje atrasti didžiuosius autorius, kurių minties syvais per visą gyvenimą mito jo protas. Šio leidinio pabaigoje aiškinama tik dalis gausių citatų, ištarmių, sprendimų, vizijų, priklausančių Boetijaus pirmtakams. Kai kurie tyrinėtojai, įnikę skaičiuoti visas sąšaukas, ketino pasmerkti šį veikalą kaip kompiliaciją. Tačiau Boetijus skundėsi visas knygas praradęs – iš kur tad jis būtų galėjęs vogti reikiamus žodžius ar mintis? O jei ir turėjo keletą, vis tiek labiau panašu, kad rašydamas rėmėsi vien išlavinta omenimi (atmintimi ir nuovoka). Ginče viršų ima M. Cappuynso apibendrinimas: „*Paguoda* yra brandus ir originalus vaisius gyvenimo, praleisto skaitant ir mąstant". Kad autorius sau paguosti rinkosi vien pagonių argumentus, irgi glumino pastarųjų amžių skaitytojus: ar tik jis netapo, kaip manė E. Zelleris, Filosofijos išpažinėju, užuot išpažinęs Kristų? Juk panaši pagunda buvo kilusi ankstėliau gyvenusiam šventajam Jeronimui, irgi romėnų literatūros lepūnėliui. Tegu Boetijus liko krikščionis, bet kodėl savo atgaivai ir paguodai

sunkiausiu metu neparašė nieko išskirtinai krikščioniška? Gal todėl, kad jo aplinkoje krikščioniškos pažiūros dažniau buvo politinių pažiūrų dėmuo arba pagrindas dogminiam kivirčui, ir tik nešališka filosofinė išmintis galėjo suraminti besiblaškančią širdį? Kiek žinoma, Boetijus nebuvo patyręs tokios religinės permainos, kaip Paulius ar Augustinas, ir neturėjo poreikio kartoti to, kuo neabejojo. O jo filosofiniams įsitikinimams teko sunkus išmėginimas, kurį įveikti galėjo vien proto argumentai. Ir jei lemiamo išbandymo nebūtų išlaikęs protas, tada ir tikėjimo paguoda nebūtų buvusi veiksminga. Vienas *Paguodos* leidėjų ir tyrinėtojų E. K. Randas teigė, kad „Boetijus įrodė tiek *fides*, kiek leido *ratio*", t. y. nesiremdamas tikėjimo autoritetais atrado tiek tikėjimo turinio, kiek galėjo pasiekti protas. Panašiai Minucijus Feliksas (III a.) krikščioniškoje apologetikoje sąmoningai vengė Kristaus vardo. Boetijus užrašė vienintelę sąšauką su Biblija – sakydamas, kad aukščiausias gėris pasaulyje „tvirtai valdo ir švelniai tvarko", – tie patys žodžiai lotyniškajame Šventojo Rašto vertime, Vulgatoje, apibūdina įasmenintos Išminties poveikį. Kita vertus, Romos žemėse oficialioji pagonybė baigėsi mirus imperatoriui Julianui Atskalūnui (363 m.), ir nuo to meto Bažnyčios žmonės vis labiau įsidrąsino naudotis pagoniškosios minties gėrybėmis. Klasikinių autorių kūryba buvo lyg patogiai sutvarkyta mąstymo erdvė, kurioje kiekvienas naujokas galėjo lengviau rasti savo vietą, atpažinti savo požiūrį, susirinkti sau tinkamą žodyną ir argumentus, o vėliau juos tikslinti ir kūrybiškai plėtoti. Negana to, dėl visuomenės permainų yrant švietimo sistemai, mąžtant filosofinį išsilavinimą turinčių žmonių, senieji tekstai įgijo dar didesnę reikšmę kaip mokytojai ir apsileisti

neleidžiantys pašnekovai. Pats Boetijus nuolat buvojo išsilavinusioje draugijoje – tiek Ravenos rūmuose, tiek uošvio namuose. Nėra pagrindo teigti, kad kas nors iš jo bendrų būtų išpažinęs ne krikščionybę ar kad jai priešpriešintų prisiimtas pagonių filosofų pažiūras. Klasikinis išsilavinimas teikė išraiškos taisykles ir mąstymo sąlygas, kurios nelėmė asmeninio sprendimo vienos kurios filosofijos mokyklos naudai. Boetijus rašė kaip didingos tradicijos pranašas, kuris naudojasi paveldu, kad pabrėžtų savo paties atrastą prasmę. Jam filosofija buvo „meilė išminčiai", savaime egzistuojančiai gyvai tikrovei, kuri tvarko visatą ir traukia žmogų savęsp. Šia prasme filosofinė veikla yra atsakas į išminties meilę žmogui ir didžiausia gyvenimo paguoda, kaip Boetijus rašė veikale *Apie hipotetinius silogizmus*.

Filosofinę kūrybą Boetijus vertino ir kaip tarnavimą Romos valstybei (ar gal tik gajai idėjai Romos, į kurią „veda visi keliai"). Pradėdamas Aristotelio *Kategorijų* komentarus, jis rašė: „Mielai imuosi ugdyti visuomenę graikų filosofijos dvasia, nes tokia mano, kaip konsulo, pareiga. Juk romėnams būdinga visa, kas girtina ir gražu, perimti ir savo mėgdžiojimu ištobulinti". Boetijus pasielgė kaip Ciceronas, kuris prieš pusšešto amžiaus taip pat buvo užsimojęs „išversti" romėnams graikų kultūrą. Nors scholastikos pradininko Boetijaus akiratyje buvo siauresnė sritis, filosofija, ir jo metodas moksliškesnis, tačiau ciceroniškai rūpindamasis amžinosios Romos garbe, jis išlieka ir antikinės Romos žmogus, „paskutinis romėnas".

Filosofijos paguoda parašyta kalėjime, joje ryškėja „literatūros nelaimėje" būdingos temos: savęs, paskui susiklosčiusios padėties tyrimas amžinybės žvilgsniu, ir Dievo, kurio malo-

ningoje akivaizdoje nesiliauja vykti neteisybės, teisinimas. Išgelbėjimas neateina dabar, bet herojus tikisi triumfo, žemės vargams pasibaigus. Nors šiuo metu viršų ima niekdariai, bet už laiko ribų laimės ar net jau laimi sąžiningi teisuoliai. Boetijus savo graužatį išsako Filosofijai, kuri jam yra alegorinis bičiulio ir mokytojo simbolis. Kaip kadaise į Lukrecijų prabilo gamta, į Ciceroną – Tėvynė, taip Filosofija aplanko kalinį Boetijų ir imasi jį gydyti, nuvijusi dainuojančias Mūzas. Pradžioje retoriškais išvedžiojimais pažadinusi prislopintą kalinio protą, Filosofija užduoda „stipresnių vaistų" – pateikia argumentų, kurių svarumą gali įvertinti nuo savigraužos atitokęs pacientas. Tačiau galutinis šio gydymo tikslas yra ne vien filosofavimas, netgi ne jo teikiama paguoda, o įvedybos į sritį, kurioje protas atsiduria kaip ant ledo, – į dieviškąjį slėpinį. Kad paaiškėtų, kas yra amžinybės teisingumas, prireikia atrasti tiesą apie visaapimančią gėrio būtį ir blogio nebūtį, apie lemtį ir žmogiškąją laisvę, apie tai, kas pavaldu laikui ir kas nuo jo nepriklauso.

Boetijus ne tik naudojasi filosofijos palikimu, bet ir įvertina įvairias mintijimo mokyklas: Platoną ir Aristotelį mini su pagarba, o epikūrininkai ir stoikai (nors pastarųjų pažiūras nesyk įdeda į guodėjos lūpas), jo manymu, drasko Filosofijos drabužį, o gavę skiautę, vaizduojasi esą vieninteliai tiesos savininkai.

Boetijus nuo pirmtakų skyrėsi tuo, kad jo išmintis įgyja svorį kalėjime. Ji menkina laisvės malonumus. Bet kodėl ją taip pamėgo laisvieji? Ar kad galėtų įsivaizduoti esą kaliniai ir bejėgiai? Ar skriauda ir paguoda tokios būtinos, kad jas sekanti išmintis darytų gilesnį įspūdį ir žadintų mintį?

Sunku išvardyti net mažą dalį to, kas įvairiopai tęsė Boetijaus knygos gyvenimą. Pora šimtmečių *Filosofijos paguoda* bu-

vo mažai žinoma knyga, tačiau nuo IX a. ją pradėta gausiai perrašinėti, o netrukus ir versti į tautines kalbas. Karalius Alfredas IX a. išvertė į anglosaksų kalbą (į anglų vėliau, XV a., vertė G. Chauceris, XVI a. – Elzbieta I), Notkeris Storalūpis – į vokiečių aukštaičių (X–XI a. sandūroje), Jeanas de Meunas – į prancūzų (XIII a.), Maksimas Planudis – į graikų (XIV a.); anksti *Paguoda* prabilo lenkų, vengrų, hebrajų kalbomis, XI a. pasirodė jos variacija provansalų kalba. Tarp vertėjų į italų kalbą buvo Dantės mokytojas Brunetto Latini. Daugelis vertėjų tekstą dar pritaikydavo savo aplinkai: Alfredas Fortūnai suteikė germanų įsivaizduojamos Lemties bruožų, nuorodas į romėnų istoriją ir mitologiją pakeitė germaniškais pavyzdžiais; provansalų ponia Filosofija panėšėjo į trubadūrų Gražiąją Damą (iki Boetijaus Ponios galima brėžti ir Pranciškaus Asyžiečio numylėtos Ponios Bėdinystės genealogiją), o Jeanas de Meunas ryškino filosofinius ir teistinius motyvus. Tarp daugelio komentatorių minėtini Guillaume'as de Conchesas, Nicholas Trivet, Pierre'as d'Ailly (XIV a.), Badijus Ascensijus (XV a. pab.). *Paguodos* poetika lėmė sėkmę *chantefable* žanrui. Žymi *Paguodos* įtaka „Rožės romanui", Dantei, G. Chauceriui. Savotiškos Boetijaus kūrinio antifonos yra XIV a. Jeano de Gersono parašyta *Teologijos paguoda,* Tomo Moro kalėjime sukurtas dialogas. *Paguodos* vaizdinius noriai atkurdavo menininkai, antai Liono ir Paryžiaus katedrose, greta laisvųjų menų figūrų, iškalta Filosofija, kaip ji aprašyta kūrinio pradžioje; dailėje įsitvirtino permainingo Fortūnos rato motyvas. Ta pati Fortūna tau, mielas skaitytojau, dabar teikėsi parūpinti pirmąjį lietuvišką *Filosofijos paguodos* leidimą.

Jonas Morkus

PHILOSOPHIAE CONSOLATIO

FILOSOFIJOS

PAGUODA

LIBER PRIMUS

I. Carmina qui quondam studio florente peregi,
flebilis heu maestos cogor inire modos.
Ecce mihi lacerae dictant scribenda Camenae
et veris elegi fletibus ora rigant.
Has saltem nullus potuit pervincere terror,
ne nostrum comites prosequerentur iter.
Gloria felicis olim viridisque iuventae,
solantur maesti nunc mea fata senis.
Venit enim properata malis inopina senectus
et dolor aetatem iussit inesse suam.
Intempestivi funduntur vertice cani
et tremit effeto corpore laxa cutis.
Mors hominum felix, quae se nec dulcibus annis
inserit et maestis saepe vocata venit.
Eheu, quam surda miseros avertitur aure
et flentes oculos claudere saeva negat!
Dum levibus male fida bonis fortuna faveret,
paene caput tristis merserat hora meum:
nunc quia fallacem mutavit nubila vultum,
protrahit ingratas impia vita moras.
Quid me felicem totiens iactastis, amici?
Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

1. Haec dum mecum tacitus ipse reputarem querimoniamque lacrimabilem stili officio signarem, astitisse mihi supra verticem visa est mulier reverendi admodum vultus oculis ardentibus et ultra communem hominum valentiam perspicacibus, colore vivido atque inexhausti vigoris, quamvis ita aevi plena foret, ut nullo

PIRMA KNYGA

I. Giesmes, kadaise kurtas* jėgų žydėjimo metą,
priverstas šiandien esu kreipti į liūdnus tonus.
Štai Kamenos* mane draskydamos verčia rašyti,
o elegijos vėl skruostus drėkina manus.
Bent jau jų niekada nepajėgė baimė įtikint
mesti tą kelią, kurį ėmėmės eiti drauge.
Puošė kadaise šlovė žalios ir laimingos jaunystės,
liūdno vien senio lemtis šiandien tegali paguost.
Juk nelaimės ateit padėjo nelauktai senatvei,
privertė skausmas aiškiau savąjį amžių suvokt.
Žilė sidabro šerkšnu be saiko man padengė plaukus,
kūnui nuvargus senam, dreba nukarus oda.
Laimės suteikia mirtis žmonėms, kurie šaukiasi josios,
jeigu nutrūksta gija liūdesio, bet ne džiaugsmų.
Vargšams žiauri ir kurčia, į juos atsigręžti nenori
ir atsisako užmerkt sielvarto pilnas akis.
Kol, lepūnėlis sėkmės, džiaugiausi dosniom jos gėrybėm,
vos neužklupo manęs mano mirties valanda.
Veidą klastingą nūnai Fortūnos* kai apgaubė rūkas,
mano gyvenimas vien valandas stumia tuščias.
Kam, draugai, taip dažnai mane vadinot laimingu?
Tas, kuris krito kely, ėjo netvirtu žingsniu.

1. Tuo metu, kai aš tylomis apie tai svarsčiau ir rašikliu išbrėžinėjau verksmingą skundą, man pasirodė, jog mano galvūgalyje stovi labai garbaus veido moteris. Jos degančios akys žiūrėjo skvarbiau, nei paprastai geba žmonės, gyvai žvilgėjo ir buvo kupinos žvalumo. Nors ji buvo brandaus amžiaus, nie-

modo nostrae crederetur aetatis, statura discretionis ambiguae. Nam nunc quidem ad communem sese hominum mensuram cohibebat, nunc vero pulsare caelum summi verticis cacumine videbatur; quae cum altius caput extulisset, ipsum etiam caelum penetrabat respicientiumque hominum frustrabatur intuitum. Vestes erant tenuissimis filis subtili artificio indissolubili materia perfectae, quas, uti post eadem prodente cognovi, suis manibus ipsa texuerat; quarum speciem, veluti fumosas imagines solet, caligo quaedam neglectae vetustatis obduxerat. Harum in extremo margine Π Graecum, in supremo vero Θ legebatur intextum atque inter utrasque litteras in scalarum modum gradus quidam insigniti videbantur, quibus ab inferiore ad superius elementum esset ascensus. Eandem tamen vestem violentorum quorundam sciderant manus et particulas, quas quisque potuit, abstulerant. Et dextra quidem eius libellos, sceptrum vero sinistra gestabat.

Quae ubi poeticas Musas vidit nostro assistentes toro fletibusque meis verba dictantes, commota paulisper ac torvis inflammata luminibus: Quis, inquit, has scenicas meretriculas ad hunc aegrum permisit accedere, quae dolores eius non modo nullis remediis foverent, verum dulcibus insuper alerent venenis? Hae sunt enim, quae infructuosis affectuum spinis uberem fructibus rationis segetem necant hominumque mentes assuefaciunt morbo, non liberant. At si quem profanum, uti vulgo solitum vobis, blanditiae vestrae detraherent, minus moleste ferendum putarem – nihil quippe in eo nostrae operae laederentur, – hunc vero Eleaticis atque Academicis studiis innutritum? Sed abite potius, Sirenes usque in exitium dulces, meisque eum Musis curandum sanandumque relinquite.

His ille chorus increpitus deiecit humi maestior vultum confessusque rubore verecundiam limen tristis excessit. At ego, cuius acies lacrimis mersa caligaret nec dinoscere possem, quaenam haec esset mulier tam imperiosae auctoritatis, obstupui visuque in terram defixo, quidnam deinceps esset actura, exspecta-

kaip nebūtum patikėjęs, jog yra mūsų amžininkė. Abejonių kėlė ir jos ūgis: tai ji išsitekdavo žmogiškuose mastuose, tai atrodydavo, jog jos viršugalvis remiasi į dangaus skliautą, ir jeigu ji pakeltų galvą aukščiau, ši įsmigtų į patį dangų ir išnyktų iš stebėtojų akiračio. Jos drabužiai buvo iš netrūnios medžiagos, kurią kruopščiai ir nagingai iš ploniausių gijų pati savo rankomis, kaip vėliau iš jos sužinojau, buvo išaudusi. Jų paviršių, kaip būdinga surūkusiems paveikslams, dengė užmirštos senovės apnaša. Ant apatinio krašto buvo galima įskaityti išaustą graikišką Π raidę, ant viršutinio – Θ*, o tarp abiejų raidžių matėsi lyg nužymėtos pakopos, kuriomis buvo galima pakilti nuo apatinio rašmens prie viršutinio. Tačiau šį rūbą buvo išdraskiusios kažkokių smurtininkų rankos, kiek tik įstengė, ir išsinešiojusios kiekviena sau skiautes. Dešinėje rankoje moteris laikė knygas, kairėje – skeptrą*.

Pamačiusi poezijos mūzas, apstojusias mano guolį ir kaišančias žodžius į mano raudas, truputį susierzinusi ir sužaibavusi akimis, ji tarė: „Kas leido toms aktorėms paleistuvėms prisiartinti prie šio ligonio? Juk jos ne tik jokiais vaistais nepalengvina jo skausmų, bet dar ir girdo saldžiais nuodais! Bergždžiais aistrų dagiais jos naikina derlingą proto pasėlį ir pratina žmonių nuovoką prie ligos, užuot iš jos išvadavusios. Jei savo vilionėms būtų pasirinkusios kokį neišprusėlį, kaip joms įprasta, – manau, jog lengviau iškęsčiau, nes nuo to mano triūsas nė kiek nenukentėtų. Tačiau tą, kurį išmaitino elėjiečių* ir akademikų* mokslas! Geriau nešdinkitės, pragaištingos saldžiabalsės sirenos*, ir palikite jį mano mūzų rūpesčiui ir gydymui".

Išbartos tokiais žodžiais, jos dar labiau nusiminusios nuleido veidą ir paraudusios iš gėdos, liūdnos būreliu išėjo lauk. O aš, kurio žvilgsnis buvo apsiblausęs nuo ašarų, negalėjau atpažinti, kas ta moteris, kad jos nuomonė turi tokią galią. Priblokštas įrėmiau akis į žemę ir ėmiau tyliai laukti, ką ji darys

re tacitus coepi. Tum illa propius accedens in extrema lectuli mei parte consedit meumque intuens vultum luctu gravem atque in humum maerore deiectum his versibus de nostrae mentis perturbatione conquesta est:

II. Heu quam praecipiti mersa profundo
mens hebet et propria luce relicta
tendit in externas ire tenebras,
terrenis quotiens flatibus aucta
crescit in immensum noxia cura!
Hic quondam caelo liber aperto
suetus in aetherios ire meatus
cernebat rosei lumina solis,
visebat gelidae sidera lunae
et quaecumque vagos stella recursus
exercet varios flexa per orbes,
comprensam numeris victor habebat.
Quin etiam causas, unde sonora
flamina sollicitent aequora ponti,
quis volvat stabilem spiritus orbem
vel cur Hesperias sidus in undas
casurum rutilo surgat ab ortu,
quid veris placidas temperet horas,
ut terram roseis floribus ornet,
quis dedit, ut pleno fertilis anno
autumnus gravidis influat uvis,
rimari solitus atque latentis
naturae varias reddere causas:
nunc iacet effeto lumine mentis
et pressus gravibus colla catenis
declivemque gerens pondere vultum
cogitur heu stolidam cernere terram.

toliau. Tada ji priartėjusi atsisėdo ant mano gulto krašto, ir įdėmiai žvelgdama į liūdesio prislėgtą ir iš sielvarto nudelbtą mano veidą, ėmė eilėmis priekaištauti dėl sumaišties, apėmusios mano protą:

II. „O kaip atbunka mintis, puolus bedugnėn,
greit ji užmiršta tuomet savąją šviesą,
traukia ją eiti aklai sutemos gilios
ten, kur brandinti ilgai žemiškų vėjų,
sparčiai, tačiau be naudos rūpesčiai tarpsta!
Tas, kurs kadaise danguj buvo įgudęs
kelią bet kokį surast eterio* toliuos,
spindesį siekė pažint rožinės saulės
ir stebėjo žaras šalto mėnulio –
klaidųjį kelią žvaigždžių, jų sugrįžimą
jis sugebėjo tiksliais skaičiais išreikšti.
Ir dėl kokių priežasčių švilpiantys vėjai
ramų pašiaušia staiga jūros paviršių,
kas ta dvasia ir kodėl tokį nejudrų
verčia ji suktis ratu dangišką skliautą,
kaip, vakarinių bangų glėbin įpuolus,
gali žvaigždė patekėt pusėj rytinėj,
kam padėkot, kad gėlėm, orui atšilus,
gali pavasaris vėl žemę papuošti,
kam – kad pradžiugina mus metais derlingais
rudenio dovis gausus – vynuogių kekės, –
pratęs gamtos paslapčių pėdsakais sekti
ir reiškinių įvairių priežastis tirti*,
guli praradęs nūnai proto skvarbumą,
pančiai kietos geležies kaklą jo veržia,
slegia našta jo pečius, veidas nuleistas
verčia vien žemę regėt tokią beprasmę.

2. Sed medicinae, inquit, tempus est quam querelae. Tum vero totis in me intenta luminibus: Tune ille es, ait, qui nostro quondam lacte nutritus, nostris educatus alimentis in virilis animi robur evaseras? Atqui talia contuleramus arma, quae, nisi prior abiecisses, invicta te firmitate tuerentur. Agnoscisne me? Quid taces, pudore an stupore siluisti? Mallem pudore, sed te, ut video, stupor oppressit. Cumque me non modo tacitum, sed elinguem prorsus mutumque vidisset, ammovit pectori meo leniter manum et: Nihil, inquit, pericli est, lethargum patitur, communem illusarum mentium morbum. Sui paulisper oblitus est; recordabitur facile, si quidem nos ante cognoverit; quod ut possit, paulisper lumina eius mortalium rerum nube caligantia tergamus. Haec dixit oculosque meos fletibus undantes contracta in rugam veste siccavit.

III. Tunc me discussa liquerunt nocte tenebrae
luminibusque prior rediit vigor,
ut, cum praecipiti glomerantur nubila Coro
nimbosisque polus stetit imbribus,
sol latet ac nondum caelo venientibus astris
desuper in terram nox funditur,
hanc si Threicio Boreas emissus ab antro
verberet et clausum reseret diem,
emicat et subito vibratus lumine Phoebus
mirantes oculos radiis ferit.

3. Haud aliter tristitiae nebulis dissolutis hausi caelum et ad cognoscendam medicantis faciem mentem recepi. Itaque ubi in eam deduxi oculos intuitumque defixi, respicio nutricem meam, cuius ab adulescentia laribus obversatus fueram, Philosophiam. Et: Quid, inquam, tu in has exsilii nostri solitudines, o omnium magistra virtutum, supero cardine delapsa venisti? An ut tu quoque mecum rea falsis criminationibus agiteris?

2. Tačiau dabar metas gydytis, o ne skųstis", – pasakė ji. Tada įsmeigė į mane savo žvilgsnį ir tarė: „Ar tas esi, kurį kadaise žindžiau savo pienu, penėjau savo maistu, kol tavo siela tapo vyriškai tvirta? Juk aš patikėjau tau tokius ginklus*, kurie būtų suteikę neįveikiamos tvirtybės, jeigu pirma nebūtum jų numetęs. Ar neatpažįsti manęs? Ko tyli, iš gėdos ar nustėręs netekai amo? Norėčiau, kad iš gėdos, bet tu, matau, nustėręs". Pastebėjusi, jog aš ne šiaip sau tyliu, bet visiškai prarijau liežuvį, virtau nebyliu, ji tarė, ranka švelniai palytėjusi mano krūtinę: „Nėra jokio pavojaus, jis kenčia nuo letargo, dažnõs apgautų protų ligos. Jis trumpai užsimiršo, bet lengvai atsitokės, jei anksčiau mane pažinojo. O kad pajėgtų atsigauti, truputį apvalysiu jam akis, temdomas netvarių dalykų debesies". Tai pasakiusi, ji suėmė į saują savo drabužį ir juo nušluostė ašaromis paplūdusias mano akis.

III. Kai pasitraukė naktis ir mane paliko tamsybės,
grįžo manosioms akims vėl regėjimas.
Kauras* smarkusis dažnai taip supučia debesis draugėn
ir apsiniaukęs dangus lietumis verkia,
slepiasi saulė kažkur ir žvaigždžių visai nesimato,
o iš aukštybių žemyn naktis liejasi,
bet kai Borėjas* – šiaurys, paleistas iš Trakijos* urvo,
dieną, nuvijęs tamsas, išvaduoja greit,
sužiba Febas* staiga ir šviesa ryškia ima žeisti
nuostabos pilnas akis, spinduliuodamas.

3. Kaip tik taip, išsisklaidžius liūdesio migloms, aš išvydau dangų ir susikaupiau norėdamas atpažinti gydytoją. Nukreipęs į ją akis ir įdėmiai įsižiūrėjęs, pažinau Filosofiją, savo maitintoją, kuri mane globojo nuo pat paauglystės. „Dėl ko, – tariau, – o visų dorybių mokytoja, atėjai į šią mano tremties vienatvę, nusileidusi iš aukštybių? Ar dėl to, kad ir tave kartu su manim melagingai apkaltintų?"

An, inquit illa, te, alumne, desererem nec sarcinam, quam mei nominis invidia sustulisti, communicato tecum labore partirer? Atqui Philosophiae fas non erat incomitatum relinquere iter innocentis. Meam scilicet criminationem vererer et quasi novum aliquid accideret, perhorrescerem? Nunc enim primum censes apud improbos mores lacessitam periculis esse sapientiam? Nonne apud veteres quoque ante nostri Platonis aetatem magnum saepe certamen cum stultitiae temeritate certavimus eodemque superstite praeceptor eius Socrates iniustae victoriam mortis me astante promeruit? Cuius hereditatem cum deinceps Epicureum vulgus ac Stoicum ceterique pro sua quisque parte raptum ire molirentur meque reclamantem renitentemque velut in partem praedae traherent, vestem, quam meis texueram manibus, disciderunt abreptisque ab ea panniculis totam me sibi cessisse credentes abiere. In quibus quoniam quaedam nostri habitus vestigia videbantur, meos esse familiares imprudentia rata nonnullos eorum profanae multitudinis errore pervertit. Quodsi nec Anaxagorae fugam nec Socratis venenum nec Zenonis tormenta, quoniam sunt peregrina, novisti, at Canios, at Senecas, at Soranos, quorum nec pervetusta nec incelebris memoria est, scire potuisti. Quos nihil aliud in cladem detraxit, nisi quod nostris moribus instituti studiis improborum dissimillimi videbantur. Itaque nihil est, quod ammirere, si in hoc vitae salo circumflantibus agitemur procellis, quibus hoc maxime propositum est pessimis displicere. Quorum quidem tametsi est numerosus exercitus, spernendus tamen est, quoniam nullo duce regitur, sed errore tantum temere ac passim lymphante raptatur. Qui si quando contra nos aciem struens valentior incubuerit, nostra quidem dux copias suas in arcem contrahit, illi vero circa diripiendas inutiles sarcinulas occupantur. At nos desuper irridemus vilissima rerum quaeque rapientes securi totius furiosi tumultus eoque vallo muniti, quo grassanti stultitiae aspirare fas non sit.

„Argi galėčiau tave, savo augintinį, – atsakė ji, – apleisti ir nepasidalyti su tavimi vargo našta, kurią turi nešti dėl to, kad nekenčiamas mano vardas? Juk Filosofijai nevalia palikti nekaltąjį kelyje be palydovo. Negi pabūgsiu kaltinimų ir išsigąsiu, tarsi tai būtų nauja? Argi tau pirmiena matyti, jog tarp nedorų papročių išminčiai gresia pavojai? Argi senovėje, net prieš mūsų Platono laikus, man nėra tekę dažnai stoti į mūšį prieš kvailybės siautulį? Ar nepadėjau paties Platono akyse jo mokytojui Sokratui* nugalėti neteisingą mirtį? Vėliau epikūrininkų*, stoikų* ir panašių minia mėgino išgrobstyti kiekvienas sau jo palikimą ir traukė mane, bešaukiančią ir besipriešinančią, lyg grobį į savo pusę. Drabužį, išaustą mano pačios rankomis, jie suplėšė, ir nešini jo skiautėmis, išsiskirstė tikėdami, jog nešasi mane visą. Kadangi jie turėjo mano drabužio atplaišų, nenuovokumas laikė juos mano šeimynykščiais, o kai kuriuos suklaidino kaip tamsią minią. Jei negirdėjai apie Anaksagoro* pabėgimą, apie Sokrato nuodus ir apie Zenono* patirtus kankinimus, nes tai vyko svetur, tai galėjai žinoti apie Kanijų*, Seneką*, Soraną*, kurių atminimas visiškai nesenas ir nemenkas. Jie liko pasmerkti žūti kaip tik todėl, kad išauklėti mano pamokymų, polinkiais labai skyrėsi nuo nedorėlių. Taigi nieko nuostabaus, kad šioje gyvenimo jūroje patenkame į audrų sūkurius mes, kurie tvirtai užsimojome nepatikti niekšams. Nors jų kariuomenė gausi, ji verta paniekos, nes ne vadas jai įsakinėja, bet klaida ją aklai ir padrikai blaško, varo iš proto. O jeigu kada galingesnes pajėgas išrikiavęs priešas mus užpuola, mūsų karvedė savo karius atitraukia į tvirtovę, palikdama puolikus grobti bevertės mantos. Tada mes iš viršaus išjuokiame juos, čiumpančius didžiausius niekniekius, ir esame saugūs, nes nuo viso nartaus kvaitulio mus gina toks pylimas, prie kurio net prisiartinti – ne puolančios kvailybės nosiai.

IV. Quisquis composito serenus aevo
fatum sub pedibus egit superbum
fortunamque tuens utramque rectus
invictum potuit tenere vultum,
non illum rabies minaeque ponti
versum funditus exagitantis aestum
nec ruptis quotiens vagus caminis
torquet fumificos Vesaevus ignes
aut celsas soliti ferire turres
ardentis via fulminis movebit.
Quid tantum miseri saevos tyrannos
mirantur sine viribus furentes?
Nec speres aliquid nec extimescas:
exarmaveris impotentis iram;
at quisquis trepidus pavet vel optat,
quod non sit stabilis suique iuris,
abiecit clipeum locoque motus
nectit, qua valeat trahi, catenam.

4. Sentisne, inquit, haec atque animo illabuntur tuo an ὄνος λύρας? Quid fles, quid lacrimis manas? Ἐξαύδα, μη κεῦθε νόῳ. Si operam medicantis exspectas, oportet vulnus detegas.
Tum ego collecto in vires animo: Anne adhuc eget ammonitione nec per se satis eminet fortunae in nos saevientis asperitas? Nihilne te ipsa loci facies movet? Haecine est bibliotheca, quam certissimam tibi sedem nostris in laribus ipsa delegeras, in qua mecum saepe residens de humanarum divinarumque rerum scientia disserebas? Talis habitus talisque vultus erat, cum tecum naturae secreta rimarer, cum mihi siderum vias radio describeres, cum mores nostros totiusque vitae rationem ad caelestis ordinis exempla formares? Haecine praemia referimus tibi obsequentes?

Atqui tu hanc sententiam Platonis ore sanxisti beatas fore

IV. Kas, gyvendamas savo ilgą amžių,
mindė lemtį po kojom sau pastūmęs –
ar stebėtų jis laimę ar nelaimę,
veidas visad giedrai ramus išliko*.
Šėlsmas jūros grėsmingos jo nejaudins,
net jei verstų bangas iš pačio dugno,
nei Vezuvijaus* krosnys, kur išspjauna
dūmų kamuolius iš gelmių ir ugnį,
nei žaibų paprotys liepsnom užlieti
aukštus bokštus – išgąsdint jo negali.
Lai nesistebi vargšai, kad tironai
žiaurūs siautėja – jie visai bejėgiai!
Nei bijoki ko nors per daug, nei vilkis –
taip gali nuginkluoti priešo pyktį.
Tas, kuris išsigandęs baugiai dreba
ir nenori savųjų teisių ginti,
meta skydą, palikęs savo vietą,
pančius neriasi – tempti jį belieka.

4. Ar supranti tai, ar mano žodžiai skverbiasi į tavo protą? Ar jautiesi tarsi ὄνος λύρας*? Ko verki, ko ašaras lieji? Ἐξαύδα, μὴ κεῦθε νόῳ*. Jei tikiesi, jog tave pagydysiu, turi apnuoginti žaizdą". Tada aš, sukaupęs dvasios stiprybę, tariau: „Ar dar nepakankamai iškalbingas ir akivaizdus man žiauraus likimo atšiaurumas? Ar tavęs nė kiek nejaudina pats vietos vaizdas? Argi tai biblioteka, kurią mano namuose pati išsirinkai kaip sau tinkamiausią buveinę ir kur sėdėdama su manimi dažnai samprotaudavai apie žmogiškųjų ir dieviškųjų dalykų pažinimą? Ar toks būdavo mano rūbas, ar tokia veido išraiška, kai tyrinėdavau su tavimi gamtos paslaptis, kai lazdele man braižydavai žvaigždžių kelius, kai mano elgseną ir visą gyvenimo sanklodą ugdei pagal dangiškosios tvarkos pavyzdžius? Ar tau atsidavęs tokį pelniau atlygį?

Juk Platono lūpomis tu pašventinai mintį, esą laimingos bū-

res publicas, si eas vel studiosi sapientiae regerent vel earum rectores studere sapientiae contigisset. Tu eiusdem viri ore hanc sapientibus capessendae rei publicae necessariam causam esse monuisti, ne improbis flagitiosisque civibus urbium relicta gubernacula pestem bonis ac perniciem ferrent. Hanc igitur auctoritatem secutus, quod a te inter secreta otia didiceram, transferre in actum publicae amministrationis optavi. Tu mihi et, qui te sapientium mentibus inseruit, deus conscii nullum me ad magistratum nisi commune bonorum omnium studium detulisse. Inde cum improbis graves inexorabilesque discordiae et, quod conscientiae libertas habet, pro tuendo iure spreta potentiorum semper offensio.

Quotiens ego Conigastum in imbecilli cuiusque fortunas impetum facientem obvius excepi, quotiens Triggvillam regiae praepositum domus ab incepta, perpetrata iam prorsus iniuria deieci, quotiens miseros, quos infinitis calumniis impunita barbarorum semper avaritia vexabat, obiecta periculis auctoritate protexi! Numquam me ab iure ad iniuriam quicquam detraxit. Provincialium fortunas tum privatis rapinis, tum publicis vectigalibus pessumdari non aliter quam qui patiebantur indolui. Cum acerbae famis tempore gravis atque inexplicabilis indicta coemptio profligatura inopia Campaniam provinciam videretur, certamen adversum praefectum praetorii communis commodi ratione suscepi, rege cognoscente contendi et, ne coemptio exigeretur, evici. Paulinum consularem virum, cuius opes Palatinae canes iam spe atque ambitione devorassent, ab ipsis hiantium faucibus traxi. Ne Albinum consularem virum praeiudicatae accusationis poena corriperet, odiis me Cypriani delatoris opposui. Satisne in me magnas videor exacerbasse discordias? Sed esse apud ceteros tutior debui, qui mihi amore iustitiae nihil apud aulicos, quo magis essem tutior, reservavi.

Quibus autem deferentibus perculsi sumus? Quorum Basilius olim regio ministerio depulsus in delationem nostri nomi-

tų valstybės, jeigu jas valdytų mokyti išminčiai arba jeigu jų valdovai uoliai siektų išminties*. Tu to paties vyro lūpomis tvirtinai, jog išminčiams būtina perimti valdžią, kad miestų vadeles palikus blogų ir nedorų piliečių rankose, ji neatneštų nelaimės ir pražūties geriesiems*. Laikydamasis šio svaraus požiūrio, kurį iš tavęs įgijau išskirtinių laisvalaikio pokalbių metu*, panorau jį įdiegti į valstybės valdymą. Tu ir Dievas, suteikęs tave išminčių protams, mato, jog imdamasis valstybinių pareigų* neturėjau kitų paskatų, išskyrus rūpinimąsi geraisiais. Iš to kilo rimti ir neišsprendžiami nesutarimai su nenaudėliais bei sąžinės laisvei būdinga ištikimybė įstatymui, nepaisant nuolatinio galingųjų trukdymo.

Kiek sykių aš sužlugdžiau Konigasto* mėginimus užgrobti kurio nors bejėgio žmogaus turtą, kiek kartų atkalbėjau karališkųjų rūmų valdytoją Trigvilą* nuo sumanytų ar jau bemaž įvykdytų neteisybių, kiek sykių, keldamas pavojų savo padėčiai, aš apgyniau vargšus, kuriuos begalinėmis klastomis kamuodavo niekada nebaudžiamas barbarų* godumas! Niekas niekada nepajėgė manęs priversti dėl nusikaltimo paminti įstatymus. Kai provincijos gyventojų turtus siaubė iš pradžių privatūs asmenys, vėliau – valstybiniai mokesčiai, liūdėjau ne mažiau už tuos, kurie patyrė nuostolių. Kai ištikus badui išaiškėjo, jog numatytas ilgalaikis ir neįvykdomas duonos supirkinėjimas pasmerks Kampanijos* provinciją skursti, aš dėl bendros gerovės stojau į kovą su pretorijaus prefektu; karaliui tiriant šį reikalą, atkakliai reikalavau, kad duonos supirkinėjimas nebūtų vykdomas, ir laimėjau. Buvusį konsulą Pauliną, apie kurio turtą rūmų šunes* jau suko ratus, tikėdamiesi jį išdraskyti, aš ištraukiau iš pačių nasrų. Gelbėdamas buvusį konsulą Albiną* nuo bausmės pagal iš piršto laužtą kaltinimą, užsitraukiau skundiko Kipriano* neapykantą. Ar neatrodo, jog prieš mane susikaupė pakankamai didelės kliautys? Tačiau turėčiau būti saugesnis tarp kitų*, kadangi iš meilės teisingumui dvariškių rate neužsitikrinau nieko, kas man laiduotų didesnį saugumą.

nis alieni aeris necessitate compulsus est. Opilionem vero atque Gaudentium cum ob innumeras multiplicesque fraudes ire in exsilium regia censura decrevisset cumque illi parere nolentes sacrarum sese aedium defensione tuerentur compertumque id regi foret, edixit, uti, ni intra praescriptum diem Ravenna urbe decederent, notas insigniti frontibus pellerentur. Quid huic severitati posse astrui videtur? Atquin eo die deferentibus eisdem nominis nostri delatio suscepta est. Quid igitur, nostraene artes ita meruerunt an illos accusatores iustos fecit praemissa damnatio? Itane nihil fortunam puduit si minus accusatae innocentiae, at accusantium vilitas?

At cuius criminis arguimur summam quaeres. Senatum dicimur salvum esse voluisse. Modum desideras? Delatorem, ne documenta deferret, quibus senatum maiestatis reum faceret, impedisse criminamur. Quid igitur, o magistra, censes? Infitiabimur crimen, ne tibi pudor simus? At volui nec umquam velle desistam. Fatebimur? Sed impediendi delatoris opera cessavit. An optasse illius ordinis salutem nefas vocabo? Ille quidem suis de me decretis, uti hoc nefas esset, effecerat. Sed sibi semper mentiens imprudentia rerum merita non potest immutare nec mihi Socratico decreto fas esse arbitror vel occuluisse veritatem vel concessisse mendacium. Verum id quoquo modo sit, tuo sapientiumque iudicio aestimandum relinquo. Cuius rei seriem atque veritatem, ne latere posteros queat, stilo etiam memoriaeque mandavi.

Nam de compositis falso litteris, quibus libertatem arguor sperasse Romanam, quid attinet dicere? Quarum fraus aperta patuisset, si nobis ipsorum confessione delatorum, quod in omnibus negotiis maximas vires habet, uti licuisset. Nam quae sperari reliqua libertas potest? Atque utinam posset ulla! Respondissem Canii verbo, qui cum a Gaio Caesare Germanici filio conscius contra se factae coniurationis fuisse diceretur: „Si ego“, inquit, „scissem, tu nescisses“.

O kas tie mane parbloškę skundikai? Vienas jų – Bazilijus*, kadaise atleistas iš karališkosios tarnybos, ir apskųsti mane jį pastūmėjo skolos. Kiti, Opilianas* ir Gaudencijus*, už gausybę klastų ir nusikaltimų karališkosios cenzūros* buvo pasmerkti tremčiai. Nepanorę paklusti, jie mėgino slėptis šventykloje. Tai sužinojęs karalius įsakė, jeigu nurodytą dieną nepaliks Ravenos* miesto, tebūna paženklinti į kaktą ir išvyti. Ką, regis, galima būtų pridėti prie tokio griežtumo? Nepaisant to, tą pačią dieną jie apskundė mane, ir jų skundas buvo priimtas. Tai ar aš nusipelniau šito savo veikla ar išankstinis nuosprendis išteisino tuos kaltintojus?* Negi likimui visai ne gėda, jei ne dėl užpultos nekaltybės, tai bent dėl kaltintojų niekingumo?

Kuo mane kaltina, klausi? Sakoma, jog aš norėjęs išgelbėti senatą*. Kokiu būdu? Esu kaltinamas, esą sutrukdžiau įskundėjui pateikti liudijimą, leidžiantį įkaltinti senatą už didenybės įžeidimą. Taigi ką, mokytoja, galvoji? Manai, jog prieš tave susigėdęs paneigsiu kaltinimą? Priešingai, to norėjau ir nesiliausiu norėjęs. Ar prisipažinsiu? Bet skundikui jau niekas nebetrukdo! Ar pavadinsiu nusikaltimu tai, kad troškau gero šiam luomui? Beje, pats senatas savo nutarimais mano atžvilgiu įrodė, kad tai buvęs nusikaltimas*. Tačiau nuolat save apgaudinėjąs nenuovokumas negali pakeisti dalykų vertės, ir aš pritardamas Sokrato minčiai* manau, jog neturiu teisės nei nuslėpti tiesą, nei nusileisti melui. Tau ir išmintingiems žmonėms palieku spręsti, kaip ten yra iš tikrųjų. O kad tiesa apie šią bylą bei jos eigą nepasislėptų nuo palikuonių, įamžinau ją rašikliu.

Ar verta dar kalbėti apie suklastotus laiškus*, kuriais remdamiesi mane kaltina, esą tikėjausi atkurti romėnų laisvę*? Ši klasta būtų išaiškėjusi, jeigu man būtų pavykę išgauti pačių skundikų prisipažinimą, nes tai yra veiksmingiausia priemonė bet kurioje byloje. Tačiau kokios ankstesnės laisvės dar galima tikėtis? O kad būtų įmanoma bent kokia nors! Būčiau atsakęs žodžiais Kanijaus, kurį Gajus Cezaris*, Germaniko sūnus, apkaltino neva žinojus apie sąmokslą, prieš jį rengiamą: „Jeigu aš būčiau žinojęs, tu nebūtum žinojęs".

Qua in re non ita sensus nostros maeror hebetavit, ut impios scelerata contra virtutem querar molitos, sed, quae speraverint, effecisse vehementer ammiror. Nam deteriora velle nostri fuerit fortasse defectus, posse contra innocentiam, quae sceleratus quisque conceperit, inspectante deo monstri simile est. Unde haud iniuria tuorum quidam familiarium quaesivit: „Si quidem deus“, inquit, „est, unde mala? bona vero unde, si non est?“ Sed fas fuerit nefarios homines, qui bonorum omnium totiusque senatus sanguinem petunt, nos etiam, quos propugnare bonis senatuique viderant, perditum ire voluisse. Sed num idem de patribus quoque merebamur? Meministi, ut opinor, quoniam me dicturum quid facturumve praesens semper ipsa dirigebas, meministi, inquam, Veronae cum rex avidus exitii communis maiestatis crimen in Albinum delatae ad cunctum senatus ordinem transferre moliretur, universi innocentiam senatus quanta mei periculi securitate defenderim. Scis me haec et vera proferre et in nulla umquam mei laude iactasse; minuit enim quodam modo se probantis conscientiae secretum, quotiens ostentando quis factum recipit famae pretium. Sed innocentiam nostram quis exceperit eventus, vides; pro verae virtutis praemiis falsi sceleris poenas subimus. Eccuius umquam facinoris manifesta confessio ita iudices habuit in severitate concordes, ut non aliquos vel ipse ingenii error humani vel fortunae condicio cunctis mortalibus incerta summitteret? Si inflammare sacras aedes voluisse, si sacerdotes impio iugulare gladio, si bonis omnibus necem struxisse diceremur, praesentem tamen sententia, confessum tamen convictumve punisset; nunc quingentis fere passuum milibus procul muti atque indefensi ob studium propensius in senatum morti proscriptionique damnamur. O meritos de simili crimine neminem posse convinci!

Cuius dignitatem reatus ipsi etiam qui detulere viderunt; quam uti alicuius sceleris ammixtione fuscarent, ob ambitum dignitatis sacrilegio me conscientiam polluisse mentiti sunt. At-

Šiame reikale mane taip smarkiai pribloškė ne tiek sielvartas, kad imčiau skųstis dėl nedorėlių nusikaltimų prieš dorybę, kiek nuostaba, jog išsipildė tai, ko jie tikėjosi. Juk linkėti bloga galbūt yra mūsų yda, bet tai, jog bet koks nusikaltėlis gali įvykdyti savo kėslus prieš nekaltąjį, Dievo akyse atrodo siaubinga. Todėl pagrįstai kažkuris iš tavo šeimynykščių paklausė: „Jeigu Dievas yra – iš kur blogis? O iš kur gėris, jeigu jo nėra?"* Tarkim, piktadariams, trokštantiems visų dorųjų žmonių ir senato kraujo, leistina geisti, kad pražūčiau ir aš, kuris atvirai gyniau geruosius žmones ir senatą. Bet negi aš tai užsitarnavau ir iš senatorių? Manau, atsimeni, – nes nuolat būdama šalia nurodinėjai man, ką kalbėti ar daryti, – kaip Veronoje, kai siekdamas su visais susidoroti karalius Albinui iškeltą kaltinimą didenybės įžeidimu mėgino primesti visam senatorių luomui, aš stojau ginti senato nekaltumo, visai negalvodamas apie man gresiantį pavojų. Žinai, jog sakau tiesą ir jog niekada nebuvau linkęs girtis. Juk tas, kuris pelnęs šlovę, nuolat prikišamai rodo ką nuveikęs, girdamasis šiek tiek pažemina savo orumą. Bet tu matai, ką laimėjo mano nekaltumas – užuot apdovanotas už tikrą dorybę, pelniau bausmę už tariamą nusikaltimą. Kokį nusikaltimą aiškiai pripažinę teisėjai buvo taip vieningai griežti, kad nė vieno iš jų nepalenkė nei žmogaus prigimčiai būdinga galimybė klysti, nei visiems mirtingiesiems permainingas likimas? Jei mane kaltintų, esą norėjau padegti šventuosius pastatus ar niekšingu kardu susidoroti su šventikais, ar suruošti dorųjų žmonių žudynes, tada būčiau galėjęs dalyvauti teisme, gintis ir būti nuteistas, tik įrodžius mano kaltę. O dabar, būdamas beveik už penkių šimtų mylių nuo teismo vietos*, neturėdamas teisės gintis, esu pasmerkiamas myriop, o mano turtas konfiskuojamas už pastangas padėti senatui. Bet juk jie nenusipelnė, kad kas nors būtų nubaustas pagal tokį kaltinimą!

Ko vertas šis kaltinimas, matė ir jo pateikėjai: kad jį pasodrintų kokiu nors nusikaltimu, jie prasimanė, esą aš, nusiženg-

qui et tu insita nobis omnem rerum mortalium cupidinem de nostri animi sede pellebas et sub tuis oculis sacrilegio locum esse fas non erat. Instillabas enim auribus cogitationibusque cotidie meis Pythagoricum illud ἕπου θεῷ. Nec conveniebat vilissimorum me spirituum praesidia captare, quem tu in hanc excellentiam componebas, ut consimilem deo faceres. Praeterea penetral innocens domus, honestissimorum coetus amicorum, socer etiam sanctus et aeque ac tu ipsa reverendus ab omni nos huius criminis suspicione defendunt. Sed – o nefas! illi vero de te tanti criminis fidem capiunt atque hoc ipso videbimur affines fuisse maleficio, quod tuis imbuti disciplinis, tuis instituti moribus sumus. Ita non est satis nihil mihi tuam profuisse reverentiam, nisi ultro tu mea potius offensione lacereris. At vero hic etiam nostris malis cumulus accedit, quod existimatio plurimorum non rerum merita, sed fortunae spectat eventum eaque tantum iudicat esse provisa, quae felicitas commendaverit; quo fit, ut existimatio bona prima omnium deserat infelices. Qui nunc populi rumores, quam dissonae multiplicesque sententiae, piget reminisci; hoc tantum dixerim ultimam esse adversae fortunae sarcinam, quod, dum miseris aliquod crimen affingitur, quae perferunt, meruisse creduntur. Et ego quidem bonis omnibus pulsus, dignitatibus exutus, existimatione foedatus ob beneficium supplicium tuli. Videre autem videor nefarias sceleratorum officinas gaudio laetitiaque fluitantes, perditissimum quemque novis delationum fraudibus imminentem, iacere bonos nostri discriminis terrore prostratos, flagitiosum quemque ad audendum quidem facinus impunitate, ad efficiendum vero praemiis incitari, insontes autem non modo securitate, verum ipsa etiam defensione privatos. Itaque libet exclamare:

V. O stelliferi conditor orbis,
qui perpetuo nixus solio
rapido caelum turbine versas

damas padorumui, sutepiau savo sąžinę šventvagyste*. Bet juk tu, įskiepyta man, išstūmei iš mano sielos bet kokį netvarių dalykų geismą, ir tavo akivaizdoje negalėjo įvykti jokia šventvagystė. Juk kasdien tu kaldavai man į galvą pitagoriškąjį posakį ἕπου θεῷ*. Man, kurį tu auklėjai tokiam pakylėtumui, kad tapčiau panašus į Dievą*, nederėjo vaikytis niekingiausių dvasių užtarimo*. Be to, tyras namų židinys, garbingiausių draugų būrelis, taip pat ir šventas, lygiai kaip tu gerbiamas uošvis* saugo mane nuo įtarimo įvykdžius tokį nusikaltimą. Bet – o siaube! Tave jie laiko šio nusikaltimo įrodymu, o aš kaip tik todėl atrodau prisidėjęs prie piktadarybės, jog esu kupinas tavo mokymo ir išauklėtas tavo nuostatų. Vadinasi, ne tik man nepadėjo, kad tave gerbiu, bet dar tau kliūva už mano klaidas. O mano nelaimes apvainikavo tai, jog daugelis spręsdami paiso ne dalykų esmės, bet jų sėkmės, ir manoma, kad reikia rūpintis tik tuo, kas suteikia laimės; vadinasi, nelaimingi žmonės pirmieji netenka gero vardo. Kokie gandai dabar sklando, kokios prieštaringos ir dviprasmės nuomonės – man gėda ir pagalvoti. Pasakysiu tik, kad sunkiausia nepalankaus likimo našta yra ta, jog užtenka vargšus kuo nors neteisingai apkaltinti, ir jau tikima, kad jie nusipelnė visko, ką turi iškęsti. Štai ir aš, netekęs viso turto, atleistas iš garbingų pareigų, praradęs gerą vardą, buvau nubaustas už geradarystę. Regis, matau, kaip nelābos nusikaltėlių irštvos trykšta džiaugsmu ir linksmybe, kaip koks nors niekšas rezga naujus šmeižtus, kaip gūžiasi dorieji, apimti siaubo dėl mane ištikusio likimo, regiu, kaip tūlą begėdį galimybė išvengti bausmės skatina ryžtis nusikaltimui, o viltis pasipelnyti kursto jį įvykdyti, tuo tarpu nekaltieji ne tik nesaugūs, bet iš jų atimta net teisė apsiginti. Todėl norisi sušukti:

V. O žvaigždėto pasaulio Kūrėjau*,
amžinybės kurs soste parimęs,
suki sūkuriu dangų greituoju

legemque pati sidera cogis,
ut nunc pleno lucida cornu
totis fratris obvia flammis
condat stellas luna minores,
nunc obscuro pallida cornu
Phoebo propior lumina perdat
et, qui primae tempore noctis
agit algentes Hesperos ortus,
solitas iterum mutet habenas
Phoebi pallens Lucifer ortu:
Tu frondifluae frigore brumae
stringis lucem breviore mora,
tu, cum fervida venerit aestas,
agiles nocti dividis horas.
Tua vis varium temperat annum,
ut, quas Boreae spiritus aufert,
revehat mites Zephyrus frondes,
quaeque Arcturus semina vidit,
Sirius altas urat segetes;
nihil antiqua lege solutum
linquit propriae stationis opus.
Omnia certo fine gubernans
hominum solos respuis actus
merito rector cohibere modo.
Nam cur tantas lubrica versat
Fortuna vices? Premit insontes
debita sceleri noxia poena,
at perversi resident celso
mores solio sanctaque calcant
iniusta vice colla nocentes.
Latet obscuris condita virtus
clara tenebris iustusque tulit
crimen iniqui.

ir pajungi žvaigždes visas dėsniui,
kad mėnulis, šviesa brolio Febo
sužibėjęs, žvaigždes mažesniąsias
ryškiu spindesiu savo nustelbtų,
o vėliau, priartėjęs prie Febo,
blyškią šviesą aptemęs prarastų;
tu artėjantį vakarą skelbi
patekėjusiu Hesperu* šaltu
ir Liuciferio įprastą kelią,
kurs prieš tekantį Febą nublanksta.
Tu, kai lapkritis šaltas ateina,
imi trumpinti šviesiąją dieną,
o kai vasaros karščiai sugrįžta,
skiri nakčiai jos valandą spėrią.
Sutvarkai taip laikotarpių kaitą,
kad Zefyras* Borėjo nurautus
lapelius sugrąžintų švelniuosius,
kad pasėlius, Arktūro* pasėtus,
karštas Sirijus* degint galėtų:
kiekvienam nužymėdamas vietą
neapeina įstatymas nieko.
Bet kryptingai vairuodamas viską
tik žmonių, o valdove, tu veiklą
užmiršti pažaboti kaip dera.
Ir kodėl tokius posūkius mėgsta
Fortūna, nenuspėjama niekam?
Nekaltiems krinta bausmės kaltųjų,
o aukštajame soste pagedę
papročiai tebesėdi, ir spaudžia
neteisybė vis kaklą šventųjų.
Tamsoje slepia veidą dorybė,
o teisuolis jau bausmę atlieka
nusikaltėlio.

Nil periuria, nil nocet ipsis
fraus mendaci compta colore.
Sed cum libuit viribus uti,
quos innumeri metuunt populi,
summos gaudet subdere reges.
O iam miseras respice terras,
quisquis rerum foedera nectis!
Operis tanti pars non vilis
homines quatimur fortunae salo.
Rapidos, rector, comprime fluctus
et, quo caelum regis immensum,
firma stabiles foedere terras.

5. Haec ubi continuato dolore delatravi, illa vultu placido nihilque meis questibus mota: Cum te, inquit, maestum lacrimantemque vidissem, ilico miserum exsulemque cognovi; sed quam id longinquum esset exsilium, nisi tua prodidisset oratio, nesciebam. Sed tu quam procul a patria non quidem pulsus es, sed aberrasti ac, si te pulsum existimari mavis, te potius ipse pepulisti; nam id quidem de te numquam cuiquam fas fuisset. Si enim, cuius oriundo sis patriae, reminiscare, non uti Atheniensium quondam multitudinis imperio regitur, sed εἷς κοίρανός ἐστιν, εἷς βασιλεύς, qui frequentia civium, non depulsione laetetur, cuius agi frenis atque obtemperare iustitiae libertas est. An ignoras illam tuae civitatis antiquissimam legem, qua sanctum est ei ius exsulare non esse, quisquis in ea sedem fundare maluerit? Nam qui vallo eius ac munimine continetur, nullus metus est, ne exsul esse mereatur; at quisquis inhabitare eam velle desierit, pariter desinit etiam mereri. Itaque non tam me loci huius quam tua facies movet nec bibliothecae potius comptos ebore ac vitro parietes quam tuae mentis sedem requiro, in qua non libros, sed id, quod libris pretium facit, librorum quondam meorum sententias collocavi.

Jiems sulaužytos priesaikos – niekai,
ir klasta, jei puošni, jiems nekenkia.
Bet kai gali, naudoja ir jėgą –
malonu karalius užvaldyti,
didžios tautos kuriems nusilenkia.
Pažiūrėk jau į varganą žemę,
juk tau ryšiai dalykų pavaldūs!
Ne bevertę juk kūrinio dalį –
žmones – daužo likimas lyg bangos.
Veržlų srautą sutramdyk, valdove,
ir danguj viešpataujančiu dėsniu
nustatyk žemėj tvarką pastovią".

5. Kai baigiau šį ilgą, sielvarto kupiną skundą, Filosofija ramiu veidu, nė kiek nepaveikta mano aimanų, tarė: „Kai pamačiau tave liūdną ir ašarojantį, iš karto atpažinau tavyje nelaimingą tremtinį. Bet nežinojau, kokia tolima ta tremtis, kol tavo kalba man neatskleidė. Tačiau kad ir kaip toli nuo tėvynės tu būtum, esi veikiau nuklydęs nei išvarytas, ir jeigu tau labiau patinka laikyti save tremtiniu, tai greičiau tu pats save ir ištrėmei – juk niekas kitas to padaryti tau niekada negalėjo. Nes, jei prisimeni, esi kilęs iš šalies, kur, priešingai negu kadaise minios valdytuose Atėnuose*, εἷς κοίρανός ἐστιν, εἷς βασιλεύς*, kuris džiaugiasi piliečių gausa, o ne jų trėmimu, ir kurio valdžiai paklusti bei įstatymų laikytis ir yra laisvė. Ar nežinai seniausio savo valstybės įstatymo, pagal kurį kiekvienas turi šventą teisę nebūti ištremtas, jeigu panori čia įsikurti*? Mat žmogus, saugomas jos sienų ir įtvirtinimų, visiškai nebijo, kad gali būti pasmerktas tremčiai, o kiekvienas, kuris liaujasi norėjęs čia gyventi, kartu liaujasi būti to vertas. Todėl mane jaudina ne tiek šios vietos vaizdas, kiek tavo paties išvaizda, ir aš ilgiuosi ne tiek bibliotekos sienų, išpuoštų dramblio kaulu ir stiklu, kiek buveinės tavo prote, kur aš kadaise sudėjau ne knygas, bet tai, kas suda-

Et tu quidem de tuis in commune bonum meritis vera quidem, sed pro multitudine gestorum tibi pauca dixisti. De obiectorum tibi vel honestate vel falsitate cunctis nota memorasti. De sceleribus fraudibusque delatorum recte tu quidem strictim attingendum putasti, quod ea melius uberiusque recognoscentis omnia vulgi ore celebrentur. Increpuisti etiam vehementer iniusti factum senatus. De nostra etiam criminatione doluisti, laesae quoque opinionis damna flevisti. Postremus adversum fortunam dolor incanduit conquestusque non aequa meritis praemia pensari in extremo Musae saevientis, uti, quae caelum, terras quoque pax regeret, vota posuisti. Sed quoniam plurimus tibi affectuum tumultus incubuit diversumque te dolor ira maeror distrahunt, uti nunc mentis es, nondum te validiora remedia contingunt. Itaque lenioribus paulisper utemur, ut, quae in tumorem perturbationibus influentibus induruerunt, ad acrioris vim medicaminis recipiendam tactu blandiore mollescant.

VI. Cum Phoebi radiis grave
Cancri sidus inaestuat,
tum qui larga negantibus
sulcis semina credidit,
elusus Cereris fide
quernas pergat ad arbores.
Numquam purpureum nemus
lecturus violas petas,
cum saevis Aquilonibus
stridens campus inhorruit,
nec quaeras avida manu
vernos stringere palmites,
uvis si libeat frui:
autumno potius sua
Bacchus munera contulit.

ro jų vertę – savo knygų mintis. Ir nors tu teisybę pasakei apie savo nuopelnus visuotinei gerovei, bet palyginti mažai apie tai, kiek tu nuveikei. Priminei tau mestus teisingus ir neteisingus kaltinimus, kurie visiems yra žinomi. Teisingai pasielgei įskundėjų nusikaltimus ir klastas paminėdamas tik glaustai, nes tai daug smulkiau per dantis perleido viską iššniukštinėjanti liaudis. Be to, karštai pasipiktinai neteisingu senato poelgiu. Susisielojai, kad kaltina mane, apraudojai suteptą gerą vardą. Galiausiai tavyje sukilo apmaudas, ir ėmei skųstis likimu, neteisingai atlyginančiu už nuopelnus, o pabaigoje, pasitelkęs siautulingą Mūzą, pareiškei norą, kad žemėje įsigalėtų tokia pat taika, kokia karaliauja danguje. Bet kai tave slegia didžiausia jausmų sumaištis ir į visas puses blaško sielvartas, pyktis, liūdesys, tau dar netinka stipresni vaistai. Todėl po truputį imkime vartoti lengvesnius, kad dėl susitvenkusių sukrėtimų apšašusi votis, švelniau palytėta, suminkštėtų ir galėtų pakelti stipresnių vaistų poveikį.

VI. Kai nuo Febo švytėjimo
Vėžio žvaigždės* įsiplieskia,
jei subėrė vagon sauson
gausią sėklą žmogus kuris,
tą apeis Cerera* tikrai,
teks jam gilėmis tenkintis.
Neik į šilą viliojantį
skint žibuoklių, kai šiaušiasi
šiaurio gūsius pajutusios
lauko keteros gausdamos,
ir nesieki ranka godžia
kekių ankstų pavasarį –
dar neskanios bus vynuogės:
Bakchas* rudenį džiugina,
savo dovanas nešdamas.

Signat tempora propriis
aptans officiis deus
nec, quas ipse cohercuit,
misceri patitur vices.
Sic quod praecipiti via
certum deserit ordinem,
laetos non habet exitus.

6. Primum igitur paterisne me pauculis rogationibus statum tuae mentis attingere atque temptare, ut, qui modus sit tuae curationis, intellegam?

Tu vero arbitratu, inquam, tuo quae voles ut responsurum rogato.

Tum illa: Huncine, inquit, mundum temerariis agi fortuitisque casibus putas an ullum credis ei regimen inesse rationis?

Atqui, inquam, nullo existimaverim modo, ut fortuita temeritate tam certa moveantur, verum operi suo conditorem praesidere deum scio nec umquam fuerit dies, qui me ab hac sententiae veritate depellat.

Ita est, inquit; nam id etiam paulo ante cecinisti hominesque tantum divinae exsortes curae esse deplorasti. Nam de ceteris, quin ratione regerentur, nihil movebare. Papae autem vehementer ammiror, cur in tam salubri sententia locatus aegrotes. Verum altius perscrutemur; nescio quid abesse coniecto. Sed dic mihi, quoniam deo mundum regi non ambigis, quibus etiam gubernaculis regatur, advertis?

Vix, inquam, rogationis tuae sententiam nosco, nedum ad inquisita respondere queam.

Num me, inquit fefellit abesse aliquid, per quod velut hiante valli robore in animum tuum perturbationum morbus inrepserit? Sed dic mihi, meministine, quis sit rerum finis quove totius naturae tendat intentio?

Audieram, inquam, sed memoriam maeror hebetavit.

Taip kiekvieną laikotarpį
Dievas darbu paženklino,
jis neleidžia supainioti
tos kaitos, kur nustatė pats.
Kas, pasukęs keliu slidžiu,
tvarką deramą pàmina,
galas linksmas nelaukia to.

6. Taigi pirmiausia, ar leidi man keliais klausimais apčiuopti ir ištirti tavo proto būklę, kad suprasčiau, kuo tave reikia gydyti?"

„Klausk, ko nori, – tariau, – aš atsakysiu".

Tada ji paklausė: „Ar tu galvoji, jog šį pasaulį verčia judėti nesąmoningos ir atsitiktinės priežastys, ar tiki, kad jis valdomas protingai?"

„Žinoma, – atsakiau, – jokiu būdu nemanau, kad aklas atsitiktinumas judintų tokį tikrą dalyką. Tikrai žinau, kad Dievas kūrėjas vadovauja savo kūriniui, ir niekada neišauš diena, kuri mane nutolintų nuo šio teiginio tiesos".

„Teisingai, – tarė. – Juk ankstėliau dainavai* sielvartaudamas, kad vien tik žmones aplenkia dieviškasis rūpestis. Dėl kitų dalykų neabejojai, jog jie valdomi protingai. Tačiau man didžiai nuostabu, kodėl tu, gebėdamas taip sveikai mąstyti, negaluoji. Nagi patyrinėkime atidžiau: nežinau, tačiau nujaučiu, ko trūksta. Bet dar pasakyk man, kadangi neabejoji, jog pasaulį valdo Dievas, kokiomis priemonėmis, tavo manymu, tas valdymas vyksta?"

„Sunkiai suprantu tavo klausimą, – tariau, – ir juo labiau negaliu į jį atsakyti".

„Tai ar aš apsirikau, – tarė ji, – manydama, jog yra spraga, per kurią į tavo dvasią tarsi per plyšį, žiojintį tvirtame aptvare, prasiskverbė sumaišties negalia? Pasakyk man, ar atsimeni, kas yra visa ko tikslas arba į kur krypsta visos gamtos siekis?"

„Esu girdėjęs, – atsakiau, – bet liūdesys atbukino mano atmintį".

Atqui scis, unde cuncta processerint.

Novi, inquam, deumque esse respondi.

Et qui fieri potest, ut principio cognito, quis sit rerum finis, ignores? Verum hi perturbationum mores, ea valentia est, ut movere quidem loco hominem possint, convellere autem sibique totum exstirpare non possint. Sed hoc quoque respondeas velim: hominemne te esse meministi?

Quidni, inquam, meminerim?

Quid igitur homo sit, poterisne proferre?

Hocine interrogas, an esse me sciam rationale animal atque mortale? Scio et id me esse confiteor.

Et illa: Nihilne aliud te esse novisti?

Nihil.

Iam scio, inquit, morbi tui aliam vel maximam causam; quid ipse sis, nosse desisti. Quare plenissime vel aegritudinis tuae rationem vel aditum reconciliandae sospitatis inveni. Nam quoniam tui oblivione confunderis, et exsulem te et exspoliatum propriis bonis esse doluisti. Quoniam vero, quis sit rerum finis, ignoras, nequam homines atque nefarios potentes felicesque arbitraris; quoniam vero, quibus gubernaculis mundus regatur, oblitus es, has fortunarum vices aestimas sine rectore fluitare: magnae non ad morbum modo, verum ad interitum quoque causae; sed sospitatis auctori grates, quod te nondum totum natura destituit. Habemus maximum tuae fomitem salutis veram de mundi gubernatione sententiam, quod eam non casuum temeritati, sed divinae rationi subditam credis; nihil igitur pertimescas, iam tibi ex hac minima scintillula vitalis calor illuxerit. Sed quoniam firmioribus remediis nondum tempus est et eam mentium constant esse naturam, ut, quotiens abiecerint veras, falsis opinionibus induantur, ex quibus orta perturbationum caligo verum illum confundit intuitum, hanc paulisper lenibus mediocribusque fomentis attenuare temptabo, ut dimotis fallacium affectionum tenebris splendorem verae lucis possis agnoscere.

„O ar žinai, iš kur visa atsirado?"

„Žinau", – ir atsakiau, kad iš Dievo.

„Kaip gali būti, kad žinodamas pradžią nežinai, kas yra pasaulio tikslas? Kaip tik tuo sumaištis ir pasižymi, ir jos stiprybė ta, kad gali žmogų išmušti iš vėžių, tačiau palaužti ir visiškai sužlugdyti nepajėgia. Bet dar norėčiau, kad man atsakytum: ar atsimeni, jog esi žmogus?"

„Kaipgi galėčiau to neatsiminti?"

„O ar gali pasakyti, kas yra žmogus?"

„Klausi manęs, ar žinau, jog esu mąstantis ir mirtingas gyvūnas? Žinau ir pripažįstu, jog esu toks".

Tada ji vėl paklausė: „Ar nieko daugiau nežinai, kas esi?"

„Nieko".

„Jau perpratau, – tarė, – kitą, gal didžiausią tavo ligos priežastį: tu lioveisi žinojęs, kas pats esi. Todėl radau ir tavo ligos priežastis, ir būdą, kaip tau sugrąžinus sveikatą. Kadangi tave trikdo užsimiršimas, tu susisielojai dėl savo tremties bei prarastos nuosavybės. O kadangi nežinai, kas yra visa ko tikslas, niekingus žmones ir nenaudėlius laikai galingais ir laimingais. Ir kadangi užmiršai, kokiomis vadelėmis valdomas pasaulis, manai, jog šios likimo permainos vyksta be valdovo žinios. Šios svarios priežastys gali ne tik ligą sukelti, bet ir pražudyti. Tačiau, dėkui Gelbėtojui, tavo prigimtis dar ne visai pakriko. Turime didžiausią tavo sveikatos laidą – teisingą pasaulio valdymo sampratą: tu tiki, kad pasaulis paklūsta ne aklam atsitiktinumui, bet dieviškajai išminčiai. Taigi nieko nebijok, ir iš šios mažutės kibirkštėlės tavyje įsiliepsnos gyvybės ugnis. Bet dar ne metas stipresniems vaistams, ir tokia jau yra žmogiškojo proto prigimtis, kad, kaskart nutolus nuo tiesos, jį ima klaidinti neteisingos nuomonės, o jų sukelta sumaišties migla susilpnina jo teisingos įžvalgos galią. Todėl pamėginsiu švelniomis ir neskausmingomis priemonėmis šiek tiek ją prasklaidyti, kad, išblaškius apgaulingų aistrų sutemas, galėtum atpažinti tikrosios šviesos spindesį.

VII. Nubibus atris
condita nullum
fundere possunt
sidera lumen.
Si mare volvens
turbidus Auster
misceat aestum,
vitrea dudum
parque serenis
unda diebus
mox resoluto
sordida caeno
visibus obstat
quique vagatur
montibus altis
defluus amnis,
saepe resistit
rupe soluti
obice saxi.
Tu quoque si vis
lumine claro
cernere verum,
tramite recto
carpere callem:
gaudia pelle,
pelle timorem
spemque fugato
nec dolor adsit.
Nubila mens est
vinctaque frenis,
haec ubi regnant.

VII. Debesys tamsūs
slepia žvaigždynus,
šviesą jiems trukdo
lieti į žemę.
Jeigu audringas
Austras* pašiauštų
jūros paviršių,
skaidrios lyg stiklas
giedrąją dieną,
purvą suplakus,
bangos iškiltų
dumbliais pajuodę
stebinčių žvilgsniams.
Versmei, iš aukšto
kalno kur trykšta,
kelią ne sykį
slenksčiais pastoja
uolos nuvirtę,
akmenys birūs.
Taigi jei nori
aiškiai išvysti
šviesiąją tiesą,
kelią nueiti
nepasiklydęs,
vyk šalin džiaugsmą,
ginki ir baimę,
viltį atstumki,
liūdesį meski, –
kur valdo aistros,
protas aptemęs,
jų pažabotas".

LIBER SECUNDUS

I. Post haec paulisper obticuit atque, ubi attentionem meam modesta taciturnitate collegit, sic exorsa est: Si penitus aegritudinis tuae causas habitumque cognovi, fortunae prioris affectu desiderioque tabescis; ea tantum animi tui, sicuti tu tibi fingis, mutata pervertit. Intellego multiformes illius prodigii fucos et eo usque cum his, quos eludere nititur, blandissimam familiaritatem, dum intolerabili dolore confundat, quos insperata reliquerit. Cuius si naturam, mores ac meritum reminiscare, nec habuisse te in ea pulchrum aliquid nec amisisse cognosces; sed, ut arbitror, haud multum tibi haec in memoriam revocare laboraverim. Solebas enim praesentem quoque blandientemque virilibus incessere verbis eamque de nostro adyto prolatis insectabare sententiis. Verum omnis subita mutatio rerum non sine quodam quasi fluctu contingit animorum; sic factum est, ut tu quoque paulisper a tua tranquillitate descisceres.

Sed tempus est haurire te aliquid ac degustare molle atque iucundum, quod ad interiora transmissum validioribus haustibus viam fecerit. Adsit igitur rhetoricae suadela dulcedinis, quae tum tantum recto calle procedit, cum nostra instituta non deserit cumque hac musica laris nostri vernacula nunc leviores, nunc graviores modos succinat.

Quid est igitur, o homo, quod te in maestitiam luctumque deiecit? Novum, credo, aliquid inusitatumque vidisti. Tu fortunam putas erga te esse mutatam? Erras. Hi semper eius mores sunt, ista natura. Servavit circa te propriam potius in ipsa sui mutabilitate constantiam; talis erat, cum blandiebatur, cum tibi falsae illecebris felicitatis alluderet. Deprehendisti caeci numinis ambiguos vultus. Quae sese adhuc velat aliis, tota tibi pror-

ANTRA KNYGA

1. Paskui ji kurį laiką patylėjo ir, trumpa rimtimi sutelkusi mano dėmesį, taip prašneko: „Jeigu aiškiai supratau tavo negalios priežastis ir pobūdį, tu džiūsti trokšdamas susigrąžinti ankstesnį Fortūnos palankumą. Tik jos permaina, kaip įsivaizduoji, palaužė tavo dvasią. Pažįstu įvairiausių šios pabaisos monų, netgi tokių, kai žmones, kuriuos siekia apmauti, ji lepina švelniausiu draugiškumu, kol, netikėtai pasitraukusi, paskandina nepakeliamame liūdesyje. Jeigu prisiminsi jos prigimtį, įpročius ir nuopelnus, suprasi, jog nieko gražaus jos dėka nesi nei įgijęs, nei praradęs. Manau, kad man nereikės daug vargti, kad tau tai priminčiau. Juk dar tada, kai ji tave meiliai glaudė, buvai pratęs puldinėti ją griežtais žodžiais bei smerkti mūsų slaptuose pokalbiuose gimusiomis išvadomis. Iš tiesų bet kokia staigi aplinkybių permaina įvyksta ne be tam tikros dvasios sumaišties. Atsitiko, kad ir tu trumpai netekai ramybės.

Bet jau laikas tau gurkštelėti ir paragauti ko nors švelnaus ir malonaus, kas, skverbdamasis į vidų, paruoštų kelią stipresniems gurkšniams. Tebūnie tai saldžia retorika pagrįstas įtikinėjimas, kuris teisingu taku žengia tik tada, kai nenukrypsta nuo mano priesakų ir atitaria tai greitesnei, tai lėtesnei mano larų* sukurtos muzikos dermei*.

Tai kas gi, žmogau, nubloškė tave į liūdesį ir dejones? Tikiu, jog patyrei kažką nauja ir nepaprasta. Vadinasi, manai, jog Fortūnos elgesys su tavimi pasikeitė? Klysti. Jos įpročiai visada tie patys – tokia jos prigimtis. Tavo atžvilgiu ji pačiu savo permainingumu veikiau išlaikė sau būdingą pastovumą. Tokia ji buvo meilikaudama su tavim ir viliodama tave apgaulingos laimės masalu. Tu perpratai, kokia dviveidė ši akla dievybė. Tu iš anksto

sus innotuit. Si probas, utere moribus, ne queraris. Si perfidiam perhorrescis, sperne atque abice perniciosa ludentem; nam quae nunc tibi est tanti causa maeroris, haec eadem tranquillitatis esse debuisset. Reliquit enim te, quam non relicturam nemo umquam poterit esse securus. An vero tu pretiosam aestimas abituram felicitatem et cara tibi est fortuna praesens nec manendi fida et, cum discesserit, allatura maerorem? Quodsi nec ex arbitrio retineri potest et calamitosos fugiens facit, quid est aliud fugax quam futurae quoddam calamitatis indicium? Neque enim, quod ante oculos situm est, suffecerit intueri; rerum exitus prudentia metitur eademque in alterutro mutabilitas nec formidandas fortunae minas nec exoptandas facit esse blanditias. Postremo aequo animo toleres oportet, quicquid intra fortunae aream geritur, cum semel iugo eius colla summiseris. Quodsi manendi abeundique scribere legem velis ei, quam tu tibi dominam sponte legisti, nonne iniurius fueris et impatientia sortem exacerbes, quam permutare non possis? Si ventis vela committeres, non quo voluntas peteret, sed quo flatus impellerent, promoveres; si arvis semina crederes, feraces inter se annos sterilesque pensares. Fortunae te regendum dedisti: dominae moribus oportet obtemperes. Tu vero volventis rotae impetum retinere conaris? At, omnium mortalium stolidissime, si manere incipit, fors esse desistit.

I. Haec cum superba verterit vices dextra,
exaestuantis more fertur Euripi:
dudum tremendos saeva proterit reges
humilemque victi sublevat fallax vultum.
Non illa miseros audit aut curat fletus
ultroque gemitus, dura quos fecit, ridet.
Sic illa ludit, sic suas probat vires
magnumque tristis monstrat ostentum, si quis
visatur una stratus ac felix hora.

žinojai viską, ką ji lig šiol slepia nuo kitų. Jei pritari jos elgsenai, tai naudokis ja ir nesiskųsk. O jei baisiesi Fortūnos neištikimybe, tai paniekink ir atstumk tą pražūtingą žaidėją. Juk tas pat, kas dabar tau sukėlė tokį gilų liūdesį, turėjo laiduoti ramybę. Juk tave paliko ta, kurios ištikimybės niekas niekada negalėjo užsitikrinti. Negi iš tiesų tu vertini laikiną laimę ir brangini nepastovią akimirksnio sėkmę, kuri pasitraukdama sukelia liūdesį? Jei savo valia žmonės negali jos sulaikyti, o pabėgdama ji užtraukia nelaimę, tai ši bėglė yra ne kas kita kaip tam tikras būsimos nelaimės ženklas. Juk negana matyti tai, kas prieš akis – apdairumas vertina dalykus pagal baigtį, ir kaip tik dėl Fortūnos nepastovumo bet kuriuo atveju nei jos grasinimai turėtų bauginti, nei vilionės masinti. Pagaliau, jei jau pakišai sprandą po Fortūnos jungu, turi ramiai pakelti viską, kad ir kas vyktų jos valdose. Juk panoręs parašyti jai įstatymą, likti ar išeiti tái, kurią pats savo valia pasirinkai valdove, ar išbūtum nenusižengęs teisingumui ir ar nekantrumu neapsunkintum savo lemties, kurios negali pakeisti? Jeigu bures patikėtum vėjams, plauktum kurlink jie pučia, o ne ten, kur nori. Jei grūdus bertum į arimą, pasvarstytum, kad būna ir derlingų, ir nederliaus metų. Atsidavei Fortūnos valdžiai, tad privalai paklusti valdovės įpročiams. O tu mėgini sulaikyti veržliai besisukantį sėkmės ratą*? Kvailiausias iš mirtingųjų! – tapusi pastovi, Fortūna liautųsi būti atsitiktinumas.

I. Oria ranka ji suka ratą permainų,
lyg būtų blaškoma Euripo* bangose:
dar ką tik trypė ji karalių nuožmųjį,
tuoj vėl klastūnė aukai keltis padeda.
Negirdi vargšų, jai nerūpi ašaros,
kurčia dejonėms, savo pokštais džiaugiasi.
Taip žaidžia ji, savas jėgas mėgindama,
ir galią rodo – štai žmogus akimirką
tai žlugęs, tai vėl laimės kupinas.

2. Vellem autem pauca tecum Fortunae ipsius verbis agitare; tu igitur, an ius postulet, animadverte.

„Quid tu, homo, ream me cotidianis agis querelis? Quam tibi fecimus iniuriam? Quae tibi tua detraximus bona? Quovis iudice de opum dignitatumque mecum possessione contende et, si cuiusquam mortalium proprium quid horum esse monstraveris, ego iam tua fuisse, quae repetis, sponte concedam.

Cum te matris utero natura produxit, nudum rebus omnibus inopemque suscepi, meis opibus fovi et, quod te nunc impatientem nostri facit, favore prona indulgentius educavi, omnium, quae mei iuris sunt, affluentia et splendore circumdedi. Nunc mihi retrahere manum libet: habe gratiam velut usus alienis, non habes ius querelae, tamquam prorsus tua perdideris. Quid igitur ingemescis? Nulla tibi a nobis est allata violentia. Opes, honores ceteraque talium mei sunt iuris, dominam famulae cognoscunt, mecum veniunt, me abeunte discedunt. Audacter adfirmem, si tua forent, quae amissa conquereris, nullo modo perdidisses.

An ego sola meum ius exercere prohibebor? Licet caelo proferre lucidos dies eosdemque tenebrosis noctibus condere, licet anno terrae vultum nunc floribus frugibusque redimire, nunc nimbis frigoribusque confundere, ius est mari nunc strato aequore blandiri, nunc procellis ac fluctibus inhorrescere: nos ad constantiam nostris moribus alienam inexpleta hominum cupiditas alligabit? Haec nostra vis est, hunc continuum ludum ludimus: rotam volubili orbe versamus, infima summis, summa infimis mutare gaudemus. Ascende, si placet, sed ea lege, ne, uti [cum] ludicri mei ratio poscet, descendere iniuriam putes.

An tu mores ignorabas meos? Nesciebas Croesum regem Lydorum Cyro paulo ante formidabilem, mox deinde miserandum rogi flammis traditum misso caelitus imbre defensum? Num te praeterit Paulum Persi regis a se capti calami-

2. Tačiau norėčiau šiek tiek pakalbėti su tavim pačios Fortūnos žodžiais*, o tu stebėk, ar pagrįsti jos argumentai:

„Kodėl, žmogau, kasdieniais skundais mane kaltini? Kokią žalą tau padariau? Kad atėmiau iš tavęs tavo gėrybių? Bylinėkis su manim prie kokio nori teisėjo apie turtų valdymą ir pareigų ėjimą, ir jei įrodysi, kad tai gali būti kurio nors iš mirtingųjų nuosavybė, tada aš savo valia suteiksiu tau tai, ką sieki susigrąžinti.

Kai gamta tave išvedė iš motinos įsčių, priėmiau tave, bejėgį, tuščiom rankom, šildžiau savo globa. Kupina palankumo atlaidžiau auklėjau tave ir apsupau viskuo, kas mano galioje, prabanga ir šlove, todėl dabar tapai man toks nepakantus. Dabar aš noriu atitraukti ranką – mano malonę laikyk paskola. Neturi teisės skųstis, tarsi būtum praradęs tikrai savo [nuosavybę]. Tai ko dejuoji? Aš tau visai nebuvau žiauri. Turtai, garbingos pareigos bei panašūs dalykai yra mano valioje; tarnai pažįsta savo valdovę – ateina su manim ir išeina, man pasitraukus. Ryžtingai tvirtinu, jog jeigu tai, ką skundiesi praradęs, būtų buvusi tavo nuosavybė, tu niekaip nebūtum jos netekęs.

Ar man vienai draudžiama naudotis savo teisėmis? Dangui leidžiama pagimdyti šviesias dienas ir jas paslėpti tamsiose naktyse, metams galima žemės veidą tai papuošti gėlėmis ir vaisiais, tai užlieti sniegu ir šalčiu, jūra turi teisę tai tyvuliuoti ramiu vandens paviršiumi, tai kelti siaubą audromis ir bangomūša, o mane nepasotinamas žmonių gobšumas nori pajungti pastovumui, kuris svetimas mano būdui. Mano jėga pasireiškia tokiu nuolatiniu žaidimu: suku aplink permainų ratą, džiaugiuosi, apačioms pasiekus viršų, viršui nupuolus į apačią. Iškilk, jei nori, bet su sąlyga, kad nelaikytum neteisybe nusileisti, kai reikalaus mano žaidimo taisyklės.

Ar tau nebuvo žinoma mano elgsena? Ar nežinojai, kad lidų karalius Kroisas*, ką tik buvęs grėsmingas Kyrui, netrukus apgailėtinas atsidūrė laužo liepsnose, nuo kurių išgelbėjo iš aukštybių pasiųstas lietus? Negi tu negirdėjai, kaip Emilijus Paulius* dievobaimingai liejo ašaras dėl nelaimių karaliaus Persėjo, kurį

tatibus pias impendisse lacrimas? Quid tragoediarum clamor aliud deflet nisi indiscreto ictu fortunam felicia regna vertentem? Nonne adulescentulus δύο πίθους, τὸν μὲν ἕνα κακῶν, τὸν δὲ ἕτερον ἑάων in Iovis limine iacere didicisti? Quid si uberius de bonorum parte sumpsisti? Quid si a te non tota discessi? Quid si haec ipsa mei mutabilitas iusta tibi causa est sperandi meliora? Tamenne animo contabescas et intra commune omnibus regnum locatus proprio vivere iure desideres?"

II. Si quantas rapidis flatibus incitus
pontus versat harenas
aut quot stelliferis edita noctibus
caelo sidera fulgent,
tantas fundat opes nec retrahat manum
pleno Copia cornu,
humanum miseras haud ideo genus
cesset flere querelas.
Quamvis vota libens excipiat deus
multi prodigus auri
et claris avidos ornet honoribus,
nil iam parta videntur,
sed quaesita vorans saeva rapacitas
alios pandit hiatus.
Quae iam praecipitem frena cupidinem
certo fine retentent,
largis cum potius muneribus fluens
sitis ardescit habendi?
Numquam dives agit, qui trepidus gemens
sese credit egentem.

3. His igitur, si pro se tecum Fortuna loqueretur, quid profecto contra hisceres, non haberes; aut, si quid est, quo querelam tuam iure tuearis, proferas oportet: dabimus dicendi locum.

pats paėmė į nelaisvę? Dėl ko gi karčiai rauda tragedijos, jei ne dėl Fortūnos, abejingu smūgiu sužlugdančios laimingas karalystes? O ar paauglystėje nesimokei, kad prie Jupiterio buveinės slenksčio stovi δύο πίθους, τὸν μὲν ἕνα κακῶν, τὸν δὲ ἕτερον ἐάων*? Kas, jeigu jau su kaupu pasisėmei iš gėrybių indo? Ir gal aš ne visai nuo tavęs nusigręžiau? Gal pats mano permainingumas suteikia tau pagrįstos vilties, kad reikalai pakryps į gerąją pusę? Tai ar tebemaudžia tau širdį, ar tebesieki gyventi pagal savo paties įstatymus, būdamas pavaldus visiems vienodai tvarkai?"

II. Jeigu deivė Gausa savo dosniu ragu
nuolat bertų gėrybes,
jei jų piltų tiek daug, kiek pamary smilčių
smėlio suplaka jūra,
kiek aukštybėj dangaus ima žibėt žvaigždžių,
nakčiai giedrai atėjus,
žmonės ašarų liet, skųstis sava lemtim
juk vis tiek nesiliautų.
Jei, išklausęs maldų, Dievas mostu plačiu
žemėn auksą vis žertų,
jei garbių pareigų teiktų kaskart dosniau –
nieko jaustųs negavę.
Jų gobšumas – žvėris, šerk tu nešėręs jo,
vis nasrai išsižioję.
Kokie žąslai pajėgs žvėrį sutramdyt šį,
alkį jo pažaboti,
kai tik auga didyn nuo dovanų gausos
jo beribis godumas?
Jei dejuoja žmogus, laiko save vargšu,
tai nebus jis turtingas.

3. Taigi, jei pati Fortūna šitaip tau pasakytų, greičiausiai neturėtum kuo jai paprieštarauti. O jei turi kuo pagrįsti savo skundą, privalai pasakyti. Suteiksiu tau žodį".

Tum ego: Speciosa quidem ista sunt, inquam, oblitaque rhetoricae ac musicae melle dulcedinis tum tantum, cum audiuntur, oblectant, sed miseris malorum altior sensus est; itaque cum haec auribus insonare desierint, insitus maeror praegravat animum. Et illa: Ita est, inquit; haec enim nondum morbi tui remedia, sed adhuc contumacis adversum curationem doloris fomenta quaedam sunt; nam quae in profundum sese penetrent, cum tempestivum fuerit, ammovebo.

Verumtamen ne te existimari miserum velis. An numerum modumque tuae felicitatis oblitus es? Taceo, quod desolatum parente summorum te virorum cura suscepit delectusque in affinitatem principum civitatis, quod pretiosissimum propinquitatis genus est, prius carus quam proximus esse coepisti. Quis non te felicissimum cum tanto splendore socerorum, cum coniugis pudore, tum masculae quoque prolis opportunitate praedicavit? Praetereo – libet enim praeterire communia – sumptas in adulescentia negatas senibus dignitates: ad singularem felicitatis tuae cumulum venire delectat. Si quis rerum mortalium fructus ullum beatitudinis pondus gabet, poteritne illius memoria lucis quantalibet ingruentium malorum mole deleri, cum duos pariter consules liberos tuos domo provehi sub frequentia patrum, sub plebis alacritate vidisti, cum eisdem in curia curules insidentibus tu regiae laudis orator ingenii gloriam facundiaeque meruisti, cum in circo duorum medius consulum circumfusae multitudinis exspectationem triumphali largitione satiasti? Dedisti, up opinor, verba Fortunae, dum te illa demulcet, dum te ut delicias suas fovet. Munus, quod nulli umquam privato commodaverat, abstulisti. Visne igitur cum Fortuna calculum ponere? Nunc te primum liventi oculo praestrinxit. Si numerum modumque laetorum tristiumve consideres, adhuc te felicem negare non possis. Quodsi idcirco te fortunatum esse non aestimas, quoniam, quae tunc laeta videbantur, abierunt, non est, quod te miserum putes, quoniam, quae

Tada prabilau aš: „Visa tai gražu, patepta saldžiu retorikos ir muzikos medumi, bet pamalonina tik tol, kol klausaisi. Tačiau nelaimėliams nuoskauda įsismelkusi giliau. Ir vos liovėsi ausyse skambėję tavo žodžiai, sielą vėl užgulė viduje glūdintis sielvartas".

Filosofija atsakė: „Taip ir yra. Tačiau tai dar ne vaistai nuo tavo ligos, bet veikiau tam tikros priemonės numalšinti skausmui, kuris, nepaisant gydymo, neslopsta. Kai ateis laikas, pakeisiu jas tokiomis, kurios įsiskverbtų į tavo vidų.

Vis dėlto nelaikyk savęs vargšu. Ar užmiršai, kokia įvairialypė ir didelė buvo tavo laimė? Nutyliu, kad netekęs tėvų patekai geriausių žmonių globon, buvai išrinktas giminiuotis su valstybės vadovais* (o tai vertingiausia giminystės rūšis) ir tapai jiems pirmiau brangus negu artimas. Kas drįstų pasakyti, kad tu ne pats laimingiausias žmogus, kai turi tokius garbingus uošvius*, dorovingą žmoną ir sėkmę susilaukti sūnų? Neminiu (juk norisi nutylėti tai, kas įprasta) garbingų pareigų, kurios, užuot suteiktos seniams, atiteko tau pačioje jaunystėje. Malonu priminti ypatingą tavo laimės viršūnę. Jei kuris nors žmogiškosios veiklos vaisius gali teikti bent kiek laimės, ar pajėgs puolančių nelaimių našta, kad ir kokia didelė ji būtų, užtemdyti tokio spindesio atminimą: kai matei du savo sūnus, vienu metu išrinktus konsulais, liaudžiai džiūgaujant išeinančius iš namų senatorių apsuptyje, kai sūnums sėdint kuruliniuose krėsluose kurijoje* tu, savo prakalba išaukštinęs karaliaus valdžią, pelnei išmintingo ir iškalbingo žmogaus šlovę, kai cirke sėdėdamas tarp dviejų konsulų tu patenkinai supančios minios lūkesčius triumfui būdingu dosnumu. Įsivaizduoju, kokius žodžius paskyrei Fortūnai, kol ji tave glamonėjo, kol globojo tave kaip savo numylėtinį. Jokio kito žmogaus ji niekada nebuvo taip apdovanojusi kaip tave. Ar nori suvesti su Fortūna sąskaitas? Dabar ji pirmąsyk apakino tave stingdančiu žvilgsniu. Jeigu palygintum linksmų ir liūdnų savo gyvenimo akimirkų gausą ir pobūdį, negalėtum paneigti, jog ligi šiol esi laimingas. Jei nelaikai savęs apdovanotu laime, kadangi prabėgo, kas andai atrodė džiugu, tai nevalia laikyti savęs nelaimingu, nes

nunc creduntur maesta, praetereunt. An tu in hanc vitae scenam nunc primum subitus hospesque venisti? Ullamne humanis rebus inesse constantiam reris, cum ipsum saepe hominem velox hora dissolvat? Nam etsi rara est fortuitis manendi fides, ultimus tamen vitae dies mors quaedam fortunae est etiam manentis. Quid igitur referre putas, tune illam moriendo deseras ant te illa fugiendo?

III. Cum polo Phoebus roseis quadrigis
lucem spargere coeperit,
pallet albentes hebetata vultus
flammis stella prementibus.
Cum nemus flatu Zephyri tepentis
vernis inrubuit rosis,
spiret insanum nebulosus Auster:
iam spinis abeat decus.
Saepe tranquillo radiat sereno
immotis mare fluctibus,
saepe ferventes Aquilo procellas
verso concitat aequore.
Rara si constat sua forma mundo,
si tantas variat vices,
crede fortunis hominum caducis,
bonis crede fugacibus!
Constat aeterna positumque lege est,
ut constet genitum nihil.

4. Tum ego: Vera, inquam, commemoras, o virtutum omnium nutrix, nec infitiari possum prosperitatis meae velocissimum cursum. Sed hoc est, quod recolentem vehementius coquit; nam in omni adversitate fortunae infelicissimum est genus infortunii fuisse felicem.

Sed quod tu, inquit, falsae opinionis supplicium luas, id rebus iure imputare non possis. Nam si te hoc inane nomen fortuitae

praeis ir tai, kas dabar, tavo manymu, liūdna. Ar dabar pirmą sykį toks nesusigaudantis išdygai šioje gyvenimo scenoje? Ar manai, kad žmonių reikaluose esama kokio nors pastovumo, kai dažnai skubri valandėlė sunaikina patį žmogų? Mat nors nedaug vilties, kad sėkmės malonės tęsis, tačiau paskutinė žmogaus gyvenimo diena yra savotiška net ir užsitęsusios Fortūnos mirtis. Tad ką atsakytum: ar tu ją palieki mirdamas, ar ji tave pabėgdama?

III. Kai dangaus skliaute keturkinkis Febo
žerti spindulius pradeda,
blykšta jo šviesoj spindesys žvaigždynų,
liepsnos veidus jų balina.
Kai šilus švelnus dvelkimu Zefyras
rožėm puošia pavasarį,
Austras tuoj prašvilps, debesim pritvinkęs,
vien spyglius joms palikdamas.
Žėri juk dažnai giedroje ramybėj
jūros bangos nurimusios,
bet atlėks Šiaurys audromis grėsmingom –
tylūs vandenys jaukiasi.
Niekas žemėj šioj pastovu nelieka,
viskas keičias ir mainosi,
tad žinok – žmonių trumpalaikės sėkmės
ir gėrybės jų laikinos!
Tik pati kaita amžina dalykų –
viskas dėsniui paklūsta šiam".

4. Tada aš atsakiau: „Tiesą sakai, o visų dorybių maitintoja, negaliu nuneigti spartaus savo suklestėjimo. Bet prisiminus tai dar aitriau degina sielą. Juk kai tik Fortūna parodo ragus, atgrasiausia bėda – kad iki tol buvai laimingas".

„Tačiau tu esi baudžiamas už savo klaidingą požiūrį, – tarė Filosofija, – todėl neturi teisės suversti kaltę aplinkybėms. Nes jei tave taip jaudina šis tuščias atsitiktinės laimės vardas, gali su

felicitatis movet, quam pluribus maximisque abundes, mecum reputes licet. Igitur si, quod in omni fortunae tuae censu pretiosissimum possidebas, id tibi divinitus inlaesum adhuc inviolatumque servatur, poterisne meliora quaeque retinens de infortunio iure causari? Atqui viget incolumis illud pretiosissimum generis humani decus Symmachus socer et – quod vitae pretio non segnis emeres – vir totus ex sapientia virtutibusque factus suarum securus tuis ingemescit iniuriis. Vivit uxor ingenio modesta, pudicitia [pudore] praecellens et, ut omnes eius dotes breviter includam, patri similis, vivit, inquam, tibique tantum vitae huius exosa spiritum servat, quoque uno felicitatem minui tuam vel ipsa concesserim, tui desiderio lacrimis ac dolore tabescit. Quid dicam liberos consulares, quorum iam ut in id aetatis pueris vel paterni vel aviti specimen elucet ingenii? Cum igitur praecipua sit mortalibus vitae cura retinendae, o te, si tua bona cognoscas, felicem, cui suppetunt etiam nunc, quae vita nemo dubitat esse cariora. Quare sicca iam lacrimas; nondum est ad unum omnes exosa fortuna nec tibi nimium valida tempestas incubuit, quando tenaces haerent ancorae, quae nec praesentis solamen nec futuri spem temporis abesse patiantur.
Et haereant, inquam, precor; illis namque manentibus, utcumque se res habeant, enatabimus. Sed quantum ornamentis nostris decesserit, vides.

Et illa: Promovimus, inquit, aliquantum, si te nondum totius tuae sortis piget. Sed delicias tuas ferre non possum, qui abesse aliquid tuae beatitudini tam luctuosus atque anxius conqueraris. Quis est enim tam compositae felicitatis, ut non aliqua ex parte cum status sui qualitate rixetur? Anxia enim res est humanorum condicio bonorum et quae vel numquam tota proveniat vel numquam perpetua subsistat. Huic census exuberat, sed est pudori degener sanguis; hunc nobilitas notum facit, sed angustia rei familiaris inclusus esse mallet ignotus. Ille utroque circumfluus vitam caelibem deflet, ille nuptiis felix orbus liberis

manimi pasverti, kiek daug vertingų dalykų tau dar lieka. Ir jei tai, ką savo sėkmės sąraše turėjai vertingiausia, Dievybė ligi šiol tau išsaugojo sveika ir nepakenkta, ar galėsi, tebeturėdamas svarbesniuosius dalykus, pagrįstai prikaišioti dėl nelaimės? Juk sveikas ir gyvas tebėra brangiausias žmonių giminės papuošalas – tavo uošvis Simachas, vyras, kupinas išminties ir dorybių (už jį tokį mielai mokėtum gyvybe). Likęs abejingas savo reikalams, jis sielojasi dėl neteisybių, kurias tau tenka kęsti. Tebegyvena tavo žmona, iš prigimties kukli ir dora, ir, apibendrinant visus jos bruožus, panaši į tėvą. Ji, kaip sakiau, gyva, ir kai toks gyvenimas apkarto, ji patveria tik dėl tavęs. Ilgėdamasi tavęs, ji džiūsta nuo ašarų ir sielvarto, ir tik tai, sutikčiau, mažina tavo laimę. Ką jau man kalbėti apie konsulais buvusius sūnus, kuriuose jau vaikystėje ėmė matytis iš senelio ir tėvo paveldėtų gabumų apraiškos. Ir kadangi mirtingieji itin rūpinasi išsaugoti gyvybę – o kad tu pažintum savo gera, laimingasis, iki šiol nestokojęs to, kas be jokių abejonių vertingiau už gyvybę! – tad jau šluostykis ašaras: dar Fortūna ne visų iki vieno neapkenčia, ir užgriuvo tave ne pati didžiausia audra, nes tebelaiko tvirti inkarai, kurie neleidžia nutolti nei dabarties paguodai, nei ateities vilčiai".

„Meldžiu, – tariau, – kad ir toliau jie laikytų. Juk kol jie lieka, kad ir kaip klostytųsi reikalai, išplauksiu. Bet matai, kaip nuskuro mano apdarai?"

Ji atsakė: „Šiek tiek jau pasistūmėjome į priekį, jei tau pikta ne dėl visos savo lemties. Bet aš negaliu tau suteikti prabangos, ir todėl tu, liūdnas ir sunerimęs, skundiesi, kad tavo laimei kažko trūksta. Ar yra toks visapusiškai laimingas žmogus, kuris dėl ko nors nesipiktintų savo būkle? Žmogiškosios gėrybės dėl to ir kelia rūpestį, kad arba jų vis trūksta, arba jos netveria amžinai. Vienas pertekęs turtais, bet gėdijasi savo žemos kilmės, kitas – kilmingas, bet, suvaržytas lėšų stygiaus, labiau norėtų būti paprastu žmogumi. Trečias, turėdamas tiek viena, tiek kita, sielojasi dėl savo viengungystės, ketvirtas – laimingas santuokoje, bet neturėdamas vaikų kaupia turtus svetimam paveldėtojui, o penkta-

alieno censum nutrit heredi; alius prole laetatus filii filiaeve delictis maestus illacrimat. Idcirco nemo facile cum fortunae suae condicione concordat; inest enim singulis, quod inexpertus ignoret, expertus exhorreat. Adde, quod felicissimi cuiusque delicatissimus sensus est et, nisi ad nutum cuncta suppetant, omnis adversitatis insolens minimis quibusque prosternitur: adeo perexigua sunt, quae fortunatissimis beatitudinis summam detrahunt. Quam multos esse coniectas, qui sese caelo proximos arbitrentur, si de fortunae tuae reliquiis pars eis minima contingat? Hic ipse locus, quem tu exsilium vocas, incolentibus patria est. Adeo nihil est miserum, nisi cum putes, contraque beata sors omnis est aequanimitate tolerantis. Qui est ille tam felix, qui cum dederit impatientiae manus, statum suum mutare non optet? Quam multis amaritudinibus humanae felicitatis dulcedo respersa est! Quae si etiam fruenti iucunda esse videatur, tamen quominus, cum velit, abeat, retineri non possit. Liquet igitur, quam sit mortalium rerum misera beatitudo, quae nec apud aequanimos perpetua perdurat nec anxios tota delectat.

Quid igitur, o mortales, extra petitis intra vos positam felicitatem? Error vos inscitiaque confundit. Ostendam breviter tibi summae cardinem felicitatis. Estne aliquid tibi te ipso pretiosius? Nihil, inquies; igitur si tui compos fueris, possidebis, quod nec tu amittere umquam velis nec fortuna possit auferre. Atque ut agnoscas in his fortuitis rebus beatitudinem constare non posse, sic collige. Si beatitudo est summum naturae bonum ratione degentis nec est summum bonum, quod eripi ullo modo potest, quoniam praecellit id, quod nequeat auferri, manifestum est, quin ad beatitudinem percipiendam fortunae instabilitas aspirare non possit. Ad haec, quem caduca ista felicitas vehit, vel scit eam vel nescit esse mutabilem. Si nescit, quaenam beata sors esse potest ignorantiae caecitate? Si scit, metuat necesse est, ne amittat, quod amitti posse non dubitat; quare continuus timor non sinit esse felicem. An vel si amiserit, neglegendum putat?

sis, patyręs džiaugsmo susilaukti palikuonių, liūdnas apraudа sūnaus arba dukters klystkelius. Taigi niekam nėra lengva susitaikyti su savo dalia, nes kiekvienam atvejui būdinga tai, ko nepatyręs nežino, o patyręs baisisi. Pridėk dar, jog visi laimingiausieji yra ir patys jautriausi, – jei mostelėjus ranka, viskas nesiklosto taip, kaip norisi, jie, nepratę prie jokių nesėkmių, palūžta dėl menkniekių. Taigi visiškos smulkmenos atima iš didžiausių Fortūnos numylėtinių laimės pilnatvę. Pagalvok, kiek daug yra žmonių, kurie jaustųsi priartėję prie dangaus, jei jiems tektų bent mažiausia dalelė tavo Fortūnos trupinių. Pati ši vieta, kurią vadini tremtimi, jos gyventojams yra tėvynė. Be to, niekas nėra nelaimė, jei taip nemanai, ir priešingai, kiekviena kantriai pakeliama lemtis yra palaiminga. Kuris žmogus yra toks laimingas, kad pasidavęs nekantrumui, netrokštų pakeisti savo padėties? Kokiu kartėliu apšlakstyta žmogiškosios laimės saldybė! Ir nors mėgaujantis laimė atrodo meili, ji nesulaikoma, kai nori išeiti. Taigi akivaizdu, kokia apgailėtina yra mirtingųjų laimė, kuri nei pas kantriuosius užsibūna, nei nerimastinguosius pilnatve džiugina.

Tad kodėl, mirtingieji, išorėje ieškote laimės, glūdinčios jumyse? Jus veda iš kelio klaidos ir nežinojimas. Aš tau trumpai nušviesiu aukščiausios laimės esmę. Ar tau yra kas nors vertingesnio už tave patį? Atsakysi – nėra. Taigi jei valdysi save, turėsi tai, ko niekada nenorėsi prarasti ir ko negalės nusinešti Fortūna. O kad suvoktum, jog laimė negali slypėti atsitiktiniuose dalykuose, samprotauk taip: jei laimė yra aukščiausias protingos prigimties gėris, o tai, ką galima kokiu nors būdu atimti, nėra aukščiausias gėris (nes tai, ko neįmanoma atimti, yra aukščiau), vadinasi, permaininga Fortūna negali padėti pasiekti laimės. Be to, žmogus, nešamas tos laikinosios laimės, arba žino, kad ji permaininga, arba nežino. Jeigu nežino, tai kokia lemtis jam gali būti laiminga, kai apakina nežinia? O jeigu žino, neišvengiamai bijo, kad neprarastų to, kas neabejotinai gali būti prarasta, ir todėl nuolatinė baimė jam neleidžia būti laimingam. O gal jam nesvarbu, kad gali netekti laimės? Tada menkas tėra tas gėris,

Sic quoque perexile bonum est, quod aequo animo feratur amissum. Et quoniam tu idem es, cui persuasum atque insitum permultis demonstrationibus scio mentes hominum nullo modo esse mortales, cumque clarum sit fortuitam felicitatem corporis morte finiri, dubitari nequit, si haec aufferre beatitudinem potest, quin omne mortalium genus in miseriam mortis fine labatur. Quodsi multos scimus beatitudinis fructum non morte solum, verum etiam doloribus suppliciisque quaesisse, quonam modo praesens facere beatos potest, quae miseros transacta non efficit?

IV. Quisquis volet perennem
cautus ponere sedem
stabilisque nec sonori
sterni flatibus Euri
et fluctibus minantem
curat spernere pontum,
montis cacumen alti,
bibulas vitet harenas;
illud protervus Auster
totis viribus urguet,
hae pendulum solutae
pondus ferre recusant.
Fugiens periculosam
sortem sedis amoenae
humili domum memento
certus figere saxo.
Quamvis tonet ruinis
miscens aequora ventus,
tu conditus quieti
felix robore valli
duces serenus aevum
ridens aetheris iras.

kurio netektis taip ramiai pakeliama. Kadangi žinau, jog esi kaip tik toks žmogus, kuriam daugybe įrodymų buvo įdiegta, jog žmonių sielos tikrai nemirtingos, ir kadangi akivaizdu, jog mirus žmogaus kūnui, atsitiktinė laimė baigiasi, neturėtum abejoti, kad jei Fortūna gali suteikti laimę, visa mirtingųjų giminė, peržengusi mirties slenkstį, tampa nelaiminga. Ir jei žinome, jog daug žmonių paragavo palaimos vaisiaus ne vien mirdami, bet ir skausmuose bei kankynėse, kokiu būdu ta, kurios baigtis nepadaro žmonių nelaimingų, savo buvimu gali suteikti jiems palaimą?

IV. Kai žmogus apdairiai vietą
būstui rinks ilgalaikiam,
jam rūpės, kad Euro* gūsiai
namo jo nenušluotų,
nuo bangų grėsmingų jūros
stengsis jis atsitraukti,
vengs aukštų kalnų viršūnių,
vengs smėlynų sausųjų:
juk viršūnes engia Austras,
jėgą visą sutelkęs,
o birus smėlys nemoka
jokio svorio laikyti.
Reik žiūrėt ne vietos grožio –
jis dažnai pražūtingas,
tu atminki – žemos uolos
bus saugi kaimynystė.
Kad ir kaip smarkautų vėjas,
jūros vandenis jauktų,
tu ramus, nes tavo būstą
uolos saugo lyg siena.
Ir tegu dangus sau pyksta –
tavo dienos bus giedros.

5. Sed quoniam rationum iam in te mearum fomenta descendunt, paulo validioribus utendum puto. Age enim, si iam caduca et momentaria fortunae dona non essent, quid in eis est, quod aut vestrum umquam fieri queat aut non perspectum consideratumque vilescat?

Divitiaene vel vestrae vel sui natura pretiosae sunt? Quid earum potius, aurumne ac vis congesta pecuniae? Atqui haec effundendo magis quam coacervando melius nitent, si quidem avaritia semper odiosos, claros largitas facit. Quodsi manere apud quemque non potest, quod transfertur in alterum, tunc est pretiosa pecunia, cum translata in alios largiendi usu desinit possideri. At eadem, si apud unum, quanta est ubique gentium, congeratur, ceteros sui inopes fecerit; et vox quidem tota pariter multorum replet auditum, vestrae vero divitiae nisi comminutae in plures transire non possunt; quod cum factum est, pauperes necesse est faciant, quos relinquunt. O igitur angustas inopesque divitias, quas nec habere totas pluribus licet et ad quemlibet sine ceterorum paupertate non veniunt!

An gemmarum fulgor oculos trahit? Sed si quid est in hoc splendore praecipui, gemmarum est lux illa, non hominum. Quas quidem mirari homines vehementer ammiror. Quid est enim carens animae motu atque compage, quod animatae rationabilique naturae pulchrum esse iure videatur? Quae tametsi conditoris opera suique distinctione postremae aliquid pulchritudinis trahunt, infra vestram tamen excellentiam collocatae ammirationem vestram nullo modo merebantur.

An vos agrorum pulchritudo delectat? Quidni? Est enim pulcherrimi operis pulchra portio. Sic quondam sereni maris facie gaudemus, sic caelum, sidera, lunam solemque miramur: num te horum aliquid attingit, num audes alicuius talium splendore gloriari? An vernis floribus ipse distingueris aut tua in aestivos fructus intumescit ubertas? Quid inanibus gaudiis raperis, quid externa bona pro tuis amplexaris? Numquam tua faciet esse for-

5. Kadangi mano mąstymų vaistai jau smelkiasi į tave, manau, jog reikia duoti stipresnių. Pagalvok, juk net jei Fortūnos dovanos nebūtų trapios ir trumpalaikės, kaip joms būdinga, ar galėtų jos kada nors priklausyti tau ir ar pažintos bei nuodugniai ištirtos nesumenktų?

Ar turtai vertingi dėl to, kad priklauso tau, ar patys savaime? Kas veiksmingiau: ar auksas, ar turto suteikta galia? Juk labiau žvilga ne kaupiami, bet dalijami turtai. Iš tiesų godumas atgraso, o dosnumas atneša šlovę. Todėl jei tai, kas pereina iš vienų rankų į kitas, negali priklausyti kiekvienam, tai turtai įgyja vertę tada, kai jie, dosniai išdalyti kitiems, nebepriklauso tau. Be to, jei visų šalių turtai būtų sutelkti į vienas rankas, kiti taptų vargšais. Antai balsas gali visas vienodai pasiekti daugelio klausą, bet tavo turtai negali atitekti daugeliui nesumažėję. Net ir daugelį apdalijus, likusieji neišvengiamai tampa vargšais. Taigi matai, kokie abejotini ir bejėgiai yra turtai! Neįmanoma daugeliui turėti jų visų, o pas vieną jie gali suplaukti tik kitų skurdo kaina.

Traukia žvilgsnį brangakmenių spindesys? Bet net jei šis žvilgesys kuo nors ypatingas, tai juk brangakmenių šviesa, ne žmonių. Didžiai stebiuosi, kad žmonės jais žavisi. Koks dalykas, sielai nepajudėjus ir su juo nesusirišus, galėtų gyvai ir mąstančiai prigimčiai pagrįstai atrodyti gražus? Nors kaip Kūrėjo darbai ir turėdami prasčiausios rūšies grožio, jie bent kiek traukia, tačiau būdami žemiau jūsų prakilnumo, jie tikrai neverti, kad jais žavėtumėtės.

Jus džiugina laukų grožis? Kodėl gi ne? Juk tai graži gražiausio kūrinio dalis. Taip kartais džiaugiamės ramios jūros vaizdu, žavimės dangumi, žvaigždėmis, mėnuliu ir saule. Bet ar kas nors iš to susiję su tavimi, ar drįsti kurio nors iš jų žavesį laikyti savo nuopelnu? Ar tu papuoši žemę pavasarinėmis gėlėmis, ar tavo derlumas suveši vasaros vaisiais? Kodėl tave užvaldo tušti džiaugsmai, kodėl svetimas gėrybes laikai savomis? Niekada

tuna, quae a te natura rerum fecit aliena. Terrarum quidem fructus animantium procul dubio debentur alimentis; sed si, quod naturae satis est, replere indigentiam velis, nihil est, quod fortunae affluentiam petas. Paucis enim minimisque natura contenta est; cuius satietatem si superfluis urguere velis, aut iniucundum, quod infuderis, fiet aut noxium.

Iam vero pulchrum variis fulgere vestibus putas. Quarum si grata intuitu species est, aut materiae naturam aut ingenium mirabor artificis.

An vero te longus ordo famulorum facit esse felicem? Qui si vitiosi moribus sint, perniciosa domus sarcina et ipsi domino vehementer inimica; sin vero probi, quonam modo in tuis opibus aliena probitas numerabitur?

Ex quibus omnibus nihil horum, quae tu in tuis computas bonis, tuum esse bonum liquido monstratur. Quibus si nihil inest appetendae pulchritudinis, quid est quod vel amissis doleas vel laeteris retentis? Quodsi natura pulchra sunt, quid id tua refert? Nam haec per se a tuis quoque opibus sequestrata placuissent. Neque enim idcirco sunt pretiosa, quod in tuas venere divitias, sed quoniam pretiosa videbantur, tuis ea divitiis annumerare maluisti.

Quid autem tanto fortunae strepitu desideratis? Fugare, credo, indigentiam copia quaeritis. Atqui hoc vobis in contrarium cedit, pluribus quippe amminiculis opus est ad tuendam pretiosae supellectilis varietatem verumque illud est permultis eos indigere,qui permulta possideant,contraque minimum, qui abundantiam suam naturae necessitate, non ambitus superfluitate metiantur. Itane autem nullum est proprium vobis atque insitum bonum, ut in externis ac sepositis rebus bona vestra quaeratis? Sic rerum versa condicio est, ut divinum merito rationis animal non aliter sibi splendere nisi inanimatae supellectilis possessione videatur? Et alia quidem suis contenta sunt, vos autem deo mente consimiles ab rebus infimis excellentis

Fortūna nepadarys tāva, ką daiktų prigimtis padarė tau svetima. Be abejo, žemės vaisiai turi maitinti gyvas būtybes. Bet jei norėtum savo poreikius apriboti tuo, kuo tenkinasi gamta, tau nereikėtų iš Fortūnos prašyti prabangos. Juk gamta tenkinasi mažu ir menku, ir jei mėgintum prikimšti ją pertekliaus, jai būtų nemalonu arba žalinga tai, ką kemši.

Tu manai, kad gražu išsiskirti drabužių įvairove. Bet jeigu jų vaizdas pamalonina žvilgsnį, tai žavėsiuos arba audinio kokybe, arba siuvėjo meistriškumu.

Ar tave daro laimingą pulkas tarnų? Jeigu jie blogo būdo žmonės, tai tampa namams grėsminga našta, priešiška pačiam šeimininkui, o jeigu jie dori, tai kaip savinsies svetimą padorumą?

Akivaizdu, kad nė vienas iš šių dalykų, kuriuos tu laikai savo geru, tau nepriklauso. Jeigu juose neslypi tau siektinas grožis, kas tave verčia sielvartauti juos praradus ar džiaugtis išsaugojus? Kas tau iš to, jeigu [tų dalykų] prigimtis graži? Net atsiejus nuo tavo turtų, tai patiktų savaime. Juk jie ne dėl to vertingi, kad tapo tavo turtų dalimi, bet juos turėti panorėjai dėl to, kad atrodė vertingi.

Tai ko gi šaukdami reikalaujate iš Fortūnos? Manau, jog siekiate turtų, vengdami skurdo. Bet jums išeina atvirkščiai, nes kuo daugiau namuose įvairių vertingų rykų*, tuo didesnių išteklių reikalauja jų priežiūra. Ne veltui sakoma, kad didžiausią trūkumą jaučia tie, kurie daugiausiai turi, ir priešingai, mažiausiai reikia tiems, kurie savo poreikius matuoja ne prabangos masteliais, bet prigimtine būtinybe. Negi jumyse neglūdi joks jums deramas gėris, kad ieškote gero išoriniuose ir svetimuose dalykuose? Nejau pasaulis taip apvirto, kad gyvai būtybei, kuri savo sugebėjimu mąstyti prilygsta Dievui, atrodo, jog vienintelis būdas sublizgėti – tai kaupti bedvasius prabangius daiktus? Visa kas gyva tenkinasi savu, o jūs, protu panašūs į Dievą, žemiausiais dalykais stengiatės papuošti kilniausią prigimtį ir nesuprantate, kaip tuo įžeidžiate savo Kūrėją. Jis panoro, kad

naturae ornamenta captatis nec intellegitis, quantam conditori vestro faciatis iniuriam. Ille genus humanum terrenis omnibus praestare voluit, vos dignitatem vestram infra infima quaeque detruditis. Nam si omne cuiusque bonum eo, cuius est, constat esse pretiosius, cum vilissima rerum vestra bona esse iudicatis, eisdem vosmet ipsos vestra existimatione summittitis. Quod quidem haud immerito cadit. Humanae quippe naturae ista condicio est, ut tum tantum ceteris rebus, cum se cognoscit, excellat, eadem tamen infra bestias redigatur, si se nosse desierit; nam ceteris animantibus sese ignorare naturae est, hominibus vitio venit.

Quam vero late patet vester hic error, qui ornari posse aliquid ornamentis existimatis alienis! At id fieri nequit; nam si quid ex appositis luceat, ipsa quidem, quae sunt apposita, laudantur, illud vero his tectum atque velatum in sua nihilo minus foeditate perdurat.

Ego vero nego ullum esse bonum, quod noceat habenti. Num id mentior? Minime, inquis. Atqui divitiae possidentibus persaepe nocuerunt, cum pessimus quisque eoque alieni magis avidus, quicquid usquam auri gemmarumque est, se solum, qui habeat, dignissimum putat. Tu igitur, qui nunc contum gladiumque sollicitus pertimescis, si vitae huius callem vacuus viator intrasses, coram latrone cantares. O praeclara opum mortalium beatitudo, quam cum adeptus fueris, securus esse desistis!

V. Felix nimium prior aetas
contenta fidelibus arvis
nec inerti perdita luxu,
facili quae sera solebat
ieiunia solvere glande.
Non Bacchica munera norant
liquido confundere melle
nec lucida vellera Serum

žmonių giminė pranoktų visa, kas žemiška, o jūs savo orumą nutrenkiate žemiau bet kokio dugno. Juk jei aišku, kad kiekvienas gėris, kad ir kam jis priklausytų, yra vertesnis už savininką, o jūs savo geru laikote niekingiausius dalykus, tai patys save nuvertinate žemiau už juos. Ir jūs to nusipelnėte. Žmogiškoji prigimtis tuo ypatinga, jog ji iškyla virš kitų dalykų tik tada, kai pažįsta save, bet puola žemiau už gyvulius, jei liaujasi save pažinusi. Kitų gyvų būtybių prigimčiai būdinga savęs nepažinti, o žmonėms tai yra yda.

Kokią akivaizdžią klaidą darote, manydami, jog kokį nors dalyką galima papuošti, apkaišius svetimomis puošmenomis! Bet to negali būti, nes jei daiktas švyti dėl priedų, tai tie priedai ir giriami, o jis pats, pridengtas ir paslėptas, išlieka ne mažiau bjaurus.

Be to, tvirtinu, jog tai, kas kenkia savininkui, negali būti gėris. Ar meluoju? Visai ne, sakai. O turtai ne vieną sykį yra pakenkę savininkams, nes kiekvienas niekšas ir juolab tas, kuris gviešiasi svetimo, kokio tik yra aukso ir brangakmenių, mano, jog jis vienintelis labiausiai vertas juos turėti. Taip pat ir tu, kuris sunerimęs dabar bijai kardo ir ieties, jei šio gyvenimo keliu būtum žengęs kaip beturtis keliautojas, plėšiko akivaizdoje būtum dainavęs*.

O įstabioji palaima, mirtingųjų regima turtuose – kas tave pasiekia, praranda ramybę!

V. Buvo amžius pirmasis* laimingas,
pasikliaujantis savo arimais,
nuo tingios prabangos neištvirkęs,
jis dažnai užsitęsusį alkį
numalšindavo ąžuolo gilėm.
Su skystuoju medum nemokėjo
dovanų dar maišyti jis Bakcho
ir tyrietišku purpuru* balto

Tyrio miscere veneno.
Somnos dabat herba salubres,
potum quoque lubricus amnis,
umbras altissima pinus.
Nondum maris alta secabat
nec mercibus undique lectis
nova litora viderat hospes.
Tunc classica saeva tacebant
odiis neque fusus acerbis
cruor horrida tinxerat arva.
Quid enim furor hosticus ulla
vellet prior arma movere,
cum vulnera saeva viderent
nec praemia sanguinis ulla?
Utinam modo nostra redirent
in mores tempora priscos!
Sed saevior ignibus Aetnae
fervens amor ardet habendi.
Heu primus quis fuit ille,
auri qui pondera tecti
gemmasque latere volentes
pretiosa pericula fodit?

6. Quid autem de dignitatibus potentiaque disseram, qua vos verae dignitatis ac potestatis inscii caelo exaequatis? Quae si in improbissimum quemque ceciderunt, quae flammis Aetnae eructantibus, quod diluvium tantas strages dederint? Certe, uti meminisse te arbitror, consulare imperium, quod libertatis principium fuerat, ob superbiam consulum vestri veteres abolere cupiverunt, qui ob eandem superbiam prius regium de civitate nomen abstulerant. At si quando, quod perrarum est, probis deferantur, quid in eis aliud quam probitas utentium placet? Ita fit, ut non virtutibus ex dignitate, sed ex virtute dignitatibus honor accedat.

jis nedažė rytietiško* šilko.
Sveiką miegą žolė dovanojo,
tyrą gurkšnį – sraunusis upelis,
aukšta pinija teikė pavėsį.
Net po jūros neplaukiota* tolius,
į svečiąsias šalis negabeno
dar pirkliai savo prekių rinktinių.
Dar tylėjo kariniai trimitai*,
neapykanta kraujo neliejo,
juo nevilgė gruoblėtų arimų.
Ir dėl ko tūžmastis priešiškumo
būt norėjus ginklus sukryžiuoti,
kai žiaurumas žaizdom nesišvaistė,
pranašumo kai neteikė kraujas?
O kad amžius mūsiškis sugrįžtų
į senų papročių dorą vagą!
Bet karščiau už liepsnojančią Etną*
turtų geismas širdy mūsų dega.
Kas gi pirmas iškasti sumanė
brangų akmenį, linkusį slėptis,
ir atskleidęs tauraus aukso vertę,
žmones pasmerkė kęsti pavojus?

6. Ką gi aš galėčiau pasakyti apie garbingas pareigas ir valdžią, kurias jūs neišmanydami, kas yra tikra garbė ir galybė, prilyginate dangui? Juk patekusios į niekingo žmogaus rankas, jos atneša didesnę pragaištį nei iš Etnos besiveržiančios liepsnos ar potvynis. Iš tiesų, manau, tu atsimeni, kad jūsų protėviai, nebepakęsdami konsulų išpuikimo, norėjo panaikinti jų valdžią*, kadaise reiškusią laisvės pradžią, ir kad dar anksčiau dėl tokios pat puikybės jie atsisakė valstybėje karaliaus titulo*. O jei kartais valdžia atitektų doriesiems (tai retenybė!), kuo daugiau, jei ne padorumu būtų patrauklūs šie žmonės. Vadinasi, ne aukštos pareigos dorybėms suteikia garbės, bet dorybė pareigoms.

Quae vero est ista vestra expetibilis ac praeclara potentia? Nonne, o terrena animalia, consideratis, quibus qui praesidere videamini? Nunc si inter mures videres unum aliquem ius sibi ac potestatem prae ceteris vindicantem, quanto movereris cachinno! Quid vero, si corpus spectes, imbecillius homine reperire queas, quos saepe muscularum quoque vel morsus vel in secreta quaeque reptantium necat introitus? Quo vero quisquam ius aliquod in quempiam nisi in solum corpus et quod infra corpus est – fortunam loquor – possit exserere? Num quicquam libero imperabis animo, num mentem firma sibi ratione cohaerentem de statu propriae quietis amovebis? Cum liberum quendam virum suppliciis se tyrannus adacturum putaret, ut adversum se factae coniurationis conscios proderet, linguam ille momordit atque abscidit et in os tyranni saevientis abiecit; ita cruciatus, quos putabat tyrannus materiam crudelitatis, vir sapiens fecit esse virtutis.

Quid autem est, quod in alium facere quisque possit, quod sustinere ab alio ipse non possit? Busiridem accepimus necare hospites solitum ab Hercule hospite fuisse mactatum. Regulus plures Poenorum bello captos in vincla coniecerat, sed mox ipse victorum catenis manus praebuit. Ullamne igitur eius hominis potentiam putas, qui, quod ipse in alio potest, ne id in se alter valeat, efficere non possit?

Ad haec, si ipsis dignitatibus ac potestatibus inesset aliquid naturalis ac proprii boni, numquam pessimis provenirent; neque enim sibi solent adversa sociari, natura respuit, ut contraria quaeque iungantur. Ita cum pessimos plerumque dignitatibus fungi dubium non sit, illud etiam liquet natura sui bona non esse, quae se pessimis haerere patiantur. Quod quidem de cunctis fortunae muneribus dignius existimari potest, quae ad improbissimum quemque uberiora perveniunt.

De quibus illud etiam considerandum puto, quod nemo dubitat esse fortem, cui fortitudinem inesse conspexerit, et, cui-

Kas gi iš tiesų yra ta jūsų išsvajota ir šlovinga valdžia? Žemės gyviai, ar jūs bent pagalvojate, kas ką valdote? Juk jei tarp pelių pamatytum nors vieną, reikalaujančią sau teisės valdyti kitas, kaip gardžiai imtum kvatoti! Be to, jei pažiūrėtum į kūną, ar galėtum rasti ką nors silpnesnį už žmogų, kuris žūva ar muselei įkandus, ar kokiems nors šliaužiantiems padarėliams į vidų įlindus? Tad kaip vienas žmogus gali primesti savo valią kitam? Įmanoma paveikti nebent tik žmogaus kūną ir tai, kas yra žemiau už kūną, turiu omeny Fortūną. Bet ar priversi kam nors paklusti laisvą dvasią, ar išvesi tvirtai proto palaikomą sielą iš jai būdingos rimties būsenos*? Kai tironas tikėjosi kankinimais priversiąs vieną laisvą vyrą išduoti sąmokslo bendrininkus, šis nusikando liežuvį ir išspjovė jį kankintojui tironui į veidą. Taip kankynę, kurią tironas laikė žiaurumo dėmeniu, išminčius pavertė proga dorybei pasireikšti*.

Juk visa, ką žmogus gali padaryti žmogui, gali ir pats patirti iš kito. Žinome, jog Busiridą*, pratusį žudyti svetimšalius, užmušė svetimšalis Heraklis. Regulas*, sukaustęs daugybę belaisvių per Pūnų karą, netrukus pats ištiesė rankas nugalėtojų grandinėms. Tai negi manai, kad žmogus, nepajėgus apsisaugoti nuo to, ką pats gali daryti kitam, turi kokios nors galios?

Be to, jei pačiose garbingose pareigose ir valdžioje glūdėtų koks nors ypatingas prigimtinis gėris, tai jos niekada neatitektų nedorėliams. Juk priešingybės nelinksta dėtis viena prie kitos, gamta nepripažįsta jokios priešybių jungties. O kadangi nėra abejonių, kad garbingas pareigas dažniausiai eina blogiausieji, akivaizdu, jog tai, kas gali atsitikti pačiam blogiausiam, nėra geros prigimties. Tą patį galima pagrįstai galvoti apie visas Fortūnos dovanas, dosniau tenkančias bet kuriam nedorėliui.

Manau, jog į šiuos dalykus galima pažvelgti ir taip: niekas neabejoja, kad žmogus, kurio narsumą visi mato, yra narsus, taip pat akivaizdu, jog žmogus, pasižymintis greitumu, yra greitas. Lygiai taip pat muzika daro žmogų muziku, medicina – me-

cumque velocitas adest, manifestum est esse velocem. Sic musica quidem musicos, medicina medicos, rhetorica rhetores facit; agit enim cuiusque rei natura, quod proprium est, nec contrariarum rerum miscetur effectibus et ultro, quae sunt adversa, depellit. Atqui nec opes inexpletam restinguere avaritiam queunt nec potestas sui compotem fecerit, quem vitiosae libidines insolubilibus adstrictum retinent catenis, et collata improbis dignitas non modo non efficit dignos, sed prodit potius et ostentat indignos. Cur ita provenit? Gaudetis enim res sese aliter habentes falsis compellare nominibus, quae facile ipsarum rerum redarguuntur effectu; itaque nec illae divitiae nec illa potentia nec haec dignitas iure appellari potest. Postremo idem de tota concludere fortuna licet, in qua nihil expetendum, nihil nativae bonitatis inesse manifestum est, quae nec se bonis semper adiungit et bonos, quibus fuerit adiuncta, non efficit.

VI. Novimus, quantas dederit ruinas
urbe flammata patribusque caesis,
fratre qui quondam ferus interempto
matris effuso maduit cruore
corpus et visu gelidum pererrans
ora non tinxit lacrimis, sed esse
censor exstincti potuit decoris.
Hic tamen sceptro populos regebat,
quos videt condens radios sub undas
Phoebus, extremo <et> veniens ab ortu,
quos premunt septem gelidi triones,
quos Notus sicco violentus aestu
torret ardentes recoquens harenas.
Celsa num tandem valuit potestas
vertere pravi rabiem Neronis?
Heu gravem sortem, quotiens iniquus
additur saevo gladius veneno! –

diku, retorika – retoriumi. Kiekvieno dalyko prigimtis veikia taip, kaip jai būdinga, be jokios priešingų dalykų priemaišos ir, dar daugiau, atstumdama tai, kas jai priešinga. Tačiau nei turtai nepajėgia numalšinti nepasotinamo godulio, nei valdžia nepadaro, kad žmogus, kurį ydingi geismai laiko sukaustę nenutraukiamomis grandinėmis, save apvaldytų. O nedorėliams patikėtos garbingos pareigos ne tik nepadaro jų garbingais žmonėmis, bet veikiau išduoda ir aiškiai parodo, kokie jie netikę. Kodėl taip atsitinka? Jūs džiaugiatės dalykus vadindami kitaip, negu jie yra iš tikrųjų, ir tai lengva užginčyti pačių dalykų poveikiu. Taigi nėra pagrindo tokius turtus vadinti turtais, tokią valdžią – valdžia, tokias garbingas pareigas – garbingomis pareigomis. Pagaliau ta pati išvada tinka ir visai Fortūnai, kurioje akivaizdžiai nėra nieko siektina ir neglūdi joks prigimtinis gėris, nes ji ne visada dedasi prie gerųjų ir nepadaro gerų tų, kuriems padeda.

VI. Žinom mes visi, kas iš miesto liko
po ugnies liepsnų ir tėvų žudynių.
Žinom žvėrį* tą, kurs, nužudęs brolį,
motinos krauju susitept išdrįso.
Narstant jam žvilgsniu motės šaltą kūną, –
vertint leido sau jis negyvą grožį, –
ašaros upe iš akių nesruvo.
Valdė tiek tautų, kiek užmato Febas,
nuo pačių rytų kol nueina kelią
lig bangų gilių, kurios šviesą slepia.
Šiaurėj jo valdas Grigo ratai slėgė,
jos pietų kraštuos nuo kaitros išdegę,
smėlio ten audras nuolat Notas* kėlė.
Ar pavyko šiai neribotai valdžiai
nuo žmonių nukreipt tą Nerono šėlsmą?
O sunki lemtie, kiek mirčių pasėjo
kardas neteisus bei nuodai žiaurieji!“

7. Tum ego: Scis, inquam, ipsa minimum nobis ambitionem mortalium rerum fuisse dominatam; sed materiam gerendis rebus optavimus, quo ne virtus tacita consenesceret.
Et illa: Atqui hoc unum est, quod praestantes quidem natura mentes, sed nondum ad extremam manum virtutum perfectione perductas allicere possit, gloriae scilicet cupido et optimorum in rem publicam fama meritorum. Quae quam sit exilis et totius vacua ponderis, sic considera.

Omnem terrae ambitum, sicuti astrologicis demonstrationibus accepisti, ad caeli spatium puncti constat obtinere rationem, id est, ut, si ad caelestis globi magnitudinem conferatur, nihil spatii prorsus habere iudicetur. Huius igitur tam exiguae in mundo regionis quarta fere portio est, sicut Ptolomaeo probante didicisti, quae nobis cognitis animantibus incolatur. Huic quartae si, quantum maria paludesque premunt quantumque siti vasta regio distenditur, cogitatione subtraxeris, vix angustissima inhabitandi hominibus area relinquetur. In hoc igitur minimo puncti quodam puncto circumsaepti atque conclusi de pervulganda fama, de proferendo nomine cogitatis, ut quid habeat amplum magnificumque gloria tam angustis exiguisque limitibus artata? Adde, quod hoc ipsum brevis habitaculi saeptum plures incolunt nationes lingua, moribus, totius vitae ratione distantes, ad quas tum difficultate itinerum, tum loquendi diversitate, tum commercii insolentia non modo fama hominum singulorum, sed ne urbium quidem pervenire queat. Aetate denique M. Tullii, sicut ipse quodam loco significat, nondum Caucasum montem Romanae rei publicae fama transcenderat et erat tunc adulta Parthis etiam ceterisque id locorum gentibus formidolosa. Videsne igitur, quam sit angusta, quam compressa gloria, quam dilatare ac propagare laboratis? An ubi Romani nominis transire fama nequit, Romani hominis gloria progredietur? Quid quod diversarum gentium mores inter se atque instituta discordant, ut, quod apud alios laude, apud alios supplicio dignum

7. „Juk tu pati žinai, – tariau, – kad man mažiausiai rūpėjo siekti netvarių dalykų. O progos prisidėti prie valstybės valdymo ieškojau, kad dorybė nepasentų tylėdama".

„Tik šis dalykas, – prašneko Filosofija, – ir tegali vilioti kilnios prigimties, bet dar neištobulintas iki aukščiausios dorybių ribos sielas, būtent: garbės troškimas ir viltis pelnyti šlovę už didžiausius nuopelnus valstybei. Bet pažiūrėk, kokia menka ir tuščia ši šlovė.

Visas žemės rutulys, kaip gerai žinai iš astronomijos, tėra taškelis dangaus erdvėje, tai yra, lyginant jį su dangaus sferos didybe, būtų teisinga sakyti, jog žemė tarsi ištirpsta erdvėje. Ir tik maždaug ketvirtadalyje šios mažutės pasaulio srities gyvena, kaip sužinojai iš Ptolomėjo* įrodymų, mums pažįstamos gyvos būtybės. Jeigu iš šio ketvirtadalio mintyse atimsi jūrų ir pelkių užimamus plotus bei sausas dykynes, tai žmonėms gyventi beliks mažutis, ankštas plotas. Taigi aptverti ir uždaryti šiame taško mažiausiame taškelyje jūs svajojate išgarsėti ir išaukštinti savo vardą, tarsi šlovė, įsprausta į tokias ankštas ir menkas ribas, galėtų savaime būti svarbi ir didinga! Pridėk dar, kad tame pačiame aptvarėlyje gyvena daugybė tautų, skirtingų savo kalba, papročiais ir visa gyvensena, kurių dėl kelionės sudėtingumo, dėl keblumų susikalbėti bei prekybinių ryšių stygiaus ne tik atskirų žmonių, bet ir miestų šlovė negali pasiekti. Pagaliau Marko Tulijaus* laikais, kaip jis pats kažkur pažymi, Romos valstybės šlovė dar nebuvo pasklidusi anapus Kaukazo kalnų, nors jau tada ji buvo sutvirtėjusi ir kėlė siaubą partams bei kitoms rytų tautoms. Tad ar matai, kokia menka ir ribota yra šlovė, kuriai paskleisti ir pagarsinti jūs dedate tiek pastangų? Ar tą sritį, kur negali nueiti garsas apie Romos valstybę, pasieks vieno romėno šlovė? Be to, juk skirtingų tautų papročiai ir pažiūros dažnai kertasi, ir tai, ką vieni laiko verta pagyrimo, pas kitus nusipelno bausmės. Todėl atsitinka, kad tam, ku-

7. 359

iudicetur? Quo fit, ut, si quem famae praedicatio delectat, huic in plurimos populos nomen proferre nullo modo conducat. Erit igitur pervagata inter suos gloria quisque contentus et intra unius gentis terminos praeclara illa famae immortalitas coartabitur.

Sed quam multos clarissimos suis temporibus viros scriptorum inops delevit oblivio. Quamquam quid ipsa scripta proficiant, quae cum suis auctoribus premit longior atque obscura vetustas? Vos vero immortalitatem vobis propagare videmini, cum futuri famam temporis cogitatis. Quod si ad aeternitatis infinita spatia pertractes, quid habes, quod de nominis tui diuturnitate laeteris? Unius etenim mora momenti, si decem milibus conferatur annis, quoniam utrumque spatium definitum est, minimam licet, habet tamen aliquam portionem; at hic ipse numerus annorum eiusque quamlibet multiplex ad interminabilem diuturnitatem ne comparari quidem potest. Etenim finitis ad se invicem fuerit quaedam, infiniti vero atque finiti nulla umquam poterit esse collatio. Ita fit, ut quamlibet prolixi temporis fama, si cum inexhausta aeternitate cogitetur, non parva, sed plane nulla esse videatur.

Vos autem nisi ad populares auras inanesque rumores recte facere nescitis et relicta conscientiae virtutisque praestantia de alienis praemia sermunculis postulatis. Accipe in huius modi arrogantiae levitate quam festive aliquis illuserit; nam cum quidam adortus esset hominem contumeliis, qui non ad verae virtutis usum, sed ad superbam gloriam falsum sibi philosophi nomen induerat, adiecissetque iam se sciturum, an ille philosophus esset, si quidem inlatas iniurias leniter patienterque tolerasset, ille patientiam paulisper assumpsit acceptaque contumelia velut insultans: „Iam tandem“, inquit, „intellegis me esse philosophum?“ Tum ille nimium mordaciter: „Intellexeram“, inquit, „si tacuisses“.

Quid autem est, quod ad praecipuos viros – de his enim sermo est –, qui virtute gloriam petunt, quid, inquam, est, quod ad hos de fama post resolutum morte suprema corpus attineat?

riam smagu skelbti savo garbę, daugelyje tautų jokiu būdu nederėtų ištarti savo vardo. Taigi kiekvienas turės tenkintis tarp savųjų pasklidusia šlove, ir garsusis šlovės nemirtingumas liks įspraustas į vienos tautos ribas.

O kiek garsiausių savo laikais vyrų nugramzdino bejėgis metraštininkų užmaršumas. Tačiau ir metraščiai mažai tegali padėti, kai juos kartu su raštininkais apgaubia vis miglotesnė žila senovė. Galvodami apie ateities šlovę, manote sau laiduosią nemirtingumą. Bet jeigu pamąstytum apie neribotą amžinybės trukmę, ką turi, kad galėtum pasidžiaugti įsiamžinęs? Palyginkime vienos akimirkos trukmę su dešimčia tūkstančių metų – o tai padaryti įmanoma, nes abu tarpsniai yra apibrėžti ir sudaro tegu mažiausią, bet vis šiokią tokią laiko atkarpą. Tačiau nei šio, nei daug kartų didesnio metų skaičiaus, kad ir koks jis būtų, neįmanoma palyginti su beribe laiko trukme. Tarpusavyje galima palyginti baigtinius dydžius, tačiau begaliniai ir baigtiniai dalykai yra visai nepalyginami. Todėl kad ir kokia ilgalaikė būtų šlovė, neišsenkančios amžinybės akivaizdoje ji atrodo ne maža, bet visai neregima.

Jūs nieko gero nesugebate, tik vaikytis liaudies palankumo ir tuščio įvaizdžio, ir spjovę į sąžinės bei doros pirmenybę, reikalaujate atlygio svetimais pliurpalais. Paklausyk, kaip vienas vyras smagiai pasišaipė iš tokios puikybės tuštumo. Jis puolė įžeidinėti žmogų, kuris ne dėl tikros dorybės, bet iš tuščios garbės apsišaukė filosofu. Vyras pasakė, jog pripažinsiąs jį filosofu, jei šis ramiai ir kantriai pakels įžeidinėjimus. Tas kurį laiką tvardėsi ir, išklausęs patyčias, tarsi juokais paklausė: „Ar pripažįsti, jog esu filosofas?" Tada anas įgėlė: „Būčiau pripažinęs, jei būtum patylėjęs".

Kas gi šauniausiems vyrams (juk kalbu apie tokius), kurie garbės siekia dorybe, kas gi, klausiu, jiems lieka iš šlovės tada, kai peržengus mirties slenkstį, suyra jų kūnai? Juk jei žmonės

Nam si, quod nostrae rationes credi vetant, toti moriuntur homines, nulla est omnino gloria, cum is, cuius ea esse dicitur, non exstet omnino. Sin vero bene sibi mens conscia terreno carcere resoluta caelum libera petit, nonne omne terrenum negotium spernat, quae se caelo fruens terrenis gaudet exemptam?

VII. Quicumque solam mente praecipiti petit
summumque credit gloriam,
late patentes aetheris cernat plagas
artumque terrarum situm:
brevem replere non valentis ambitum
pudebit aucti nominis.
Quid – o! – superbi colla mortali iugo
frustra levare gestiunt?
Licet remotos fama per populos means
diffusa linguas explicet
et magna titulis fulgeat claris domus,
mors spernit altam gloriam,
involvit humile pariter et celsum caput
aequatque summis infima.
Ubi nunc fidelis ossa Fabricii manent,
quid Brutus aut rigidus Cato?
Signat superstes fama tenuis pauculis
inane nomen litteris.
Sed quod decora novimus vocabula,
num scire consumptos datur?
Iacetis ergo prorsus ignorabiles
nec fama notos efficit.
Quodsi putatis longius vitam trahi
mortalis aura nominis,
cum sera vobis rapiet hoc etiam dies,
iam vos secunda mors manet.

miršta visiškai*, – o tuo mūsų protas neleidžia patikėti, – jokios šlovės nėra, nes to, kuriam ji priskiriama, visai nebėra. O jeigu siela, išsivadavusi iš žemės kalėjimo*, gerai susivokusi laisvai kyla į dangų, argi ji nepaniekins viso, kas žemiška, kai mėgaudamasi dangumi, džiaugsis išsilaisvinusi iš žemės.

VII. Visi, kurie šlovės apakę vaikosi,
gėriu aukščiausiu laiko ją,
tegu dangaus plačias erdves įvertina
ir žemės mažą apimtį, –
bus gėda jiems šlovės, tiek metų garsintos,
tačiau net žemei per menkos.
Kokie išdidūs! Veltui siekia iš mirties
jie jungo išsilaisvinti.
Net jei šlovė tautas pasiekia tolimas,
tegu visų ji lūpose,
tegu namai garbės pribloškia spindesiu –
mirtis šlovės nepaiso juk,
vienodos visos galvos jai ir nuopelnai,
visus mirtis sulygina.
Kur guli kaulai šauniojo Fabricijaus*,
Katonas*, Brutas* – kas dabar?
Šlovė gyva keliais menkučiais įrašais,
bet tai tik jų tušti vardai,
nors mes vardus garsiųjų vyrų žinome,
tačiau nežinom jų pačių.
Jūs ilsitės žmonėms nebepažįstami –
šlovė negali to pakeist.
Jūs manot, kad pratęs vardų skambėjimas
gyvenimą mirtingųjų –
kai vieną dieną jūsų nebeprisimins
mirtis ištiks jus antrąsyk.

8. Sed ne me inexorabile contra fortunam gerere bellum putes, est aliquando, cum de hominibus fallax illa <non> nihil bene mereatur, tum scilicet, cum se aperit, cum frontem detegit moresque profitetur. Nondum forte, quid loquar, intellegis; mirum est, quod dicere gestio, eoque sententiam verbis explicare vix queo. Etenim plus hominibus reor adversam quam prosperam prodesse fortunam; illa enim semper specie felicitatis, cum videtur blanda, mentitur, haec semper vera est, cum se instabilem mutatione demonstrat. Illa fallit, haec instruit, illa mendacium specie bonorum mentes fruentium ligat, haec cognitione fragilis felicitatis absolvit; itaque illam videas ventosam, fluentem suique semper ignaram, hanc sobriam succinctamque et ipsius adversitatis exercitatione prudentem. Postremo felix a vero bono devios blanditiis trahit, adversa plerumque ad vera bona reduces unco retrahit. An hoc inter minima aestimandum putas, quod amicorum tibi fidelium mentes haec aspera, haec horribilis fortuna detexit, haec tibi certos sodalium vultus ambiguosque secrevit, discedens suos abstulit, tuos reliquit? Quanti hoc integer et, ut videbaris tibi, fortunatus emisses? Nunc amissas opes querere: quod pretiosissimum divitiarum genus est, amicos invenisti.

VIII. Quod mundus stabili fide
concordes variat vices,
quod pugnantia semina
foedus perpetuum tenent,
quod Phoebus roseum diem
curru provehit aureo,
ut, quas duxerit Hesperos,
Phoebe noctibus imperet,
ut fluctus avidum mare
certo fine coherceat,

8. Bet kad negalvotum, jog aš su Fortūna negailestingai kariauju, žinok, jog kartais ši klastūnė žmonėms padaro paslaugą, o būtent tada, kai ji atsiskleidžia, kai atidengia savo tikrąjį veidą ir atvirai parodo savo įpročius. Turbūt dar nesupranti, apie ką kalbu: tai, ką trokštu pasakyti, yra nuostabu, todėl vos galiu rasti žodžių savo minčiai išreikšti. Tiesą pasakius, manau, jog Fortūna labiau žmonėms padeda būdama priešiška nei būdama palanki. Juk laimėje atrodydama meili, ji visada apsimetinėja, o nusigręždama visada yra nuoširdi, nes parodo savo nepastovumą. Pirmoji klaidina, antroji moko, pirmoji besimėgaujančių žmonių sielas apraizgo apgaulingų gėrybių regimybe, antroji jas išlaisvina parodydama palaimos trapumą. Taigi matai, jog pirmoji lengvabūdė, permaininga ir visada nesusivokusi, antroji – blaivaus proto, susikaupusi ir įgijusi išminties iš savo pačios sukeltų negandų. Pagaliau laimingoji Fortūna meilikaudama tempia paklydėlius tolyn nuo tikrojo gėrio, o nepalankioji tarsi kabliu traukia žmones atgal prie tikrų gėrybių. Ar visai nevertini to, kad ši žiauri, ši siaubą kelianti Fortūna tau atvėrė ištikimų draugų sielas? Ji atskyrė tikrus bičiulius nuo dviveidžių, pasitraukdama savuosius išsivedė, tavuosius paliko. Ką būtum už tai atidavęs, gyvendamas saugiai ir, kaip tau atrodė, laimingai? Dabar skundiesi, jog praradai turtus; bet įsigijai draugų – vertingiausią iš visų lobių.

VIII. Ratas permainų sukasi –
žemė mainos be perstojo,
pradų priešingų sąjunga
taikiai tveria pasaulyje.
Febas dieną atsiveža
savo švytinčiu kinkiniu,
Febė* Hespero atvestą
naktį perima tamsiąją.
Bangos jūroje blaškosi,
savo vietą žinodamos,

ne terris liceat vagis
latos tendere terminos,
hanc rerum seriem ligat
terras ac pelagus regens
et caelo imperitans amor.
Hic si frena remiserit,
quicquid nunc amat invicem,
bellum continuo geret
et, quam nunc socia fide
pulchris motibus incitant,
certent solvere machinam.
Hic sancto populos quoque
iunctos foedere continet,
hic et coniugii sacrum
castis nectit amoribus,
hic fidis etiam sua
dictat iura sodalibus.
O felix hominum genus,
si vestros animos amor,
quo caelum regitur, regat!

joms neleidžiama peržengti
kranto juostų vingiuotųjų.
Savo ryšiais susaisčiusi
dangų, žemę ir vandenis,
meilė* sergi harmoniją.
Jei išsprūstų iš rankų jai
vadžios, visa, kas sutaria,
imtų kautis tarpusavy,
vyksmo tvarką suderintą,
darniai santarvėj klestinčią –
visa siektų sulaužyti.
Tautos galiai jos lenkiasi –
meilė jungia ir vienija,
tyrą jausmą ji skiepija
šventai mylinčių santuokai,
ir bičiuliai draugystėje
jos įstatymų laikosi.
Jei danguj karaliaujančiai
meilei sielas atvertumėt,
tai laimingi jūs būtumėt!“

LIBER
TERTIUS

1. Iam cantum illa finiverat, cum me audiendi avidum stupentemque arrectis adhuc auribus carminis mulcedo defixerat. Itaque paulo post: O, inquam, summum lassorum solamen animorum, quam tu me vel sententiarum pondere vel canendi etiam iucunditate refovisti, adeo ut iam me posthac imparem fortunae ictibus esse non arbitrer! Itaque remedia, quae paulo acriora esse dicebas, non modo non perhorresco, sed audiendi avidus vehementer efflagito. Tum illa: Sensi, inquit, cum verba nostra tacitus attentusque rapiebas, eumque tuae mentis habitum vel exspectavi vel, quod est verius, ipsa perfeci. Talia sunt quippe, quae restant, ut degustata quidem mordeant, interius autem recepta dulcescant. Sed quod tu te audiendi cupidum dicis, quanto ardore flagrares, si, quonam te ducere aggrediamur, agnosceres!
Quonam? inquam.
Ad veram, inquit, felicitatem, quam tuus quoque somniat animus, sed occupato ad imagines visu ipsam illam non potest intueri.
Tum ego: Fac, obsecro, et quae illa vera sit, sine cunctatione demonstra.
Faciam, inquit illa, tui causa libenter; sed quae tibi [causa] notior est, eam prius designare verbis atque informare conabor, ut ea perspecta, cum in contrariam partem flexeris oculos, verae specimen beatitudinis possis agnoscere.

I. Qui serere ingenuum volet agrum,
liberat arva prius fruticibus,
falce rubos filicemque resecat,
ut nova fruge gravis Ceres eat.
Dulcior est apium mage labor,

TREČIA KNYGA

1. Ji jau buvo baigusi dainuoti, o mane, gõdų klausytis ir sustingusį ištemptomis ausimis, tebekaustė dainos žavesys. Po kurio laiko pratariau: „O aukščiausioji išsekusių sielų paguoda, tu mane taip atgaivinai savo svariais samprotavimais ir maloniu dainavimu, jog aš jau manau galįs pakelti Fortūnos smūgius! Aš ne tik nebebijau tų, pasak tavęs, stipresnių vaistų, bet tiesiog trokštu klausytis, primygtinai tavęs prašau".

Tada Filosofija tarė: „Pajutau šią tavo sielos nuotaiką, kai tylus ir atidus gaudei mano žodžius, laukiau jos, tiksliau, pati ją sukūriau. O tolimesnės priemonės yra tokios, kad nors paragavus atrodo karčios, bet įsismelkusios giliau apsąla. Sakaisi trokštąs klausytis, tačiau kokiu karščiu užsidegtum sužinojęs, kur būtent aš ketinu tave vesti!"

„Kurgi?" – paklausiau.

„Į tikrą palaimą, – atsakė, – apie kurią tavo siela svajoja, bet dėl regą temdančių šešėlių įžiūrėti neišgali".

„Maldauju, – tariau aš, – kalbėk ir nedelsdama parodyk, kas ji yra iš tiesų".

„Dėl tavęs mielai tai padarysiu, bet iš pradžių pamėginsiu apibūdinti žodžiais ir apibrėžti tau šiek tiek žinomus dalykus, kad juos perpratęs, galėtum nukreipti akis į priešingą pusę ir pažinti tikrosios laimės vaizdinį.

I. Norint neartus laukus sėkla apsėt,
dirvą nuo krūmų visų reik išvaduot,
gervuoges bei papaŕčius reikia iškirst,
derliaus Cereros tada galima laukt.
Ypač atrodys saldus bičių medus,

si malus ora prius sapor edat.
Gratius astra nitent, ubi Notus
desinit imbriferos dare sonos.
Lucifer ut tenebras pepulerit,
pulchra dies roseos agit equos.
Tu quoque falsa tuens bona prius
incipe colla iugo retrahere:
vera dehinc animum subierint.

2. Tum defixo paululum visu et velut in augustam suae mentis sedem recepta sic coepit: Omnis mortalium cura, quam multiplicium studiorum labor exercet, diverso quidem calle procedit, sed ad unum tamen beatitudinis finem nititur pervenire. Id autem est bonum, quo quis adepto nihil ulterius desiderare queat. Quod quidem est omnium summum bonorum cunctaque intra se bona continens, cui si quid aforet, summum esse non posset, quoniam relinqueretur extrinsecus, quod posset optari. Liquet igitur esse beatitudinem statum bonorum omnium congregatione perfectum.

Hunc, uti diximus, diverso tramite mortales omnes conantur adipisci; est enim mentibus hominum veri boni naturaliter inserta cupiditas, sed ad falsa devius error abducit. Quorum quidem alii summum bonum esse nihilo indigere credentes, ut divitiis affluant, elaborant, alii vero bonum, quod sit dignissimum veneratione, iudicantes adeptis honoribus reverendi civibus suis esse nituntur. Sunt qui summum bonum in summa potentia esse constituant: hi vel regnare ipsi volunt vel regnantibus adhaerere conantur. At quibus optimum quiddam claritas videtur, hi vel belli vel pacis artibus gloriosum nomen propagare festinant. Plurimi vero boni fructum gaudio laetitiaque metiuntur; hi felicissimum putant voluptate diffluere. Sunt etiam, qui horum fines causasque alterutro permutent, ut qui divitias ob potentiam voluptatesque desiderant vel qui potentiam seu pecuniae causa seu proferendi nominis petunt.

jeigu vien karčius valgius teko ragaut.
Sužiba žvaigždės ryškiau ten, kur Pietys
liaujasi dainą lietaus žemei dainuot.
Pateka ryto žvaigždė – baigias naktis,
rožinius arklius puiki gena diena.
Imki jau sielą vaduot nuo apžavų,
tariamo gėrio greičiau jungą numesk,
nes tuoj tikroji šviesa tau atsiskleis".

2. Tada, trumpai nuleidusi akis ir tarsi sugrįžusi į šventą savo proto buveinę, ji prabilo taip: „Bet kokia mirtingųjų veikla, nors ir kokios skirtingos būtų jų dedamos pastangos, eidama skirtingais keliais, stengiasi pasiekti vieną ir tą patį tikslą – laimę. Laimė yra gėris, kurį pasiekus neįmanoma norėti ko nors daugiau. Jis išties yra visų gėrybių vainikas ir jas visas apima. O jeigu jį kas nors pranoktų, tai jis negalėtų būti aukščiausias, nes anapus jo liktų tai, ko dar galima trokšti. Taigi aišku, jog laimė yra tobula visų gėrybių jungties būsena.

Šio aukščiausio gėrio, kaip sakėme, skirtingais būdais siekia visi mirtingieji. Juk tikrojo gėrio troškimas iš prigimties slypi žmonių sielose, tačiau šališka klaida nuveda jas blogu keliu. Todėl vieni, manydami, jog aukščiausias gėris yra nieko nestokoti, pluša, kad susikrautų turtus, o kiti gėriu laiko tai, kas labiausiai pelno pagarbą, ir vaikosi aukštų pareigų, kad bendrapiliečiai juos godotų. Dar kiti mano, jog aukščiausias gėris glūdi aukščiausioje galioje. Tokie žmonės arba patys nori valdyti, arba stengiasi prisiplakti prie valdovų. O tie, kurie labiausiai vertina šlovę, skuba išgarsinti savo vardą karo arba taikos menais. Bet daugiausia žmonių gėrio vaisius matuoja džiaugsmu ir linksmybe. Šiems didžiausia laimė – maudytis malonumuose. Be to, yra žmonių, anuos tikslus ir priežastis sukeičiančių vietomis: vieni trokšta turtų dėl valdžios ir malonumų, kiti siekia valdžios, kad įgytų turtų ir išaukštintų savo vardą.

In his igitur ceterisque talibus humanorum actuum votorumque versatur intentio veluti nobilitas favorque popularis, quae videntur quandam claritudinem comparare, uxor ac liberi, quae iucunditatis gratia petuntur; amicorum vero quod sanctissimum quidem genus est, non in fortuna, sed in virtute numeratur, reliquum vero vel potentiae causa vel delectationis assumitur. Iam vero corporis bona promptum est ut ad superiora referantur; robur enim magnitudoque videtur praestare valentiam, pulchritudo atque velocitas celebritatem, salubritas voluptatem. Quibus omnibus solam beatitudinem desiderari liquet; nam quod quisque prae ceteris petit, id summum esse iudicat bonum. Sed summum bonum beatitudinem esse definivimus; quare beatum esse iudicat statum, quem prae ceteris quisque desiderat.

Habes igitur ante oculos propositam fere formam felicitatis humanae: opes, honores, potentiam, gloriam, voluptates. Quae quidem sola considerans Epicurus consequenter sibi summum bonum voluptatem esse constituit, quod cetera omnia iucunditatem animo videantur afferre.

Sed ad hominum studia revertor, quorum animus etsi caligante memoria tamen bonum summum repetit, sed velut ebrius, domum quo tramite revertatur, ignorat. Num enim videntur errare hi, qui nihilo indigere nituntur? Atqui non est aliud, quod aeque perficere beatitudinem possit quam copiosus bonorum omnium status nec alieni egens, sed sibi ipse sufficiens. Num vero labuntur hi, qui, quod sit optimum, id etiam reverentiae cultu dignissimum putent? Minime; neque enim vile quiddam contemnendumque est, quod adipisci omnium fere mortalium laborat intentio. An in bonis non est numeranda potentia? Quid igitur, num imbecillum ac sine viribus aestimandum est, quod omnibus rebus constat esse praestantius? An claritudo nihili pendenda est? Sed sequestrari nequit, quin omne, quod excellentissimum sit, id etiam videatur esse clarissimum. Nam non esse anxiam tristemque beatitudinem nec doloribus molestiisque subiectam quid attinet dice-

Taigi šiais ir kitais panašiais atvejais žmonių veiksmai ir norai krypsta įvairia linkme, pavyzdžiui, į kilmingumą ir liaudies palankumą, manant, jog tai padėsią išgarsėti, į žmoną ir vaikus, kurių siekiama dėl smagumo. Tiesa, bičiuliai, kurie yra švenčiausias siekinys, priskiriami ne Fortūnai, bet dorybei, o visa kita laikoma galios arba malonumo sąlygomis. Jau beveik ir kūno gerosios savybės priskiriamos prie aukštesniųjų gėrybių. Juk atrodo, kad jėga ir aukštas ūgis suteikia stiprybės, grožis ir greitumas išgarsina, o gera sveikata prideda malonumo. Iš viso to akivaizdu, kad trokštama tiktai laimės. Juk aukščiausiu gėriu kiekvienas laiko tai, ko siekia labiau už visa kita. O mes nustatėme, kad aukščiausias gėris yra laimė, todėl laiminga laikoma ta būsena, kurios kiekvienas trokšta labiau už kitas.

Taigi tau prieš akis tarsi iškyla žmogiškosios palaimos pavidalai: turtai, garbingos pareigos, valdžia, šlovė, malonumai. Epikūras, vien tik šiuos dalykus turėdamas galvoje, pagrindė, kad malonumas esąs aukščiausias gėris, nes visos kitos gėrybės, atrodo, teikia pasitenkinimą protui.

Dabar tęsiu apie žmonių polinkius. Nepaisant aptemusios atminties*, jų dvasia vis siekia savojo gėrio, bet tarsi girta neranda kelio namo. Bet negi klysta tie, kurie stengiasi nieko nestokoti? Juk nėra nieko kito, kas galėtų teikti laimę taip, kaip būsena, kai apstu visokių gėrybių, kai nestinga svetimo ir jai pakanka savęs pačios. O ar apsirinka tie, kurie mano, jog tai, kas geriausia, labiausiai ir garbinti verta? Visiškai ne. Juk nevalia niekinti ir nepaisyti to, kam pasiekti skirtos beveik visų mirtingųjų pastangos. Ar nereikėtų prie gėrybių priskirti galios? Negi privalu galvoti, jog tai, kas aiškiai pranoksta kitus dalykus, yra silpna ir menka? Ar žymumas laikytinas nieko vertu? Bet juk negalima paneigti, kad kiekvienas iškiliausias dalykas taip pat laikomas ir žymiausiu. O ar verta sakyti, jog laimei nebūdingi nerimas bei liūdesys, jog jos netrikdo skausmas ir siel-

re, quando in minimis quoque rebus id appetitur, quod habere fruique delectet? Atqui haec sunt, quae adipisci homines volunt eaque de causa divitias, dignitates, regna, gloriam voluptatesque desiderant, quod per haec sibi sufficientiam, reverentiam, potentiam, celebritatem, laetitiam credunt esse venturam. Bonum est igitur, quod tam diversis studiis homines petunt; in quo quanta sit naturae vis, facile monstratur, cum licet variae dissidentesque sententiae tamen in diligendo boni fine consentiunt.

II. Quantas rerum flectat habenas
natura potens, quibus immensum
legibus orbem provida servet
stringatque ligans inresoluto
singula nexu, placet arguto
fidibus lentis promere cantu.
Quamvis Poeni pulchra leones
vincula gestent manibusque datas
captent escas metuantque trucem
soliti verbera ferre magistrum,
si cruor horrida tinxerit ora,
resides olim redeunt animi
fremituque gravi meminere sui,
laxant nodis colla solutis
primusque lacer dente cruento
domitor rabidas imbuit iras.
Quae canit altis garrula ramis
ales, caveae clauditur antro;
huic licet inlita pocula melle
largasque dapes dulci studio
ludens hominum cura ministret,
si tamen arto saliens texto
nemorum gratas viderit umbras,
sparsas pedibus proterit escas,

vartas, kai mažiausiuose dalykuose atrandame tai, ką smagu turėti ir mėgautis? Štai ką žmonės nori įgyti: turtus, garbingas pareigas, aukščiausią valdžią, šlovę bei malonumus – ir jų trokšta tikėdamiesi pasiekti pilnatvę, pagarbą, galią, žymumą, džiaugsmą. Tad gėris yra tai, ką žmonės tokiais įvairiais būdais stengiasi pasiekti. Kokia galinga jo prigimtis, aiškiai matyti iš to, kad nepaisant nuomonių įvairovės ir skirtumų žmonės vis dėlto sutartinai gėrį laiko tikslu.

II. Malonu skambiais apdainuoti garsais
paklusniųjų stygų, kaip galinga ranka
tvirtai laiko vadžias įvairių reiškinių,
kokių dėsnių dėka mūs pasaulis saugus,
kaip, susiejus ryšiais pavienius dalykus,
moka darniai valdyt šią grandinę gamta.
net jei pančius gražius pūnų* liūtai pakęs,
Net jei maistą jie ės, duotą rankų žmogaus,
pažinę kirčius, jie bizūno bijos,
tačiau jeigu nasrus netikėtai kada
jie suvilgys krauju, tuoj nuožmi prigimtis,
tarsi snaudus anksčiau, atsibus žvėryse,
ir riaumojimu jie greit primins, kas yra, –
pančiai kris nutraukti, liūtai laisvę pajus, –
ir pirmasis, dantų sudraskytas plėšrių,
šiurpų šėlsmą patirs prižiūrėtojas jų.
Giesmininkas miškų, pratęs medžiuos čiulbėt,
štai patenka narvan nuo aukštųjų šakų, –
čia jį girdys gardžiai ir medaus negailės,
čia jį sočiai palesins, įtikti norės,
kaip į pramogą žmonės į paukštį žiūrės,
bet jei kartą, šokuodamas savo narve,
jis išvys taip jam brangius šešėlius miškų, –
kojom maistą sutryps, jam pažertą žmonių,

silvas tantum maesta requirit,
silvas dulci voce susurrat.
Validis quondam viribus acta
pronum flectit virga cacumen;
hanc si curvans dextra remisit,
recto spectat vertice caelum.
Cadit Hesperias Phoebus in undas,
sed secreto tramite rursus
currum solitos vertit ad ortus.
Repetunt proprios quaeque recursus
redituque suo singula gaudent
nec manet ulli traditus ordo,
nisi quod fini iunxerit ortum
stabilemque sui fecerit orbem.

3. Vos quoque, o terrena animalia, tenui licet imagine vestrum tamen principium somniatis verumque illum beatitudinis finem licet minime perspicaci, qualicumque tamen cogitatione prospicitis eoque vos et ad verum bonum naturalis ducit intentio et ab eodem multiplex error abducit. Considera namque, an per ea, quibus se homines adepturos beatitudinem putant, ad destinatum finem valeant pervenire. Si enim vel pecunia vel honores ceteraque tale quid afferunt, cui nihil bonorum abesse videatur, nos quoque fateamur fieri aliquos horum adeptione felices. Quodsi neque id valent efficere, quod promittunt, bonisque pluribus carent, nonne liquido falsa in eis beatitudinis species deprehenditur?

Primum igitur te ipsum, qui paulo ante divitiis affluebas, interrogo: inter illas abundantissimas opes numquamne animum tuum concepta ex qualibet iniuria confudit anxietas?

Atqui, inquam, libero me fuisse animo, quin aliquid semper angerer, reminisci non queo.

Nonne quia vel aberat, quod abesse non velles, vel aderat, quod adesse noluisses?

ir ilgėsis vien jų, vien gimtųjų šilų,
tyliai suokdamas jiems savo saldžiu balsu.
Ir jaunutė šaka, kieno nors nulenkta,
klusniai galvą žemyn pasidavus nudelbs,
bet paleis ją ranka, ir vytis vėl stačia,
vėl į dangų aukštyn viršūnėlę iškels.
Nusileidęs žemyn vakare į bangas
tuo slaptuoju taku, kurį žino tik pats,
Febas skuba laiku patekėt rytuose.
Visa siekia sugrįžt, ir savu grįžimu
atskiri reiškiniai kuria džiaugsmą kartu, –
juk iširtų kaipmat mūs visatos tvarka,
jeigu judant aplink amžinuoju ratu*,
kiekvienos pabaigos tuoj nesiektų pradžia.

3. Jums, žemės gyviai, leista sapne regėti blyškų savo pradžios vaizdą, o mąstymu, kad ir koks jis būtų neįžvalgus, duota įžiūrėti tą tikrąjį tikslą – laimę. Todėl jus ir į tikrąjį gėrį veda prigimtiniai polinkiai, ir nuo jo nuklaidina įvairūs kreivi keliai. Ir iš tiesų, pasižiūrėk, ar tie dalykai, kurių padedami žmonės mano įgysią laimę, gali atvesti į numatytąjį tikslą. Juk jei turtai, garbingos pareigos ar kiti panašūs dalykai suteiktų tai, kame netrūktų jokio gėrio, tada ir aš pripažinčiau, kad juos įgiję kai kurie žmonės tampa laimingi. Bet jeigu tie dalykai negali įvykdyti ką žadėję ir stokoja įvairiopo gėrio, ar nepaaiškėja, kad jiems priskiriamas laimės įvaizdis yra vylingas?

Taigi pirmiausia klausiu tavęs, kuris dar neseniai buvai aptekęs turtais: ar per tą turtų gausą tavo sielos niekada nebuvo sudrumstęs nerimas dėl kokios nors neteisybės?"

„Priešingai, – atsakiau, – negaliu prisiminti, kad mano siela kada būtų buvusi rami, nes aš nuolat dėl ko nors nerimaudavau".

„Ar ne dėl to, kad trūko, ko nenorėjai stokoti, arba buvo, ko nenorėjai, kad būtų?"

Ita est, inquam.
Illius igitur praesentiam, huius absentiam desiderabas?
Confiteor, inquam.
Eget vero, inquit, eo, quod quisque desiderat?
Eget, inquam.
Qui vero eget aliquo, non est usquequaque sibi ipse sufficiens.
Minime, inquam.
Tu itaque hanc insufficientiam plenus, inquit, opibus sustinebas?
Quidni? inquam.
Opes igitur nihilo indigentem sufficientemque sibi facere nequeunt et hoc erat, quod promittere videbantur.

Atqui hoc quoque maxime considerandum puto, quod nihil habeat suapte natura pecunia, ut his, a quibus possidetur, invitis nequeat auferri.
Fateor, inquam.
Quidni fateare, cum eam cotidie valentior aliquis eripiat invito? Unde enim forenses querimoniae, nisi quod vel vi vel fraude nolentibus pecuniae repetuntur ereptae?
Ita est, inquam.
Egebit igitur, inquit, extrinsecus petito praesidio, quo suam pecuniam quisque tueatur.
Quis id, inquam, neget?
Atqui non egeret eo, nisi possideret pecuniam, quam possit amittere.
Dubitari, inquam, nequit.
In contrarium igitur relapsa res est; nam quae sufficientes sibi facere putabantur opes, alieno potius praesidio faciunt indigentes.

Quis autem modus est, quo pellatur divitiis indigentia? Num enim divites esurire nequeunt, num sitire non possunt, num frigus hibernum pecuniosorum membra non sentiunt? Sed adest, inquies, opulentis, quo famem satient, quo sitim frigusque depellant. Sed hoc modo consolari quidem divitiis indigentia potest, auferri penitus non potest; nam si haec hians semper

„Kaip tik todėl“, – atsakiau.

„Vadinasi troškai, kad pirma būtų, o antro nebūtų?“

„Pripažįstu“, – atsakiau.

„Vadinasi, – tarė, – kiekvienam reikia to, ko jam trūksta?“

„Reikia“, – pripažinau.

„O žmogus, kuriam ko nors reikia, negali jaustis patenkintas?“

„Negali“, – sutikau.

„Ar tau, kupinam nepasitenkinimo, turtai buvo ramstis?“ – paklausė.

„Kaipgi ne“, – atsakiau.

„Vadinasi, turtai negali žmogaus padaryti nestokojančio ir patenkinto savimi, nors atrodė, jog jie tai žada.

Be to, manau, reikia būtinai atsižvelgti ir į tai, kad turtų prigimtyje nėra nieko, dėl ko jie negalėtų būti paimti prievarta“.

„Pripažįstu“, – tariau.

„Kaipgi nepripažinsi, kai stipresnieji kasdien prievarta atiminėja pinigus. Dėl ko gi teismui rašomi skundai, jei ne siekiant susigrąžinti jėga ar klasta pagrobtus turtus“.

„Tai tiesa“, – pritariau.

„Vadinasi, žmogui reikės ieškoti apsaugos iš šalies, – tarė, – kad tokiu būdu apgintų savo turtus“.

„Kas galėtų tai paneigti?“ – sutikau.

„Bet to daryti nereikėtų, jei žmogus neturėtų turtų, kuriuos galėtų prarasti“.

„Be abejo“, – pripažinau.

„Vadinasi, viskas apsiverčia aukštyn kojom, nes tiems, kurie manė, jog turtai suteiksią galimybę tenkintis savu, dar labiau prireikia svetimos paramos.

O kaip turtai gali įveikti stoką? Ar turtuoliams netenka alkti, ar jie negali trokšti, ar piniguočių kūnai nejaučia žiemos šalčio? Bet, paprieštarausi, jie turi kuo numalšinti alkį bei troškulį ir kuo apsisaugoti nuo šalčio. Tačiau tokiu būdu stokos pojūtį galima apraminti, bet ne išsivaduoti iš jo visiškai, nes, kad ir kaip

atque aliquid poscens opibus expletur, maneat necesse est, quae possit expleri. Taceo, quod naturae minimum, quod avaritiae nihil satis est.

Quare si opes nec summovere indigentiam possunt et ipsae suam faciunt, quid est, quod eas sufficientiam praestare credatis?

III. Quamvis fluente dives auri gurgite
non expleturas cogat avarus opes
oneretque bacis colla rubri litoris
ruraque centeno scindat opima bove,
nec cura mordax deseret superstitem
defunctumque leves non comitantur opes.

4. Sed dignitates honorabilem reverendumque, cui provenerint, reddunt. Num vis ea est magistratibus, ut utentium mentibus virtutes inserant, vitia depellant? Atqui non fugare, sed inlustrare potius nequitiam solent, quo fit, ut indignemur eas saepe nequissimis hominibus contigisse; unde Catullus licet in curuli Nonium sedentem strumam tamen appellat. Videsne, quantum malis dedecus adiciant dignitates? Atqui minus eorum patebit indignitas, si nullis honoribus inclarescant. Tu quoque num tandem tot periculis adduci potuisti, ut cum Decorato gerere magistratum putares, cum in eo mentem nequissimi scurrae delatorisque respiceres? Non enim possumus ob honores reverentia dignos iudicare, quos ipsis honoribus iudicamus indignos. At si quem sapientia praeditum videres, num posses eum vel reverentia vel ea, qua est praeditus, sapientia non dignum putare?
Minime.
Inest enim dignitas propria virtuti, quam protinus in eos, quibus fuerit adiuncta, transfundit. Quod quia populares facere nequeunt honores, liquet eos propriam dignitatis pulchritudinem non habere.

šį prasižiojusį amžiną besotį lepintum turtais, būtinai lieka dar kažkas, kuo galima jį lepinti. Jau nesakau, jog gamtai gana ir mažiausių dalykų, o godumo niekas nepasotins.

Todėl jei turtai ne tik negali pašalinti stokos jausmo, bet ir patys jį skatina, kaip galite galvoti, jog jie atneša pilnatvę?

III. Tegu turtuoliui plaukia auksas upėmis, –
turtų godumui žmogaus niekad vis tiek nepakaks, –
tegu kaklai perlus puošnius vos paneša,
trypia lai jaučiai laukus savo šimtinėm bandom, –
kol gyvas, turtai graužia žmogų rūpesčiu,
mirusį tuoj pat apleis, jo į kapus nelydės.

4. Tačiau manoma, jog tą, kuriam tenka garbingos pareigos, jos padaro garbingą ir godotiną. Negi valstybės tarnyba turi galios įskiepyti pareigūnų sieloms dorybes, išrauti iš jų ydas? Aukštos pareigos ne pašalina niekšystę, bet veikiau ją išryškina, ir todėl piktinamės, kad jos dažnai atitenka nevidonams. Kaip tik todėl Katulas* Nonijų, tegu ir kuruliniame krėsle sėdintį, vadina naviku. Negi nematai, kokią gėdą garbingos pareigos užtraukia nedorėliams? Ir priešingai, jeigu jokios aukštos pareigos jų neišgarsintų, tai jų begėdystė būtų ne tokia akivaizdi. Ar tu gali įsivaizduoti tokius pavojus, kurių ištiktas būtum sutikęs dalytis valstybine tarnyba su Dekoratu*, žinodamas, koks niekingas pataikūnas ir skundikas tūno jo sieloje? Juk negalime žmonių laikyti vertais pagarbos dėl to, kad jie užima garbingas pareigas, kai manome, jog jie neverti tų pareigų. Tačiau jei matytum apdovanotą išmintimi žmogų, ar galėtum galvoti, kad jis nevertas nei pagarbos, nei tos išminties, kuria yra apdovanotas?"

„Jokiu būdu".

„Juk dorybėje glūdi jai būdingas orumas, kuriuo ji apdovanoja kiekvieną, prie ko tik pritampa. O kadangi garbingos visuomeninės pareigos to padaryti negali, akivaizdu, kad jos neturi orumui būdingo grožio.

In quo illud est animadvertendum magis: nam si eo abiectior est, quo magis a pluribus quisque contemnitur, cum reverendos facere nequeat, quos pluribus ostentat, despectiores potius improbos dignitas facit. Verum non impune; reddunt namque improbi parem dignitatibus vicem, quas sua contagione commaculant.

Atque ut agnoscas veram illam reverentiam per has umbratiles dignitates non posse contingere: si qui multiplici consulatu functus in barbaras nationes forte devenerit, venerandumne barbaris honor faciet? Atqui si hoc naturale munus dignitatibus foret, ab officio suo quoquo gentium nullo modo cessarent, sicut ignis ubique terrarum numquam tamen calere desistit. Sed quoniam id eis non propria vis, sed hominum fallax adnectit opinio, vanescunt ilico, cum ad eos venerint, qui dignitates eas esse non aestimant. Sed hoc apud exteras nationes; inter eos vero, apud quos ortae sunt, num perpetuo perdurant? Atqui praetura magna olim potestas nunc inane nomen et senatorii census gravis sarcina; si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur, nunc ea praefectura quid abiectius? Ut enim paulo ante diximus, quod nihil habet proprii decoris, opinione utentium nunc splendorem accipit, nunc amittit.

Si igitur reverendos facere nequeunt dignitates, si ultro improborum contagione sordescunt, si mutatione temporum splendere desinunt, si gentium aestimatione vilescunt, quid est, quod in se expetendae pulchritudinis habeant, nedum aliis praestent?

IV. Quamvis se Tyrio superbus ostro
comeret et niveis lapillis,
invisus tamen omnibus vigebat
luxuriae Nero saevientis.
Sed quondam dabat improbus verendis

Kalbant apie tai, dar labiau reikia atkreipti dėmesį štai į ką: juo žmogus niekingesnis, juo labiau jį dauguma niekina, todėl aukšta visuomeninė padėtis negalėdama nedorėlių, kurie tampa matomi daugeliui, padaryti vertų pagarbos, pasmerkia juos dar didesnei paniekai. Tačiau ne be atpildo: nedorėliai garbingoms pareigoms atsilygina tuo pačiu, apteršdami jas savo prisilietimu.

Ir kad pripažintum, jog tikrasis garbingumas nepasiekiamas per šią miglotą aukštų pareigų šlovę [pagalvok]: jei vyras, daug sykių buvęs konsulu, staiga atsidurs pas barbarų tautas, ar jo eitos garbingos pareigos pelnys jam barbarų pagarbą? O juk jei aukštos pareigos savaime turėtų šią savybę, nė vienoje iš tautų jos nenustotų savo svarbos, lygiai kaip ugnis niekada nenustoja karščio, kad ir kuriame žemės krašte degtų. Bet kadangi aukštoms pareigoms tokia galia nėra būdinga, ir ją tik priskiria klaidinga žmonių nuomonė, tai jos išsyk nublanksta ten, kur visai nėra vertinamos. Taip atsitinka tarp kitataučių. O ar ilgai jos tveria tarp savų, kur jos ir atsirado? Pretoriaus* pareigos – kadaise didelė valdžia – dabar tėra tuščias garsas ir sunki našta senatorių luomui. Kadaise prefektas*, žmogus, rūpinęsis maisto tiekimu tautai, buvo didžiai gerbiamas, o kas dabar labiau nekenčiama už šią tarnybą? Kaip jau anksčiau sakiau, kas nėra gražu savaime, tas tai suspindi, tai nublanksta, priklausomai nuo vartotojų nuomonės.

Taigi jei aukštos pareigos nepajėgia padaryti žmonių vertų pagarbos, negana to, jeigu nedorėliai prisiliesdami jas suteršia, jeigu jos netenka žavesio, keičiantis laikams, jeigu jas nuvertina kitataučių nuomonė, tai ar esama jose kiek nors siektinojo grožio, jau nekalbant apie tai, ar gali jos suteikti grožio kitiems?

IV. Nors ir purpuras bei baltieji perlai
puošė valdovą, puikybės pilną,
tai netrukdė žmonėms nekęst Nerono,
jo prabangos ir siaubingo šėlsmo.
Kartais skirdavo jis garbingiems vyrams

patribus indecores curules.
Quis illos igitur putet beatos,
Quos miseri tribuunt, honores?

5. An vero regna regumque familiaritas efficere potentem valet? Quidni, quando eorum felicitas perpetuo perdurat? Atqui plena est exemplorum vetustas, plena etiam praesens aetas, qui reges felicitatem calamitate mutaverint. O praeclara potentia, quae ne ad conservationem quidem sui satis efficax invenitur.

Quodsi haec regnorum potestas beatitudinis auctor est, nonne, si qua parte defuerit, felicitatem minuat, miseriam importet? Sed quamvis late humana tendantur imperia, plures necesse est gentes relinqui, quibus regum quisque non imperet. Qua vero parte beatos faciens desinit potestas, hac impotentia subintrat, quae miseros facit; hoc igitur modo maiorem regibus inesse necesse est miseriae portionem.

Expertus sortis suae periculorum tyrannus regni metus pendentis supra verticem gladii terrore simulavit. Quae est igitur haec potestas, quae sollicitudinum morsus expellere, quae formidinum aculeos vitare nequit?

Atqui vellent ipsi vixisse securi, sed nequeunt; dehinc de potestate gloriantur. An tu potentem censes, quem videas velle, quod non possit efficere, potentem censes, qui satellite latus ambit, qui, quos terret, ipse plus metuit, qui ut potens esse videatur, in servientium manu situm est?

Nam quid ego de regum familiaribus disseram, cum regna ipsa tantae imbecillitatis plena demonstrem? Quos quidem regia potestas saepe incolumis, saepe autem lapsa prosternit. Nero Senecam familiarem praeceptoremque suum ad eligendae mortis coegit arbitrium, Papinianum diu inter aulicos potentem militum gladiis Antoninus obiecit. Atqui uterque potentiae suae renuntiare voluerunt, quorum Seneca opes etiam suas tra-

pareigas eit bešloves, nenáuda, –
kas gi pareigas laime sau laikytų,
gaudamas jas iš menkystos rankų?

5. Ar tikrai karaliaus valdžia arba bičiulystė su valdovais geba padaryti žmogų galingą? Kodėl gi ne? Tik ar jų [teikiama] palaima tęsiasi amžinai? Priešingai, senovėje pilna pavyzdžių, jų nestokoja ir mūsų amžius, kaip karalių palaima virto jų pražūtimi. O galios didybe, – pasirodo, jog tau nepakanka jėgų net pačiai apsisaugoti!

Jeigu karaliaus valdžia yra laimės šaltinis, tai, pristigusi ko nors iki pilnatvės, ar nesumažins palaimos, neatneš gėlos? Tačiau kad ir kokios plačios būtų žmogaus valdos, būtinai didesnė tautų dalis lieka anapus bet kurio karaliaus valdžios ribų. Vadinasi, ten, kur baigiasi laimę nešanti galybė, įsismelkia bejėgiškumo jausmas, kuris pagimdo gėlą. Taigi neišvengiama, kad karaliams tenka didesnė gėlos dalis.

Tironas, žinodamas savo lemtį, valdymo pavojų baimę prilygino siaubui, kai virš galvos kabo kalavijas*. Tad kokia tai galia, jeigu ji negali išvaduoti iš rūpesčių graužaties ir išvengti baimės geluonies?

Valdovai patys kad ir norėtų gyventi ramiai, bet negali, todėl giriasi savo galia. Ar tu laikytum galingu žmogų, matydamas, kad jis nori to, ko negali padaryti? Ar laikytum galingu tą, kuris vaikšto su palyda, kuris kelia baimę kitiems, tačiau pats dar labiau jų bijo, kuris, siekdamas atrodyti galingas, ima priklausyti nuo savo tarnų?

Ką gi aš galėčiau pasakyti apie karalių bičiulius, atskleidęs, kokia bejėgė pati karaliaus valdžia? Dažnai karalių galybė juos pražudo klestėdama, dažnai – pati žlugdama. Neronas savo draugą ir mokytoją Seneką privertė apsispręsti mirti, Antoninas* Papinianą, kuris ilgai iš dvariškių buvo galingiausias, atidavė nužudyti kareiviams. O juk jie abu norėjo atsisakyti savo

dere Neroni seque in otium conferre conatus est; sed dum ruituros moles ipsa trahit, neuter, quod voluit, effecit.

Quae est igitur ista potentia, quam pertimescunt habentes, quam nec cum habere velis, tutus sis et, cum deponere cupias, vitare non possis?

An praesidio sunt amici, quos non virtus, sed fortuna conciliat? Sed quem felicitas amicum fecit, infortunium faciet inimicum. Quae vero pestis efficacior ad nocendum quam familiaris inimicus?

V. Qui se volet esse potentem,
animos domet ille feroces
nec victa libidine colla
foedis summittat habenis;
etenim licet Indica longe
tellus tua iura tremescat
et serviat ultima Thyle,
tamen atras pellere curas
miserasque fugare querelas
non posse potentia non est.

6. Gloria vero quam fallax saepe, quam turpis est! Unde non iniuria tragicus exclamat:

ὦ δόξα, δόξα, μυρίοισι δὴ βροτῶν
οὐδὲν γεγῶσι βίοτον ὤγκωσας μέγαν.

Plures enim magnum saepe nomen falsis vulgi opinionibus abstulerunt, quo quid turpius excogitari potest? Nam qui falso praedicantur, suis ipsi necesse est laudibus erubescant. Quae si etiam meritis conquisitae sint, quid tamen sapientis adiecerint conscientiae, qui bonum suum non populari rumore, sed conscientiae veritate metitur?

Quodsi hoc ipsum propagasse nomen pulchrum videtur,

galios, antai Seneka mėgino perduoti savo turtus Neronui ir pasitraukti iš valstybinės veiklos. Tačiau pasmerktuosius pati jų galybė traukė žemyn, ir nė vienas nepasiekė ko norėjo.

Tad kokia tai galia, kurią turėdami bijosi, užsigeidę jos nėra saugūs, o trokšdami išsižadėti negali jos atsikratyti?

Ar gali pasikliauti draugais, kuriuos su tavim sieja ne dorybė, bet sėkmė? Juk žmogų, kurį draugu padarė palaima, nelaimė pavers priešu. Nė maras nepadarys daugiau žalos nei priešas, apsimetantis draugu.

V. Jei žmogus nori būti galingas,
tesutramdo jis siautulį dvasios,
teneleidžia savęs užvaldyti
geiduliams ir jų siekiams niekingiems.
Net jei Indijos žemė drebėtų,
nusilenkusi tavajai valdžiai,
tolimoji tau Tulė* vergautų, –
nepajėgdamas rūpesčio juodo
nei baisiųjų nelaimių atremti,
tu, žmogau, neturi jokios galios.

6. Išties, kaip dažnai šlovė būna apgaulinga, kaip dažnai šlykšti! Ne veltui tragikas sušunka:

ὦ δόξα, δόξα, μυρίοισι δὴ βροτῶν
οὐδὲν γεγῶσι βίοτον ὤγκωσας μέγαν*.

Juk daugeliui didį vardą suteikia klaidinga minios nuomonė, – ar galima sugalvoti ką nors šlykščiau? O tie, kuriuos liaupsina nepagrįstai, turėtų patys raudonuoti dėl jiems skirtų pagyrų. Net jei tos pagyros atitiktų nuopelnus, kuo žmonės galėtų papildyti išminčiaus savigarbą, kai šis ją matuoja ne liaudies gandais, bet tiesos nuovoka?

Jei atrodo, jog aukštinti savo vardą yra gražu, tada jo negar-

consequens est, ut foedum non extendisse iudicetur. Sed cum, uti paulo ante disserui, plures gentes esse necesse sit, ad quas unius fama hominis nequeat pervenire, fit, ut, quem tu aestimas esse gloriosum, proxima parte terrarum videatur inglorius.

Inter haec vero popularem gratiam ne commemoratione quidem dignam puto, quae nec iudicio provenit nec umquam firma perdurat.

Iam vero quam sit inane, quam futtile nobilitatis nomen, quis non videat? Quae si ad claritudinem refertur, aliena est; videtur namque esse nobilitas quaedam de meritis veniens laus parentum. Quodsi claritudinem praedicatio facit, illi sint clari necesse est, qui praedicantur; quare splendidum te, si tuam non habes, aliena claritudo non efficit. Quodsi quid est in nobilitate bonum, id esse arbitror solum, ut imposita nobilibus necessitudo videatur, ne a maiorum virtute degeneret.

VI. Omne hominum genus in terris simili surgit ab ortu;
unus enim rerum pater est, unus cuncta ministrat.
Ille dedit Phoebo radios, dedit et cornua lunae,
ille homines etiam terris dedit ut sidera caelo,
hic clausit membris animos celsa sede petitos;
mortales igitur cunctos edit nobile germen.
Quid genus et proavos strepitis? Si primordia vestra
auctoremque deum spectes, nullus degener exstat,
ni vitiis peiora fovens proprium deserat ortum.

7. Quid autem de corporis voluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas vero paenitentiae? Quantos illae morbos, quam intolerabiles dolores quasi quendam fructum nequitiae fruentium solent referre corporibus! Quarum motus quid habeat iucunditatis, ignoro; tristes vero esse voluptatum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelleget. Quae si beatos explicare possunt, nihil causae est, quin

sinti yra bjauru. Tačiau, kaip anksčiau sakiau, neišvengiamai lieka daugybė tautų, kurių negali pasiekti vieno vardo šlovė. Iš to išplaukia, kad žmogus, kurį laikai šlovingu, kaimyniniuose kraštuose atrodys bešlovis.

Manau, jog greta šių dalykų neverta net minėti liaudies palankumo, kuris nėra pagrįstas ir niekada ilgai netveria.

Be to, kas nemato, koks tuščias ir beprasmis yra kilmingas vardas? Jei byloja apie garsumą, tai jis jums nepriklauso. Juk panašu, kad kilmingumą pelno protėvių šlovė. O jeigu garsumą sukuria liaupsės, būtina, kad liaupsinamieji patys būtų pagarsėję. Todėl svetimas garsumas, jei neturi savo, nesuteikia tau žavesio. Jei iš kilmingumo yra kas nors gero, tai tik tiek, kad kilmingieji jaučia būtinybę nepadaryti gėdos protėvių šaunumui.

VI. Turi visa žmonių giminė bendras ištakas ir kilmę,
vienas juk tėvas dalykų visų, ir jis vienas tvarko viską.
Jis davė spindulius Febui ryškius ir ragus mėnuliui davė,
jis davė žemei gentį žmonių, kaip žvaigždes dangui aukštajam,
kūnuose sielas įkurdino jis, iš aukštybių atskraidintas,
taigi iš sėklos kilmingos visi mirtingieji sudaiginti.
Ko gi vis giriatės savo kilme, kodėl protėvius vis minit?
Pradžią žmonijos visos prisimink, prisimink Kūrėją Dievą, –
žemas tik tas, kuriame ydų blogis kilnumo stelbia diegą.

7. Ką gi aš galėčiau pasakyti apie kūno malonumus? Jų geismas kupinas nerimo, o pasisotinimas verčia gailėtis. Kiek ligų, kokias nepakeliamas kančias, savotišką ištvirkimo vaisių, jie paprastai atneša smaguriautojų kūnams! Nežinau, kas smagaus slypi kūno malonumų verpetuose, tačiau kiekvienas, panoręs prisiminti savo geidulius, supras, jog šių malonumų pasekmės yra liūdnos. Jeigu jie gali suteikti palaimos, galima drąsiai teigti,

pecudes quoque beatae esse dicantur, quarum omnis ad explendam corporalem lacunam festinat intentio. Honestissima quidem coniugis foret liberorumque iucunditas, sed nimis e natura dictum est nescio quem filios invenisse tortorem; quorum quam sit mordax quaecumque condicio, neque alias expertum te neque nunc anxium necesse est ammonere. In quo Euripidis mei sententiam probo, qui carentem liberis infortunio dixit esse felicem.

VII. Habet hoc voluptas omnis,
stimulis agit fruentes
apiumque par volantum,
ubi grata mella fudit,
fugit et nimis tenaci
ferit icta corda morsu.

8. Nihil igitur dubium est, quin hae ad beatitudinem viae devia quaedam sint nec perducere quemquam eo valeant, ad quod se perducturas esse promittunt. Quantis vero implicitae malis sint, brevissime monstrabo. Quid enim, pecuniamne congregare conaberis? Sed eripies habenti. Dignitatibus fulgere velis? Danti supplicabis et, qui praeire ceteros honore cupis, poscendi humilitate vilesces. Potentiamne desideras? Subiectorum insidiis obnoxius periculis subiacebis. Gloriam petas? Sed per aspera quaeque distractus securus esse desistis. Voluptariam vitam degas? Sed quis non spernat atque abiciat vilissimae fragilissimaeque rei, corporis, servum?

Iam vero qui bona prae se corporis ferunt, quam exigua, quam fragili possessione nituntur! Num enim elephantos mole, tauros robore superare poteritis, num tigres velocitate praeibitis? Respicite caeli spatium, firmitudinem, celeritatem et aliquando desinite vilia mirari. Quod quidem caelum non his potius est quam sua, qua regitur, ratione mirandum. Formae vero nitor ut rapidus est, ut velox et vernalium florum mutabilitate fu-

jog ir gyvulius tiktų vadinti laimingais, nes jie pirma pasitaikiusia proga skuba tenkinti savo kūno įgeidžius. Garbingiausias būtų santuokos ir vaikų teikiamas smagumas, bet kažkas, nežinau kas būtent, yra iš širdies pasakęs, jog savo sūnus jis pažino kaip kankintojus. Nebūtina tau priminti, kokia slogi tokių žmonių padėtis – tu esi tai patyręs, o ir dabar ne mažiau nerimauji. Todėl pritariu savojo Euripido nuomonei apie tai. Jis sakė, jog laimingas yra žmogus, neturėjęs laimės susilaukti vaikų*.

VII. Įvairiausi malonumai
aistruolius kamuoti mėgsta,
tarsi bičių gyvas spiečius, –
vos medum saldžiu aplieja,
tuoj pasprunka, bet palieka
geluonies sugeltas širdis.

8. Taigi nėra abejonių, kad šie keliai į laimę yra klaidūs ir kad jie negali nuvesti ten, kur žada nuvesią. Trumpai parodysiu, su kokia gausybe blogio jie susiję. Jei mėginsi sukaupti turtus, būsi priverstas atimti juos iš turinčiojo. Norėdamas sublizgėti aukštomis pareigomis, keliaklupsčiausi prieš jų dalytoją, ir kadangi geisi garbe pranokti kitus, kaulydamas save pažeminsi. Trokšti galios? Apraizgytas pavaldinių pinklių, gyvensi nuolatiniame pavojuje. Norėtum pelnyti šlovę? Bet, rūpesčių blaškomas į visas puses, prarasi ramybę. Būtum linkęs paskirti gyvenimą malonumams? Bet kas nepaniekintų, kas neatstumtų žmogaus, vergaujančio niekingiausiam ir netvariausiam dalykui – kūnui? O kokio menko, kokio trapaus turto siekia žmonės, kurie kūno tobulumą kelia sau kaip tikslą! Ar galėtumėte stambumu pranokti dramblius, jėga – jaučius, o greitumu – tigrus? Pažvelkite į dangaus tolius, įvertinkite dangaus skliauto tvirtybę bei sukimosi greitį ir liaukitės pagaliau žavėjęsi beverčiais dalykais. Juk net ir dangus vertas susižavėjimo ne tiek dėl šių savybių, kiek dėl tvarkos, kurios taisyklėms jis paklūsta. O išorinis spindesys yra toks laiki-

gacior! Quodsi, ut Aristoteles ait, Lyncei oculis homines uterentur, ut eorum visus obstantia penetraret, nonne introspectis visceribus illud Alcibiadis superficie pulcherrimum corpus turpissimum videretur? Igitur te pulchrum videri non tua natura, sed oculorum spectantium reddit infirmitas. Sed aestimate quam vultis nimio corporis bona, dum sciatis hoc, quodcumque miramini, triduanae febris igniculo posse dissolvi.

Ex quibus omnibus illud redigere in summam licet, quod haec, quae nec praestare, quae pollicentur, bona possunt nec omnium bonorum congregatione perfecta sunt, ea nec ad beatitudinem quasi quidam calles ferunt nec beatos ipsa perficiunt.

VIII. Eheu quae miseros tramite devios
abducit ignorantia!
Non aurum in viridi quaeritis arbore
nec vite gemmas carpitis,
non altis laqueos montibus abditis,
ut pisce ditetis dapes,
nec vobis capreas si libeat sequi,
Tyrrhena captatis vada;
ipsos quin etiam fluctibus abditos
norunt recessus aequoris,
quae gemmis niveis unda feracior
vel quae rubentis purpurae
nec non quae tenero pisce vel asperis
praestent echinis litora.
Sed quonam lateat, quod cupiunt, bonum,
nescire caeci sustinent
et, quod stelliferum transabiit polum,
tellure demersi petunt.
Quid dignum stolidis mentibus imprecer?
Opes honores ambiant
et, cum falsa gravi mole paraverint,
tum vera cognoscant bona.

nas, toks trumpas, netvaresnis net už pavasario gėles! Jei žmonės turėtų, kaip sakė Aristotelis, Linkėjo akis* ir jomis kiaurai viską permatytų, ar, žvilgsniu įsiskverbus į Alkibiado* vidų, jo gražiausias pažiūrėti kūnas nepasirodytų bjauriausias? Vadinasi, atrodai gražus ne dėl savo prigimties, bet dėl žiūrovo akių negalios. Sureikšminkite kūną, kiek norite, tik žinokite, jog tai, kuo žavitės, per tris dienas gali sunaikinti karštligės priepuoliai.

Visa tai galima apibendrinti šitaip: kalbamieji dalykai negali suteikti gėrio, kurį žada, ir patys nėra nei tobula visų gėrybių sankaupa, nei takeliai, vedantys į laimę; jie patys savaime laimės neatneša.

VIII. [1] O kokia nežinia klystkeliais veda jus
tolyn nuo tikslo siekiamo!
Aukso medy žaliam jūs neketinat rast
nei perlų vynuogynuose,
jeigu norit žuvies, nekopiat mest tinklų
į kalno aukštą keterą
ir laukinių ožkų, jūron įbridę, jūs
netykote medžiodami.
Žino žmonės seniai jūros gelmes slaptas,
bangų mūšos nemačiusias,
kur panėrę jie ras baltus perlus, o kur –
sraiges raudono purpuro,
žino, kokius krantus mėgsta švelni žuvis,
kur jūros ežį gaudyti.
Bet nežino akli, kur jiems tą gėrį rast,
kurio širdis taip ilgisi,
ir žvaigždėto dangaus mįslę įminti jie,
įaugę žemėn, tikisi.
Ko gi man palinkėt sieloms paikoms žmonių?
Šlovės ir pareigų – tegu,
kai sukaups pagaliau naštą bevertę, tai
pažins ir gėrį tikrąjį.

9. Hactenus mendacis formam felicitatis ostendisse suffecerit; quam si perspicaciter intueris, ordo est deinceps, quae sit vera, monstrare.

Atqui video, inquam, nec opibus sufficientiam nec regnis potentiam nec reverentiam dignitatibus nec celebritatem gloria nec laetitiam voluptatibus posse contingere.

An etiam causas, cur id ita sit, deprehendisti?

Tenui quidem veluti rimula mihi videor intueri, sed ex te apertius cognoscere malim.

Atqui promptissima ratio est. Quod enim simplex est indivisumque natura, id error humanus separat et a vero atque perfecto ad falsum imperfectumque traducit. An tu arbitraris, quod nihilo indigeat, egere potentia?

Minime, inquam.

Recte tu quidem; nam si quid est, quod in ulla re imbecillioris valentiae sit, in hac praesidio necesse est egeat alieno.

Ita est, inquam.

Igitur sufficientiae potentiaeque una est eademque natura.

Sic videtur.

Quod vero huius modi sit, spernendumne esse censes an contra rerum omnium veneratione dignissimum?

At hoc, inquam, ne dubitari quidem potest.

Addamus igitur sufficientiae potentiaeque reverentiam, ut haec tria unum esse iudicemus.

Addamus, si quidem vera volumus confiteri.

Quid vero, inquit, obscurumne hoc atque ignobile censes esse an omni celebritate clarissimum? Considera vero, ne, quod nihilo indigere, quod potentissimum, quod honore dignissimum esse concessum est, egere claritudine, quam sibi praestare non possit, atque ob id aliqua ex parte videatur abiectius.

Non possum, inquam, quin hoc, uti est, ita etiam celeberrimum esse confitear.

Consequens igitur est, ut claritudinem superioribus tribus nihil differre fateamur.

9. Tai, kas pasakyta, pakankamai aiškiai atskleidė netikros laimės pavidalą, ir jeigu pastarąją jau perpratai, atėjo metas parodyti, kas gi yra tikroji".

„Žinoma, suprantu, – tariau, – kad turtais negali pasiekti pilnatvės, karaliaus valdžia – galios, aukštomis pareigomis – garbingumo, šlove – garsumo, o malonumais – džiaugsmo".

„Bet ar suvoki priežastis, kodėl taip yra?"

„Atrodo, jog matau jas tarsi per siaurą plyšelį, bet labai norėčiau, kad padėtum man jas aiškiau suprasti".

„Tai labai lengva paaiškinti: žmonės klysta, skaidydami tai, kas iš prigimties yra vientisa ir nedaloma, nes tokiu būdu tikrus ir tobulus dalykus daro netikrus ir netobulus. Ar tu manai, kad tas, kuriam nieko netrūksta, stokoja galios?"

„Tikrai nemanau", – atsakiau.

„Ir tu, žinoma, teisus. Na, o stingant jėgų bet kokiu atveju būtinai reikia išorinės paramos".

„Tikrai taip", – pritariau.

„Vadinasi, pilnatvės ir galios prigimtis yra viena ir ta pati."

„Atrodo, kad taip".

„Ar tokia dalykų padėtis, tavo manymu, yra verta paniekos ar, priešingai, didžiausios pagarbos?"

„Žinoma, pagarbos, – atsakiau, – dėl to negali kilti abejonių".

„Taigi prie pilnatvės ir galios pridėkime pagarbą, kad apie šiuos tris dalykus galėtume samprotauti kaip apie vieną".

„Pridėkime, jei norime atskleisti tiesą".

„Ar šį junginį, – tarė, – laikai tamsiu ir bešloviu ar visuotinai žinomu ir šlovingiausiu? Pagalvok, ar dalykas, pripažintas nieko nestokojančiu, galingiausiu ir labiausiai vertu pagarbos, neatrodytų stokojantis šlovės, jeigu jos negalėtų sau parūpinti, ir todėl tam tikra prasme atmestinas".

„Negaliu sutikti, kad toks dalykas galėtų apsieiti be šlovės".

„Vadinasi, būdami nuoseklūs, turime pripažinti, kad šlovė niekuo nesiskiria nuo trijų anksčiau išvardytų dalykų".

Consequitur, inquam.

Quod igitur nullius egeat alieni, quod suis cuncta viribus possit, quod sit clarum atque reverendum, nonne hoc etiam constat esse laetissimum?

Sed unde huic, inquam, tali maeror ullus obrepat, ne cogitare quidem possum; quare plenum esse laetitiae, si quidem superiora manebunt, necesse est confiteri.

Atqui illud quoque per eadem necessarium est: sufficientiae, potentiae, claritudinis, reverentiae, iucunditatis nomina quidem esse diversa, nullo modo vero discrepare substantiam.

Necesse est, inquam.

Hoc igitur, quod est unum simplexque natura, pravitas humana dispertit et, dum rei, quae partibus caret, partem conatur adipisci, nec portionem, quae nulla est, nec ipsam, quam minime affectat, assequitur.

Quonam, inquam, modo?

Qui divitias, inquit, petit penuriae fuga, de potentia nihil laborat, vilis obscurusque esse mavult, multas etiam sibi naturales quoque subtrahit voluptates, ne pecuniam, quam paravit, amittat. Sed hoc modo ne sufficientia quidem contingit ei, quem valentia deserit, quem molestia pungit, quem vilitas abicit, quem recondit obscuritas. Qui vero solum posse desiderat, profligat opes, despicit voluptates honoremque potentia carentem, gloriam quoque nihili pendit. Sed hunc quoque quam multa deficiant, vides; fit enim, ut aliquando necessariis egeat, ut anxietatibus mordeatur, cumque haec depellere nequeat, etiam id, quod maxime petebat, potens esse desistat. Similiter ratiocinari de honoribus, gloria, voluptatibus licet; nam cum unumquodque horum idem quod cetera sit, quisquis horum aliquid sine ceteris petit, ne illud quidem, quod desiderat, apprehendit.

Quid igitur, inquam, si qui cuncta simul cupiat adipisci?

Summam quidem ille beatitudinis velit; sed num in his eam repperiet, quae demonstravimus id, quod pollicentur, non posse conferre?

„Taip išeina“, – atsakiau.

„O ar nėra akivaizdu, jog tas, kuris daugiau nieko nestokoja, viską gali padaryti savo jėgomis, yra garsus ir garbingas, o kartu ir kupinas džiaugsmo?“

„Negaliu sugalvoti, iš kur į jį galėtų įsėlinti liūdesys, todėl, jei tebegalioja ankstesnės išvados, būtina pripažinti, jog jis yra kupinas džiaugsmo“.

„Tada iš to paties išplaukia ir išvada, kad pilnatvė, galia, šlovė, pagarba ir malonumas skiriasi savo pavadinimais, bet visiškai nesiskiria savo esme“.

„Būtinai“, – pritariau.

„Vadinasi, tai, kas iš prigimties yra viena ir vientisa, pagedę žmonės suskaidė, ir mėgindami įsigyti truputį to, kas neskaidoma, negauna nei dalies, nes jos visai nėra, nei visumos, kurios visai ir nesiekia“.

„Kaipgi taip?“ – paklausiau.

„Žmogus, – tarė, – kuris siekia turtų, norėdamas išvengti skurdo, nepakrutina piršto, kad įgytų galios, ir labiau nori likti nereikšmingas ir nežinomas, todėl neleidžia sau daugelio prigimties malonumų, kad neprarastų sukauptų pinigų. Tačiau tam, kurį apleido jėgos, kamuoja nerimas, pažemino jo menkystė, paslėpė nežinia, juo labiau nelemta pasiekti pilnatvės. Žmogus, trokštantis vien tik būti galingas, iššvaisto turtus, niekina malonumus ir neturinčias galios aukštas pareigas, visiškai nevertina šlovės. Tačiau matai, kiek daug jis praranda, nes atsitinka, kad kartais jis stokoja būtinų dalykų, ima nuogąstauti, ir nepajėgdamas iš viso to išsivaduoti, netenka galios – to, ko labiausiai troško. Panašiai galima samprotauti ir apie garbingas pareigas, šlovę bei malonumus, nes kiekvienas iš šių dalykų yra toks pat, kaip ir kiti. Žmogus, siekiantis vieno kurio iš jų ir nepaisantis kitų, negauna ko nori“.

„O kaip tada, – paklausiau, – kai žmogus trokšta įgyti viską kartu?“

„Toks žmogus norėtų pasiekti laimės viršūnę, bet ar jis ras ją tame, kas, kaip įrodėme, negali suteikti ką žada?“

Minime, inquam.
In his igitur, quae singula quaedam expetendorum praestare creduntur, beatitudo nullo modo vestiganda est.
Fateor, inquam, et hoc nihil dici verius potest.

Habes igitur, inquit, et formam falsae felicitatis et causas. Deflecte nunc in adversum mentis intuitum; ibi enim veram, quam promisimus, statim videbis.
Atqui haec, inquam, vel caeco perspicua est eamque tu paulo ante monstrasti, dum falsae causas aperire conaris. Nam nisi fallor, ea vera est et perfecta felicitas, quae sufficientem, potentem, reverendum, celebrem laetumque perficiat. Atque ut me interius animadvertisse cognoscas: quae unum horum, quoniam idem cuncta sunt, veraciter praestare potest, hanc esse plenam beatitudinem sine ambiguitate cognosco.
O te, alumne, hac opinione felicem, si quidem hoc, inquit, adieceris!
Quidnam? inquam.
Essene aliquid in his mortalibus caducisque rebus putas, quod huius modi statum possit afferre?
Minime, inquam, puto idque a te, nihil ut amplius desideretur, ostensum est.
Haec igitur vel imagines veri boni vel imperfecta quaedam bona dare mortalibus videntur, verum autem atque perfectum bonum conferre non possunt.
Assentior, inquam.
Quoniam igitur agnovisti, quae vera illa sit, quae autem beatitudinem mentiantur, nunc superest, ut unde veram hanc petere possis, agnoscas.
Id quidem, inquam, iam dudum vehementer exspecto.

Sed cum, ut in Timaeo Platoni, inquit, nostro placet, in minimis quoque rebus divinum praesidium debeat implorari, quid nunc faciendum censes, ut illius summi boni sedem reperire mereamur?

„Žinoma, ne“, – atsakiau.

„Taigi dalykuose, kurie, kaip manoma, pavieniui padeda įgyti šį tą geidžiama, jokiu būdu nereikia ieškoti laimės“.

„Pripažįstu, – tariau, – jog teisingiau negali būti pasakyta“.

„Vadinasi, – tarė Filosofija, – pažįsti tiek netikros palaimos pavidalą, tiek priežastis. Dabar nukreipk proto žvilgsnį į priešingą pusę, nes ten tuojau išvysi tikrą, mano pažadėtą, palaimą“.

„Tai, ką tu parodei truputį anksčiau, – tariau, – kai mėginai atskleisti netikros laimės priežastis, yra aišku net aklam. Ir jeigu neklystu, tikra bei tobula palaima yra tai, kas suteikia pilnatvę, padaro žmogų galingą, gerbtiną, žymų ir kupiną džiaugsmo. Be to, kad suprastum, jog aš pažvelgiau dar giliau, pasakysiu, jog žinau, kad palaima, išties galinti suteikti vieną iš minėtų dalykų, – nes ji yra tas pat, kas jų visuma, – ir yra nedviprasmiška laimė“.

„O mano augintini, – sušuko, – laimė, kad tai išmąstei, bet pridėk dar tokį papildymą!“

„Kokį?“ – paklausiau.

„Ar manai, kad aptartuose baigtiniuose ir netvariuose dalykuose glūdi tai, kas gali sukelti panašią būseną?“

„Jokiu būdu, – atsakiau, – ir manau, kad tu tai parodei taip išsamiai, kad daugiau nelieka ko ir norėti“.

„Taigi panašu, kad šie dalykai tesuteikia mirtingiesiems arba tikrojo gėrio šešėlį, arba kažkokį netobulą gėrį, tačiau tobulo jiems duoti negali“.

„Pritariu“, – tariau.

„Kadangi jau supratai, kas yra tikroji laimė, o kas ja tik apsimeta, dabar belieka sužinoti, kur gali tos tikrosios ieškoti“.

„Jau seniai nekantraudamas to laukiu“, – atsakiau.

„Bet, kaip manasis Platonas* „Timajuje“ teigia, – tarė, – net ir mažiausiuose reikaluose privalu melsti Dievo paramos; ką dabar, tavo manymu, reikia daryti, kad būtume verti surasti aukščiausiojo gėrio buveinę?“

Invocandum, inquam, rerum omnium patrem, quo praetermisso nullum rite fundatur exordium.
Recte, inquit, ac simul ita modulata est:

IX. O qui perpetua mundum ratione gubernas,
terrarum caelique sator, qui tempus ab aevo
ire iubes stabilisque manens das cuncta moveri,
quem non externae pepulerunt fingere causae
materiae fluitantis opus, verum insita summi
forma boni livore carens, tu cuncta superno
ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
mundum mente gerens similique in imagine formans
perfectasque iubens perfectum absolvere partes.
Tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis,
arida conveniant liquidis, ne purior ignis
evolet aut mersas deducant pondera terras.
Tu triplicis mediam naturae cuncta moventem
conectens animam per consona membra resolvis;
quae cum secta duos motum glomeravit in orbes,
in semet reditura meat mentemque profundam
circuit et simili convertit imagine caelum.
Tu causis animas paribus vitasque minores
provehis et levibus sublimes curribus aptans
in caelum terramque seris, quas lege benigna
ad te conversas reduci facis igne reverti.
Da, pater, augustam menti conscendere sedem,
da fontem lustrare boni, da luce reperta
in te conspicuos animi defigere visus.
Dissice terrenae nebulas et pondera molis
atque tuo splendore mica; tu namque serenum,
tu requies tranquilla piis, te cernere finis,
principium vector dux semita terminus idem.

„Reikia šauktis visa ko Tėvo, – pasakiau, – to pagal paprotį reikalauja kiekviena pradžia",

„Teisingai", – tarė ir tuojau pradėjo tokią giesmę:

IX. – O Kūrėjau dangaus ir žemės, valdove pasaulio*
amžinos tvarkos, kuris laikui nuo seno į priekį
eiti liepi nuolatos ir pajungi judėjimui viską,
pats visada pastovus, ne išorinės priežastys vertė
medžiagą imtis tvarkyt, bet grožis aukščiausiojo gėrio,
ydos jokios nežinąs, visa kurdamas pats vadovaujies
dangišku pavyzdžiu šiuo, tu gražiausias ir gražų pasaulį
savo protu kreipi, pagal savo paveikslą lipdai jį,
liepęs dalims tobuloms susiklostyti į tobulumą.
Skaičiais tu sieji pradus, kad šalčius karštos liepsnos atsvertų,
vandenis – sausumos, ir kad ugnis nenuskristų į dangų,
tapus skaisti pernelyg, o svoris negrimztų į žemę.
Sielą trilypės gamtos, kuri visa verčia judėti,
tu suderini ir darniais nariais ją paleidi.
Skilus ji sutelkė savo judėjimą ratų dvejukėn;
juda savęsp, ketindama grįžt, ir protą beribį
supa ratu, panašiai verčia suktis ir dangišką skliautą.
Dėl tų pačių priežasčių* iš aukštybių į žemę ir dangų
sielą, menkesnę gyvybę pritaikęs lengviems vežimaičiams,
sėji, kad siektų tavęs ir, kaip liepia joms dėsnis gerasis,
grįžtų ir vėl atgalios, ugnimi į tave sugrąžintos.
Leiski, o Tėve, protu šventojon buveinėn pakilti,
gėrio šaltinį išvyst, ir šviesą pažinusiai sielai
leiski, meldžiu, į tave įsmeigt savo žvilgsnį įdėmų.
Debesis žemės niūrius, sunkenybę didžiausią, tu perskrosk
ir sužibėk, juk esi tu giedra, savo spindesiu aiškiu,
tu – doriems atgaiva, tu – ramybė, pažint tave – tikslas,
tu – pradžia ir vedlys, kelias tu ir riba paskutinė.

10. Quoniam igitur, quae sit imperfecti, quae etiam perfecti boni forma, vidisti, nunc demonstrandum reor, quonam haec felicitatis perfectio constituta sit.

In quo illud primum arbitror inquirendum, an aliquod huius modi bonum, quale paulo ante definisti, in rerum natura possit exsistere, ne nos praeter rei subiectae veritatem cassa cogitationis imago decipiat. Sed quin exsistat sitque hoc veluti quidam omnium fons bonorum, negari nequit; omne enim, quod imperfectum esse dicitur, id imminutione perfecti imperfectum esse perhibetur. Quo fit, ut, si in quolibet genere imperfectum quid esse videatur, in eo perfectum quoque aliquid esse necesse sit; etenim perfectione sublata, unde illud, quod imperfectum perhibetur, exstiterit, ne fingi quidem potest. Neque enim ab deminutis inconsummatisque natura rerum cepit exordium, sed ab integris absolutisque procedens in haec extrema atque effeta dilabitur. Quodsi, uti paulo ante monstravimus, est quaedam boni fragilis imperfecta felicitas, esse aliquam solidam perfectamque non potest dubitari. Firmissime, inquam, verissimeque conclusum est.

Quo vero, inquit, habitet, ita considera. Deum, rerum omnium principem, bonum esse communis humanorum conceptio probat animorum; nam cum nihil deo melius excogitari queat, id, quo melius nihil est, bonum esse quis dubitet? Ita vero bonum esse deum ratio demonstrat, ut perfectum quoque in eo bonum esse convincat. Nam ni tale sit, rerum omnium princeps esse non poterit; erit enim eo praestantius aliquid perfectum possidens bonum, quod hoc prius atque antiquius esse videatur; omnia namque perfecta minus integris priora esse claruerunt. Quare ne in infinitum ratio prodeat, confitendum est summum deum summi perfectique boni esse plenissimum; sed perfectum bonum veram esse beatitudinem constituimus: veram igitur beatitudinem in summo deo sitam esse necesse est.

10. Taigi, kai jau pamatei, koks yra netikro ir koks tikro gėrio pavidalas, dabar, manau, reikia parodyti, kame glūdi tobuloji laimė.

Tai svarstant, mano galva, pirma reikia išsiaiškinti, ar toks gėris, kaip tu jį šiek tiek anksčiau apibrėžei, gali būti pasaulyje, idant tušti samprotavimai nenuvestų mūsų į šoną nuo tiesos apie svarstomą dalyką. Tačiau nuneigti, kad jis yra ir kad iš jo tarsi iš šaltinio liejasi visos gėrybės, negalima, nes pripažįstama, kad kiekvienas netobulu vadinamas dalykas stokoja tobulumo. Todėl jei atrodytų, jog kame nors yra netobulumo, būtina, kad tas dalykas taip pat turėtų ir kažką tobula. Juk paneigus tobulumą, neįmanoma įsivaizduoti, iš kur randasi netobulais laikomi dalykai. Juk ne iš to, kas menka ir neišbaigta, kilo pasaulis, tačiau rutuliodamasis iš pilnatvės ir tobulumo, jis išsenka ir suprastėja. Tad jeigu, kaip parodžiau anksčiau, trapiose gėrybėse glūdi tam tikra netobula palaima, neabejotina, kad esama kažkokios tvirtos ir tobulos palaimos".

„Visiškai teisinga išvada", – tariau.

„Pagalvok dabar apie tai, – tęsė Filosofija, – kame slypi tikra bei tobula laimė. Visų žmonių sielos nuovoka pripažįsta, kad Dievas, pasaulio valdovas, yra gėris; kadangi neįmanoma sugalvoti nieko, kas būtų geriau už Dievą, kas galėtų abejoti, jog tai, už ką nėra nieko geresnio, yra gėris? Protas taip įrodo Dievą esant gėrį, kad įtikina, jog jame slypintis gėris yra tobulas. Juk jeigu Dievas toks nebūtų, jis negalėtų būti pasaulio valdovas, nes koks nors tobulo gėrio savininkas būtų už jį pranašesnis ir atrodytų už jį pirmesnis bei senesnis; mat aišku, kad tobuli dalykai yra pirmesni už mažiau tobulus. Todėl, idant protas neįsiveltų į begalinius samprotavimus, reikia pripažinti, kad aukščiausias Dievas yra kupinas aukščiausio ir tobulo gėrio. Tačiau mes priėjome išvadą, kad tobulas gėris yra tikra laimė, vadinasi, būtina, kad tikroji laimė glūdėtų aukščiausiame Dievuje".

Accipio, inquam, nec est, quod contra dici ullo modo queat.

Sed quaeso, inquit, te, vide, quam id sancte atque inviolabiliter probes, quod boni summi summum deum diximus esse plenissimum.

Quonam, inquam, modo?

Ne hunc rerum omnium patrem illud summum bonum, quo plenus esse perhibetur, vel extrinsecus accepisse vel ita naturaliter habere praesumas, quasi habentis dei habitaeque beatitudinis diversam cogites esse substantiam. Nam si extrinsecus acceptum putes, praestantius id, quod dederit, ab eo, quod acceperit, existimare possis, sed hunc esse rerum omnium praecellentissimum dignissime confitemur. Quod si natura quidem inest, sed est ratione diversum, cum de rerum principe loquamur deo, fingat, qui potest, quis haec diversa coniunxerit. Postremo quod a qualibet re diversum est, id non est illud, a quo intellegitur esse diversum; quare quod a summo bono diversum est sui natura, id summum bonum non est, quod nefas est de eo cogitare, quo nihil constat esse praestantius. Omnino enim nullius rei natura suo principio melior poterit exsistere; quare, quod omnium principium sit, id etiam sui substantia summum esse bonum verissima ratione concluserim.

Rectissime, inquam.

Sed summum bonum beatitudinem esse concessum est.

Ita est, inquam.

Igitur, inquit, deum esse ipsam beatitudinem necesse est confiteri.

Nec propositis, inquam, prioribus refragari queo et illis hoc inlatum consequens esse perspicio.

Respice, inquit, an hinc quoque idem firmius approbetur, quod duo summa bona, quae a se diversa sint, esse non possunt. Etenim quae discrepant bona, non esse alterum, quod sit alterum, liquet; quare neutrum poterit esse perfectum, cum al-

„Pritariu, – pasakiau, – nes to neįmanoma nuneigti".

„Bet prašau tavęs, – tarė ji, – pažvelk, ar šventai ir nepajudinamai tu pritari mūsų pasakytai minčiai, kad aukščiausias Dievas esąs kupinas aukščiausio gėrio".

„Kokiu būdu?" – paklausiau.

„Nemanyk, nei kad visa ko Tėvas iš šalies įgijo aukščiausiąjį gėrį, kurio, kaip teigiama, jis kupinas, nei kad tas gėris glūdi jo prigimtyje, tarsi turintis Dievas ir turima laimė būtų dvi skirtingos substancijos. Juk jei galvotum, jog Dievas gėrį įgijęs iš pašalės, tai davėją galėtum laikyti viršesniu už gavėją, tačiau mes visiškai pagrįstai pripažįstame, kad Dievas yra visa ko viršiausias. O jeigu gėris glūdi Dievuje iš prigimties, bet yra suvokiamas kaip skirtingas, tada, kalbant apie Dievą kaip apie pasaulio valdovą, kas gali, teįsivaizduoja, kas gi šiuos skirtingus dalykus sujungė. Pagaliau, jei vienas dalykas skiriasi nuo kito, tai jis nėra tas, nuo kurio mes skirtingą jį suvokiame, todėl, kas savo prigimtimi skiriasi nuo aukščiausio gėrio, nėra aukščiausias gėris. Tačiau neleistina taip galvoti apie Dievą, už kurį, kaip žinoma, nėra nieko aukštesnio. Juk nė vieno dalyko prigimtis negali būti geresnė už savo pradą. Todėl baigiu užtikrinta išvada, jog visa ko pirmapradė substancija yra taip pat ir aukščiausias gėris".

„Visiškai teisingai", – pritariau.

„Bet pripažinome, kad aukščiausias gėris yra laimė".

„Taip", – sutikau.

„Vadinasi, – tarė, – turime pripažinti, jog Dievas ir yra laimė".

„Negaliu nesutikti, – tariau, – su ankstesnėmis prielaidomis ir aiškiai matau, kad ši išvada nuosekliai iš jų išplaukia".

„Dabar pažiūrėk, – tarė Filosofija, – gal dar tvirčiau pagrįsime tą patį teiginį, kad negali būti dviejų skirtingų aukščiausių gėrių. Juk akivaizdu, jog kiekvienas iš skirtingų gėrių, būdamas vienas, negali būti kitas, todėl nė vienas iš jų negalėtų būti tobulas, nes būdamas vienas iš dviejų, stokotų antrojo. Tačiau aiš-

terutri alterum deest. Sed quod perfectum non sit, id summum non esse manifestum est; nullo modo igitur, quae summa sunt bona, ea possunt esse diversa. Atqui et beatitudinem et deum summum bonum esse collegimus; quare ipsam necesse est summam esse beatitudinem, quae sit summa divinitas.
Nihil, inquam, nec reapse verius nec ratiocinatione firmius nec deo dignius concludi potest.

Super haec, inquit, igitur veluti geometrae solent demonstratis propositis aliquid inferre, quae porismata ipsi vocant, ita ego quoque tibi veluti corollarium dabo. Nam quoniam beatitudinis adeptione fiunt homines beati, beatitudo vero est ipsa divinitas, divinitatis adeptione beatos fieri manifestum est. Sed uti iustitiae adeptione iusti, sapientiae sapientes fiunt, ita divinitatem adeptos deos fieri simili ratione necesse est. Omnis igitur beatus deus. Et natura quidem unus; participatione vero nihil prohibet esse quam plurimos.
Et pulchrum, inquam, hoc atque pretiosum, sive porisma sive corollarium vocari mavis.

Atqui hoc quoque pulchrius nihil est, quod his adnectendum esse ratio persuadet.
Quid? inquam.
Cum multa, inquit, beatitudo continere videatur, utrumne haec omnia unum veluti corpus beatitudinis quadam partium varietate coniungant an sit eorum aliquid, quod beatitudinis substantiam compleat, ad hoc vero cetera referantur.
Vellem, inquam, id ipsarum rerum commemoratione patefaceres.
Nonne, inquit, beatitudinem bonum esse censemus?
Ac summum quidem, inquam.
Addas, inquit, hoc omnibus licet. Nam eadem sufficientia summa est, eadem summa potentia; reverentia quoque, claritas ac voluptas beatitudo esse iudicatur. Quid igitur, haecine omnia, bonum, sufficientia, potentia ceteraque veluti quaedam beatitudinis membra sunt an ad bonum veluti ad verticem cuncta referuntur?

ku, kad netobulas dalykas negali būti aukščiausias, vadinasi, negali būti, kad aukščiausi gėriai skirtųsi. Tačiau mes jau nustatėme, kad ir laimė, ir Dievas yra aukščiausias gėris, todėl būtina, kad aukščiausia laimė ir aukščiausias dieviškumas būtų tas pat".

„Ši išvada, – tariau, – visiškai atitinka tiesą, yra tvirtai pagrįsta ir verta Dievo".

„Dar daugiau, – tarė, – kaip geometrams įprasta* prie teoremų įrodymų pridėti tai, ką patys vadina πορίσματα*, taip ir aš tau pateiksiu tarsi papildymą. Kadangi pasiekę laimę žmonės tampa laimingi, o laimė yra pats dieviškumas, akivaizdu, jog jie tampa laimingi įgydami dieviškumą. Ir kaip įgiję teisingumo žmonės tampa teisingi, pasiekę išminties – išmintingi, taip, panašiai mąstant, būtina, kad įgijusieji dieviškumą taptų dievais*. Vadinasi, kiekvienas laimingasis yra dievas. Ir nors prigimtimi Dievas yra vienas, bet niekas nekliudo, kad dalyvavimu [Dievuje] jų būtų tegu ir labai daug".

„Graži, – tariau, – ir vertinga ši πόρισμα arba papildymas, – vadink, kaip tau labiau patinka".

„Bet nėra nieko gražesnio už tai, ką protas reikalauja pridėti prie šių išvadų".

„Kas gi tai?" – paklausiau.

„Kadangi atrodo, – tarė ji, – jog laimė apima daug dalykų, išsiaiškinkime, ar jie visi susijungia tarsi atskiros dalys į vieną laimės visumą, ar jiems būdinga tai, kas sudaro palaimos esmę, kuriai pajungta visa kita".

„Norėčiau, – tariau, – kad paaiškintum tai, primindama tuos dalykus".

„Ar laimės nelaikome, – paklausė, – gėriu?"

„Laikome, ir netgi aukščiausiu gėriu", – atsakiau.

„Pridėk tatai, – tarė, – prie visų dalykų. Juk laimė yra ir aukščiausia pilnatvė, ir aukščiausia galia; pagarba, garsas ir malonumas taip pat laikomi laime. Taigi ar visa tai: gėris, pilnatvė, galia ir t. t., yra tartum ātskiros laimės dalys, ar susiję su gėriu kaip su ašimi?"

Intellego, inquam, quid investigandum proponas, sed, quid constituas, audire desidero.

Cuius discretionem rei sic accipe. Si haec omnia beatitudinis membra forent, a se quoque invicem discreparent; haec est enim partium natura, ut unum corpus diversa componant. Atqui haec omnia idem esse monstrata sunt, minime igitur membra sunt; alioquin ex uno membro beatitudo videbitur esse coniuncta, quod fieri nequit.

Id quidem, inquam, dubium non est, sed id, quod restat, exspecto.

Ad bonum vero cetera referri palam est. Idcirco enim sufficientia petitur, quoniam bonum esse iudicatur, idcirco potentia, quoniam id quoque esse creditur bonum; idem de reverentia, claritudine, iucunditate coniectare licet. Omnium igitur expetendorum summa atque causa bonum est; quod enim neque re neque similitudine ullum in se retinet bonum, id expeti nullo modo potest. Contraque etiam, quae natura bona non sunt, tamen si esse videantur, quasi vere bona sint, appetuntur. Quo fit, uti summa, cardo atque causa expetendorum omnium bonitas esse iure credatur. Cuius vero causa quid expetitur, id maxime videtur optari, veluti si salutis causa quispiam velit equitare, non tam equitandi motum desiderat quam salutis effectum. Cum igitur omnia boni gratia petantur, non illa potius quam bonum ipsum desideratur ab omnibus. Sed propter quod cetera optantur, beatitudinem esse concessimus. [quare sic quoque sola quaeritur beatitudo.] Ex quo liquido apparet ipsius boni et beatitudinis unam atque eandem esse substantiam.

Nihil video, cur dissentire quispiam possit.

Sed deum veramque beatitudinem unum atque idem esse monstravimus.

Ita, inquam.

Securo igitur concludere licet dei quoque in ipso bono nec usquam alio sitam esse substantiam.

„Suprantu, – tariau, – ką siūlai ištirti, bet noriu išgirsti tavo sprendimą“.

„Šį klausimą išsprendžiu taip: jei visi šie dalykai būtų laimės dalys, tai jie skirtųsi vieni nuo kitų; juk tokia dalių prigimtis, kad būdamos skirtingos jos drauge sudaro vieną visumą. Tačiau įrodyta, kad visi šie dalykai yra tas pat, vadinasi, jie tikrai nėra dalys, nes priešingu atveju atrodys, jog laimė susideda iš vienos dalies, o to negali būti“.

„Tai, žinoma, nekelia abejonių, – tariau, – bet laukiu tolesnių išvadų“.

„Taigi aišku, kad visi minėtieji dalykai susiję su gėriu. Juk žmonės siekia pilnatvės, nes ją laiko gėriu, dėl to paties vaikosi galios, nes ir ją laiko gėriu. Tą patį galima pasakyti apie pagarbą, garsumą, malonumą. Vadinasi, visų siekių sankaupa ir priežastis yra gėris, o to, kas neturi savyje nieko nei tikrai, nei tariamai gero, jokiu būdu neįmanoma trokšti. Ir priešingai, kas iš prigimties nėra gėrybės, bet atrodo, kad yra, to geidžiama, tarsi būtų gėrybės. Todėl pagrįstai visų siekių sankaupa, esme ir pagrindine priežastimi laikomas gerumas. Iš tiesų, labiausiai geidžiama tai, dėl ko kas nors siekiama, pavyzdžiui, jei žmogus nori jodinėti sveikatos sumetimais, jis trokšta ne tiek paties jodinėjimo, kiek poveikio sveikatai. Tad, kadangi visų dalykų siekiama dėl gėrio, vadinasi, žmonės iš visa ko labiau trokšta paties gėrio, o ne tų dalykų. Tačiau mes pripažinome, jog tai, dėl ko žmonės siekia viso kito, yra laimė. Vadinasi, laimė yra ir vienintelis jų siekis. Tai aiškiai rodo, kad paties gėrio ir laimės substancija yra viena ir ta pati“.

„Nematau, kurioje vietoje kas nors galėtų prieštarauti“.

„Vadinasi, įrodėme, jog Dievas ir tikrasis gėris yra viena ir tas pat“.

„Taip“, – pritariau.

„Taigi ramiai galima daryti ir išvadą, kad Dievo substancija yra pačiame gėryje, o ne kur nors kitur.

X. Huc omnes pariter venite, capti,
quos fallax ligat improbis catenis
terrenas habitans libido mentes,
haec erit vobis requies laborum,
hic portus placida manens quiete,
hoc patens unum miseris asylum.
Non quicquid Tagus aureis harenis
donat aut Hermus rutilante ripa
aut Indus calido propinquus orbi
candidis miscens virides lapillos,
inlustrent aciem magisque caecos
in suas condunt animos tenebras.
Hoc, quicquid placet excitatque mentes,
infimis tellus aluit cavernis;
splendor, quo regitur vigetque caelum,
vitat obscuras animae ruinas;
hanc quisquis poterit notare lucem,
candidos Phoebi radios negabit.

11. Assentior, inquam; cuncta enim firmissimis nexa rationibus constant.
Tum illa: Quanti, inquit, aestimabis, si, bonum ipsum quid sit, agnoveris?
Infinito, inquam, si quidem mihi pariter deum quoque, qui bonum est, continget agnoscere.
Atqui hoc verissima, inquit, ratione patefaciam, maneant modo, quae paulo ante conclusa sunt.
Manebunt.

Nonne, inquit, monstravimus ea, quae appetuntur pluribus, idcirco vera perfectaque bona non esse, quoniam a se invicem discreparent, cumque alteri abesset alterum, plenum absolutumque bonum afferre non posse, tum autem verum bonum fieri, cum in unam veluti formam atque efficientiam colliguntur, ut,

X. Čia, belaisviai, visi greičiau skubėkit,
pančių saistomi to klastingo geismo,
kurs gyvena jūsų žemiškuos protuos.
Rasit čia po vargų jūs sau ramybę,
uostą tylų, kurio nedrumsčia niekas,
laukia prieglobstis vargšų išganingas.
Tago* upė te aukso smiltis žeria,
Hermas* su raudoniu krantus nudažo,
ir smaragdų bei perlų lai negaili
Indas, tekantis per šalis karštąsias, –
tai skvarbumo mintims suteikt negali,
vien labiau tik aptemdo aklą sielą.
Kas taip jaudina ją, kas jai taip miela,
gimę žemės urvuos ir ten brandinta,
o švytėjimas – juo dangus gyvuoja –
vengia sielos tamsios niūrių kertelių;
kas pajėgs įžiūrėti šitą šviesą,
blyškūs tam spinduliai atrodys Febo".

11. „Sutinku, – tariau. – Juk visa, kas pasakyta, yra susieta tvirčiausiais įrodymų saitais".

Tada Filosofija paklausė: „O ar tau svarbu sužinoti, kas yra pats gėris?"

„Be galo, – atsakiau, – jei tai man leis pažinti ir Dievą, kuris yra gėris".

„Ir tai atskleisiu nuosekliu samprotavimu, tik tegu toliau galioja ankstesnės išvados".

„Tegu".

„Ar aš neįrodžiau, – tarė, – kad daugelio žmonių siekiami dalykai, būdami skirtingi, nėra nei tikros, nei tobulos gėrybės, ir stokodami vienas kito, negali suteikti pilno ir tobulo gėrio? O tikras gėris jie yra tada, kai susilieja į tokį vieną pavidalą ir veiksnį, kur pilnatvė yra tas pat, kas galia, pagarba, šlovė ir malonu-

quae sufficientia est, eadem sit potentia, reverentia, claritas atque iucunditas, nisi vero unum atque idem omnia sint, nihil habere, quo inter expetenda numerentur?
Demonstratum, inquam, nec dubitari ullo modo potest.
Quae igitur, cum discrepant, minime bona sunt, cum vero unum esse coeperint, bona fiunt, nonne, haec ut bona sint, unitatis fieri adeptione contingit?
Ita, inquam, videtur.
Sed omne, quod bonum est, boni participatione bonum esse concedis an minime?
Ita est.
Oportet igitur idem esse unum atque bonum simili ratione concedas; eadem namque substantia est eorum, quorum naturaliter non est diversus effectus.
Negare, inquam, nequeo.

Nostine igitur, inquit, omne, quod est, tam diu manere atque subsistere, quamdiu sit unum, sed interire atque dissolvi, pariter atque unum esse destiterit?
Quonam modo?
Ut in animalibus, inquit, cum in unum coeunt ac permanent anima corpusque, id animal vocatur, cum vero haec unitas utriusque separatione dissolvitur, interire nec iam esse animal liquet; ipsum quoque corpus cum in una forma membrorum coniunctione permanet, humana visitur species, at si distributae segregataeque partes corporis distraxerint unitatem, desinit esse, quod fuerat. Eoque modo percurrenti cetera procul dubio patebit subsistere unumquodque, dum unum est, cum vero unum esse desinit, interire.
Consideranti, inquam, mihi plura minime aliud videtur.

Estne igitur, inquit, quod, in quantum naturaliter agat, relicta subsistendi appetentia venire ad interitum corruptionemque desideret?
Si animalia, inquam, considerem, quae habent aliquam volendi nolendique naturam, nihil invenio, quod nullis extra cogenti-

mas; jei visa tai nėra viena ir tas pat, šiuose dalykuose nėra nieko siektino".

„Tai įrodyta, – atsakiau, – ir negali kelti abejonių".

„Taigi, kadangi skiriasi, jie anaiptol nėra geri, bet gerais pasidaro tapdami viena. Tai ar jie geri ne dėl to, kad įgyja vienovę?"

„Atrodo, kad taip", – atsakiau.

„O ar sutinki, kad gėrybė yra gera dėl to, kad dalyvauja gėryje?"

„Taip".

„Tad dėl tos pačios priežasties turi pripažinti, jog vienis ir gėris yra tas pat. Juk dalykai, kurių padariniai iš prigimties nesiskiria, yra tos pačiõs substancijos".

„Negaliu to paneigti", – atsakiau.

„O ar žinai, – paklausė ji, – jog visa, kas yra, tveria ir išlieka tol, kol yra vientisa, bet žūsta ir išyra tuo pat metu, kai netenka vienovės?"

„Kaipgi taip?"

„Kaip gyvose būtybėse, – atsakė. – Kol siela ir kūnas sudaro ir išlaiko vienovę, tai vadinama gyviu*, o kai ši vienovė, abiem dalims išsiskiriant, suyra, akivaizdu, kad gyvis žūva ir jo jau nebėra. Taip pat ir pats kūnas: kol savo narių sąjungos dėka jis išlaiko vientisą pavidalą, tol matyti žmogaus išvaizda, o kai nariams atsiskyrus ir išsklidus, suyra kūno vienovė, tai jis liaujasi būti kuo buvęs. Lygiai taip pat apžvelgus ir kitką, taps visiškai akivaizdu, jog bet koks dalykas išlieka tol, kol yra vienis, o nustojęs būti vieniu – žūsta".

„Galvodamas apie daugelį dalykų, matau, jog yra būtent taip", – sutikau.

„O ar gali būti taip, kad veikdama pagal prigimtį, būtybė, praradusi polinkį išlikti, užsigeistų pražūti ir išnykti?"

„Mąstydamas apie tas, kurios iš prigimties kiek nors gali norėti ir nenorėti, nerandu tokios, kuri, iš šalies niekieno neverčiama, pamintų pastangą išlikti ir savo valia skubėtų į pražūtį.

bus abiciant manendi intentionem et ad interitum sponte festinent. Omne namque animal tueri salutem laborat, mortem vero perniciemque devitat. Sed quid de herbis arboribusque, quid de inanimatis omnino consentiam rebus, prorsus dubito.
Atqui non est, quod de hoc quoque possis ambigere, cum herbas atque arbores intuearis primum sibi convenientibus innasci locis, ubi, quantum earum natura queat, cito exarescere atque interire non possint. Nam aliae quidem campis, aliae montibus oriuntur, alias ferunt paludes, aliae saxis haerent, aliarum fecundae sunt steriles harenae, quas si in alia quispiam loca transferre conetur, arescant. Sed dat cuique natura, quod convenit, et ne, dum manere possunt, intereant, elaborat. Quid quod omnes velut in terras ore demerso trahunt alimenta radicibus ac per medullas robur corticemque diffundunt? Quid quod mollissimum quidque, sicuti medulla est, interiore semper sede reconditur, extra vero quadam ligni firmitate, ultimus autem cortex adversum caeli intemperiem quasi mali patiens defensor opponitur? Iam vero quanta est naturae diligentia, ut cuncta semine multiplicato propagentur! Quae omnia non modo ad tempus manendi, verum generatim quoque quasi in perpetuum permanendi veluti quasdam machinas esse quis nesciat? Ea etiam, quae inanimata esse creduntur, nonne, quod suum est, quaeque simili ratione desiderant? Cur enim flammas quidem sursum levitas vehit, terras vero deorsum pondus deprimit, nisi quod haec singulis loca motionesque conveniunt? Porro autem, quod cuique consentaneum est, id unumquodque conservat, sicuti ea, quae sunt inimica, corrumpunt. Iam vero, quae dura sunt ut lapides, adhaerent tenacissime partibus suis et, ne facile dissolvantur, resistunt. Quae vero liquentia ut aer atque aqua, facile quidem dividentibus cedunt, sed cito in ea rursus, a quibus sunt abscisa, relabuntur, ignis vero omnem refugit sectionem. Neque nunc nos de voluntariis animae cognoscentis motibus, sed de naturali intentione tractamus, sicuti est, quod acceptas

Juk kiekvienas gyvis saugo savo gyvybę, o mirties ir žūties vengia. Bet visiškai sutikti, jog taip pat yra žolėms, medžiams ir besielėms būtybėms, man trukdo abejonės".

„Nėra nieko, dėl ko čia galima būtų abejoti, nes, atkreipk dėmesį, žolės ir medžiai pirmiausia išauga sau tinkamose vietose, kur pagal prigimties savybes jiems negresia pavojus greitai nudžiūti ir sunykti. Juk vieni išauga laukuose, kiti – kalnuose, trečius išdaigina pelkės, ketvirti kabinasi į uolas, penktiems derlingi bevaisiai smėlynai, ir jei kas nors pamėgintų juos perkelti į kitokią vietovę, jie nudžiūtų. Kiekvienam gamta duoda tai, kas jam tinkama*, ir rūpinasi, kad kol gali išlikti, nežūtų. Kodėl gi visi augalai, tarsi burnas sukišę į žemę, šaknimis siurbia peną ir paskleidžia per šerdį, karnieną ir žievę? Kodėl minkščiausia dalis, šerdis, visada paslepiama giliausiai, o išorėje, ant tvirtokos medienos, galiausiai užsikloja žievė, kuriai tenka prisikentėti, saugant nuo darganų? O kaip stropiai gamta rūpinasi, kad augalai tarptų iš gausybės sėklų! Kas nežino, jog visa tarsi koks nors mechanizmas yra taip sutvarkyta, kad ne tik laikinai ištvertų, bet ir išliktų iš kartos į kartą lyg amžinai? O visi tie, kurie, mūsų manymu, negyvi, ar, tokiu pat pagrindu remiantis, nesiekia to, kas jiems sava? Dėl ko gi liepsnas lengvumas kelia būtent aukštyn, o svoris iš aukščiau spaudžia žemę, jei ne dėl to, kad ši padėtis ir judesiai kiekvienam iš jų pridera? Savo ruožtu kiekvienas saugo tai, kas jam priimtina, ir naikina priešiškus sau dalykus. Kietieji [kūnai], kaip antai, akmenys, glaudžiausiai sukibę savo dalelėmis, laikosi, kad lengvai nesuirtų. Takios medžiagos, pavyzdžiui, oras ir vanduo, lengvai pasiduoda dalijamos, bet jų dalys greitai vėl prilimpa prie to, nuo ko buvo atskirtos; ugnis yra visiškai neskaidi. Dabar mes aptariame ne valingus sielos, kuri pajėgia pažinti, judesius, bet gamtinius polinkius, kaip antai nuryto maisto virškinimą nemąstant, kvėpavimą miegant ir ne-

escas sine cogitatione transigimus, quod in somno spiritum ducimus nescientes. Nam ne in animalibus quidem manendi amor ex animae voluntatibus, verum ex naturae principiis venit. Nam saepe mortem cogentibus causis, quam natura reformidat, voluntas amplectitur, contraque illud, quo solo mortalium rerum durat diuturnitas, gignendi opus, quod natura semper appetit, interdum cohercet voluntas. Adeo haec sui caritas non ex animali motione, sed ex naturali intentione procedit; dedit enim providentia creatis a se rebus hanc vel maximam manendi causam, ut, quoad possunt, naturaliter manere desiderent.

Quare nihil est, quod ullo modo queas dubitare cuncta, quae sunt, appetere naturaliter constantiam permanendi, devitare perniciem.

Confiteor, inquam, nunc me indubitato cernere, quae dudum incerta videbantur.

Quod autem, inquit, subsistere ac permanere petit, id unum esse desiderat; hoc enim sublato ne esse quidem cuiquam permanebit.

Verum est, inquam.

Omnia igitur, inquit, unum desiderant.

Consensi.

Sed unum id ipsum monstravimus esse, quod bonum.

Ita quidem.

Cuncta igitur bonum petunt, quod quidem ita describas licet ipsum bonum esse, quod desideretur ab omnibus.

Nihil, inquam, verius excogitari potest; nam vel ad nihil unum cuncta referuntur et uno veluti vertice destituta sine rectore fluitabunt aut, si quid est, ad quod universa festinant, id erit omnium summum bonorum.

Et illa: Nimium, inquit, o alumne, laetor; ipsam enim mediae veritatis notam mente fixisti. Sed in hoc patuit tibi, quod ignorare te paulo ante dicebas.

Quid? inquam.

Quis esset, inquit, rerum omnium finis; is est enim profecto, quod desideratur ab omnibus; quod quia bonum esse collegimus, oportet rerum omnium finem bonum esse fateamur.

žinant, kad kvėpuojame. Juk gyvos būtybės nori išlikti ne sielos valia, bet dėl gamtos dėsnių. Mat dažnai atsitinka, kad aplinkybėms verčiant, valia ryžtasi mirčiai, kurią gamta vilkina, ir priešingai, vienintelį mirtingųjų išlikimo laidą – gimdymo veiksmą, į kurį gamta visad linksta, – valia kartais pažaboja. Taigi šitaip save saugoti ne siela pastūmėja, bet gamtinis polinkis* verčia. Juk Apvaizda savo sukurtoms būtybėms suteikė patį didžiausią akstiną gyventi – įgimtą troškimą išlikti, kiek tik įmanoma.

Taigi tau nėra priežasčių abejoti tuo, jog visa, kas yra, iš prigimties siekia nuolat išlikti ir vengti žūties".

„Pripažįstu, – tariau, – jog tai, kas anksčiau atrodė neaišku, dabar man nekelia abejonių".

„Tačiau tai, kas trokšta laikytis ir ištverti, – tęsė ji, – siekia būti viena, nes praradus vientisumą, liaujamasi būti".

„Tai tiesa", – sutikau.

„Vadinasi, visa kas siekia vientisumo".

„Pritariu".

„Bet mes įrodėme, kad vienis yra tas pat kas gėris".

„Įrodėme".

„Taigi visa siekia gėrio. Užrašyk tą šitaip: gėris yra tai, ko visi trokšta".

„Teisingiau ir nesugalvosi, – tariau, – nes arba visa kas nėra nukreipta į viena ir skyrium, tarsi be galvos, blaškosi be vairininko, arba jei yra kažkas, į ką visa veržiasi, tai bus visų gėrybių viršūnė".

„Labai džiaugiuosi, mano augintini, – tarė Filosofija, – kadangi perpratai pačią tiesos esmę, o drauge tau atsivėrė tai, ko visai neseniai sakeisi nežinąs".

„Kas tai buvo?" – paklausiau.

„Kas yra visa ko tikslas, – atsakė ji. – Suprantama, jog jis yra tai, ko visi trokšta, o kadangi kaip tik taip mes apibūdinome gėrį, jį ir reikia pripažinti visa ko tikslu.

XI. Quisquis profunda mente vestigat verum
cupitque nullis ille deviis falli,
in se revolvat intimi lucem visus
longosque in orbem cogat inflectens motus
animumque doceat, quicquid extra molitur,
suis retrusum possidere thesauris;
dudum quod atra texit erroris nubes,
lucebit ipso perspicacius Phoebo.
Non omne namque mente depulit lumen
obliviosam corpus invehens molem;
haeret profecto semen introrsum veri,
quod excitatur ventilante doctrina;
nam cur rogati sponte recta censetis,
ni mersus alto viveret fomes corde?
Quodsi Platonis Musa personat verum,
quod quisque discit, immemor recordatur.

12. Tum ego: Platoni, inquam, vehementer assentior; nam me horum iam secundo commemoras, primum quod memoriam corporea contagione, dehinc cum maeroris mole pressus amisi.
Tum illa: Si priora, inquit, concessa respicias, ne illud quidem longius aberit, quin recorderis, quod te dudum nescire confessus es.
Quid? inquam.
Quibus, ait illa, gubernaculis mundus regatur.
Memini, inquam, me inscitiam meam fuisse confessum, sed quid afferas, licet iam prospiciam, planius tamen ex te audire desidero.

Mundum, inquit, hunc deo regi paulo ante minime dubitandum putabas.
Ne nunc quidem arbitror, inquam, nec umquam dubitandum putabo, quibusque in hoc rationibus accedam, breviter exponam. Mundus hic ex tam diversis contrariisque partibus in unam formam minime convenisset, nisi unus esset, qui tam diversa co-

XI. Kas tiesą siekia rast, giliai mąstydamas,
ir trokšta, kad jo protas vengtų klystkelių,
vidinį žvilgsnį į save teatgręžia,
klaidžias mintis savęsp judėt priversdamas,
temoko sielą: ko svetur vis ieško ji,
viduj tai slypi, tai jos lobiai nuosavi;
ir nors klaidų juos dengia tamsūs debesys,
skaisčiau už Febą jie sušvis žėrėdami.
Ne visą šviesą juk iš proto išginė
apsunkęs kūnas – užmaršties ugdytojas –
tiesos grūdelis sieloj įsitvirtinęs,
sudygti reikia jį paskatint mokymu.
Kas leidžia jums teisingus rast atsakymus,
jei ne ugnis, giliai širdy rusenanti?
O ir Platono mūza tiesą skelbia mums:
mokintis – reiškia sau primint, kas užmiršta*".

12. „Aš, – tariau, – karštai pritariu Platonui. Juk jau antrąsyk man primeni, ką pirmą kartą pamiršau dėl kūno poveikio, o vėliau – prislėgtas liūdesio naštos".

Tada ji atsakė: „Jei atkreipei dėmesį į ankstesnes išvadas, netrukus prisiminsi tai, ko anksčiau tvirtinai nežinąs".

„Ką gi?" – paklausiau.

„Kaip yra valdomas pasaulis", – atsakė ji.

„Prisimenu, jog pripažinau savo neišmanymą, bet nors ir nujaučiu, ką man praneši, vis dėlto trokštu tai aiškiau išgirsti iš tavęs".

„Dar ką tik, – tarė, – nė kiek neabejojai, jog šį pasaulį valdo Dievas".

„Nei dabar manau, jog tuo reikia abejoti, – atsakiau, – nei kada nors manysiu. Trumpai išdėstysiu, kas mane verčia taip galvoti: šis pasaulis, susidedantis iš tokios gausybės skirtingų ir viena kitai priešingų dalių, nebūtų galėjęs įgauti vientiso pavi-

niungeret. Coniuncta vero naturarum ipsa diversitas invicem discors dissociaret atque divelleret, nisi unus esset, qui quod nexuit contineret. Non tam vero certus naturae ordo procederet nec tam dispositos motus locis, temporibus, efficientia, spatiis, qualitatibus explicarent, nisi unus esset, qui has mutationum varietates manens ipse disponeret. Hoc quicquid est, quo condita manent atque agitantur, usitato cunctis vocabulo deum nomino.

Tum illa: Cum haec, inquit, ita sentias, parvam mihi restare operam puto, ut felicitatis compos patriam sospes revisas. Sed, quae proposuimus, intueamur. Nonne in beatitudine sufficientiam numeravimus deumque beatitudinem ipsam esse consensimus?

Ita quidem.

Et ad mundum igitur, inquit, regendum nullis extrinsecus amminiculis indigebit; alioquin si quo egeat, plenam sufficientiam non habebit.

Id, inquam, ita est necessarium.

Per se igitur solum cuncta disponit?

Negari, inquam, nequit.

Atqui deus ipsum bonum esse monstratus est.

Memini, inquam.

Per bonum igitur cuncta disponit, si quidem per se regit omnia, quem bonum esse consensimus, et hic est veluti quidam clavus atque gubernaculum, quo mundana machina stabilis atque incorrupta servatur.

Vehementer assentior, inquam, et id te paulo ante dicturam tenui licet suspicione prospexi.

Credo, inquit; iam enim, ut arbitror, vigilantius ad cernenda vera oculos deducis; sed, quod dicam, non minus ad contuendum patet.

Quid? inquam.

Cum deus, inquit, omnia bonitatis clavo gubernare iure credatur eademque omnia, sicuti docui, ad bonum naturali intentione festinent, num dubitari potest, quin voluntaria regantur

dalo, jei nebūtų vieno, pajėgaus sujungti tokią įvairovę. Juk sujungta nesutariančių prigimčių įvairovė iš vidaus skaldytųsi ir ardytųsi, jei nebūtų vieno, kuris išlaikytų tai, ką supynė. Išties, gamtoje nebūtų galėjusi susiklostyti tokia tvirta tvarka, ir vietos, laiko, poveikio, erdvės bei kokybės kaita nevyktų taip nuosekliai, jei nebūtų vieno, kuris, išlikdamas pastovus, tvarkytų šią permainų įvairovę. Tai, kieno dėka kūrinija išlieka ir juda, kad ir kas tai būtų, vadinu visiems įprastu žodžiu „Dievas".

Tada Filosofija tęsė: „Šie tavo samprotavimai leidžia spręsti, jog man nedaug ką beliko nuveikti, kad patyręs palaimą sveikas vėl išvystum tėvynę*. Bet pažiūrėkime, ką jau atradome. Ar mes nenusprendėme, kad pilnatvė yra laimės dalis, ir ar nesutarėme, kad pati laimė yra Dievas?"

„Taip nusprendėme".

„Tad ir pasauliui valdyti Dievas nestokoja išorinės paramos, nes ko nors stigdamas, jis negalėtų būti visiškai pakankamas sau".

„Taip turi būti", – pripažinau.

„Vadinasi, jis vienintelis viską pats tvarko?"

„Neįmanoma to paneigti", – atsakiau.

„Be to, įrodyta, kad Dievas yra pats gėris".

„Atsimenu", – tariau.

„Taigi jei sutarėme, jog tas, kuris yra gėris, viską tvarko pats, vadinasi, jis viską valdo gėriu, kuris yra tarsi vairas ir valdymo įtaisas, saugantis pasaulio sanklodos pusiausvyrą ir darną".

„Karštai pritariu, – sutikau. Jau anksčiau nujaučiau, kad tai pasakysi, nors nebuvau tikras".

„Tikiu, – tarė, – ir manau, jog dar budriau nukreipsi žvilgsnį į tiesą, kurią turi pažinti. Tai, ką dabar pasakysiu, ne ką sunkiau įžvelgti".

„Kas tai?" – paklausiau.

„Kadangi pagrįstai manoma, – tarė, – jog Dievas gerumo vairu viską vairuoja ir jog visa, kaip mokiau, dėl gamtinio polinkio skuba į gėrį, ar galima abejoti tuo, kad visi dalykai savo noru

seque ad disponentis nutum veluti convenientia contemperataque rectori sponte convertant?
Ita, inquam, necesse est; nec beatum regimen esse videretur, si quidem detrectantium iugum foret, non obtemperantium salus.
Nihil est igitur, quod naturam servans deo contraire conetur?
Nihil, inquam.
Quodsi conetur, ait, num tandem proficiet quicquam adversus eum, quem iure beatitudinis potentissimum esse concessimus?
Prorsus, inquam, nihil valeret.
Non est igitur aliquid, quod summo huic bono vel velit vel possit obsistere?
Non, inquam, arbitror.
Est igitur summum, inquit, bonum, quod regit cuncta fortiter suaviterque disponit.
Tum ego: Quam, inquam, me non modo ea, quae conclusa est, summa rationum, verum multo magis haec ipsa, quibus uteris, verba delectant, ut tandem aliquando stultitiam magna lacerantem sui pudeat!

Accepisti, inquit, in fabulis lacessentes caelum Gigantas; sed illos quoque, uti condignum fuit, benigna fortitudo disposuit. Sed visne rationes ipsas invicem collidamus? Forsitan ex huius modi conflictatione pulchra quaedam veritatis scintilla dissiliat.
Tuo, inquam, arbitratu.
Deum, inquit, esse omnium potentem nemo dubitaverit.
Qui quidem, inquam, mente consistat, nullus prorsus ambigat.
Qui vero est, inquit, omnium potens, nihil est, quod ille non possit.
Nihil, inquam.
Num igitur deus facere malum potest?
Minime, inquam.
Malum igitur, inquit, nihil est, cum id facere ille non possit, qui nihil non potest.

duodasi valdomi ir mielai, tarsi suderinti ir sutaikyti, paklūsta tvarką palaikančio vadovo valiai?"

„Taip turi būti, – atsakiau. – Nes valdžios nebūtų galima laikyti laime, jeigu ji būtų jungas priešginoms, o ne paklusniųjų gerovės laidas".

„Vadinasi, nėra nieko, kas, klausydamas savo prigimties, mėgintų priešintis Dievui?"

„Nėra", – atsakiau.

„O kad ir būtų, – tarė, – argi įmanoma ką nors nuveikti prieš tą, kurį, darydami išvadas apie laimę, pripažinome pačiu galingiausiu?"

„Tikrai nieko neįmanoma", – atsakiau.

„Taigi nėra nieko, kas norėtų ar galėtų priešintis šiam aukščiausiam gėriui?"

„Manau, kad nėra", – sutikau.

„Vadinasi tai, kas viską tvirtai valdo ir švelniai tvarko*, yra aukščiausias gėris".

Aš atsiliepiau: „Mane taip pradžiugino ne tik tavo samprotavimų visuma, bet dar labiau žodžiai, kuriais juos išsakei, jog pagaliau kvailybė susigėdo purkštavusi prieš didžius dalykus!"

„Prisimeni gigantus* iš padavimų, – tarė, – metusius iššūkį dangui? Ir juos, kaip dera, grąžino į savo vietą geravalė jėga. O gal nori sudaužti kelių pusių argumentus? Rasi taip supliekus įsiskels kokia nors nuostabi tiesos kibirkštis?"

„Tebūnie, kaip tu nuspręsi", – atsakiau.

„Kas galėtų suabejoti, jog Dievas yra visagalis", – tęsė ji.

„Nė vienas sveiko proto žmogus dėl to nesudvejos", – pritariau.

„Tam, kuris yra visų stipriausias, nėra nieko negalima".

„Nieko", – sutikau.

„Ar tai reiškia, kad Dievas gali daryti bloga?"

„Jokiu būdu", – atsakiau.

„Vadinasi, blogis yra niekas, nes jo negali padaryti tas, kuriam nėra nieko negalima".

11. 359

Ludisne, inquam, me inextricabilem labyrinthum rationibus texens, quae nunc quidem, qua egrediaris, introeas, nunc vero, quo introieris, egrediare, an mirabilem quendam divinae simplicitatis orbem complicas? Etenim paulo ante beatitudine incipiens eam summum bonum esse dicebas, quam in summo deo sitam loquebare. Ipsum quoque deum summum esse bonum plenamque beatitudinem disserebas, ex quo neminem beatum fore, nisi qui pariter deus esset, quasi munusculum dabas. Rursus ipsam boni formam dei ac beatitudinis loquebaris esse substantiam ipsumque unum id ipsum esse bonum docebas, quod ab omni rerum natura peteretur. Deum quoque bonitatis gubernaculis universitatem regere disputabas volentiaque cuncta parere nec ullam mali esse naturam. Atque haec nullis extrinsecus sumptis, sed ex altero altero fidem trahente insitis domesticisque probationibus explicabas.

Tum illa: Minime, inquit, ludimus remque omnium maximam dei munere, quem dudum deprecabamur, exegimus. Ea est enim divinae forma substantiae, ut neque in externa dilabatur nec in se externum aliquid ipsa suscipiat, sed, sicut de ea Parmenides ait,

πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ

rerum orbem mobilem rotat, dum se immobilem ipsa conservat. Quodsi rationes quoque non extra petitas, sed intra rei, quam tractabamus, ambitum collocatas agitavimus, nihil est, quod ammirere, cum Platone sanciente didiceris cognatos, de quibus loquuntur, rebus oportere esse sermones.

XII. Felix, qui potuit boni
fontem visere lucidum,
felix, qui potuit gravis
terrae solvere vincula.
Quondam funera coniugis
vates Threicius gemens,

„Ar tu šaipaisi iš manęs, – tariau, – regzdama iš samprotavimų neįveikiamą labirintą: tai įeini ten, pro kur turėtum išeiti, tai išeini iš ten, pro kur įėjusi, – ar taip tu suki nuostabųjį dieviško paprastumo kamuolį? Juk anksčiau, pradėdama kalbėti apie laimę, sakei, kad ji esanti aukščiausias gėris, giliausiai glūdintis Dievuje. Taip pat įrodinėjai, kad Dievas esąs aukščiausias gėris ir pilnutinė laimė, paskui tarsi dovanėlę man pateikei išvadą, jog niekas negali būti laimingas neprilygdamas Dievui. Dar mokei, kad gėrio forma esanti pati Dievo ir laimės substancija, ir aiškinai, jog pats vienis esąs gėris, nes visiems dalykams įgimta jo siekti. Taip pat sakei, kad Dievas gerumo vairu valdąs pasaulį, ir visa noriai jam paklūsta, o blogio nėra. Ir visa tai išdėstei, nesiremdama jokiomis pašalinėmis prielaidomis, tik nuosekliai pagrįsdama vidiniais ir savaiminiais teiginių įrodymais".

Tada ji tarė: „Aš visai nesišaipau, ir su Dievo pagalba, kurios neseniai meldėme, išaiškinau didžiausią dalyką. Juk dieviškosios substancijos forma yra tokia, kad nei ji pati išsilieja išorėn, nei priima savin ką nors iš išorės, bet, kaip ją apibūdino Parmenidas:

πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ*.

Ji suka judrų visatos rutulį, pati likdama nejudri. Ir kad įrodymų mes sėmėmės ne anapus svarstomo dalyko, bet iš jo turinio, neperžengdami jo ribų, tai visai nenuostabu, nes gerai žinai Platono įtvirtintą nuostatą, jog žodžiai turį atitikti aptariamus dalykus*.

XII. Tas laimingas, kurs pajėgė*
gėrio versmę rast šviesiąją,
tas laimingas, iš žemiškų
pančių kurs išsilaisvino.
Kai, žmonos begedėdamas,
graudžią giesmę užtraukdavo

postquam flebilibus modis
silvas currere mobiles,
amnes stare coegerat
iunxitque intrepidum latus
saevis cerva leonibus
nec visum timuit lepus
iam cantu placidum canem,
cum flagrantior intima
fervor pectoris ureret
nec, qui cuncta subegerant,
mulcerent dominum modi,
immites superos querens
infernas adiit domos.
Illic blanda sonantibus
chordis carmina temperans,
quicquid praecipuis deae
matris fontibus hauserat,
quod luctus dabat impotens,
quod luctum geminans amor,
deflet Taenara commovens
et dulci veniam prece
umbrarum dominos rogat.
Stupet tergeminus novo
captus carmine ianitor,
quae sontes agitant metu
ultrices scelerum deae
iam maestae lacrimis madent;
non Ixionium caput
velox praecipitat rota
et longa site perditus
spernit flumina Tantalus;
vultur, dum satur est modis,
non traxit Tityi iecur.

dainius Trakijos, raudos jo
mišką bėgti priversdavo,
upės tėkmę stabdydavo,
stirna liūtų draugijoje
šiurpią baimę užmiršdavo,
prieš skaliką aprimusį
kiškiai nebedrebėdavo.
Širdis deginte degino,
lig pačių gelmių smelkėsi
ritmai, visa užvaldantys,
vien Orfėjo jie neguodė, –
šis, dievais besiskųsdamas,
Hado požemin leidosi.
Ten, stygų sodriu skambesiu
švelniai dainai pritardamas,
visą meną sutelkdamas,
mūzos motinos įkvėptą,
davė valią jis sielvartui, –
meilė skausmą jo aitrino, –
savo liūdesį išverkė,
juo Tenarą sukrėsdamas
ir šalies šios galingųjų
sau malonės maldaudamas.
Štai užbūrė trigalvį jau
uolų sargą daina nauja,
keršto deivės grėsmingosios
rauda, ašarom plūsdamos,
Iksioną kamuojantis
ratas liaujasi sukęsis,
ir išsekintas troškulio
upę niekina Tantalas;
net peslys, garsų supamas,
duoda atilsio Titijui.

Tandem: „Vincimur!" arbiter
umbrarum miserans ait.
„Donamus comitem viro
emptam carmine coniugem;
sed lex dona coherceat,
ne, dum Tartara liquerit,
fas sit lumina flectere."
Quis legem det amantibus?
Maior lex amor est sibi.
Heu noctis prope terminos
Orpheus Eurydicen suam
vidit, perdidit, occidit.
Vos haec fabula respicit,
quicumque in superum diem
mentem ducere quaeritis;
nam qui Tartareum in specus
victus lumina flexerit,
quicquid praecipuum trahit,
perdit, dum videt inferos.

Čia valdovas vėlių šalies:
„Tavo pergalė! – prataria. –
Žmoną tau sugrąžiname
už šią dainą nuostabiąją,
bet su viena tik sąlyga:
kol tamsa gaubs jus Tartaras,
tol nedrįsk atsigręžt atgal".
Kas gi meilei tos sąlygos?
Ji pati sau įstatymas.
Ties pačiu nakties pakraščiu
žvelgia dainius į mylimą,
taip abu pražudydamas.
Šitas mitas įspėja jus,
protą vesti mėginančius
link dienos išganingosios:
kas silpnumo akimirką
meta žvilgsnį į Tartarą,
kad ir ką buvo pelnęs jis,
visa žūna negrįžtamai".

LIBER QUARTUS

1. Haec cum Philosophia dignitate vultus et oris gravitate servata leniter suaviterque cecinisset, tum ego nondum penitus insiti maeroris oblitus intentionem dicere adhuc aliquid parantis abrupi et: O, inquam, veri praevia luminis, quae usque adhuc tua fudit oratio, cum sui speculatione divina tum tuis rationibus invicta patuerunt eaque mihi, etsi ob iniuriae dolorem nuper oblita, non tamen antehac prorsus ignorata dixisti. Sed ea ipsa est vel maxima nostri causa maeroris, quod, cum rerum bonus rector exsistat, vel esse omnino mala possint vel impunita praetereant; quod solum quanta dignum sit ammiratione, profecto consideras. At huic aliud maius adiungitur; nam imperante florenteque nequitia virtus non solum praemiis caret, verum etiam sceleratorum pedibus subiecta calcatur et in locum facinorum supplicia luit. Quae fieri in regno scientis omnia, potentis omnia, sed bona tantummodo volentis dei nemo satis potest nec ammirari nec conqueri.

Tum illa: Et esset, inquit, infiniti stuporis omnibusque horribilius monstris, si, uti tu aestimas, in tanti velut patris familias dispositissima domo vilia vasa colerentur, pretiosa sordescerent. Sed non ita est; nam si ea, quae paulo ante conclusa sunt, inconvulsa servantur, ipso, de cuius nunc regno loquimur, auctore cognosces semper quidem potentes esse bonos, malos vero abiectos semper atque imbecilles nec sine poena umquam esse vitia nec sine praemio virtutes, bonis felicia, malis semper infortunata contingere multaque id genus, quae sopitis querelis firma te soliditate corroborent. Et quoniam verae formam beatitudinis me dudum monstrante vidisti, quo etiam sita sit, agnovisti, decursis omnibus, quae praemittere necessarium puto, viam tibi, quae te domum revehat, ostendam. Pennas etiam tu-

KETVIRTA KNYGA

1. Kai Filosofija, išlaikydama orią ir rimtą išraišką, lėtai ir švelniai sugiedojo giesmę, aš, dar ne visai užmiršęs savo gilų liūdesį, nutraukiau ją, tuo metu ketinusią kažką pasakyti, ir prašnekau: „O tikrosios šviesos pranaše*, man paaiškėjo, kad tai, ką ligi šios akimirkos esi išsakiusi, yra dieviška savo įžvalgomis ir nepaneigiama tavo įrodymų dėka. Ir nors dėl neteisybės sukelto sielvarto buvau neseniai tai užmiršęs, vis dėlto nesakei, kad anksčiau aš to visai nežinojau. Tačiau tikroji, arba pagrindinė, mano liūdesio priežastis yra ta, jog nors pasaulis turi gerą vairininką*, blogis apskritai įmanomas arba gali išvengti bausmės, – tu, žinoma, sutinki, kad vien tai verčia didžiai stebėtis. Bet tai dar toli gražu ne viskas: vyraujant ir klestint niekšybei, dorybė ne tik nesusilaukia apdovanojimo, bet, nublokšta nusikaltėliams po kojų, trypiama ir kankinama tarytum piktadarystė. Jokio žmogaus nuostabos ir skundų neužtektų išreikšti, kas vyksta visažinio, visagalio ir vien tik gera norinčio Dievo karalystėje".

Tada ji tarė: „Būtų be galo kvaila ir baisiau už visas baisybes, jei, kaip tu manai, šitokio šeimynos tėvo puikiausiai sutvarkytuose namuose būtų branginami beverčiai rykai, o vertingi – bjaurojami. Tačiau taip nėra, nes jei ankstesnės išvados tebegalioja ir nėra iškreiptos, iš paties Kūrėjo, apie kurio karalystę dabar kalbame, sužinosi, jog gerieji visada yra galingi, o blogieji visada vangūs ir bejėgiai; kad nėra ydų be bausmės ir dorybių be apdovanojimo; kad geruosius aplanko palaima, o bloguosius persekioja nelaimės; ir daug tokių dalykų, kurie, nuramdę tavo aimanas, padarys tave stiprų ir tvirtą. Ir kadangi jau regėjai neseniai mano parodytą tikrosios laimės pavidalą ir sužinojai, kame jos esama, kadangi aptarta visa, ką, mano manymu, būtinai reikėjo aptarti, parodysiu kelią, nuvesiantį tave namo.

ae menti, quibus se in altum tollere possit, adfigam, ut perturbatione depulsa sospes in patriam meo ductu, mea semita, meis etiam vehiculis revertaris.

I. Sunt etenim pennae volucres mihi,
quae celsa conscendant poli;
quas sibi cum velox mens induit,
terras perosa despicit,
aeris immensi superat globum
nubesque postergum videt,
quique agili motu calet aetheris,
transcendit ignis verticem,
donec in astriferas surgat domos
Phoeboque coniungat vias
aut comitetur iter gelidi senis
miles corusci sideris,
vel, quocumque micans nox pingitur,
recurrat astri circulum
atque, ubi iam exhausti fuerit satis,
polum relinquat extimum
dorsaque velocis premat aetheris
compos verendi luminis.
Hic regum sceptrum dominus tenet
orbisque habenas temperat
et volucrem currum stabilis regit
rerum coruscus arbiter.
Huc te si reducem referat via,
quam nunc requiris immemor,
haec, dices, memini, patria est mihi,
hinc ortus, hic sistam gradum.
Quodsi terrarum placeat tibi
noctem relictam visere,
quos miseri torvos populi timent,
cernes tyrannos exsules.

Kartu suteiksiu tavo protui sparnus, kad jais galėtų pakilti aukštyn ir, kad įveikęs sumaištį tu sveikas sugrįžtum į tėvynę. Aš būsiu tau vedlys, kelias ir vežimas.

I. Jeigu manuosius sparnus – jie lyg paukščio, –
pačion aukštybėn keliančius,
protas įgyja* veržlus, jis paniekina
žemes, dangun pakildamas,
oro erdves beribes štai jis perskrodžia –
žemai palieka debesys –
eterio gūsių karštų jau įkaitintas
ugnies jis sferą perkerta,
štai ir pasiekia žvaigždžių namus spindinčius,
su Febu susilygina,
šaltojo senio*, matyt, eina pėdsakais
karys žvaigždyno švytinčio* –
kur tik įžiebia naktis savo šviesulius –
juos seka, ratą sukdamas,
kol, įveikęs kelių visą begalę,
apleidžia dangų aukštąjį
ir, pamynęs gūbrius judraus eterio,
į šventą šviesą įneria.
Skeptrą valdžios ir vadžias ten laikydamas
pasaulio nenustygstančio,
valdo visatos eismus viešpats žėrintis –
ramus ir nesikeičiantis.
Jeigu kelias staiga – tau užmiršus jį –
atves tave sugrįžtantį:
„Šičia tėvynė mana, – tarsi, – atmenu,
iš čia aš kilęs, liksiu čia".
O panorėjęs kada žemę paliktą
tamsybėj jos išvysti vėl,
rastum žiaurius tironus, tuos tremtinius,
tautas, iš baimės tirtančias".

2. Tum ego: Papae, inquam, ut magna promittis! Nec dubito, quin possis efficere, tu modo, quem excitaveris, ne moreris. Primum igitur, inquit, bonis semper adesse potentiam, malos cunctis viribus esse desertos agnoscas licebit, quorum quidem alterum demonstratur ex altero. Nam cum bonum malumque contraria sint, si bonum potens esse constiterit, liquet imbecillitas mali, at si fragilitas clarescat mali, boni firmitas nota est. Sed uti nostrae sententiae fides abundantior sit, alterutro calle procedam nunc hinc, nunc inde proposita confirmans.

Duo sunt, quibus omnis humanorum actuum constat effectus, voluntas scilicet ac potestas, quorum si alterutrum desit, nihil est, quod explicari queat. Deficiente etenim voluntate ne aggreditur quidem quisque, quod non vult, at si potestas absit, voluntas frustra sit. Quo fit, ut, si quem videas adipisci velle, quod minime adipiscatur, huic obtinendi, quod voluerit, defuisse valentiam dubitare non possis.

Perspicuum est, inquam, nec ullo modo negari potest.

Quem vero effecisse, quod voluerit, videas, num etiam potuisse dubitabis?

Minime.

Quod vero quisque potest, in eo validus, quod vero non potest, in hoc imbecillis esse censendus est.

Fateor, inquam.

Meministine igitur, inquit, superioribus rationibus esse collectum intentionem omnem voluntatis humanae, quae diversis studiis agitur, ad beatitudinem festinare?

Memini, inquam, illud quoque esse demonstratum.

Num recordaris beatitudinem ipsum esse bonum eoque modo, cum beatitudo petitur, ab omnibus desiderari bonum?

Minime, inquam, recordor, quoniam id memoriae fixum teneo.

Omnes igitur homines boni pariter ac mali indiscreta intentione ad bonum pervenire nituntur?

Ita, inquam, consequens est.

2. Tada aš sušukau: „Kiek daug žadi! Neabejoju, jog gali tai išpildyti, tik neversk manęs įaudrinto laukti".

„Taigi visų pirma žinok, – tarė, – jog gerieji visada turi galios, o bloguosius visiškai apleidžia jėgos: šie du teiginiai įrodo vienas kitą. Kadangi gėris ir blogis yra priešingybės, tai jei manoma, jog gėris yra galingas, tada akivaizdu, kad blogis yra bejėgis, o jei išaiškėja pastarojo menkystė, tai atsiskleidžia ir pirmojo tvirtumas. O kad šios mintys keltų dar didesnį pasitikėjimą, įrodinėdama eisiu tai vienu, tai kitu keliu, remdamasi tai viena, tai kita prielaida.

Yra du dalykai, lemiantys žmogiškų veiksmų padarinius: valia ir galia. Jei vieno iš jų trūksta, niekas negali būti įvykdyta. Stokodamas valios, žmogus nieko nesiima, nes nenori, o be galios valia yra bergždžia. Todėl matydamas, kad žmogus nori pasiekti, kas jam visai nepasiekiama, negalėtum abejoti, jog įgyti kas norima jam trukdo jėgų stygius".

„Tai akivaizdu, – sutikau, – ir niekaip nepaneigiama".

„O matydamas, jog žmogus įgyvendino ką norėjo, ar abejotum jo galiomis?"

„Neabejočiau".

„Tada reikia pripažinti, kad žmogus yra pajėgus padaryti ką gali, o ko negali – bejėgis padaryti".

„Pritariu", – tariau.

„Ar atsimeni, – paklausė, – ankstesnių samprotavimų pagrįstą išvadą, jog visi žmogiškosios valios siekiai, pasireiškiantys įvairia veikla, krypsta į laimę?"

„Atsimenu, – atsakiau, – kad ir tai buvo įrodyta".

„O ar pameni, kad laimė yra pats gėris ir dar tokiu būdu, kad visi, siekdami laimės, trokšta gėrio?"

„Man nereikia to atminti, – tariau, – nes gerai įsidėjau į omenį".

„Vadinasi, visi žmonės, tiek geri, tiek blogi, turi vienodą siekį – laimėti gėrį?"

„Taip išeina", – sutikau.

Sed certum adeptione boni bonos fieri.
Certum.
Adipiscuntur igitur boni, quod appetunt?
Sic videtur.
Mali vero si adipiscerentur, quod appetunt, bonum, mali esse non possent.
Ita est.
Cum igitur utrique bonum petant, sed hi quidem adipiscantur, illi vero minime, non dubium est bonos quidem potentes esse, qui vero mali sint, imbecilles?
Quisquis, inquam, dubitat, nec rerum naturam nec consequentiam potest considerare rationum.

Rursus, inquit, si duo sint, quibus idem secundum naturam propositum sit, eorumque unus naturali officio id ipsum agat atque perficiat, alter vero naturale illud officium minime amministrare queat, alio vero modo, quam naturae convenit, non quidem impleat propositum suum, sed imitetur implentem, quemnam horum valentiorem esse decernis?
Etsi coniecto, inquam, quid velis, planius tamen audire desidero.
Ambulandi, inquit, motum secundum naturam esse hominibus num negabis?
Minime, inquam.
Eiusque rei pedum officium esse naturale num dubitas?
Ne hoc quidem, inquam.
Si quis igitur pedibus incedere valens ambulet aliusque, cui hoc naturale pedum desit officium, manibus nitens ambulare conetur, quis horum iure valentior existimari potest?
Contexe, inquam, cetera; nam quin naturalis officii potens eo, qui idem nequeat, valentior sit, nullus ambigat.
Sed summum bonum, quod aeque malis bonisque propositum boni quidem naturali officio virtutum petunt, mali vero variam per cupiditatem, quod adipiscendi boni naturale officium non est, idem ipsum conantur adipisci; an tu aliter existimas?

„Ir žmonės, pasiekę gėrį, tikrai tampa geri".

„Tikrai".

„Taigi gerieji gauna ko trokšta?"

„Atrodo, kad taip".

„O jeigu siekiamą gėrį įgytų blogieji, jie nebegalėtų būti blogi".

„Taip".

„Vadinasi, jei ir vieni, ir kiti siekia gėrio, bet pirmieji jį įgyja, o antrieji – ne, ar verta abejoti, jog gerieji tikrai galingi, o blogieji bejėgiai?"

„Kas tuo suabejotų, – tariau, – nesugeba nei daiktų prigimties perprasti, nei įrodymų sekos suvokti".

„Vėlgi, – tęsė ji, – tarkime, kad yra du žmonės, kurie iš prigimties turi tą patį užmojį, ir vienas jų elgiasi ir veikia, kaip liepia prigimtis, o kitas nepajėgia valdyti jos galių ir elgiasi kitaip, nei dera prigimčiai, tai yra, užuot įgyvendinęs savo užmojį, tik mėgdžioja aną, kuris jį vykdo. Katrą laikai stipresniu?"

„Nors ir nujaučiu, kurlink suki, – tariau, – noriu išgirsti paaiškinimą".

„Ar paneigsi, jog vaikščiojimas yra judėjimas pagal žmogaus prigimtį?"

„Neneigiu", – atsakiau.

„O ar abejoji, kad vaikščioti prigimtis skyrė kojoms?"

„Neabejoju", – sutikau.

„Tai jeigu vienas, gebantis eiti kojomis, vaikščiotų, o kitas, stokojantis šio prigimtinio kojų sugebėjimo, bandytų eiti rankomis, katrą pagrįstai laikytume stipresniu?"

„Pridurk kitus [atvejus], – tariau, – juk niekas neabejoja, jog žmogus, pajėgus naudotis prigimtinėmis galiomis, yra stipresnis už nepajėgų".

„Bet aukščiausio gėrio, kurį vienodai trokšta įgyti ir blogieji, ir gerieji, pastarieji siekia prigimta dorybių galia, o pirmieji – įvairiomis aistromis, kurios nėra prigimtinės galios gėriui pasiekti; ar tu manai kitaip?"

Minime, inquam; nam etiam, quod est consequens, patet. Ex his enim, quae concesserim, bonos quidem potentes, malos vero esse necesse est imbecilles.
Recte, inquit, praecurris idque, uti medici sperare solent, indicium est erectae iam resistentisque naturae.

Sed quoniam te ad intellegendum promptissimum esse conspicio, crebras coacervabo rationes; vide enim, quanta vitiosorum hominum pateat infirmitas, qui ne ad hoc quidem pervenire queunt, ad quod eos naturalis ducit ac paene compellit intentio. Et quid, si hoc tam magno ac paene invicto praeeuntis naturae desererentur auxilio? Considera vero, quanta sceleratos homines habeat impotentia. Neque enim levia aut ludicra praemia petunt, quae consequi atque obtinere non possunt, sed circa ipsam rerum summam verticemque deficiunt nec in eo miseris contingit effectus, quod solum dies noctesque moliuntur; in qua re bonorum vires eminent. Sicut enim eum, qui pedibus incedens ad eum locum usque pervenire potuisset, quo nihil ulterius pervium iaceret incessui, ambulandi potentissimum esse censeres, ita eum, qui expetendorum finem, quo nihil ultra est, apprehendit, potentissimum necesse est iudices. Ex quo fit, quod huic obiacet, ut [idem] scelesti idem viribus omnibus videantur esse deserti. Cur enim relicta virtute vitia sectantur? Inscitiane bonorum? Sed quid enervatius ignorantiae caecitate? An sectanda noverunt, sed transversos eos libido praecipitat? Sic quoque intemperantia fragiles, qui obluctari vitio nequeunt. An scientes volentesque bonum deserunt, ad vitia deflectunt? Sed hoc modo non solum potentes esse, sed omnino esse desinunt; nam qui communem omnium, quae sunt, finem relinquunt, pariter quoque esse desistunt. Quod quidem cuipiam mirum forte videatur, ut malos, qui plures hominum sunt, eosdem non esse dicamus; sed ita sese res habet. Nam qui mali sunt, eos malos esse non abnuo; sed eosdem esse pure atque simpliciter nego. Nam uti cadaver hominem mortuum dixeris, simpliciter

„Nemanau kitaip, – atsakiau, – kadangi aišku, kas iš to išplaukia, o būtent, iš padarytų išvadų akivaizdu, jog geri žmonės yra galingi, o blogi – bejėgiai".

„Teisingai, – tarė, – žengi pirmyn, ir tai liudija, – kaip gydytojui įprasta tikėtis, – jog tavo prigimtis atsigavo ir tampa atspari. O pastebėjusi, jog esi puikiausiai pasiruošęs suvokti, pateiksiu keletą samprotavimų. Juk matai, kaip akivaizdžiai bejėgiai yra ydingi žmonės, nesugebantys pasiekti to, į ką juos veda ir beveik stumia įgimtas polinkis. O kas būtų, jeigu jie netektų kelrodės prigimties pagalbos, tokios žymios ir beveik neįveikiamos? Tik pagalvok, kokie silpni yra nusikaltėliai. Juk atlygis, kurio jie siekia, o pelnyti negali, nėra menkas ar bereikšmis, bet prisiartinti prie aukščiausios visa ko viršūnės jie nevalioja, ir, vargšai, nesulaukia rezultato, dėl kurio dieną naktį stengiasi, – čia juos jėgomis pranoksta dorieji. Kaip pajėgiausiu ėjiku laikytum žmogų, kuris pėsčias nueitų iki tos vietos, už kurią toliau neįmanoma pažengti, taip ir žmogų, pasiekusį troškimų tikslą, anapus kurio nieko nebėra, neišvengiamai turi laikyti galingiausiu. Iš čia išplaukia ir atvirkštinis teiginys, jog piktadarius visai apleidusios jėgos. Na kodėl, apleidę dorybę, jie vaikosi ydų? Ar kad neišmano, kas yra gera? Bet kas susilpnina labiau už aklą neišmanymą? O gal jie žino, ko reikia siekti, bet juos iš kelio veda geiduliai? Tačiau ir šiuo atveju, kadangi nesugeba pasipriešinti ydai, jie yra menki dėl nesantūrumo. O gal nedorėliai sąmoningai ir savo valia nusigręžia nuo gėrio, atsiduoda ydoms? Tačiau tokiu atveju jie ne tik nėra galingi, bet visai nustoja buvę, nes žmonės, išsižadantys visiems bendro tikslo, savaime atsisako būti. Žinoma, kam nors gali pasirodyti keista, kai tvirtiname, esą blogų žmonių, kurių yra dauguma, visiškai nėra, tačiau taip yra. Neginčiju, kad blogieji yra blogi, bet aš nedviprasmiškai ir be išlygų neigiu, kad jie yra. Juk kaip lavoną galėtum pavadinti mirusiu žmogumi, bet negalėtum – žmogumi be išlygų, taip pripažinčiau, jog ydingieji yra blogi, bet negalėčiau pripažinti, kad jie be išlygų

vero hominem appellare non possis, ita vitiosos malos quidem esse concesserim, sed esse absolute nequeam confiteri. Est enim, quod ordinem retinet servatque naturam; quod vero ab hac deficit, esse etiam, quod in sua natura situm est, derelinquit. Sed possunt, inquies, mali; ne ego quidem negaverim, sed haec eorum potentia non a viribus, sed ab imbecillitate descendit. Possunt enim mala, quae minime valerent, si in bonorum efficientia manere potuissent. Quae possibilitas eos evidentius nihil posse demonstrat; nam si, uti paulo ante collegimus, malum nihil est, cum mala tantummodo possint, nihil posse improbos liquet.
Perspicuum est.
Atque ut intellegas, quaenam sit huius potentiae vis, summo bono nihil potentius esse paulo ante definivimus.
Ita est, inquam.
Sed idem, inquit, facere malum nequit.
Minime.
Est igitur, inquit, aliquis, qui omnia posse homines putet?
Nisi quis insaniat, nemo.
Atqui idem possunt mala.
Utinam quidem, inquam, non possent!
Cum igitur bonorum tantummodo potens possit omnia, non vero queant omnia potentes etiam malorum, eosdem, qui mala possunt, minus posse manifestum est. Huc accedit, quod omnem potentiam inter expetenda numerandam omniaque expetenda referri ad bonum velut ad quoddam naturae suae cacumen ostendimus. Sed patrandi sceleris possibilitas referri ad bonum non potest, expetenda igitur non est. Atqui omnis potentia expetenda est; liquet igitur malorum possibilitatem non esse potentiam.

Ex quibus omnibus bonorum quidem potentia, malorum vero minime dubitabilis apparet infirmitas veramque illam Platonis esse sententiam liquet solos, quod desiderent, facere posse sapientes, improbos vero exercere quidem, quod libeat, quod vero desiderent, explere non posse. Faciunt enim quaelibet, dum

egzistuoja. Juk egzistuoja tas, kuris paklūsta tvarkai ir paiso prigimties, o kuris nuo jos atsimeta, tas liaujasi buvęs, nes buvimas slypi jo prigimtyje. Tu man gali paprieštarauti, sakydamas, jog blogi žmonės turi galios, – aš to, žinoma, nepaneigčiau, tačiau jų galia kyla ne iš jėgų, bet iš bejėgiškumo. Jie tegali nuveikti piktus darbus, kurie būtų nieko verti, jei šie žmonės pajėgtų nuolat daryti gera. Ta jų galia dar akivaizdžiau įrodo, jog jie nieko negali, nes jei, kaip pripažinome anksčiau, blogis yra niekas, aišku, jog nedorėliai, gebantys daryti vien tik bloga, negali nieko".

„Tai aišku".

„Tačiau kad suprastum, ko verta tokia jų galia, mes neseniai nustatėme, jog nėra nieko galingesnio už aukščiausią gėrį".

„Taip", – sutikau.

„Bet aukščiausias gėris, – tarė, – negali daryti bloga".

„Negali".

„O ar yra kas manytų, jog žmonės viską gali?" – paklausė.

„Ne, nebent jis beprotis".

„Bet žmonės gali daryti ir bloga".

„O kad negalėtų!" – sušukau.

„Vadinasi, kadangi tas, kuris gali daryti tik gera, yra visagalis, o žmonės, net ir piktadariai, nėra pajėgūs visko padaryti, akivaizdu, jog tie, kurie pajėgia daryti pikta, turi mažiau galios. Be to, mes atskleidėme, jog visokia galia laikytina vienu iš siektinų dalykų, o visi siektini dalykai yra susiję su gėriu, tarsi aukščiausia savo prigimties viršūne. Bet gebėjimas įvykdyti nusikaltimą negali sietis su gėriu, vadinasi, jis nėra siektinas. Tačiau kiekviena galia yra siektina, – taigi aišku, jog gebėjimas daryti bloga nėra galia.

Visa, kas pasakyta, nepalieka abejonių, jog gerieji yra galingi, o blogieji – silpni, ir patvirtina, jog teisinga yra Platono mintis*, esą tik išmintingieji gali įgyvendinti savo troškimus, o nedorėliai elgiasi kaip įsigeidę, bet ko iš tikrųjų trokšta, įvykdyti negali. Jie daro tai, kas jiems teikia malonumo, tikėdamiesi to-

per ea, quibus delectantur, id bonum, quod desiderant, se adepturos putant; sed minime adipiscuntur, quoniam ad beatitudinem probra non veniunt.

II. Quos vides sedere celsos solii culmine reges,
purpura claros nitente, saeptos tristibus armis,
ore torvo comminantes, rabie cordis anhelos,
detrahat si quis superbis vani tegmina cultus,
iam videbit intus artas dominos ferre catenas;
hinc enim libido versat avidis corda venenis,
hinc flagellat ira mentem fluctus turbida tollens,
maeror aut captos fatigat aut spes lubrica torquet.
Ergo cum caput tot unum cernas ferre tyrannos,
non facit quod optat ipse dominis pressus iniquis.

3. Videsne igitur, quanto in caeno probra volvantur, qua probitas luce resplendeat? In quo perspicuum est numquam bonis praemia, numquam sua sceleribus deesse supplicia. Rerum etenim, quae geruntur, illud, propter quod unaquaeque res geritur, eiusdem rei praemium esse non iniuria videri potest, uti currendi in stadio, propter quam curritur, iacet praemium corona. Sed beatitudinem esse id ipsum bonum, propter quod omnia geruntur, ostendimus; est igitur humanis actibus ipsum bonum veluti praemium commune propositum. Atqui hoc a bonis non potest separari – neque enim bonus ultra iure vocabitur, qui careat bono –, quare probos mores sua praemia non relinquunt. Quantumlibet igitur saeviant mali, sapienti tamen corona non decidet, non arescet; neque enim probis animis proprium decus aliena decerpit improbitas. Quodsi extrinsecus accepto laetaretur, poterat hoc vel alius quispiam vel ipse etiam, qui contulisset, auferre; sed quoniam id sua cuique probitas confert, tum suo praemio carebit, cum probus esse desierit. Postremo cum omne praemium idcirco appetatur, quoniam bonum esse creditur, quis boni compotem praemii iudicet expertem?

kiu būdu pasiekti trokštamą gėrį, tačiau nepasiekia, kadangi blogi darbai neveda į laimę.

II. Tu matai – karaliai sėdi savo sostuose didinguos,
purpuras ryškus juos supa, apsauga niūri ir ginklai,
veidas jų rūstus, grėsmingas, tūžmastis jiems gniaužia kvapą.
Jei nuplėš nuo jų kas skraistę pagarbos apsimestinės,
tuoj po ja išvys – grandinės valdovus tvirčiausios veržia*:
lyg nuodai jų širdis graužia nepasotinamos aistros,
plaka protą pykčio bangos, sumaišties sukėlę audrą,
tai juos liūdesys kamuoja, tai viltis tuščia kankina.
Ir kadangi vienai galvai tiek tironų kęsti tenka,
jiems vergaujant, savo norų įgyvendint jai nelemta.

3. Tad ar matai, kokiame purve voliojasi piktadarystės ir kokią šviesą spinduliuoja dora? Aišku, jog geri darbai visada sulaukia atpildo, o nusikaltimai niekada neišvengia bausmės. Juk visai teisinga manyti, kad atlygis už bet kurį poelgį yra tai, dėl ko tas poelgis atliekamas, lygiai kaip varžybų tikslas, dėl kurio bėgama, yra apdovanojimas vainiku. Bet mes įrodėme, jog laimė yra tas gėris, dėl kurio viskas daroma, vadinasi, jis yra tarsi bendras atlygis, kurio žmonės siekia [visais] savo veiksmais. Tačiau gėrio neįmanoma atskirti nuo gėrybių, – juk negalima pagrįstai vadinti geru to, kam stinga gėrio, – todėl dori poelgiai visada pelno atmokestį. Taigi, kad ir kaip siautėtų blogieji, išminčiaus vainikas nei nukris, nei nudžius, nes svetima niekšybė nesunaikina dorų sielų taurumo. Jeigu taurumas, kuriuo džiaugiamasi, įgytas iš pašalės, tai bet koks kitas žmogus arba tas, kuris jį buvo suteikęs, galėtų jį atimti. Bet kadangi žmogų sutaurina jo paties dora, tai jis tik tada neteks šio apdovanojimo, kai nustos dorai elgtis. Ir pagaliau, kadangi kiekvieno apdovanojimo siekiama tikint, kad jis esąs gėris, kas galėtų pagalvoti, jog žmogus, laimėjęs gėrį, nėra atlygintas?

At cuius praemii? Omnium pulcherrimi maximique; memento etenim corollarii illius, quod paulo ante praecipuum dedi, ac sic collige. Cum ipsum bonum beatitudo sit, bonos omnes eo ipso, quod boni sint, fieri beatos liquet. Sed qui beati sint, deos esse convenit. Est igitur praemium bonorum, quod nullus deterat dies, nullius minuat potestas, nullius fuscet improbitas, deos fieri.

Quae cum ita sint, de malorum quoque inseparabili poena dubitare sapiens nequeat; nam cum bonum malumque, item poenae atque praemium adversa fronte dissideant, quae in boni praemio videmus accedere, eadem necesse est in mali poena contraria parte respondeant. Sicut igitur probis probitas ipsa fit praemium, ita improbis nequitia ipsa supplicium est. Iam vero quisquis afficitur poena, malo se affectum esse non dubitat. Si igitur sese ipsi aestimare velint, possuntne sibi supplicii expertes videri, quos omnium malorum extremo nequitia non affecit modo, verum etiam vehementer infecit?

Vide autem ex adversa parte bonorum, quae improbos poena comitetur; omne namque, quod sit, unum esse ipsumque unum bonum esse paulo ante didicisti, cui consequens est, ut omne, quod sit, id etiam bonum esse videatur. Hoc igitur modo, quicquid a bono deficit, esse desistit. Quo fit, ut mali desinant esse, quod fuerant; sed fuisse homines adhuc ipsa humani corporis reliqua species ostentat; quare versi in malitiam humanam quoque amisere naturam. Sed cum ultra homines quemque provehere sola probitas possit, necesse est, ut, quos ab humana condicione deiecit, infra hominis meritum detrudat improbitas; evenit igitur, ut, quem transformatum vitiis videas, hominem aestimare non possis. Avaritia fervet alienarum opum violentus ereptor: lupi similem dixeris. Ferox atque inquies linguam litigiis exercet: cani comparabis. Insidiator occultus subripuisse fraudibus gaudet: vulpeculis exaequetur. Irae intemperans fremit: leonis animum gestare credatur. Pavidus ac fugax non metuenda formidat: cervis similis habeatur. Segnis ac stu-

Ir koks tai apdovanojimas? Pats nuostabiausias ir didžiausias, – prisimink išvadą, vainikavusią mano ankstesnius svarstymus. Samprotauk taip: kadangi gėris yra laimė, aišku, jog visi geri žmonės yra laimingi dėl to, kad jie geri. Bet nuspręsta, kad laimingieji yra dievai. Vadinasi, gerųjų atlygis, kurio nenutrina laikas, nesumenkina jokia galybė, nesuteršia jokia niekšybė, – tapti dievais.

Kadangi yra taip, tai išmintingas žmogus negali abejoti nė tuo, kad nedorėliai neišvengs bausmės, nes kaip gėris ir blogis, taip ir bausmė bei apdovanojimas yra priešingi vienas kitam, todėl būtina, kad gėrio apdovanojimą iš priešingos pusės atitiktų blogio bausmė. Taigi kaip dori žmonės apdovanojami savo dorumu, taip nedorėliai baudžiami savo bjaurumu. Ir iš tiesų, nė vienas kenčiantis bausmę žmogus neabejoja, jog jis patiria blogį. Tad ar žmonės, kuriuos ne tik smarkiai paveikė, bet ir visai užvaldė didžiausia niekšybė, norėdami įvertinti savo būklę, galėtų laikyti save nenubaustais?

Tačiau pažvelk į nedorėlių bausmes iš priešingos, gerųjų, pusės. Neseniai sužinojai, jog visa, kas yra, yra viena, o pats vienis yra gėris. Iš to išplaukia, jog visa, kas yra, kartu yra ir gėris. Vadinasi, tas, kuris atsimeta nuo gėrio, liaujasi buvęs. Tai reiškia, jog blogi žmonės nustoja būti kas buvę, o kad jie anksčiau buvo žmonės, rodo vien likęs žmogaus kūno pavidalas. Pasukę link blogio, jie prarado ir žmogiškąją prigimtį. Ir kadangi iškelti bet kurį žmogų virš kitų gali tik dorumas, tai būtina, kad nedorumas nublokštų žemiau žmogiško orumo tuos, kuriems neleido būti žmonėmis. Taigi paaiškėja, jog negali laikyti žmogumi to, kurį pakeitė ydos. Godumu liepsnoja nuožmus svetimo turto grobikas, – pasakytum, jog jis panašus į vilką. Nenuorama peštukas lavina savo liežuvį barniais, – prilyginsi tokį šuniui. Vylingas pasalūnas džiaugiasi ką nors klasta pasiglemžęs, – lygiai kaip lapūtė. Anas riaumoja, nesuvaldydamas pykčio, – galima pagalvoti, jog turi liūto sielą. Baikštus greitakojis tuščiai baiminasi, – tarytum būtų stirna. Riogso tingus bukagalvis, – kaip

pidus torpet: asinum vivit. Levis atque inconstans studia permutat: nihil avibus differt. Foedis immundisque libidinibus immergitur: sordidae suis voluptate detinetur. Ita fit, ut qui probitate deserta homo esse desierit, cum in divinam condicionem transire non possit, vertatur in beluam.

III. Vela Neritii ducis
et vagas pelago rates
Eurus appulit insulae,
pulchra qua residens dea
Solis edita semine
miscet hospitibus novis
tacta carmine pocula.
Quos ut in varios modos
vertit herbipotens manus,
hunc apri facies tegit,
ille Marmaricus leo
dente crescit et unguibus;
hic lupis nuper additus,
flere dum parat, ululat,
ille tigris ut Indica
tecta mitis obambulat.
Sed licet variis malis
numen Arcadis alitis
obsitum miserans ducem
peste solverit hospitis,
iam tamen mala remiges
ore pocula traxerant,
iam sues Cerealia
glande pabula verterant
et nihil manet integrum
voce, corpore perditis.
Sola mens stabilis super

asilas gyvena. Greitai ir lengvai pomėgius keičia, – niekuo nesiskiria nuo paukščių. Skendi bjaurioje ir begėdiškoje paleistuvystėje, – gašlumu nenusileidžia purvinai kiaulei. Šitaip atsisakęs doros, žmogus nustoja būti žmogumi, ir negalėdamas pereiti į dieviškąją būtį, pavirsta žvėrimi.

III. Euras laivą klajojantį,
vis Itakės beieškantį,
į svečius saulės atžalai –
Kirkei* gražiajai – atginė.
Ir salos karalienė ši,
tuoj naujiesiems atvykėliams,
burtų dainą dainuodama,
iš žolių ruošia gėrimą
ir gyvūnais paverčia juos:
vienas – šerno pavidalo,
tam, lyg liūtui Marmarikos*,
baisios iltys jau kalasi,
šis, priskirtas vilkams ką tik,
staugia, vos tik neverkdamas,
ir grakščiu tigru Indijos
štai ketvirtas atsėlina.
Nors dievybė sparnuotoji* –
ji Uliksą ne sykį jau
iš bėdų yra gelbėjus –
vadą spėja apsaugoti,
bet nelemtojo gėrimo
jau ragavę bičiuliai jo,
virtę kiaulėmis, knisasi
žemėj, gilių ieškodami.
Kūnus deivė jų pakeitė,
balsą žmogišką atėmė,
vien tik protas nepaliestas

monstra, quae patitur, gemit.
O levem nimium manum
nec potentia gramina,
membra quae valeant licet,
corda vertere non valent!
Intus est hominum vigor
arce conditus abdita.
Haec venena potentius
detrahunt hominem sibi
dira, quae penitus meant,
nec nocentia corpori
mentis vulnere saeviunt.

4. Tum ego: Fateor, inquam, nec iniuria dici video vitiosos, tametsi humani corporis speciem servent, in beluas tamen animorum qualitate mutari; sed quorum atrox scelerataque mens bonorum pernicie saevit, id ipsum eis licere noluissem.
Nec licet, inquit, uti convenienti monstrabitur loco, sed tamen, si id ipsum, quod eis licere creditur, auferatur, magna ex parte sceleratorum hominum poena relevetur. Etenim quod incredibile cuiquam forte videatur, infeliciores esse necesse est malos, cum cupita perfecerint, quam si ea, quae cupiunt, implere non possint. Nam si miserum est voluisse prava, potuisse miserius est, sine quo voluntatis misere langueret effectus. Itaque cum sua singulis miseria sit, triplici infortunio necesse est urgueantur, quos videas scelus velle, posse, perficere.
Accedo, inquam, sed, uti hoc infortunio cito careant patrandi sceleris possibilitate deserti, vehementer exopto.
Carebunt, inquit, ocius, quam vel tu forsitan velis vel illi sese aestiment esse carituros; neque enim est aliquid in tam brevibus vitae metis ita serum, quod exspectare longum immortalis praesertim animus putet. Quorum magna spes et excelsa facinorum machina repentino atque insperato saepe fine destrui-

baisų pokytį apverkė.
Per silpni tie kerėjimai,
ir žolė menkavertė, jei
kūnus keisti galėdama,
sielų keisti nesugeba!
Mat žmogaus viduje pačiam
slypi jėgos gyvybinės;
norint esmę paveikti jo,
reikia nuodo, kad skverbtųsi
vis gilyn nepaliaudamas,
kūną sveiką palikdamas,
žeistų protą naikindamas".

4. Aš tada tariau: „Sutinku ir manau, jog apie ydingus žmones pagrįstai sakoma, kad nors jų kūnai liko žmogaus pavidalo, tačiau jų sielos sužvėrėjo. Betgi nenorėčiau, kad jų žiauriam ir piktadariškam protui būtų leista siautėti, nešant pražūtį geriesiems".

„Ir nėra leidžiama, – atsakė, – kaip aš tinkamoje vietoje parodysiu. Tačiau paneigus tai, kas, kaip manoma, leidžiama nusikaltėliams, jiems smarkiai palengvėtų bausmė. Tiesa, kam nors gali pasirodyti neįtikėtina, bet blogi žmonės tikrai yra nelaimingesni, kai pasotina savo geismus, negu tada, kai nesugeba įvykdyti ko geidžia. Nes jeigu užsinorėti nedorybės yra baisu, tai dar baisesnis yra sugebėjimas ją įvykdyti – juk be šios sąlygos noras nuvystų, nedavęs vaisių. Taigi, nors kiekvienas savaip nelaimingas, triguba nelaimė būtinai slėgs tuos, kurie piktadarybių geidžia, gali jas įvykdyti ir padaro".

„Pritariu, – atsakiau. – Bet aš karštai trokštu, kad žmonės greičiau išsivaduotų iš šių nelaimių, netekę galimybės daryti nusikaltimus".

„Išsivaduos, – tarė, – ir galbūt greičiau, negu tu galvoji ar jie patys mano. Juk joks įvykis per tokį trumpą laiko tarpsnį, kaip gyvenimas, nėra toks vėlyvas, kad nemirtingai sielai prailgtų jo laukti. Dideles piktadarių viltis ir nusikalstamų pinklių rezginį

tur, quod quidem illis miseriae modum statuit; nam si nequitia miseros facit, miserior sit necesse est diuturnior nequam. Quos infelicissimos esse iudicarem, si non eorum malitiam saltem mors extrema finiret; etenim si de pravitatis infortunio vera conclusimus, infinitam liquet esse miseriam, quam esse constat aeternam.

Tum ego: Mira quidem, inquam, et concessu difficilis inlatio, sed his eam, quae prius concessa sunt, nimium convenire cognosco.

Recte, inquit, aestimas, sed qui conclusioni accedere durum putat, aequum est vel falsum aliquid praecessisse demonstret vel collocationem propositionum non esse efficacem necessariae conclusionis ostendat; alioquin concessis praecedentibus nihil prorsus est, quod de inlatione causetur. Nam hoc quoque, quod dicam, non minus mirum videatur, sed ex his, quae sumpta sunt, aeque est necessarium.

Quidnam? inquam.

Feliciores, inquit, esse improbos supplicia luentes, quam si eos nulla iustitiae poena coherceat. Neque id nunc molior, quod cuivis veniat in mentem, corrigi ultione pravos mores et ad rectum supplicii terrore deduci, ceteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi, sed alio quodam modo infeliciores esse improbos arbitror impunitos, tametsi nulla ratio correctionis, nullus respectus habeatur exempli.

Et quis erit, inquam, praeter hos alius modus?

Et illa: Bonos, inquit, esse felices, malos vero miseros nonne concessimus?

Ita est, inquam.

Si igitur, inquit, miseriae cuiuspiam bonum aliquid addatur, nonne felicior est eo, cuius pura ac solitaria sine cuiusquam boni ammixtione miseria est?

Sic, inquam, videtur.

Quid si eidem misero, qui cunctis careat bonis, praeter ea, quibus miser est, malum aliud fuerit adnexum, nonne multo infe-

dažnai staiga ir netikėtai išardo atėjęs galas, kuris, beje, apriboja jų nelaimę. Juk jei nelaimę neša nedorybė, tai žmogus turi būti juo nelaimingesnis, juo ilgiau jis genda. Aš tokius laikyčiau nelaimingiausiais žmonėmis, jei net mirtis galų gale neužgniaužtų jų niekšystės. Taigi jei mes padarėme teisingą išvadą, kokia nelaimė yra nedorumas, akivaizdu, jog nelaimė, kuri žinoma kaip amžina, yra beribė".

Tada aš atsakiau: „Sunku sutikti su šia stebėtina išvada, tačiau aiškiai matau, kad ji išplaukia iš ankstesniųjų".

„Teisingai sprendi, – tarė, – bet jei manai, kad išvadą prieiti sunku, reikia įrodyti, jog viena ar kita prielaida yra teisinga ar neteisinga, arba parodyti, jog iš prielaidų sekos nebūtinai turi plaukti kalbamoji išvada. Bet sutikus su ankstesniais teiginiais, nėra visiškai nieko, kas leistų ginčyti išvadą. O tai, ką dabar pasakysiu, gali pasirodyti ne mažiau keista, bet tokia yra neišvengiama jau pagrįstų teiginių išvada".

„Kas gi tai?" – paklausiau.

„Kentėdami bausmes, nedorėliai yra laimingesni nei tuo atveju, kai teisingo atpildo nesulaukia*. Noriu pasakyti ne tai, kas bet kam ateitų į galvą: esą atpildas taisąs pagedusius įpročius, o bausmės baimė vedanti į doros kelią, atbaidydama kitus nuo smerktinų dalykų. Manau, jog net jei apeitume bausmės auklėjamąjį poveikį, net jei neįžvelgtume jos atgrasaus pavyzdžio, liktų dar kažkokia priežastis, dėl kurios išvengę bausmės begėdžiai yra nelaimingesni".

„Kokia ta kita priežastis?" – paklausiau.

Ji atsakė: „Ar nesame nusprendę, kad geri žmonės yra laimingi, o blogi nelaimingi?"

„Esame", – pripažinau.

„Taigi, – tęsė ji, – jei kurio nors žmogaus nelaimė atmiešiama kuo nors geru, ar jis netampa laimingesnis už tą, kurio nelaimė yra gryna, be jokios gėrio priemaišos?"

„Atrodo, kad tampa", – atsakiau.

„O kas, jei tam pačiam nelaimėliui, kuris neturi nieko gero, prie dalykų, dėl kurių jis yra nelaimingas, būtų pridėta papil-

licior eo censendus est, cuius infortunium boni participatione relevatur?
Quidni? inquam.
Sed puniri improbos iustum, impunitos vero elabi iniquum esse manifestum est.
Quis id neget?
Sed ne illud quidem, ait, quisquam negabit bonum esse omne, quod iustum est, contraque, quod iniustum est, malum.
Liquere respondi.
Habent igitur improbi, cum puniuntur quidem, boni aliquid adnexum, poenam ipsam scilicet, quae ratione iustitiae bona est, idemque cum supplicio carent, inest eis aliquid ulterius, mali ipsa impunitas, quam iniquitatis merito malum esse confessus es.
Negare non possum.
Multo igitur infeliciores improbi sunt iniusta impunitate donati quam iusta ultione puniti.
Tum ego: Ista quidem consequentia sunt eis, quae paulo ante conclusa sunt; sed quaeso, inquam, te, nullane animarum supplicia post defunctum morte corpus relinquis?
Et magna quidem, inquit, quorum alia poenali acerbitate, alia vero purgatoria clementia exerceri puto, sed nunc de his disserere consilium non est.

Id vero hactenus egimus, ut, quae indignissima tibi videbatur malorum potestas, eam nullam esse cognosceres, quosque impunitos querebare, videres numquam improbitatis suae carere suppliciis, licentiam, quam cito finiri precabaris, nec longam esse disceres infelicioremque fore, si diuturnior, infelicissimam vero, si esset aeterna; post haec miseriores esse improbos iniusta impunitate dimissos quam iusta ultione punitos. Cui sententiae consequens est, ut tum demum gravioribus suppliciis urgueantur, cum impuniti esse creduntur.

Tum ego: Cum tuas, inquam, rationes considero, nihil dici verius puto, at si ad hominum iudicia revertar, quis ille est, cui

domo blogio, – ar nereikėtų jo laikyti daug nelaimingesniu už tą, kurio nelaimę švelnina dalelė gėrio?"

„Žinoma, reikėtų", – sutikau.

„Be to, aišku, jog teisinga, kad nusikaltėliai yra baudžiami, ir neteisinga, kad jie išvengia bausmės".

„Kas galėtų tai paneigti?"

„Niekas neginčys ir to, jog visa, kas teisinga, yra gera, ir priešingai – tai, kas neteisinga, yra bloga".

„Atsakymas aiškus".

„Vadinasi, kai piktadariai baudžiami, jie įgyja kažką gera, tai yra pačią bausmę, kuri yra gera, nes teisinga. O išvengdami bausmės nusikaltėliai įgauna kažką priešinga, tai yra blogio nebaudžiamumą, kurį, kaip neteisybę, pagrįstai pripažinai blogiu".

„Negaliu neigti".

„Taigi nedorėliai, neteisingai išvengę bausmės, yra daug nelaimingesni negu teisingai nubaustieji".

Tada aš pasakiau: „Tai, žinoma, nuosekliai išplaukia iš ankstesnių išvadų. Bet noriu tavęs paklausti, ar pripažįsti, kad sielos kenčia bausmes, kai miršta kūnas?"

„Pripažįstu, ir net dideles bausmes, – atsakė. – Vienos jų, manau, skaudžiai kankina, kitos švelniai apvalo*, tačiau dabar ne metas tai aptarinėti.

Aiškindamiesi pasistūmėjome tiek, kad sužinojai, jog jokiōs galios, kurios, kaip tau atrodė, piktadariai mažiausiai verti, jie neturi; pamatei, jog begėdžius, dėl kurių skundeisi, esą jie išvengia bausmės, nuolat baudžia jų pačių nedorumas; supratai, jog savivalė, kuriai meldei greito galo, nėra ilgalaikė, – užsitęsusi ji tik didina bėdą, o jei būtų amžina, tai neštų didžiausią nelaimę, ir pagaliau – jog nedorėliai, neteisingai išvengę bausmės, yra nelaimingesni negu teisingai nubaustieji. Iš to nuosekliai išplaukia, kad sunkesnės bausmės piktadariams tenka tada, kai manoma, jog jie bausmės išvengę".

Tada aš tariau: „Kai įsigilinu į tavo išvadas, galvoju, kad jos visiškai teisingos, bet, atsigręžus į žmonių nuomonę, kas teiksis

haec non credenda modo, sed saltem audienda videantur?
Ita est, inquit illa. Nequeunt enim oculos tenebris assuetos ad lucem perspicuae veritatis attollere similesque avibus sunt, quarum intuitum nox inluminat, dies caecat; dum enim non rerum ordinem, sed suos intuentur affectus, vel licentiam vel impunitatem scelerum putant esse felicem. Vide autem, quid aeterna lex sanciat. Melioribus animum conformaveris: nihil opus est iudice praemium deferente, tu te ipse excellentioribus addidisti. Studium ad peiora deflexeris: extra ne quaesieris ultorem, tu te ipse in deteriora trusisti, veluti, si vicibus sordidam humum caelumque respicias, cunctis extra cessantibus ipsa cernendi ratione nunc caeno, nunc sideribus interesse videaris. At vulgus ista non respicit; quid igitur, hisne accedamus, quos beluis similes esse monstravimus? Quid si quis amisso penitus visu ipsum etiam se habuisse oblivisceretur intuitum nihilque sibi ad humanam perfectionem deesse arbitraretur, num videntes eadem caeco putaremus?

Nam ne illud quidem adquiescent, quod aeque validis rationum nititur firmamentis, infeliciores eos esse, qui faciant, quam qui patiantur iniuriam.
Vellem, inquam, has ipsas audire rationes.
Omnem, inquit, improbum num supplicio dignum negas?
Minime.
Infelices vero esse, qui sint improbi, multipliciter liquet.
Ita, inquam.
Qui igitur supplicio digni sunt, miseros esse non dubitas.
Convenit, inquam.
Si igitur cognitor, ait, resideres, cui supplicium inferendum putares, eine qui fecisset an qui pertulisset iniuriam?
Nec ambigo, inquam, quin perpesso satisfacerem dolore facientis.
Miserior igitur tibi iniuriae inlator quam acceptor esse videretur.
Consequitur, inquam.
Hac igitur aliisque causis ea radice nitentibus, quod turpitudo

tegu ne patikėti, o bent jau tai išklausyti?"

„Taip jau yra, – atsakė ji. – Juk žmonės negali akių, pripratusių prie tamsos, pakelti į ryškią tiesos šviesą. Jie panašūs į paukščius, kurių žvilgsnį naktis aštrina, o diena akina. Atsižvelgdami ne į pasaulio tvarką, bet vien į savo aistras, jie mano, kad laisvė nusikalsti ar nebaudžiamumas yra laimė. Tačiau pažiūrėk, ką šventai įtvirtino amžinasis įstatymas. Jei savo sielą esi papuošęs, nereikalingas teisėjas, kad tave apdovanotų – tu pats save išaukštinai. Jei tavo siekiai pakrypę blogio pusėn, tau nereikia baudėjo iš šalies – tu pats save nubloškei žemyn. Panašiai būna tada, kai pakaitomis žvelgiant tai į nešvarią žemę, tai į dangų, tau atrodo, jog nors visa kita nejuda, žvilgsniu atsiduri tai purve, tai tarp žvaigždžių. Bet minia to nepaiso. Tai ką gi? Ar lygiuosimės į tuos, kurie, kaip įrodėme, panašūs į gyvulius? O jei visai apakęs žmogus, kuris net užmiršo, kad kažkada regėjo, mano, jog jam iki žmogiško tobulumo nieko netrūksta, – ar tokį pamatę, nelaikytume jo aklu?

Tačiau tai dar ne viskas. Ne mažiau tvirtais įrodymais yra pagrįstas teiginys, kad nelaimingesni yra vykdantieji neteisybę, o ne patiriantieji".

„Norėčiau išgirsti tuos įrodymus", – tariau.

„Ar nepritari, kad kiekvienas nedorėlis yra vertas bausmės?"

„Neneigiu".

„Tačiau visiškai aišku, kad nedori žmonės yra nelaimingi".

„Taip", – sutikau.

„Taigi neabejoji, jog žmonės, verti bausmės, yra nelaimingi".

„Taip privalo būti", – atsakiau.

„O jeigu tau reikėtų ištirti teisminę bylą, – tarė, – katrą laikytum esant vertą bausmės: nusikaltimo vykdytoją ar auką?"

„Esu tikras, – atsakiau, – kad patenkinčiau nukentėjusįjį, nubausdamas nusikaltėlį".

„Vadinasi, žmogus, įvykdęs nusikaltimą, tau atrodo nelaimingesnis negu tas, prieš kurį nusikalsta".

„Taip išeina", – pripažinau.

„Taigi dėl šios ir kitų priežasčių, priklausančių nuo pačios begėdystės prigimties, kuriai būdinga nešti nelaimę, akivaizdu,

suapte natura miseros faciat, apparet inlatam cuilibet iniuriam non accipientis, sed inferentis esse miseriam.

Atqui nunc, ait, contra faciunt oratores; pro his enim, qui grave quid acerbumque perpessi sunt, miserationem iudicum excitare conantur, cum magis admittentibus iustior miseratio debeatur, quos non ab iratis, sed a propitiis potius miserantibusque accusatoribus ad iudicium veluti aegros ad medicum duci oportebat, ut culpae morbos supplicio resecarent. Quo pacto defensorum opera vel tota frigeret vel, si prodesse hominibus mallet, in accusationis habitum verteretur. Ipsi quoque improbi, si eis aliqua rimula virtutem relictam fas esset aspicere vitiorumque sordes poenarum cruciatibus se deposituros viderent, compensatione adipiscendae probitatis nec hos cruciatus esse ducerent defensorumque operam repudiarent ac se totos accusatoribus iudicibusque permitterent.

Quo fit, ut apud sapientes nullus prorsus odio locus relinquatur. Nam bonos quis nisi stultissimus oderit? Malos vero odisse ratione caret. Nam si uti corporum languor ita vitiositas quidam est quasi morbus animorum, cum aegros corpore minime dignos odio, sed potius miseratione iudicemus, multo magis non insequendi, sed miserandi sunt, quorum mentes omni languore atrocior urguet improbitas.

IV. Quid tantos iuvat excitare motus
et propria fatum sollicitare manu?
Si mortem petitis, propinquat ipsa
sponte sua volucres nec remoratur equos.
Quos serpens, leo, tigris, ursus, aper
dente petunt, idem se tamen ense petunt;
an distant quia dissidentque mores,
iniustas acies et fera bella movent
alternisque volunt perire telis?
Non est iusta satis saevitiae ratio;

kad kam nors padaryta skriauda yra ne ją patyrusiojo, bet ją padariusiojo nelaimė.

Tačiau teismo oratoriai, – tęsė ji, – elgiasi atvirkščiai: jie mėgina sužadinti teisėjų gailestį tiems, kurie patyrė kokią nors sunkią ir žiaurią neteisybę, nors labiau derėtų sakyti kalbas, keliančias užuojautą tos neteisybės vykdytojams. Ir į teismą juos turėtų vesti ne įtūžę, bet veikiau gailestingai ir atlaidžiai nusiteikę kaltintojai, kaip ligonius pas gydytoją, idant bausme išgydytų kaltės ligą. Tokiu atveju gynybos darbas arba visai apmirtų, arba, jei gynėjai labai norėtų tarnauti žmonėms, jie turėtų savo veiklą pertvarkyti kaltintojų pavyzdžiu. Ir patys nusikaltėliai, jeigu jiems būtų leista nors per plyšelį žvilgtelėti į atsižadėtą dorybę ir pamatyti save besiplaunant ydų purvą bausmės kančiomis, – jie, atsilygindami už galimybę vėl tapti dorais, nelaikytų bausmių kankyne, atsisakytų gynėjų paslaugų ir visiškai atsiduotų į kaltintojų bei teisėjų rankas.

Todėl išmintingiems žmonėms bet kokia neapykanta yra svetima. Kas gi, išskyrus kvailius, galėtų nekęsti gerųjų? O nekęsti blogų žmonių nėra pagrindo. Mat kaip negaluoja kūnai, taip ydingumas yra savotiška sielų liga. Ir kaip mes manome, jog kūno ligoniai nusipelno ne neapykantos, bet veikiau užuojautos, taip žymiai labiau gailėtis, o ne uiti reikia tuos, kurių sielą kankina baisiausia liga – nedorybė.

IV. Kam gi reikia aistrų audras vis kurstyt
ir neprotinga ranka erzint savus likimus?
Jeigu siekiat mirties – pati artėja,
ji neužtrunka kely, lekia sparnuotais žirgais*.
Ją nasruos gali rast gyvatės, liūto,
tigro, meškos ir šernų; žmonės ją sėja kardais.
Gal tai jų papročiai skirtingi verčia
vesti pirmyn rikiuotes, teisę paminti karu
ir strėlių debesy mirties ieškoti?
Tokio žiaurumo pagrįst niekas negali protu.

vis aptam meritis vicem referre:
dilige iure bonos et miseresce malis.

5. Hic ego: Video, inquam, quae sit vel felicitas vel miseria in ipsis proborum atque improborum meritis constituta. Sed in hac ipsa fortuna populari non nihil boni malive inesse perpendo; neque enim sapientum quisquam exsul, inops ignominiosusque esse malit potius quam pollens opibus, honore reverendus, potentia validus in sua permanens urbe florere. Sic enim clarius testatiusque sapientiae tractatur officium, cum in contingentes populos regentium quodam modo beatitudo transfunditur, cum praesertim carcer, <nex> ceteraque legalium tormenta poenarum perniciosis potius civibus, propter quos etiam constitutae sunt, debeantur. Cur haec igitur versa vice mutentur scelerumque supplicia bonos premant, praemia virtutum mali rapiant, vehementer ammiror, quaeque tam iniustae confusionis ratio videatur, ex te scire desidero. Minus etenim mirarer, si misceri omnia fortuitis casibus crederem. Nunc stuporem meum deus rector exaggerat. Qui cum saepe bonis iucunda, malis aspera contraque bonis dura tribuat, malis optata concedat, nisi causa deprehenditur, quid est, quod a fortuitis casibus differre videatur? Nec mirum, inquit, si quid ordinis ignorata ratione temerarium confusumque credatur; sed tu quamvis causam tantae dispositionis ignores, tamen, quoniam bonus mundum rector temperat, recte fieri cuncta ne dubites.

V. Si quis Arcturi sidera nescit
propinqua summo cardine labi,
cur regat tardus plaustra Bootes
mergatque seras aequore flammas,
cum nimis celeres explicet ortus,
legem stupebit aetheris alti.
Palleant plenae cornua lunae

Nori būti teisingas su kiekvienu –
žmones gerus turi gerbt, blogus užjaust privalu".

5. Tada aš tariau: „Matau, kad tiek palaima, tiek nelaimė doriesiems ir nedorėliams yra atlygis, atitinkantis jų nuopelnus. Bet aš teigiu, kad paprastoje žmogiškoje sėkmėje esama ir gėrio, ir blogio. Juk joks išmintingas žmogus nesirinktų tremties, neturto ar paniekos, jei galėtų valdyti turtus, būti gerbiamas, galingas bei klestintis savo mieste. Juk išminties apraiškos pasirodo ryškiau ir akivaizdžiau, kai valdovų laimė tarsi pasklinda po jų valdomas tautas, o ypač tada, kai kalėjimas, mirtis ir kitos įstatymų skiriamos bausmės dažniau tenka piktavaliams piliečiams, dėl kurių jos ir įsteigtos. Tai kodėl gi viskas vyksta atvirkščiai? Bausmės už piktadarių nusikaltimus tenka geriesiems, blogieji pasisavina apdovanojimus už dorybes – tai mane labai stebina, ir aš trokštu iš tavęs sužinoti, kokia šitokios neteisybės priežastis? Mažiau stebėčiausi patikėjęs, kad visą sąmyšį sukėlė atsitiktinės aplinkybės. O dabar mane dar labiau glumina tai, kad viską valdo Dievas. Jis dažnai būna maloningas geriems, atšiaurus blogiems. Ir priešingai, gerųjų daliai jis neretai skiria nemalonumus, o blogųjų troškimus patenkina. Jei neįmanoma suvokti priežasties, tada kuo visa tai skiriasi nuo aklo atsitiktinumo?"

„Nenuostabu, – atsakė Filosofija, – jei tvarka, kurios taisyklės nežinomos, laikoma padrika ir painia. Ir nors tu nežinai tokios santvarkos priežasčių, bet, kadangi pasaulį tvarko geras valdovas, būk tikras, jog viskas vyksta teisingai.

V. Jei kas nežino, kaip priartėja
Arktūras prie ašigalio žemės,
kodėl taip vangiai valdo vežimą
Piemuo, ir jūroj neskuba skęsti
jo liepsnos, nors tuoj pat jis vėl teka,
tvarka aukštybių tokį apstulbins.
Jei blykšta pilnas mėnuo beragis

infecta metis noctis opacae,
quaeque fulgenti texerat ore,
confusa Phoebe detegat astra:
commovet gentes publicus error
lassantque crebris pulsibus aera.
Nemo miratur flamina Cori
litus frementi tundere fluctu
nec nivis duram frigore molem
fervente Phoebi solvier aestu.
Hic enim causas cernere promptum est,
illic latentes pectora turbant.
Cuncta, quae rara provehit aetas,
stupetque subitis mobile vulgus.
Cedat inscitiae nubilus error,
cessent profecto mira videri!

6. Ita est, inquam; sed cum tui muneris sit latentium rerum causas evolvere velatasque caligine explicare rationes, quaeso, uti, quae hinc decernas, quoniam hoc me miraculum maxime perturbat, edisseras.

Tum illa paulisper arridens: Ad rem me, inquit, omnium quaesitu maximam vocas, cui vix exhausti quicquam satis sit. Talis namque materia est, ut una dubitatione succisa innumerabiles aliae velut hydrae capita succrescant; nec ullus fuerit modus, nisi quis eas vivacissimo mentis igne coherceat. In hac enim de providentiae simplicitate, de fati serie, de repentinis casibus, de cognitione ac praedestinatione divina, de arbitrii libertate quaeri solet, quae quanti oneris sint ipse perpendis. Sed quoniam haec quoque te nosse quaedam medicinae tuae portio est, quamquam angusto limite temporis saepti tamen aliquid deliberare conabimur. Quodsi te musici carminis oblectamenta delectant, hanc oportet paulisper differas voluptatem, dum nexas sibi ordine contexo rationes.

Ut libet, inquam.

tamsioj nakty, šešėlio užgožtas,
sumišus Febė kai atidengia
žvaigždes, slėptas jos spindinčio veido,
tautas užvaldo toks pakrikimas –
jos ima mušti skambųjį varį*.
Nekeista niekam, kai Kauro gūsiai
į krantą daužo bangą triukšmingą
arba kai, Febo kaitinant karščiui,
kieti sniegynų klodai ištirpsta.
Šitų dalykų priežastys aiškios,
pirmųjų – slaptos, drumsčiančios širdis.
Kas reta, kas įvyksta nelaukta,
neramiai miniai nuostabą kelia.
Įveikti reikia nežinią tamsią,
tada žmonėms neliks kuo stebėtis".

6. „Tikrai taip yra, – pritariau. – Bet kadangi į tavo pareigas įeina atskleisti slaptų reiškinių priežastis ir aiškinti miglotus tarpusavio ryšius, prašau tavęs, kad nuodugniai išdėstytum, ką apie tai manai, nes mane be galo trikdo šis neįtikėtinas dalykas."

Tada ji šyptelėjusi tarė: „Kvieti mane tirti patį didžiausią dalyką, kurį vargu ar įmanoma iki galo išaiškinti. Juk tai tokia tema, kad nukirtus vieną abejonę, tuojau lyg hidros* galvos ima augti begalė kitų, ir tik kaitriausia proto ugnimi galima joms sukliudyti. Atliekant tokį tyrimą, įprasta nagrinėti Apvaizdos paprastumą, lemties grandinę, atsitiktinumus, dieviškąjį pažinimą ir išankstinį lėmimą, valios laisvę. Suvoki, koks tai krūvis. Bet kadangi ir šių dalykų pažinimas yra tavo gydymo dalis, nors esame įsprausti į ankštus laiko rėmus, pamėginsime šį bei tą apsvarstyti. Ir nors tau smagu pramogauti, klausantis dainos, reikia kurį laiką atidėti šį malonumą, kol tvarkingai suklostysiu susipynusias mintis".

Tunc velut ab alio orsa principio ita disseruit: Omnium generatio rerum cunctusque mutabilium naturarum progressus et, quicquid aliquo movetur modo, causas, ordinem, formas ex divinae mentis stabilitate sortitur. Haec in suae simplicitatis arce composita multiplicem rebus gerendis modum statuit. Qui modus cum in ipsa divinae intellegentiae puritate conspicitur, providentia nominatur; cum vero ad ea, quae movet atque disponit, refertur, fatum a veteribus appellatum est. Quae diversa esse facile liquebit, si quis utriusque vim mente conspexerit; nam providentia est ipsa illa divina ratio in summo omnium principe constituta, quae cuncta disponit, fatum vero inhaerens rebus mobilibus dispositio, per quam providentia suis quaeque nectit ordinibus. Providentia namque cuncta pariter quamvis diversa, quamvis infinita complectitur, fatum vero singula digerit in motum locis, formis ac temporibus distributa, ut haec temporalis ordinis explicatio in divinae mentis adunata prospectum providentia sit, eadem vero adunatio digesta atque explicata temporibus fatum vocetur.

Quae licet diversa sint, alterum tamen pendet ex altero; ordo namque fatalis ex providentiae simplicitate procedit. Sicut enim artifex faciendae rei formam mente praecipiens movet operis effectum et, quod simpliciter praesentarieque prospexerat, per temporales ordines ducit, ita deus providentia quidem singulariter stabiliterque facienda disponit, fato vero haec ipsa, quae disposuit, multipliciter ac temporaliter amministrat. Sive igitur famulantibus quibusdam providentiae divinis spiritibus fatum exercetur seu anima seu tota inserviente natura seu caelestibus siderum motibus seu angelica virtute seu daemonum varia sollertia seu aliquibus horum seu omnibus fatalis series texitur, illud certe manifestum est immobilem simplicemque gerendarum formam rerum esse providentiam, fatum vero eorum, quae divina simplicitas gerenda disposuit, mobilem nexum atque ordinem temporalem.

Quo fit, ut omnia, quae fato subsunt, providentiae quoque

„Tebūnie, kaip tu nori", – atsakiau.

Tada ji, tarsi pradėdama iš naujo, prašneko taip: „Visų dalykų atsiradimo, visos kintamų prigimčių raidos ir bet ko, kas kokiu nors būdu juda, priežastys, tvarka ir formos kyla iš nekintančio dieviškojo proto. Įsikūręs savo paprastumo tvirtovėje, jis nustato įvairialypį jam pavaldžių dalykų saiką*. Šis saikas, žvelgiant į jį visu dieviškojo proto skaidrumu, vadinamas Apvaizda, o susietas su tuo, ką judina ir ką tvarko, senovėje jis buvo pramintas lemtimi. Įsigilinus į kiekvieną iš šių sąvokų, tuojau paaiškėja, kad jos yra skirtingos. Apvaizda yra pats dieviškasis protas, pirmiausias visa ko pradas ir tvarkytojas, o lemtis yra kintamiems dalykams nustatyta tvarka, kurios dėka Apvaizda viską susieja pagal savo taisykles. Apvaizda vienodai apima viską, netgi tai, kas priešinga ir neturi ribų, o lemtis tvarko atskirų dalykų, pasklidusių erdvėje, formose ir laike, judėjimą. Taigi ši laikinos tvarkos sklaida, suvienyta su dieviškojo proto žvilgsniu, yra Apvaizda, o šis vienis, paskirstytas ir išskleistas laike, vadinamas lemtimi.

Kad ir skirtingi, šie dalykai vis dėlto susiję vienas su kitu, nes lemties tvarka gimsta iš Apvaizdos paprastumo. Kaip amatininkas pradeda gaminti daiktą, jau įsivaizduodamas jo pavidalą*, ir laikui bėgant įgyvendina tai, ką mintyse buvo matęs paprastai ir tiesiogiai, taip Dievas savo Apvaizda nepakartojamai ir patvariai nustato, kas turi būti įgyvendinta, o lemtimi atlieka įvairiausiu būdu ir laiku tai, ką nustatė. Taigi nepaisant, ar lemtį įgyvendina kokios nors Apvaizdai tarnaujančios dvasios ar siela*, ar visa Apvaizdai pavaldi gamta, ar dangaus šviesulių judėjimas, ar angelų galybė, ar įvairios demonų gudrybės, nepaisant, ar likimo giją verpia kas nors iš jų ar visi, tikrai aišku, kad Apvaizda yra nekintamas ir paprastas dalykų, kurie turi būti įgyvendinti, pirmavaizdis, o lemtis – judrus raizginys ir laikina tvarka dalykų, kuriuos dieviškasis paprastumas pašaukė būti.

Todėl visa, kas paklūsta lemčiai, kartu yra pavaldu ir apvaiz-

subiecta sint, cui ipsum etiam subiacet fatum, quaedam vero, quae sub providentia locata sunt, fati seriem superent; ea vero sunt, quae primae propinqua divinitati stabiliter fixa fatalis ordinem mobilitatis excedunt. Nam ut orbium circa eundem cardinem sese vertentium, qui est intimus, ad simplicitatem medietatis accedit ceterorumque extra locatorum veluti cardo quidam, circa quem versentur, exsistit, extimus vero maiore ambitu rotatus quanto a puncti media individuitate discedit, tanto amplioribus spatiis explicatur, si quid vero illi se medio conectat et societ, in simplicitatem cogitur diffundique ac diffluere cessat; simili ratione, quod longius a prima mente discedit, maioribus fati nexibus implicatur ac tanto aliquid fato liberum est, quanto illum rerum cardinem vicinius petit. Quodsi supernae mentis haeserit firmitati, motu carens fati quoque supergreditur necessitatem. Igitur uti est ad intellectum ratiocinatio, ad id quod est id quod gignitur, ad aeternitatem tempus, ad punctum medium circulus, ita est fati series mobilis ad providentiae stabilem simplicitatem.

Ea series caelum ac sidera movet, elementa in se invicem temperat et alterna commutatione transformat; eadem nascentia occidentiaque omnia per similes fetuum seminumque renovat progressus. Haec actus etiam fortunasque hominum indissolubili causarum conexione constringit, quae cum ab immobilis providentiae proficiscatur exordiis, ipsas quoque immutabiles esse necesse est. Ita enim res optime reguntur, si manens in divina mente simplicitas indeclinabilem causarum ordinem promat, hic vero ordo res mutabiles et alioquin temere fluituras propria incommutabilitate coherceat. Quo fit, ut, tametsi vobis hunc ordinem minime considerare valentibus confusa omnia perturbataque videantur, nihilo minus tamen suus modus ad bonum dirigens cuncta disponat. Nihil est enim, quod mali causa ne ab ipsis quidem improbis fiat; quos, ut uberrime demonstratum est, bonum quaerentes pravus error avertit, nedum ordo de summi boni cardine proficiens a suo quoquam deflectat exordio.

dai, kurios valdžioje yra ir lemtis. Tačiau dalis apvaizdos valdų driekiasi anapus lemties: yra dalykų, kurie, patikimai įsitvirtinę arti aukščiausio dieviškumo, pranoksta nepastovaus likimo taisykles. Juk iš ratų, besisukančių apie tą pačią ašį*, vidinis, esantis arčiausiai paprasto vidurio, yra tarsi sukimosi ašis kitiems, besisukantiems tolėliau, o kraštinis, judantis didesniu spinduliu, apima juo platesnę erdvę, juo labiau yra nutolęs nuo vidinio nedalomo taško. Ir jei kuris nors ratas prisijungia prie tos ašies ir su ja sutampa, tai supaprastėja ir liaujasi sklaidęsis bei kraipęsis. Panašiai tas, kas labiau nutolsta nuo aukščiausiojo proto, smarkiau įsipainioja į lemties pančius, o juo arčiau visa ko ašies pasislenka, juo mažiau priklauso nuo likimo. Kas įsikibo į aukščiausiojo proto tvirtybę, tas nebepriklauso nuo lemties permainų ir pranoksta būtinybę. Taigi santykis tarp judrios likimo grandinės ir nejudraus Apvaizdos paprastumo yra toks kaip tarp samprotavimo ir intelekto, kaip tarp to, kas gimsta, ir to, kas yra, kaip tarp laiko ir amžinybės, kaip tarp apskritimo ir jo centro.

Lemties grandinė judina dangų ir žvaigždes, vieną su kitu suderina pradmenis ir valdo jų virsmus. Ji viskam, kas gimsta ir miršta, leidžia atsinaujinti, brandinant sėklas ir susilaukiant atžalų. Ji taip pat susieja žmonių veiksmus ir sėkmę neišardomais priežastiniais ryšiais, kurie, suleidę šaknis į nejudrią Apvaizdą, ir patys privalo būti pastovūs. Šitaip geriausiai valdomas pasaulis: dieviškajame prote glūdintis paprastumas kuria nekintamą priežasčių seką, kuri savo pastovumu pažaboja kintantį pasaulį ir bet kokį nevalingą judėjimą. Tad nors jums, nesugebantiems įžvelgti šios tvarkos, visa atrodo sumaišyta ir sujaukta, bet vis dėlto atitinkamas saikas viską deramai rikiuoja, nukreipdamas gėrio link. Juk nėra nieko, kas vyktų dėl blogio. Ne jo siekia netgi patys nedorėliai, kuriuos, norinčius gėrio, – kaip mes išsamiai įrodėme, – apgaulinga klaida nukreipia iš kelio. O tvarka, kylanti iš aukščiausiojo gėrio šerdies, nė vieno [dalyko] nuo pat jo pradžios neklaidina.

Quae vero, inquies, potest ulla iniquior esse confusio, quam ut bonis tum adversa tum prospera, malis etiam tum optata tum odiosa contingant? Num igitur ea mentis integritate homines degunt, ut, quos probos improbosve censuerunt, eos quoque, uti existimant, esse necesse sit? Atqui in hoc hominum iudicia depugnant et, quos alii praemio, alii supplicio dignos arbitrantur.

Sed concedamus, ut aliquis possit bonos malosque discernere; num igitur poterit intueri illam intimam temperiem, velut in corporibus dici solet, animorum? Non enim dissimile est miraculum nescienti, cur sanis corporibus his quidem dulcia, illis vero amara conveniant, cur aegri etiam quidam lenibus, quidam vero acribus adiuvantur. At hoc medicus, qui sanitatis ipsius atque aegritudinis modum temperamentumque dinoscit, minime miratur. Quid vero aliud animorum salus videtur esse quam probitas, quid aegritudo quam vitia, quis autem alius vel servator bonorum vel malorum depulsor quam rector ac medicator mentium deus? Qui cum ex alta providentiae specula respexit, quid unicuique conveniat, agnoscit et, quod convenire novit, accommodat. Hic iam fit illud fatalis ordinis insigne miraculum, cum ab sciente geritur, quod stupeant ignorantes.

Nam ut pauca, quae ratio valet humana, de divina profunditate perstringam, de hoc, quem tu iustissimum et aequi servantissimum putas, omnia scienti providentiae diversum videtur. Et victricem quidem causam dis, victam vero Catoni placuisse familiaris noster Lucanus ammonuit. Hic igitur quicquid citra spem videas geri, rebus quidem rectus ordo est, opinioni vero tuae perversa confusio.

Sed sit aliquis ita bene moratus, ut de eo divinum iudicium pariter humanumque consentiat; sed est animi viribus infirmus; cui si quid eveniat adversi, desinet colere forsitan innocentiam, per quam non potuit retinere fortunam. Parcit itaque sapiens dispensatio ei, quem deteriorem facere possit adversitas, ne, cui non convenit, laborare patiatur. Est alius cunctis virtutibus ab-

Tačiau tu paklausi, ar gali būti baisesnė sumaištis, kai ir geriesiems tiek nesiseka, tiek klojasi, ir blogiesiems ir nemalonumai nutinka, ir svajonės išsipildo? Argi žmonės protauja taip nepriekaištingai, kad nuspręstų, kas yra doras, o kas nedoras, ir ar būtinai įvertina teisingai? Juk nuomonės šiuo klausimu dažnai kertasi, ir žmones, vienų laikomus vertais apdovanojimo, kiti laiko vertais bausmės.

Tarkime, kad kas nors sugeba atskirti gerus žmones nuo blogų. Bet ar jam pavyks įžvelgti tą tinkamą vidinį dvasios mišinį, kaip įprasta sakyti kalbant apie kūnus*? Juk lygiai taip pat neišmanėliui nuostabu, kad vieniems sveikiems kūnams tinka kas saldu, o kitiems – kas kartu, kad vieniems ligoniams padeda silpni vaistai, o kitiems – stiprūs. O gydytojui, pažįstančiam sveikatos ir negalios požymius bei ypatybes, tai visai nekelia nuostabos. Ką gi kita galima laikyti sielų sveikata, jei ne dorumą, ir kuo serga sielos, jei ne begėdyste? Ir kas kitas galėtų būti laikomas gerųjų sergėtoju ir blogųjų persekiotoju, jei ne protų gydytojas ir valdovas Dievas? Jis, pažvelgęs iš aukšto Apvaizdos apžvalgos bokšto, sužino, kas su kuo dera, ir sužinojęs vieną kitam pritaiko. Iš čia kyla didingas lemties tvarkos stebuklas, kuris, radęsis iš žinančiojo, glumina nežinančiuosius.

Lengvai, kiek prieinama žmogaus protui, palytėsiu dieviškąją gelmę. Tą, kurį tu laikai didžiausiu teisingumo šalininku ir gynėju, visažinė Apvaizda vertina kitaip. Mano šeimynykštis Lukanas* priminė, kad dievai palaikę nugalėtojų pusę, o Katonas – nugalėtųjų*. Tai, kas skiriasi nuo tavo lūkesčių, tikrovei yra teisinga tvarka, o tavo nuovokai – sumaištis ir klaida.

Tarkime, kad yra toks padorus žmogus, kurį ir dieviška, ir žmogiška nuomonė vertina vienodai, bet jis stokoja sielos tvirtybės. Susidūręs su kokiais nors sunkumais, jis, matyt, liausis rūpinęsis dora, kuri nepadėjo jam išlaikyti sėkmės. Todėl išmintinga santvarka saugo, kad nepatirtų vargo tas, kurį sunkumai gali padaryti blogesnį, jei šis nėra pasiruošęs jų pakelti. Antai, kitas žmogus, visa-

solutus sanctusque ac deo proximus; hunc contingi quibuslibet adversis nefas providentia iudicat adeo, ut ne corporeis quidem morbis agitari sinat. Nam ut quidam me quoque excellentior:

ἀνδρὸς δὴ ἱεροῦ δέμας αἰθέρες οἰκοδόμησαν.

Fit autem saepe, uti bonis summa rerum regenda deferatur, ut exuberans retundatur improbitas. Aliis mixta quaedam pro animorum qualitate distribuit, quosdam remordet, ne longa felicitate luxurient, alios duris agitat, ut virtutes animi patientiae usu atque exercitatione confirment. Alii plus aequo metuunt, quod ferre possunt, alii plus aequo despiciunt, quod ferre non possunt; hos in experimentum sui tristibus ducit. Nonnulli venerandum saeculis nomen gloriosae pretio mortis emerunt, quidam suppliciis inexpugnabiles exemplum ceteris praetulerunt invictam malis esse virtutem; quae quam recte atque disposite et ex eorum bono, quibus accedere videntur, fiant, nulla dubitatio est.

Nam illud quoque, quod improbis nunc tristia, nunc optata proveniunt, ex eisdem ducitur causis. Ac de tristibus quidem nemo miratur, quod eos male meritos omnes existimant – quorum quidem supplicia tum ceteros ab sceleribus deterrent, tum ipsos, quibus invehuntur, emendant, – laeta vero magnum bonis argumentum loquuntur, quid de huius modi felicitate debeant iudicare, quam famulari saepe improbis cernant. In qua re illud etiam dispensari credo, quod est forsitan alicuius tam praeceps atque importuna natura, ut eum in scelera potius exacerbare possit rei familiaris inopia; huius morbo providentia collatae pecuniae remedio medetur. Hic foedatam probris conscientiam spectans et se cum fortuna sua comparans forsitan pertimescit, ne, cuius ei iucundus usus est, sit tristis amissio; mutabit igitur mores ac, dum fortunam metuit amittere, nequitiam derelinquit. Alios in cladem meritam praecipitavit indigne acta felicitas; quibusdam permissum puniendi ius, ut exercitii bonis et malis esset causa supplicii. Nam ut probis atque improbis nul-

pusiškai doras, šventas ir artimas Dievui, – ir Apvaizda nuspręstų: neleistina, kad šis patirtų kokių nors nelaimių, ir net nevalia, kad jį vargintų kūno ligos. Juk taip sakė tas, kuris net mane pranoksta:

ἀνδρὸς δὴ ἱεροῦ δέμας αἰθέρες οἰκοδόμησαν*.

Beje, dažnai į gerųjų rankas atiduodama aukščiausia valdžia, kad būtų pažabota įsisiautėjusi begėdystė. Kitų daliai, atsižvelgdama į kiekvieno dvasios ypatybes, Apvaizda skiria tiek šilto, tiek šalto: vienus aplamdo, kad neišleptų dėl užsitęsusios laimės, kitus persekioja nelaimėmis, kad kentėdami ir ugdydami kantrybę, jie sustiprintų dvasios dorybes. Vieni labai baiminasi to, ką pajėgia pakelti, kiti perdėm niekina tai, ko pakelti negali, – jiems Apvaizda suteikia progą išbandyti save sunkumais. Kai kurie žmonės garbinga mirtimi pelno ilgaamžę šlovę. Jie nesidavė įveikiami kankinimais ir tapo nepalaužtos dorybės pavyzdžiu kitiems. Nekyla jokių abejonių, kad tai teisinga, vyksta kaip numatyta ir atsitinka tų žmonių labui.

O nedorų žmonių daliai tenkančias negandas ir sėkmę irgi lemia tos pačios priežastys. Dėl juos ištinkančių nelaimių niekas nesistebi, nes mano, jog visi begėdžiai jų nusipelnę (be to, jiems skiriamos bausmės atbaidančios nuo nusikaltimų kitus ir auklėjančios pačius nusikaltėlius), o jų klotis svariai byloja geriesiems, kaip derėtų vertinti tokią palaimą, dažnai, kaip regime, tarnaujančią nedorėliams. Manau, jog šitaip paskirstoma ir dėl kitų sumetimų: galbūt yra tokiōs ūmios ir godžios prigimties žmogus, kad skurdas galėtų jį pastūmėti link nusikaltimo, – tokią ligą Apvaizda gydo, suteikdama jam turtų. Kitas, matydamas, kad jo sąžinę slegia gėdingi poelgiai, ir svarstydamas savo santykį su turima gerove, galbūt išsigąsta, kad neištiktų skaudi netektis to, kuo smagiai naudojosi. Šitaip jis pasikeičia, ir bijodamas prarasti gerovę, atsisako niekšybių. Dar kitus pelnytoms nelaimėms pasmerkė nederamai naudota palaima. Kai kuriems suteikta teisė bausti, kad rastųsi proga užsigrūdinti geriesiems ir nubausti bloguosius. Mat kaip

lum foedus est, ita ipsi inter se improbi nequeunt convenire. Quidni, cum a semet ipsis discerpentibus conscientiam vitiis quisque dissentiat faciantque saepe, quae, cum gesserint, non fuisse gerenda decernant?

Ex quo saepe summa illa providentia protulit insigne miraculum, ut malos mali bonos facerent. Nam dum iniqua sibi a pessimis quidam perpeti videntur, noxiorum odio flagrantes ad virtutis frugem rediere, dum se eis dissimiles student esse, quos oderant. Sola est enim divina vis, cui mala quoque bona sint, cum eis competenter utendo alicuius boni elicit effectum. Ordo enim quidam cuncta complectitur, ut, quod adsignata ordinis ratione decesserit, hoc licet in alium tamen ordinem relabatur, ne quid in regno providentiae liceat temeritati.

Ἀργαλέον δέ με ταῦτα θεὸν ὣς πάντ' ἀγορεύειν.

Neque enim fas est homini cunctas divinae operae machinas vel ingenio comprehendere vel explicare sermone. Hoc tantum perspexisse sufficiat, quod naturarum omnium proditor deus idem ad bonum dirigens cuncta disponat dumque ea, quae protulit in sui similitudinem, retinere festinat, malum omne de rei publicae suae terminis per fatalis seriem necessitatis eliminet. Quo fit, ut, quae in terris abundare creduntur, si disponentem providentiam spectes, nihil usquam mali esse perpendas. Sed video te iam dudum et pondere quaestionis oneratum et rationis prolixitate fatigatum aliquam carminis exspectare dulcedinem; accipe igitur haustum, quo refectus firmior in ulteriora contendas.

VI. Si vis celsi iura Tonantis
pura sollers cernere mente,
aspice summi culmina caeli;
illic iusto foedere rerum
veterem servant sidera pacem.
Non sol rutilo concitus igne

negali būti jokios santarvės tarp padoraus žmogaus ir nedoro, taip ir patys niekšai negali sutarti tarpusavyje. Kaipgi kitaip, nes kai kiekvieno sąžinę drasko ydos, jie patys su savim neranda bendros kalbos ir dažnai prikrečia tokių dalykų, kad padarę gailisi.

Tokiomis aplinkybėmis aukščiausioji Apvaizda ne sykį yra padariusi ypatingą stebuklą, kai blogieji bloguosius pavertė gerais: kantriai kęsdami paskutinių niekšų daromas skriaudas, žmonės, užsiliepsnoję neapykanta piktadariams, sugrįždavo į doros kelią, stengdamiesi tapti kitokie nei tie, kurių nekentė. Iš tiesų, tik dieviškoji jėga, kuriai ir bloga yra gera, pasinaudodama blogybių susipriešinimu, išgauna apygerį padarinį. Juk viską apima tam tikra tvarka, todėl tas, kuris atsimeta nuo nustatytos tvarkos, atsiduria, tegu ir kitoje, bet vis dėlto tvarkoje, nes Apvaizdos karalystėje neįmanomas atsitiktinumas.

Ἀργαλέον δέ με ταῦτα θεὸν ὣς πάντ' ἀγορεύειν*.

Žmogui neduota nei protu sumoti, nei kalba išreikšti visų dieviškojo darbo taisyklių ir išmonių. Tepasitenkina jis nuovoka, kad visos gamtos kūrėjas Dievas tvarko viską, kreipdamas į gėrį, ir skuba susigrąžinti tai, ką sukūrė pagal savo atvaizdą, pasitelkdamas būtinąjį lemties vyksmą, kad bet koks blogis paliktų anapus jo valstybės ribų. Manoma, jog žemėje pilna blogio, bet jei galėtum regėti visa tvarkančią Apvaizdą, suprastum, kad niekur jokio blogio nėra. Tačiau matau, kad tu, išvargintas klausimo sunkumo ir išsekintas samprotavimų gausos, jau seniai lauki kokios nors saldžios giesmės. Taigi atsikvėpk, kad pasistiprinęs leistumeisi toliau.

VI. Jei įstatymus tu Griausmavaldžio suprast
nori aiškiu protu, savo žvilgsnį nukreipk
į aukštybę dangaus, į pačias jo gelmes.
Ten, pasaulio teisios sutarties valdose,
seną taiką šventai saugo spiečiai žvaigždžių.
Skaisti saulė ugnim auksine spindulių

gelidum Phoebes impedit axem
nec, quae summo vertice mundi
flectit rapidos Ursa meatus,
numquam occiduo lota profundo,
cetera cernens sidera mergi
cupit Oceano tinguere flammas;
semper vicibus temporis aequis
Vesper seras nuntiat umbras
revehitque diem Lucifer almum.
Sic aeternos reficit cursus
alternus amor, sic astrigeris
bellum discors exsulat oris.
Haec concordia temperat aequis
elementa modis, ut pugnantia
vicibus cedant humida siccis
iungantque fidem frigora flammis,
pendulus ignis surgat in altum
terraeque graves pondere sidant.
His de causis vere tepenti
spirat florifer annus odores,
aestas cererem fervida siccat,
remeat pomis gravis autumnus,
hiemem defluus inrigat imber.
Haec temperies alit ac profert,
quicquid vitam spirat in orbe;
eadem rapiens condit et aufert
obitu mergens orta supremo.
Sedet interea conditor altus
rerumque regens flectit habenas
rex et dominus, fons et origo,
lex et sapiens arbiter aequi,
et, quae motu concitat ire,
sistit retrahens ac vaga firmat;

nesutrukdo atskriet šaltos Febės žirgams,
Grigo ratai, kurie nuolat lekia pirmyn
link dangaus pakraščių, į srauniąsias bangas
nesileidžia užgest ir netrokšta visai,
kaip daugybė žvaigždžių, panardinti liepsnų
Okeano gelmėn ir nuskęst vandeny.
Niekada paroje nesutrinka kaita,
nes Vakarė kaskart tiesia nakčiai kelius,
o Aušrinė kasryt dieną atveža mums.
Meilės saitai tvirti verčia vėlei pradėt
amžinuosius kelius, o žiaurieji karai –
tremtiniai, jų nėra viešpatijoj žvaigždžių.
Geba santarvė ši darniai derint pradus,
kad nuožmioj kovoje tarp drėgmės ir sausros
nusileist pakaitom sugebėtų abi
ir kad šalčiai ramiai pasikliautų liepsnom,
kad plazdentų aukštyn liežuvėliai ugnies
ir ilsėtųs žemai sunkiasvorė dirva.
Dėl šitų priežasčių nuo pavasario vėl
ima metai kvepėt įvairiausiom gėlėm,
vasarinė kaitra puola degint ežias,
atžygiuoja gėrybėm apsunkęs ruduo,
ir užtvindo laukus žiemos šaltas lietus.
Visa gimdo darna ir maitina ji tai,
kas pasauly yra, kas alsuoja gyvai,
kol galiausiai pati visa verčia pranykt,
paskandina mirty, ką pagimdė kadais.
O Kūrėjas orus sėdi soste aukštai
ir pasaulio vadžias laiko rankoj tvirtai.
Jis – karalius ir viešpats, versmė ir pradžia,
išmintingas teisėjas, įstatymas pats.
Davęs galią judėt ir pašaukęs kelin,
jis nuklydusiems padeda grįžti atgal,

nam nisi rectos revocans itus
flexos iterum cogat in orbes,
quae nunc stabilis continet ordo,
dissaepta suo fonte fatiscant.
Hic est cunctis communis amor
repetuntque boni fine teneri,
quia non aliter durare queant,
nisi converso rursus amore
refluant causae, quae dedit esse.

7. Iamne igitur vides, quid haec omnia, quae diximus, consequatur?

Quidnam? inquam.

Omnem, inquit, bonam prorsus esse fortunam.

Et qui id, inquam, fieri potest?

Attende, inquit. Cum omnis fortuna vel iucunda vel aspera tum remunerandi exercendive bonos, tum puniendi corrigendive improbos causa deferatur, omnis bona, quam vel iustam constat esse vel utilem.

Nimis quidem, inquam, vera ratio et, si quam paulo ante docuisti providentiam fatumve considerem, firmis viribus nixa sententia. Sed eam si placet, inter eas, quas inopinabiles paulo ante posuisti, numeremus.

Qui? inquit.

Quia id hominum sermo communis usurpat et quidem crebro quorundam malam esse fortunam.

Visne igitur, inquit, paulisper vulgi sermonibus accedamus, ne nimium velut ab humanitatis usu recessisse videamur?

Ut placet, inquam.

Nonne igitur bonum censes esse, quod prodest?

Ita est, inquam.

Quae vero aut exercet aut corrigit, prodest?

Fateor, inquam.

nes jei liautųsi tiesinęs nuolat kelius
ir judėjimą kreipęs kaskart vis ratu,
tai, ką draugėje laiko tvarka pastovi,
be jungties su pradžia subyrėtų išsyk.
Šita meilė aprėpia visus, ir greičiau
visa siekia sugrįžt ir į gėrį panirt;
juk vienintelis būdas išlikti gyviems –
meilei įkandin sekt, besistengiant ir vėl
įsiliet priežastin, kuri leido jums būt.

7. Tad ar jau matai, kas išplaukia iš to, ką pasakiau?"

„Kas gi?" – paklausiau.

„Kad Fortūna visada yra gera".

„Kaip tai gali būti?" – nustebau.

„Klausyk įdėmiai, – tarė. – Kadangi tiek malonioji, tiek žiaurioji Fortūna geriesiems yra apdovanojimas arba ugdymo priemonė, o blogiesiems – bausmė arba pataisos priemonė, todėl ji visada gera, nes, kaip nuspręsta, kiekvienu atveju Fortūna arba teisinga, arba naudinga".

„Samprotavimas visai teisingas, – tariau, – ir išvada, jei vertinčiau kaip tu ką tik mokei apie Apvaizdą ir lemtį, yra tvirtai pagrįsta. Bet, jei sutiktum, ją turėtume priskirti prie išvadų, kurias tu neseniai apibrėžei kaip sunkiai suvokiamas".

„Kodėl gi?" – paklausė ji.

„Kadangi žmonės, aptarinėdami šį klausimą, dažnai sako, jog kai kuriems Fortūna yra nepalanki".

„Tai ar tu nori, – paklausė, – mūsų pokalbius priartinti prie minios šnekų, kad neatrodytų, jog mes per daug nutolome nuo žmogiškos patirties?"

„Kaip geriau", – atsakiau.

„Tad ar laikai gėriu tai, kas teikia naudos?"

„Laikau", – atsakiau.

„O Fortūna, arba ugdanti, arba pataisanti, ar teikia naudos?"

„Teikia", – pripažinau.

Bona igitur?
Quidni?
Sed haec eorum est, qui vel in virtute positi contra aspera bellum gerunt vel a vitiis declinantes virtutis iter arripiunt.
Negare, inquam, nequeo.
Quid vero iucunda, quae in praemium tribuitur bonis, num vulgus malam esse decernit?
Nequaquam, verum uti est, ita quoque esse optimam censet.
Quid reliqua, quae cum sit aspera, iusto supplicio malos cohercet, num bonam populus putat?
Immo omnium, inquam, quae excogitari possunt, iudicat esse miserrimam.
Vide igitur, ne opinionem populi sequentes quiddam valde inopinabile confecerimus.
Quid? inquam.
Ex his enim, ait, quae concessa sunt, evenit eorum quidem, qui [vel] sunt vel in possessione vel in provectu vel in adeptione virtutis, omnem, quaecumque sit, bonam, in improbitate vero manentibus omnem pessimam esse fortunam.
Hoc, inquam, verum est, tametsi nemo audeat confiteri.

Quare, inquit, ita vir sapiens moleste ferre non debet, quotiens in fortunae certamen adducitur, ut virum fortem non decet indignari, quotiens increpuit bellicus tumultus. Utrique enim huic quidem gloriae propagandae, illi vero conformandae sapientiae difficultas ipsa materia est. Ex quo etiam virtus vocatur, quod virtus suis viribus nitens non superetur adversis; neque enim vos in provectu positi virtutis diffluere deliciis et emarcescere voluptate venistis. Proelium cum omni fortuna animis acre conseritis, ne vos aut tristis opprimat aut iucunda corrumpat. Firmis medium viribus occupate; quicquid aut infra subsistit aut ultra progreditur, habet contemptum felicitatis, non habet praemium laboris. In vestra enim situm manu, qualem vobis fortunam formare malitis; omnis enim, quae videtur aspera, nisi aut exercet aut corrigit, punit.

„Vadinasi, ji gera?"

„Kodėl gi ne?"

„Tačiau tokia ji yra žmonėms, arba doriesiems, kurie kovoja su sunkumais, arba tiems, kurie atsimetę nuo ydų, mėgina eiti doros keliu".

„Negaliu paneigti", – sutikau.

„Ir palankiosios Fortūnos, apdovanojančios geruosius, minia juk nelaiko bloga?"

„Jokiu būdu; žmonės teisingai mano, kad ji yra geriausia".

„O kai rūsčioji Fortūna tampa pelnyta bausme blogiesiems, ar žmonės laiko ją gera?"

„Priešingai, – atsakiau: – jie laiko ją blogiausiu dalyku iš visų, kokius tik pajėgia įsivaizduoti".

„Nagi pažiūrėk, ar mūsų išvada, prie kurios priėjome, remdamiesi paprastų žmonių nuomone, nėra labai sunkiai suvokiama".

„Kaip tai?" – paklausiau.

„Juk iš to, dėl ko sutarėme, išplaukia, kad žmonėms, kurie arba dori, arba dorėja, arba siekia dorumo, Fortūna, kad ir kokia būtų, yra gera, o užkietėjusiems nedorėliams ji visada blogiausia".

„Tai tiesa, – pritariau, – net jei niekas nesiryžtų su tuo sutikti".

„Todėl, – tarė Filosofija, – išmintingas žmogus neturi pulti į neviltį, kad ir kiek kartų jam tektų susiremti su Fortūna, lygiai kaip narsiam vyrui nedera apmaudauti, kai ima žvangėti ginklai. Juk kiekvienam iš jų sunkumai suteikia palankią progą*: pastarajam – pelnyti šlovę, o pirmajam – gilinti išmintį. Dėl to dorybė *(virtus)* yra taip vadinama, kad pasitikėdama savo jėgomis *(viribus),* ji neparklumpa prieš nelaimes. Ir jūs, kuriems skirta ją puoselėti, gimėte ne tam, kad maudytumėtės prabangoje ir vystumėte, alinami geismų. Jūs stojate į nuožmią kovą su bet kuria Fortūna, – kad žiaurioji jūsų nepalaužtų, o palankioji neišlepintų. Tvirtai laikykitės vidurio: kas puola per žemai ar pernelyg išsiveržia į priekį, tą paniekina palaima, ir jis netenka galimybės laimėti apdovanojimo už vargą. Nuo jūsų pačių priklauso, kokią jūs norite sukurti savąją Fortūną, nes kaskart, kai ji atrodo žiauri ir nei ugdo, nei auklėja, tada baudžia.

VII. Bella bis quinis operatus annis
ultor Atrides Phrygiae ruinis
fratris amissos thalamos piavit.
Ille dum Graiae dare vela classi
optat et ventos redimit cruore,
exuit patrem miserumque tristis
foederat natae iugulum sacerdos.
Flevit amissos Ithacus sodales,
quos ferus vasto recubans in antro
mersit immani Polyphemus alvo;
sed tamen caeco furibundus ore
gaudium maestis lacrimis rependit.
Herculem duri celebrant labores,
ille Centauros domuit superbos,
abstulit saevo spolium leoni
fixit et certis volucres sagittis,
poma cernenti rapuit draconi
aureo laevam gravior metallo,
Cerberum traxit triplici catena.
Victor immitem posuisse fertur
pabulum saevis dominum quadrigis.
Hydra combusto periit veneno,
fronte turpatus Achelous amnis
ora demersit pudibunda ripis.
Stravit Antaeum Libycis harenis,
Cacus Euandri satiavit iras,
quosque pressurus foret altus orbis,
saetiger spumis umeros notavit.
Ultimus caelum labor inreflexo
sustulit collo pretiumque rursus
ultimi caelum meruit laboris.
Ite nunc, fortes, ubi celsa magni
ducit exempli via. Cur inertes
terga nudatis? Superata tellus
sidera donat.

VII. Dukart penketą metų truko karas*,
lėmęs Trojai krist prieš karius Atrido,
kad nuplautų šis savo brolio gėdą.
Kai susirengė plaukti į keršto žygį
ir prailgo laukt palankiųjų vėjų,
žyniui po peiliu jis paguldė dukrą,
skyręs ją auka už kelionės pradžią.
Krimtos dėl draugų netekties Uliksas, –
žuvo jie pilve Polifemo* pikto,
jo nykion olon nelauktai užklydę, –
bet įtūžo jis, ir žiauriam kiklopui
graudžiai teko verkt, be akies palikus.
Herkulis narsiais išgarsėjo žygiais*:
pažabojo jis išdidžius kentaurus,
liūtą įveikė ir nudyrė kailį,
ir baisius paukščius strėlėmis iššaudė.
Aukso tris vaisius, – juos drakonas saugo, –
drįso jis pagrobt, Hesperidėms matant,
Hado šunį net grandine sukaustė.
Kalba, kad sušert ketveriulei plėšriai
ryžos jis žirgų šeimininką nuožmų
ir įveikt ugnim nuodingiausią hidrą.
Kai nulaužė jis Achelojo ragą,
slėpė gėdą šis srauniame upely.
Sugebėjo jis nugalėt Antėją,
Kaką, – šis laukų nebesiaubs Euandro, –
ir pečius, kuriais atlaikys jis dangų,
šernas putom dar apšlakstyti spėjo.
Rėmė jis tvirtai dangaus sunkų skliautą,
ir už naštą šią paskutinio žygio
pelnė dangų sau, į kurį ir grįžo.
Ženkit tik aukštyn, – pavyzdys didingas
kelią rodo jums. Kam gi čia dvejoti
ar į šalį sukt? Kas palieka žemę –
pelno žvaigždynus".

LIBER QUINTUS

1. Dixerat orationisque cursum ad alia quaedam tractanda atque expedienda vertebat. Tum ego: Recta quidem, inquam, exhortatio tuaque prorsus auctoritate dignissima; sed quod tu dudum de providentia quaestionem pluribus aliis implicitam esse dixisti, re experior. Quaero enim, an esse aliquid omnino et quidnam esse casum arbitrere.

Tum illa: Festino, inquit, debitum promissionis absolvere viamque tibi, qua patriam revehadis, aperire. Haec autem etsi perutilia cognitu, tamen a propositi nostri tramite paulisper aversa sunt verendumque est, ne deviis fatigatus ad emetiendum rectum iter sufficere non possis.

Ne id, inquam, prorsus vereare; nam quietis mihi loco fuerit ea, quibus maxime delector, agnoscere. Simul, cum omne disputationis tuae latus indubitata fide constiterit, nihil de sequentibus ambigatur.

Tum illa: Morem, inquit, geram tibi, simulque sic orsa est: Si quidem, inquit, aliquis eventum temerario motu nullaque causarum conexione productum casum esse definiat, nihil omnino casum esse confirmo et praeter subiectae rei significationem inanem prorsus vocem esse decerno; quis enim cohercente in ordinem cuncta deo locus esse ullus temeritati reliquus potest? Nam nihil ex nihilo exsistere vera sententia est, cui nemo umquam veterum refragatus est, quamquam id illi non de operante principio, sed de materiali subiecto hoc omnium de natura rationum quasi quoddam iecerint fundamentum. At si nullis ex causis aliquid oriatur, id de nihilo ortum esse videbitur; quodsi hoc fieri nequit, ne casum quidem huius modi esse possibile est, qualem paulo ante definivimus.

PENKTA KNYGA

1. Tai išsakiusi, jau ketino imtis kitų klausimų ir spręsti keblumus, bet aš ją pertraukiau: „Padrąsinimas buvo teisingas ir visiškai vertas tavo garbingo vardo, bet aš dabar suprantu, kur taikei sakydama, kad Apvaizdos klausimas glaudžiai apima daugybę kitų. Noriu paklausti, ar pripažįsti, kad būna atsitiktinumų, ir kas tai yra".

Ji atsakė: „Skubu įvykdyti pažadą ir nurodyti tau kelią, kuriuo galėtum grįžti į tėvynę. Ir nors būtų labai naudinga išsiaiškinti, ką trokšti sužinoti, tačiau tai priverstų mus šiek tiek nukrypti į šoną nuo pagrindinės mūsų svarstymų krypties, ir kiltų pavojus, kad išsekintam pašalinių aiškinimų tau nebeužteks jėgų nueiti tikrąjį kelią iki galo".

„To gali tikrai nebijoti, – atsakiau, – nes aš pailsėsiu aiškindamasis, kas man labiausiai rūpi. Be to, kadangi tavo svarstymas yra visapusiškai pagrįstas ir neabejotinai patikimas, nevers svyruoti ir tolimesni teiginiai".

Tada ji, pasakiusi, jog paklus mano prašymui, pradėjo kalbėti. „Jei kas nors teigtų, – tarė, – kad atsitiktinumas yra netvarkingo judėjimo padarinys, atsirado be jokio priežastinio ryšio, griežtai neigčiau, kad esama tokio atsitiktinumo, ir tvirtinčiau, kad tai tėra tuščias garsas, nežymintis jokio apibrėžto dalyko. Juk jei Dievas viską laiko pajungęs tvarkai, ar gali būti kokia nors akla netvarka? Teisingai manoma, kad niekas neatsiranda iš nieko*, ir šios nuomonės niekada joks žmogus senovėje neginčijo, nors jie susiejo ją ne su veikiančiuoju pradu, bet su medžiaginiu pamatu*, ir laikė ją savotiška atrama visiems samprotavimams apie gamtą. Jei kas nors kiltų be jokios priežasties, atrodytų, jog atsirado iš nieko, o jei tai neįmanoma, vadinasi, negali būti ir tokio atsitiktinumo, kaip mes jį ką tik apibrėžėme".

Quid igitur, inquam, nihilne est, quod vel casus vel fortuitum iure appellari queat? An est aliquid, tametsi vulgus lateat, cui vocabula ista conveniant?

Aristoteles meus id, inquit, in Physicis et brevi et veri propinqua ratione definivit.

Quonam, inquam, modo?

Quotiens, ait, aliquid cuiuspiam rei gratia geritur aliudque quibusdam de causis, quam quod intendebatur, obtingit, casus vocatur, ut si quis colendi agri causa fodiens humum defossi auri pondus inveniat. Hoc igitur fortuitu quidem creditur accidisse, verum non de nihilo est; nam proprias causas habet, quarum inprovisus inopinatusque concursus casum videtur operatus. Nam nisi cultor agri humum foderet, nisi eo loci pecuniam suam depositor obruisset, aurum non esset inventum. Hae sunt igitur fortuiti causae compendii, quod ex obviis sibi et confluentibus causis, non ex gerentis intentione provenit. Neque enim vel qui aurum obruit vel qui agrum exercuit, ut ea pecunia reppériretur, intendit, sed, uti dixi, quo ille obruit, hunc fodisse convenit atque concurrit. Licet igitur definire casum esse inopinatum ex confluentibus causis in his, quae ob aliquid geruntur, eventum. Concurrere vero atque confluere causas facit ordo ille inevitabili conexione procedens, qui de providentiae fonte descendens cuncta suis locis temporibusque disponit.

I. Rupis Achaemeniae scopulis, ubi versa sequentum
pectoribus figit spicula pugna fugax,
Tigris et Euphrates uno se fonte resolvunt
et mox abiunctis dissociantur aquis.
Si coeant cursumque iterum revocentur in unum,
confluat, alterni quod trahit unda vadi,
convenient puppes et vulsi flumine trunci
mixtaque fortuitos implicet unda modos;
quos tamen ipsa vagos terrae declivia casus

„Tai negi, – paklausiau, – nėra nieko, ką pagrįstai galėtume vadinti atsitiktinumu arba atsitiktiniu dalyku? Ar vis dėlto yra kažkas, ką šie žodžiai žymi, nors paprastiems žmonėms tai ir neaišku?"

„Manasis Aristotelis *Fizikoje** pateikė trumpą ir labai artimą tiesai šio reiškinio apibrėžimą".

„Koks jis?" – paklausiau.

„Kai kas nors daroma kokiu nors tikslu, bet dėl tam tikrų priežasčių įvyksta kitkas, nei buvo siekta, tai vadinama atsitiktinumu. Pavyzdžiui, žmogus, norėdamas įdirbti lauką, kasa žemę ir randa paslėptą auksą. Atrodo, kad tai įvyko atsitiktinai, bet ne iš nieko, kadangi čia esama savų priežasčių, kurių nenumatyta ir netikėta samplaika atrodo atsitiktinė. Ir iš tiesų, jei žemdirbys nebūtų kasęs žemės ir jei kas nors nebūtų toje vietoje paslėpęs savo pinigų, auksas nebūtų surastas. Taigi tokios yra šio netikėto atradimo priežastys. Jis įvyko, susidūrus priešpriešinėms priežastims, o ne dėl veikėjo siekių. Juk nei tas, kuris auksą užkasė, nei žemdirbys nesiekė, kad tie pinigai būtų surasti, bet, kaip sakiau, taip jau sutapo, kad pastarasis kasė ten, kur pirmasis užkasė. Vadinasi, apibrėžti galima taip: atsitiktinumas yra netikėtas atliekamų kokiu nors tikslu veiksmų padarinys, susipynus priežastims. O priežastis susidurti ir susipinti verčia tvarka, kuri reiškiasi neišvengiamu priežastiniu sąryšiu ir, trykšdama iš Apvaizdos šaltinio, viską išdėsto atitinkamose erdvės vietose ir laiko tarpsniuose.

I. Ten, kur uolėti kalnai Armėnijos stūkso ir strėlės
moka užklupt nelauktai ramią krūtinę žmogaus*,
trykšta vieninga versme Eufratas ir Tigras*, nors greitai
skiriasi jųjų keliai, veržias dvi upės pirmyn.
Jei susijungtų jos vėl, į vieną jei vagą subėgtų,
plauktų drauge, ką banga nešė prieš tai atskira:
čia susitiktų laivai ir rąstai, vandens prisigėrę,
visa suplaktų srovė, kas jai papultų kely.
Bet netgi samplaika ši įvyksta dėl nuolydžio žemės,

gurgitis et lapsi defluus ordo regit.
Sic, quae permissis fluitare videtur habenis,
fors patitur frenos ipsaque lege meat.

2. Animadverto, inquam, idque, uti tu dicis, ita esse consentio. Sed in hac haerentium sibi serie causarum estne ulla nostri arbitrii libertas an ipsos quoque humanorum motus animorum fatalis catena constringit?
Est, inquit; neque enim fuerit ulla rationalis natura, quin eidem libertas adsit arbitrii. Nam quod ratione uti naturaliter potest, id habet iudicium, quo quidque discernat; per se igitur fugienda optandave dinoscit. Quod vero quis optandum esse iudicat, petit; refugit vero, quod aestimat esse fugiendum. Quare, quibus in ipsis inest ratio, inest etiam volendi nolendique libertas, sed hanc non in omnibus aequam esse constituo. Nam supernis divinisque substantiis et perspicax iudicium et incorrupta voluntas et efficax optatorum praesto est potestas. Humanas vero animas liberiores quidem esse necesse est, cum se in mentis divinae speculatione conservant, minus vero, cum dilabuntur ad corpora, minusque etiam, cum terrenis artubus colligantur. Extrema vero est servitus, cum vitiis deditae rationis propriae possessione ceciderunt. Nam ubi oculos a summae luce veritatis ad inferiora et tenebrosa deiecerint, mox inscitiae nube caligant, perniciosis turbantur affectibus, quibus accedendo consentiendoque, quam invexere sibi, adiuvant servitutem et sunt quodam modo propria libertate captivae. Quae tamen ille ab aeterno cuncta prospiciens providentiae cernit intuitus et suis quaeque meritis praedestinata disponit.

II. Πάντ' ἐφορᾶν καὶ πάντ' ἐπακούειν
puro clarum lumine Phoebum
melliflui canit oris Homerus;
qui tamen intima viscera terrae

nuošliaužų ir sūkurių, – ją irgi valdo tvarka.
Taip bet kokia staigmena, kuri, rodos, nieko nepaiso,
gavus vadžias į rankas, laikosi dėsnio pati".

2. „Suprantu, – tariau, – ir pripažįstu, jog yra taip, kaip sakai. Bet ar šioje susipynusių priežasčių grandinėje mes turime kokią nors laisvę apsispręsti, o gal ir žmonių dvasios polėkius saisto lemties pančiai?"

„Turite, – atsakė, – nes nė viena mąstanti būtybė negalėtų būti, jei neturėtų valios laisvės. Kas turi įgimtą sugebėjimą protauti, tas pajėgus vertinti ir skirti viena nuo kito, vadinasi, jis pats savaime nutuokia, ko reikia vengti ar trokšti. Ir kiekviena protaujanti būtybė siekia to, ką laiko siektina, ir vengia nepageidaujamų, jos požiūriu, dalykų. Todėl tie, kurie turi mąstymo dovaną, yra laisvi norėti ar nenorėti. Bet aš tvirtinu, jog ne visiems ši laisvė yra būdinga lygiu mastu. Juk aukščiausios dieviškosios substancijos pasižymi sugebėjimu įžvalgiai spręsti, nepriekaištinga valia ir veiksminga galia įgyvendinti troškimus. O žmogiškos sielos neišvengiamai esti laisvesnės, kai išlaiko savo žvilgsnį į dieviškąjį protą, mažiau laisvos – kai išsibarsto į kūnus, dar mažiau – kai jas suvaržo žemiškųjų kūnų nariai. O į didžiausią vergiją jos patenka tuomet, kai atsidavusios ydoms, pražudo savo sugebėjimą protauti. Juk vos tik jų žvilgsnis nukrypsta nuo šviesos, kuria spindi aukščiausioji tiesa, į žemesniąją tamsos sritį, jį tuojau pat aptemdo nežinios debesis, ir sielas ima drumsti pražūtingos aistros, kurioms paklusdamos ir pritardamos jos stiprina vergiją, kurią sau užsitraukė, ir tam tikra prasme per savo laisvę tampa belaisvėmis. Tačiau tai iš amžinybės stebi žvilgsnis viską numatančios apvaizdos, kuri kiekvienam pagal nuopelnus atlygina tuo, kas jam lemta.

II. Πάντ' ἐφορᾶν καὶ πάντ' ἐπακούειν*, –
taip apie šviesųjį Febą dainuoja
mums saldžiabalsis dainius Homeras.
Vis dėlto Febas negali į gelmę

non valet aut pelagi radiorum
infirma perrumpere luce.
Haud sic magni conditor orbis;
huic ex alto cuncta tuenti
nulla terrae mole resistunt,
non nox atris nubibus obstat.
Quae sint, quae fuerint veniantque,
uno mentis cernit in ictu;
quem, quia respicit omnia solus,
verum possis dicere solem.

3. Tum ego: En, inquam, difficiliore rursus ambiguitate confundor.
Quaenam, inquit, ista est? Iam enim, quibus perturbere, coniecto. Nimium, inquam, adversari ac repugnare videtur praenoscere universa deum et esse ullum libertatis arbitrium. Nam si cuncta prospicit deus neque falli ullo modo potest, evenire necesse est, quod providentia futurum esse praeviderit. Quare si ab aeterno non facta hominum modo, sed etiam consilia voluntatesque praenoscit, nulla erit arbitrii libertas; neque enim vel factum aliud ullum vel quaelibet exsistere poterit voluntas, nisi quam nescia falli providentia divina praesenserit. Nam si aliorsum, quam provisae sunt, detorqueri valent, non iam erit futuri firma praescientia, sed opinio potius incerta, quod de deo credere nefas iudico.

Neque enim illam probo rationem, qua se quidam credunt hunc quaestionis nodum posse dissolvere. Aiunt enim non ideo quid esse eventurum, quoniam id providentia futurum esse prospexerit, sed e contrario potius, quoniam quid futurum est, id divinam providentiam latere non posse eoque modo necessarium hoc in contrariam relabi partem. Neque enim necesse esse contingere, quae providentur, sed necesse esse, quae futura sunt, provideri, quasi vero, quae cuius rei causa sit, praescientiane

slaptąją žemės bei jūros pažvelgti, –
jo spinduliams neužtenka tam galios.
Sugeba tai tik Kūrėjas visatos:
viską jis regi iš savo aukštybių,
skrodžia žvilgsniu žemės klodus giliausius,
net ir tamsioji naktis jam ne kliautis.
Kas jau įvyko, yra, kas artėja,
protas akimoju tai jo aprėpia.
Jį, kaip vienintelį matantį viską,
saule tikrąja galėtum vadinti".

3. Tada aš tariau: „Tačiau man neduoda ramybės dar didesnė prieštara".

„Kokia būtent? – paklausė. – Nors jau nujaučiu, kas tave trikdo".

„Man galvoje netelpa, kaip Dievas viską iš anksto žino, ir sykiu valia yra laisva. Juk jeigu Dievas viską numato ir jokiu būdu negali klysti, būtinai turi išsipildyti tai, ką apvaizda numatė ateityje įvyksiant. Tad jeigu Apvaizda visada iš anksto žino ne tik žmonių veiksmus, bet ir jų sprendimus bei troškimus, jokios valios laisvės nėra, nes joks veiksmas ar troškimas nebūtų įmanomas, jeigu jo nenumatytų neklystanti dieviškoji Apvaizda. O jei įmanoma nukrypti nuo to, kas numatyta, tai jau nebus tvirtas išankstinis ateities numatymas, bet greičiau nepatikima nuomonė, kurią, mano galva, šventvagiška priskirti Dievui.

Be to, aš nepritariu tam požiūriui, kuriuo remdamiesi kai kurie mano galį išpainioti šio galvosūkio mazgą. Jie sako, jog ką Apvaizda numatė būsiant ateityje, įvyksią ne dėl to, kad buvo numatyta, bet greičiau atvirkščiai – ateities įvykiai negalį pasislėpti nuo dieviškosios Apvaizdos žvilgsnio. Tokiu būdu šis būtinasis ryšys yra apgręžiamas į priešingą pusę. Juk, pasak jų, būtinas ne numatytų dalykų išsipildymas, bet to, kas įvyks, numatymas. Tarsi mėginama nustatyti, kas yra kieno priežastis: ar

futurorum necessitatis an futurorum necessitas providentiae, laboretur ac non illud demonstrare nitamur, quoquo modo sese habeat ordo causarum, necessarium esse eventum praescitarum rerum, etiam si praescientia futuris rebus eveniendi necessitatem non videatur inferre.

Etenim si quispiam sedeat, opinionem, quae eum sedere coniectat, veram esse necesse est atque e converso rursus, si de quopiam vera sit opinio, quoniam sedet, eum sedere necesse est. In utroque igitur necessitas inest, in hoc quidem sedendi, at vero in altero veritatis. Sed non idcirco quisque sedet, quoniam vera est opinio, sed haec potius vera est, quoniam quempiam sedere praecessit. Ita cum causa veritatis ex altera parte procedat, inest tamen communis in utraque necessitas. Similia de providentia futurisque rebus ratiocinari patet; nam etiam si idcirco, quoniam futura sunt, providentur, non vero ideo, quoniam providentur, eveniunt, nihilo minus tamen a deo vel ventura provideri vel provisa necesse est evenire provisa, quod ad perimendam arbitrii libertatem solum satis est.

Iam vero quam praeposterum est, ut aeternae praescientiae temporalium rerum eventus causa esse dicatur! Quid est autem aliud arbitrari ideo deum futura, quoniam sunt eventura, providere, quam putare, quae olim acciderunt, causam summae illius esse providentiae? Ad haec sicuti, cum quid esse scio, id ipsum esse necesse est, ita, cum quid futurum novi, id ipsum futurum esse necesse est; sic fit igitur, ut eventus praescitae rei nequeat evitari.

Postremo si quid aliquis aliorsum, atque sese res habet, existimet, id non modo scientia non est, sed est opinio fallax ab scientiae veritate longe diversa. Quare si quid ita futurum est, ut eius certus ac necessarius non sit eventus, id eventurum esse praesciri qui poterit? Sicut enim scientia ipsa impermixta est falsitati, ita id, quod ab ea concipitur, esse aliter, atque concipitur, nequit. Ea namque causa est, cur mendacio scientia careat, quod

išankstinis turinčių įvykti dalykų būtinybės žinojimas, ar būtinybė žinoti įvyksiančius dalykus. Tačiau aš ne tai siekiu parodyti: kad ir kas ką lemtų, numatyti dalykai būtinai turi įvykti, net jei ir neatrodytų, jog išankstinis ateities įvykių žinojimas padaro juos neišvengiamus.

Juk jei žmogus sėdi, nuomonė, jog jis sėdi, būtinai yra teisinga. Taip pat ir priešingai – jeigu nuomonė, kad žmogus sėdi, yra teisinga, būtina, kad žmogus sėdėtų. Abiem atvejais yra būtinybė: vienu atveju – žmogaus sėdėjimo, kitu – nuomonės teisingumo. Bet juk žmogus ne dėl to sėdi, kad tokia nuomonė yra teisinga, bet greičiau ji teisinga dėl to, kad pirmiau kažkas sėdi. Taigi nors tiesos priežastis paaiškėja tik antruoju atveju, abiem atvejais yra ta pati būtinybė. Akivaizdu, kad panašiai samprotaujama ir apie Apvaizdą bei ateities įvykius: juk net jei ateities įvykiai yra numatomi todėl, kad jie įvyks, o ne dėl to įvyksta, kad yra numatomi, vis dėlto būtina, kad arba Dievas būtų numatęs tai, kas įvyks, arba kad įvyktų tai, kas numatyta, – užtenka vieno iš šių atvejų, kad valios laisvė būtų neįmanoma.

Tačiau kaip absurdiška būtų teigti, kad laikinų dalykų vyksmas yra amžino išankstinio žinojimo priežastis! O ar kuo nors skiriasi nuomonės, jog Dievas numatąs ateities įvykius dėl to, kad jie įvyks, ir jog kada nors atsitikę dalykai esą aukščiausiosios jo Apvaizdos priežastis? Be to, kaip tuo atveju, kai žinau ką nors esant, yra būtina, kad tai būtų, taip ir tada, kai žinau, jog dalykas bus, būtina, kad jis ateityje įvyktų. Vadinasi, neįmanoma išvengti iš anksto žinomo dalyko išsipildymo.

Pagaliau, jeigu kas nors dalyką suvokia kitokį, nei jis yra iš tikrųjų, tai ne tik nėra žinojimas, bet jau klaidinga nuomonė, smarkiai besiskirianti nuo teisingo žinojimo. Todėl, jeigu kas nors atsitiktų taip, kad tas įvykis nebūtų neabejotinas ir būtinas, kas galėtų iš anksto žinoti, kad jis įvyks? Nes kaip pačiam žinojimui klaidingumas yra svetimas, taip ir tai, kas suvokiama, negali skirtis nuo to, iš ko suvokiama. Juk priežastis, dėl kurios žinojimui

se ita rem quamque habere necesse est, uti eam sese habere scientia comprehendit. Quid igitur? Quonam modo deus haec incerta futura praenoscit? Nam si inevitabiliter eventura censet, quae etiam non evenire possibile est, fallitur, quod non sentire modo nefas est, sed etiam voce proferre. At si ita, uti sunt, ita ea futura esse decernit, ut aeque vel fieri ea vel non fieri posse cognoscat, quae est haec praescientia, quae nihil certum, nihil stabile comprehendit? Aut quid hoc refert vaticinio illo ridiculo Tiresiae

Quicquid dicam, aut erit aut non?

Quid etiam divina providentia humana opinione praestiterit, si uti homines incerta iudicat, quorum est incertus eventus? Quodsi apud illum rerum omnium certissimum fontem nihil incerti esse potest, certus eorum est eventus, quae futura firmiter ille praescierit. Quare nulla est humanis consiliis actionibusque libertas, quas divina mens sine falsitatis errore cuncta prospiciens ad unum alligat et constringit eventum.

Quo semel recepto quantus occasus humanarum rerum consequatur, liquet. Frustra enim bonis malisque praemia poenaeve proponuntur, quae nullus meruit liber ac voluntarius motus animorum. Idque omnium videbitur iniquissimum, quod nunc aequissimum iudicatur, vel puniri improbos vel remunerari probos, quos ad alterutrum non propria mittit voluntas, sed futuri cogit certa necessitas. Nec vitia igitur nec virtutes quicquam fuerint, sed omnium meritorum potius mixta atque indiscreta confusio, quoque nihil sceleratius excogitari potest, cum ex providentia rerum omnis ordo ducatur nihilque consiliis liceat humanis, fit, ut vitia quoque nostra ad bonorum omnium referantur auctorem. Igitur nec sperandi aliquid nec deprecandi ulla ratio est; quid enim vel speret quisque vel etiam deprecetur, quando optanda omnia series indeflexa conectit? Auferetur igitur unicum illud inter homines deumque commercium sperandi scilicet ac deprecandi, si quidem iustae humilitatis pretio ina-

nebūdinga klysti, yra būtinybė, kad kiekvienas dalykas būtų toks, kokį jį esant suvokė žinojimas. Tai kaip gi yra? Kaip Dievas gali iš anksto žinoti tokią neaiškią ateitį? Juk jeigu dalykus, kurie gali ir neįvykti, Dievas laiko neišvengiamai įvyksiančiais, vadinasi, klysta. Tačiau to ne tik galvoti neleistina, bet ir užsiminti apie tai nevalia. O jeigu yra taip, kad Dievas, spręsdamas apie ateityje įvyksiančius dalykus, kartu pripažįsta jiems vienodą galimybę tiek įvykti, tiek neįvykti, tai koks čia išankstinis žinojimas, jei jame nėra nieko tikro ir pastovaus? Ir kuo jis skiriasi nuo šios juokingos Teiresijo* pranašystės:

„Tai, ką sakau, įvyks arba ne"?

Kuo tada dieviškoji Apvaizda pranoksta žmogiškąją nuomonę, jeigu ji, kaip ir žmonės, numato neužtikrintus dalykus, tikrai nežinodama, ar jie įvyks? O jeigu šiame tikriausiame visų dalykų šaltinyje negali būti nieko netikro, tada tikrai išsipildys tai, ką ji tvirtai numatė išsipildysiant. Vadinasi, nėra jokios žemiškųjų sprendimų ir veiksmų laisvės: neklystamai numatąs dieviškasis protas juos visus pajungia ir nukreipia į vienintelį tikslą.

Sutikus su tokia nuomone, akivaizdus tampa žmogiškųjų pastangų bergždumas. Juk netenka prasmės apdovanojimai už gerus darbus ir bausmės už piktadarystes, jeigu jų nepelnė laisvi ir valingi dvasios postūmiai. Ir didžiausia neteisybė ims atrodyti tai, kas dabar laikoma aukščiausiu teisingumu – bausti piktadarius ir apdovanoti doruosius, nes juos taip elgtis skatinanti ne jų pačių valia, bet tvirta ateitį lemianti būtinybė. Taigi nesą nei ydų, nei dorybių, bet veikiau painus ir neskaidus poelgių mišinys. Be to, kadangi dalykų tvarka kildinama iš Apvaizdos, o žmogaus sprendimai nieko nelemią, prieinama prie itin nuodėmingos išvados, jog viso kas gera Kūrėjas esąs ir mūsų ydų šaltinis. Vadinasi, nėra jokios prasmės nei viltis, nei melstis: ko gi gali žmogus tikėtis ir ką išmelsti, kai visa, ko jis trokšta, susiję nepažeidžiamu priežastiniu ryšiu? Taigi nutrūks ypatingasis žmonių bendravimas su Dievu – per viltį ir maldą (nebent tik deramu nuolankumu mums pavyktų pelnyti neįkainojamą dieviškąją malonę).

estimabilem vicem divinae gratiae promeremur, qui solus modus est, quo cum deo colloqui homines posse videantur illique inaccessae luci prius quoque, quam impetrent, ipsa supplicandi ratione coniungi. Quae si recepta futurorum necessitate nihil virium habere credantur, quid erit, quo summo illi rerum principi conecti atque adhaerere possimus? Quare necesse erit humanum genus, uti paulo ante cantabas, dissaeptum atque disiunctum suo fonte fatiscere.

III. Quaenam discors foedera rerum
causa resolvit? Quis tanta deus
veris statuit bella duobus,
ut, quae carptim singula constent,
eadem nolint mixta iugari?
An nulla est discordia veris
semperque sibi certa cohaerent,
sed mens caecis obruta membris
nequit oppressi luminis igne
rerum tenues noscere nexus?
Sed cur tanto flagrat amore
veri tectas reperire notas?
Scitne, quod appetit anxia nosse?
Sed quis nota scire laborat?
At si nescit, quid caeca petit?
Quis enim quicquam nescius optet
aut quis valeat nescita sequi
quove inveniat? Quis reppertam
queat ignarus noscere formam?
An, cum mentem cerneret altam,
pariter summam et singula norat?
Nunc membrorum condita nube
non in totum est oblita sui
summamque tenet singula perdens.

O tai, atrodo, yra vienintelis būdas, kuriuo žmonės gali kalbėtis su Dievu, per pačią maldą susijungdami su ta nepasiekiama šviesa anksčiau negu jos išprašo. Jeigu pripažinus, kad ateities įvykius nulemia būtinybė, manoma, jog viltis bei malda bejėgės, ar mums dar lieka kas nors, kuo galėtume susisieti ir susijungti su aukščiausiuoju pasaulio valdovu? O tai reiškia, kad žmonių giminė, – kaip tu anksčiau giedojai, – atribota ir atskirta nuo savo šaltinio, neišvengiamai suirs.

III. Ar yra priežastis, kuri trauko ryšius
pastovius reiškinių? Koks gi dievas tiesas
taip supriešino dvi, kad kai jos atskirai –
aiškiai teisios abi, bet nenori išlikt
tokios pat, jei kas nors jas mėgina sujungt?
O galbūt ir nėra priešiškumo tiesų,
visada gal teisi net ir sąjunga jų,
tačiau protas žmogaus kūno gniaužtuos tamsiuos
nepajėgia žvilgsniu, kurį temdo migla,
įžiūrėti saitus reiškinių neryškius?
Bet kodėl troškimu jis liepsnoja karštai
atpažinti tiesos slėpiningas žymes?
Ar supranta jis pats, ką taip siekia žinot?
Kam gi vargti dėl to, kas jau aišku ir taip?
Nesupranta? Tuomet ko jis ieško aklai?
Jeigu geidžia pažint, nežinodamas ką,
ar jis gali nežinomo pėdsakais eit,
ir kaip gali tai rast, o atradęs – suprast,
kad siektasis dalykas yra kaip tik tas?
Ar bendravęs kadais su aukščiausiu protu,
matęs bendrą ir daug atskirų jis tiesų?
Apgyvendinta nūn žmogaus kūno migloj,
ką žinojus, ne viską užmiršo mintis:
mena visumą, smulkmenos dingo rūke.

Igitur quisquis vera requirit,
neutro est habitu; nam neque novit
nec penitus tamen omnia nescit,
sed, quam retinens meminit, summam
consulit alte visa retractans,
ut servatis queat oblitas
addere partes.

4. Tum illa: Vetus, inquit, haec est de providentia querela M. que Tullio, cum divinationem distribuit, vehementer agitata tibique ipsi res diu prorsus multumque quaesita, sed haudquaquam ab ullo vestrum hactenus satis diligenter ac firmiter expedita. Cuius caliginis causa est, quod humanae ratiocinationis motus ad divinae praescientiae simplicitatem non potest ammoveri; quae si ullo modo cogitari queat, nihil prorsus relinquetur ambigui. Quod ita demum patefacere atque expedire temptabo, si prius ea, quibus moveris, expendero.

Quaero enim, cur illam solventium rationem minus efficacem putes, quae quia praescientiam non esse futuris rebus causam necessitatis existimat, nihil impediri praescientia arbitrii libertatem putat. Num enim tu aliunde argumentum futurorum necessitatis trahis, nisi quod ea, quae praesciuntur, non evenire non possunt? Si igitur praenotio nullam futuris rebus adicit necessitatem, quod tu etiam paulo ante fatebare, quid est, quod voluntarii exitus rerum ad certum cogantur eventum? Etenim positionis gratia, ut, quid consequatur, advertas, statuamus nullam esse praescientiam. Num igitur, quantum ad hoc attinet, quae ex arbitrio veniunt, ad necessitatem cogantur?
Minime.
Statuamus iterum esse, sed nihil rebus necessitatis iniungere; manebit, ut opinor, eadem voluntatis integra atque absoluta libertas. Sed praescientia, inquies, tametsi futuris eveniendi necessitas non est, signum tamen est necessario ea esse ventura.

Taigi būsena to, kuris ieško tiesos,
nei šiokia, nei tokia: nežinodamas jos,
vis tik žino kažką jis giliai viduje,
atminty jo gyva juk bendroji tiesa,
tad mėgina atkurt ir regėtas kitas,
kad galėtų prijungt pamirštąsias dalis
prie saugomosios".

4. Tada ji tarė: „Senas šis skundas dėl Apvaizdos, ir Markas Tulijus jį karštai išsakė, samprotaudamas apie numatymą*, ir tu šį klausimą ne sykį visapusiškai svarstei, bet lig šiol nė vienam iš jūsų nėra pavykę išgvildenti jo pakankamai kruopščiai ir patikimai. O šio neaiškumo priežastis ta, kad žmogaus mąstymas negali pasiekti dieviškojo išankstinio žinojimo paprastumo. Jei šis žinojimas kokiu nors būdu galėtų būti perprastas, nebeliktų nieko neaiškaus. Vėliau pabandysiu tai atskleisti ir paaiškinti, bet pirma aptarsiu tave trikdančius dalykus.

Pasiaiškinkime, kodėl tu galvoji, jog mažiau patikima nuomonė, teigianti: jei išankstinis ateities įvykių žinojimas nelemiąs jų būtinumo, tai jis nekliudąs valios laisvei. Juk ne kuo kitu įrodinėji ateities įvykių būtinumą, kaip tuo, kad iš anksto žinomi dalykai negali neįvykti, ar ne? Tai jeigu, kaip tu kiek anksčiau teigei, išankstinis žinojimas nelemia ateities įvykių būtinybės, kodėl gi valingi veiksmai turėtų sukelti nustatytus padarinius? Dabar, kad rastume teigiamą paaiškinimą ir tu suprastum, kas iš to išplaukia, tarkime, jog jokio išankstinio žinojimo nėra. Ar tokiu atveju žmogaus valios sprendimai būtų pajungti būtinybei?"

„Ne".

„O dabar tarkime, kad išankstinis žinojimas yra, bet neprimeta jokio būtino poveikio. Manau, jog tokiu atveju valios laisvė išliks visapusiška ir nepažeista. Bet tu paprieštarausi, jog net jei išankstinis žinojimas nelemia būsimų įvykių, jis yra ženklas,

Hoc igitur modo, etiam si praecognitio non fuisset, necessarios futurorum exitus esse constaret; omne etenim signum tantum, quid sit, ostendit, non vero efficit, quod designat. Quare demonstrandum prius est nihil non ex necessitate contingere, ut praenotionem signum esse huius necessitatis appareat; alioquin si haec nulla est, ne illa quidem eius rei signum poterit esse, quae non est. Iam vero probationem firma ratione subnixam constat non ex signis neque petitis extrinsecus argumentis, sed ex convenientibus necessariisque causis esse ducendam.

Sed qui fieri potest, ut ea non proveniant, quae futura esse providentur? Quasi vero nos ea, quae providentia futura esse praenoscit, non esse eventura credamus ac non illud potius arbitremur, licet eveniant, nihil tamen, ut evenirent, sui natura necessitatis habuisse. Quod hinc facile perpendas licebit; plura etenim, dum fiunt, subiecta oculis intuemur, ut ea, quae in quadrigis moderandis atque flectendis facere spectantur aurigae, atque ad hunc modum cetera. Num igitur quicquam illorum ita fieri necessitas ulla compellit?

Minime; frustra enim esset artis effectus, si omnia coacta moverentur.

Quae igitur, cum fiunt, carent exsistendi necessitate, eadem, prius quam fiant, sine necessitate futura sunt. Quare sunt quaedam eventura, quorum exitus ab omni necessitate sit absolutus. Nam illud quidem nullum arbitror esse dicturum, quod, quae nunc fiunt, prius quam fierent, eventura non fuerint; haec igitur etiam praecognita liberos habent eventus. Nam sicut scientia praesentium rerum nihil his, quae fiunt, ita praescientia futurorum nihil his, quae ventura sunt, necessitatis importat. Sed hoc, inquis, ipsum dubitatur, an earum rerum, quae necessarios exitus non habent, ulla possit esse praenotio. Dissonare etenim videntur putasque, si praevideantur, consequi necessitatem, si necessitas desit, minime praesciri nihilque scientia comprehendi posse nisi certum. Quodsi, quae incerti sunt

rodantis, jog jie būtinai įvyks. Vadinasi, net jei šio žinojimo ir nebūtų, ateitis vis tiek liktų būtinybės valdžioje, nes kiekvienas ženklas tik parodo, kas yra, o ne sukuria tai, ką žymi. Todėl pirma reikia įrodyti, kad viskas vyksta iš būtinybės, kad būtų aišku, jog išankstinis žinojimas yra šios būtinybės ženklas. Priešingu atveju, jeigu jokios būtinybės nėra, suprantama, jog tas žinojimas negalės būti nesamo dalyko ženklas. Jau nustatyta, kad tvirtai pagrįstas įrodymas turi išplaukti ne iš ženklų ar šalutinių teiginių, bet iš neprieštaringų ir būtinų priežasčių.

Bet kaip gali būti, kad neįvyktų tai, kas numatoma ateityje įvyksiant? Tarsi mes galvotume, jog tai, ką Apvaizda iš anksto žino būsiant, neketina įvykti, užuot manę, jog nors tie dalykai ir įvyksta, jų prigimtyje nėra jokios įvykį lemiančios būtinybės. Tai lengva pastebėti. Juk daugelį dalykų mes aiškiai numatome, kol jie dar nevyksta: pavyzdys galėtų būti vežėjo veiksmai, kai jam reikia suvaldyti ar pasukti keturkinkį vežimaitį, ir kiti panašūs dalykai. Tai ar bet kurį tokį vyksmą lemia kokia nors būtinybė?"

„Jokiu būdu. Juk jei viskas vyktų iš būtinybės, bevaisė būtų meno kūryba".

„Vadinasi, šie dalykai atsiranda be būtinybės, ir prieš atsirasdami jie yra be būtinybės atsirasiantys dalykai. Taigi yra būsimi dalykai, kurių radimasis visai nepriklauso nuo būtinybės. Ir iš tiesų, manau, niekas neketina neigti, kad dabar esantys dalykai prieš atsirasdami buvo būsimi ir kad išankstinis jų žinojimas nepadarė jų radimosi būtino. Kaip dabar vykstančių dalykų žinojimas nelemia dabarties įvykių būtinumo, taip ir išankstinis būsimų dalykų žinojimas nelemia ateities įvykių būtinumo. Bet abejonių kelia tai, – pasakysi tu, – ar įmanoma iš anksto žinoti dalykus, kurie gali įvykti arba neįvykti. Tai skamba prieštaringai, ir tu galvoji, kad jei kas nors numatoma, vadinasi, yra būtina, o jei tai neprivalo tvirtai įvykti, tai negali būti numatoma, nes žinoti galima vien tikrus dalykus. Jei dalykai, kurių radima-

exitus, ea quasi certa providentur, opinionis id esse caliginem, non scientiae veritatem; aliter enim, ac sese res habeat, arbitrari ab integritate scientiae credis esse diversum.

Cuius erroris causa est, quod omnia, quae quisque novit, ex ipsorum tantum vi atque natura cognosci aestimat, quae sciuntur. Quod totum contra est; omne enim, quod cognoscitur, non secundum sui vim, sed secundum cognoscentium potius comprehenditur facultatem. Nam, ut hoc brevi liqueat exemplo, eandem corporis rotunditatem aliter visus, aliter tactus agnoscit; ille eminus manens totum simul iactis radiis intuetur, hic vero cohaerens orbi atque coniunctus circa ipsum motus ambitum rotunditatem partibus comprehendit. Ipsum quoque hominem aliter sensus, aliter imaginatio, aliter ratio, aliter intellegentia contuetur. Sensus enim figuram in subiecta materia constitutam, imaginatio vero solam sine materia iudicat figuram. Ratio vero hanc quoque transcendit speciemque ipsam, quae singularibus inest, universali consideratione perpendit. Intellegentiae vero celsior oculus exsistit; supergressa namque universitatis ambitum ipsam illam simplicem formam pura mentis acie contuetur.

In quo illud maxime considerandum est: nam superior comprehendendi vis amplectitur inferiorem, inferior vero ad superiorem nullo modo consurgit. Neque enim sensus aliquid extra materiam valet vel universales species imaginatio contuetur vel ratio capit simplicem formam, sed intellegentia quasi desuper spectans concepta forma, quae subsunt, etiam cuncta diiudicat, sed eo modo, quo formam ipsam, quae nulli alii nota esse poterat, comprehendit. Nam et rationis universum et imaginationis figuram et materiale sensibile cognoscit nec ratione utens nec imaginatione nec sensibus, sed illo uno ictu mentis formaliter, ut ita dicam, cuncta prospiciens. Ratio quoque, cum quid universale respicit, nec imaginatione nec sensibus utens imaginabilia vel sensibilia comprehendit. Haec est enim, quae conceptionis suae universale ita definit: homo est animal bipes ratio-

sis yra neužtikrintas, numatomi kaip tikri, tai tėra miglota nuomonė, o ne teisingas žinojimas, nes, tavo manymu, spręsti dalykus esant kitokius, nei jie yra iš tikrųjų, nėra tikras žinojimas.

Šią klaidingą nuomonę gimdo įsitikinimas, jog pažinimo pilnatvė priklauso tik nuo pažįstamųjų dalykų prigimties ir pažinumo. O viskas yra priešingai: kiekvienas dalykas yra pažįstamas tiek, kiek leidžia ne dalyko ypatybės, bet greičiau pažįstančiųjų galimybės. Aiškumo dėlei pasitelkime trumpą pavyzdį: to paties kūno apskritumą vienaip pažįstame regėdami, kitaip – lytėdami. Žvilgsnis, likdamas atokiau, vienu ypu aprėpia visumą pasiųstais spinduliais, o lytėjimas suvokia apskritumą, priglusdamas prie skritulio ir palengva slinkdamas jo pakraščiu. Taip pat ir žmogus vienaip yra pažįstamas juslėmis, antraip – vaizduote, trečiaip – protu ir dar kitaip – intelegencija*. Juslės pažįsta pavidalą, apimantį medžiaginį pamatą. Vaizduotė suvokia vien tik pavidalą be medžiagos. Protas pavidalą peržengia ir sąvoką, kuri slypi atskirybėse, apsvarsto universaliuoju mąstymu. O intelegencija turi dar skvarbesnį žvilgsnį. Peržengusi bendrybių akiratį, ji grynu minties žvilgsniu žvelgia į pačią paprastąją formą.

Ypač svarbu atkreipti dėmesį, kad aukštesnioji pažinimo galia apima ir žemesniąją, bet žemesnioji niekaip negali pakilti iki aukštesniosios. Juk juslės yra bejėgės anapus medžiagos srities, vaizduotė nesuvokia bendrųjų sąvokų, protas nepagauna paprastosios formos, o intelegencija, tarsi žvelgdama iš viršaus, suvokia formą, perpranta visa, kas po ja slypi, ir daro tai, apimdama tą pačią formą, kuri kitoms galioms yra nepažini. Mat ji pažįsta ir proto bendrybes, ir vaizduotės [suvokiamą] pavidalą, ir juslinę medžiagos pusę, bet nesinaudoja nei protu, nei vaizduote, nei juslėmis, o, sakyčiau, skrodžia visa ko formą vienu minties kirčiu. Taip pat ir protas, gilindamasis į bendrybę, be vaizduotės ir juslių pagalbos suvokia vaizdinius ir juslių objektus. Štai kaip jis apibrėžia savo suvokiamą bendrybę: žmogus

nale. Quae cum universalis notio sit, tum imaginabilem sensibilemque esse rem nullus ignorat, quod illa non imaginatione vel sensu, sed in rationali conceptione considerat. Imaginatio quoque, tametsi ex sensibus visendi formandique figuras sumpsit exordium, sensu tamen absente sensibilia quaeque collustrat non sensibili, sed imaginaria ratione iudicandi.

Videsne igitur, ut in cognoscendo cuncta sua potius facultate quam eorum, quae cognoscuntur, utantur? Neque id iniuria; nam cum omne iudicium iudicantis actus exsistat, necesse est, ut suam quisque operam non ex aliena, sed ex propria potestate perficiat.

IV. Quondam Porticus attulit
obscuros nimium senes,
qui sensus et imagines
e corporibus extimis
credant mentibus imprimi,
ut quondam celeri stilo
mos est aequore paginae,
quae nullas habeat notas,
pressas figere litteras.
Sed mens si propriis vigens
nihil motibus explicat,
sed tantum patiens iacet
notis subdita corporum
cassasque in speculi vicem
rerum reddit imagines,
unde haec sic animis viget
cernens omnia notio?
Quae vis singula perspicit
aut quae cognita dividit?
Quae divisa recolligit
alternumque legens iter

yra dvikojis protingas gyvūnas. Ir nors tai yra bendroji sąvoka, visi žino, kad tai, ką ši sąvoka ne vaizduote ar jusle, bet proto nuovoka tiria, galima įsivaizduoti ir pajusti. Taip ir vaizduotė, nors jos sugebėjimo matyti ir kurti pavidalus ištakos glūdi juslėse, tačiau ir be pojūčių, vien tik įsivaizdavimo galia, ji gali stebėti juslines formas.

Tad ar matai, jog pažįstant naudojamos veikiau savos nei tiriamų dalykų galimybės? Ir tai nėra neteisinga, nes atsižvelgiant į tai, jog kiekvienas sprendimas yra sprendžiančiojo veiksmas, būtina, kad kiekvienas savo darbą atliktų ne svetimomis, bet nuosavomis jėgomis.

IV. Skelbė portike mokymą
tamsūs protėviai*; teigė jie,
jog jutimai, įspaudžiantys
protams vaizdinius, gaunamus
iš dalykų mus supančių, –
kaip senoviniu papročiu
minkšto vaško lentelėje,
dar rašiklio nemargintoj,
buvo raidės įrėžiamos.
Bet jei protas nesugeba
nieko pats išsiaiškinti,
tūno atžymas kaupdamas
kūnų ir atspindėdamas
tarsi veidrodis vaizdinius,
jam juslių uoliai teikiamus, –
kaip jis viską suvokti taip
puikiai gali pasaulyje?
Kaip jis ātskira perpranta,
skaido tai, kas jau žinoma,
vėl sujungia į visumą,
nuolat kelią keliaudamas

nunc summis caput inserit,
nunc decedit in infima,
tum sese referens sibi
veris falsa redarguit?
Haec est efficiens magis
longe causa potentior,
quam quae materiae modo
impressas patitur notas.
Praecedit tamen excitans
ac vires animi movens
vivo in corpore passio,
cum vel lux oculos ferit
vel vox auribus instrepit.
Tum mentis vigor excitus,
quas intus species tenet
ad motus similes vocans
notis applicat exteris
introrsumque reconditis
formis miscet imagines.

5. Quodsi in corporibus sentiendis, quamvis afficiant instrumenta sensuum forinsecus obiectae qualitates animique agentis vigorem passio corporis antecedat, quae in se actum mentis provocet excitetque interim quiescentes intrinsecus formas, si in sentiendis, inquam, corporibus animus non passione insignitur, sed ex sua vi subiectam corpori iudicat passionem, quanto magis ea, quae cunctis corporum affectionibus absoluta sunt, in discernendo non obiecta extrinsecus sequuntur, sed actum suae mentis expediunt! Hac itaque ratione multiplices cognitiones diversis ac differentibus cessere substantiis. Sensus enim solus cunctis aliis cognitionibus destitutus immobilibus animantibus cessit, quales sunt conchae maris quaeque alia saxis haerentia nutriuntur; imaginatio vero mobilibus beluis, quibus iam

tai į sritį aukščiausiąją,
tai ir vėl į žemiausiąją,
sau save sugrąžindamas,
skiria tikra ir menama?
Ši jėga veiksmingesnė daug
ir stipresnė už gaunančią
vien tik medžiagos atspindžius
proto jėgą neveikliąją.
Bet galias dvasios žadina,
jas pabusti priversdamas,
kūno juntamas pojūtis,
kai šviesa akis jaudina
ar pasiekia ausis garsai.
Proto jėgos sužadintos
tuoj vidinį pavidalą
su ženklais ima derinti
tais, kurie gauti išorėj,
ir prie formų, jo saugomų,
jungia vaizdinius kurdamos.

5. Bet jeigu jusliškai pažįstant kūnus, – nors išorinės daiktų ypatybės veikia juslių organus ir veikliojo proto spartą pralenkia kūno pojūtis, sužadinantis minties veiklą ir pabudinantis prote tuo metu miegančias formas, – jeigu, kartoju, jusliškai pažįstant kūnus, protas ne patiria pojūčius, bet savo galiomis apie juos sprendžia, kiek labiau tos [būtybės], kurios laisvos nuo bet kokių kūno potyrių, spręsdamos remiasi ne išoriniais požymiais, bet laisva savo minties veikla! Iš to matyti, kad įvairioms skirtingoms substancijoms būdingi saviti pažinimo būdai. Iš visų pažinimo būdų vien tik juslinis teks nejudrioms gyvoms būtybėms, kaip antai jūrinėms sraigėms ir kitiems panašiems ant uolų tarpstantiems gyviams. Vaizduotę turi judrūs gyvūnai, kuriems, atrodo, būdingas net šioks toks sugebėjimas norėti ir

inesse fugiendi appetendive aliquis videtur affectus. Ratio vero humani tantum generis est sicut intellegentia sola divini; quo fit, ut ea notitia ceteris praestet, quae suapte natura non modo proprium, sed ceterarum quoque notitiarum subiecta cognoscit.

Quid igitur, si ratiocinationi sensus imaginatioque refragentur nihil esse illud universale dicentes, quod sese intueri ratio putet? Quod enim sensibile vel imaginabile est, id universum esse non posse, aut igitur rationis verum esse iudicium nec quicquam esse sensibile aut, quoniam sibi notum sit plura sensibus et imaginationi esse subiecta, inanem conceptionem esse rationis, quae, quod sensibile sit ac singulare, quasi quiddam universale consideret. Ad haec, si ratio contra respondeat se quidem et quod sensibile et quod imaginabile sit in universitatis ratione conspicere, illa vero ad universitatis cognitionem aspirare non posse, quoniam eorum notio corporales figuras non posset excedere, de rerum vero cognitione firmiori potius perfectiorique iudicio esse credendum, in huius modi igitur lite nos, quibus tam ratiocinandi quam imaginandi etiam sentiendique vis inest, nonne rationis potius causam probaremus?

Simile est, quod humana ratio divinam intellegentiam futura, nisi ut ipsa cognoscit, non putat intueri. Nam ita disseris: Si qua certos ac necessarios habere non videantur eventus, ea certo eventura praesciri nequeunt. Harum igitur rerum nulla est praescientia; quam si etiam in his esse credamus, nihil erit, quod non ex necessitate proveniat. Si igitur, uti rationis participes sumus, ita divinae iudicium mentis habere possemus, sicut imaginationem sensumque rationi cedere oportere iudicavimus, sic divinae sese menti humanam summittere rationem iustissimum censeremus. Quare in illius summae intellegentiae cacumen, si possumus, erigamur; illic enim ratio videbit, quod in se non potest intueri, id autem est, quonam modo etiam, quae certos exitus non habent, certa tamen videat ac definita praenotio neque id sit opinio, sed summae potius scientiae nullis terminis inclusa simplicitas.

nenorėti. O protas būdingas tik žmonių giminei, lygiai kaip intelegencija – tik Dievui. Todėl šis pažinimo būdas pranoksta kitus, nes dėl jo prigimties galima pažinti ne tik tai, kas jam sava, bet ir kitais pažinimo būdais tiriamus dalykus.

Tarkime, kad juslės ir vaizduotė sukilo prieš protą, sakydamos, jog nesą jokios bendrybės, kurią protas mano įžiūrįs. Kadangi tai, kas pažįstama juslėmis ir vaizduote, negali būti bendrybė, vadinasi, arba proto požiūris yra teisingas, ir nėra nieko jusliško, arba, jei protas žino, jog yra daug juslinių ir vaizduotis galimų dalykų, jo nuovoka klaidinga, nes jis juslinius ir atskirus dalykus suvokia kaip bendrybes. Ir jei protas atsikirstų, jog mąstydamas bendrybes, jis kartu matąs ir juslinius dalykus bei vaizdinius, bet juslės ir vaizduotė nevaliojančios suvokti bendrybių, nes jų pažinimo galios negebančios įžvelgti giliau nei kūnų pavidalai, o vertinant pažinimo būdus, labiau reikią pasitikėti galingesniu ir tobulesniu sugebėjimu spręsti – ar ne proto pusėn stotume tokio pobūdžio ginče mes, gebantys tiek protauti, tiek justi, tiek vaizduotis?

Panašiai atsitinka ir žmogaus protui, kai jis, pats nežinodamas būsimų dalykų, mano, jog ir dieviškoji intelegencija jų nenumato. Juk tu samprotauji: jei kokių nors dalykų radimasis nėra užtikrintas ir būtinas, tai neįmanoma iš anksto žinoti, kad jie tikrai įvyks; taigi apie šiuos dalykus neįmanoma nieko žinoti iš anksto, o jei mes tikėtume, kad išankstinis žinojimas apima ir juos, tada nebus nieko, kas rastųsi ne iš būtinybės. Tad jei mes, kaip kad sugebame protauti, taip galėtume turėti ir dieviškosios minties įžvalgumą, tai manytume, jog visiškai teisinga, kad žmogiškasis protas nusilenkia dieviškajai minčiai, lygiai kaip nusprendėme, kad vaizduotė ir juslės privalančios paklusti protui. Todėl kilkime, jei galime, į aukščiausiojo dieviško proto viršūnę. Ten protas pamatys tai, ko pats savaime įžvelgti negali, o būtent, kaip dalykai, kurių atsiradimas nėra užtikrintas, išankstiniam žinojimui yra tikri ir apibrėžti. Ir tai nėra nuomonė, bet veikiau niekuo nesuvaržytas aukščiausiojo žinojimo paprastumas.

V. Quam variis terras animalia permeant figuris!
Namque alia extento sunt corpore pulveremque verrunt
continuumque trahunt vi pectoris incitata sulcum;
sunt quibus alarum levitas vaga verberetque ventos
et liquido longi spatia aetheris enatet volatu;
haec pressisse solo vestigia gressibusque gaudent
vel virides campos transmittere vel subire silvas.
Quae variis videas licet omnia discrepare formis,
prona tamen facies hebetes valet ingravare sensus;
unica gens hominum celsum levat altius cacumen,
atque levis recto stat corpore despicitque terras.
Haec, nisi terrenus male desipis, ammonet figura:
Qui recto caelum vultu petis exserisque frontem,
in sublime feras animum quoque, ne gravata pessum
inferior sidat mens corpore celsius levato.

6. Quoniam igitur, uti paulo ante monstratum est, omne, quod scitur, non ex sua, sed ex comprehendentium natura cognoscitur, intueamur nunc, quantum fas est, quis sit divinae substantiae status, ut quaenam etiam scientia eius sit, possimus agnoscere. Deum igitur aeternum esse cunctorum ratione degentium commune iudicium est. Quid sit igitur aeternitas, consideremus; haec enim nobis naturam pariter divinam scientiamque patefaciet. Aeternitas igitur est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio, quod ex collatione temporalium clarius liquet. Nam quicquid vivit in tempore, id praesens a praeteritis in futura procedit nihilque est in tempore constitutum, quod totum vitae suae spatium pariter possit amplecti, sed crastinum quidem nondum apprehendit, hesternum vero iam perdidit; in hodierna quoque vita non amplius vivitis quam in illo mobili transitorioque momento. Quod igitur temporis patitur condicionem, licet illud, sicuti de mundo censuit Aristoteles, nec coeperit umquam esse nec desinat vitaque eius cum temporis

V. Žemėje šitiek daug įvairiausių rūšių gyvybės tarpsta!
Šliaužioja smėly vieni ir ištįsusiais kūnais jį vis stumdo,
savo veržlia krūtine ardami nuolatinę kreivą vagą.
Plaka klajūnai kiti lengvaisiais sparnais padangės vėjus,
sklando ore jie grakščiai ir po eterio tolių erdvę nardo.
Mėgsta įspausti treti savo pėdų gilias žymes į žemę,
klaidžiot miškų tankmėje ir laukų žalumoj ramiai ganytis.
Nors pavidalais jie ir atrodo visi labai skirtingi,
bet nudelbti žemyn visų žvilgsniai jausmus atbukti verčia.
Vien tik žmonių giminės galva iškelta aukščiau į viršų,
stovi ji kūnu tiesi, išdidžiai apačion į žemę žvelgia.
Perspėja stotas toksai, jei nesi neprotingas žemės gyvis:
tu išsitiesęs eini, tavo veidas iškeltas dangų siekia, –
mintį į aukštumas kreipk, kad žemyn nenusvertų tavo protas,
jo žemesnioji dalis, kai net kūnas į viršų linkęs stiebtis.

6. Tad, kadangi visų dalykų pažinimas, kaip anksčiau buvo įrodyta, priklauso ne nuo jų, bet nuo pažįstančiųjų prigimties, pasiaiškinkime dabar, kiek mums leidžiama, koks yra dieviškosios substancijos būvis, kad galėtume suprasti, koks yra jos žinojimas. Visos gyvos mąstančios būtybės laikosi nuomonės, kad Dievas yra amžinas. Todėl pasižiūrėkime, kas yra amžinybė, – tai mums atskleis tiek Dievo, tiek ir jo žinojimo prigimtį. Taigi amžinybė yra visa iškart ir tobula beribio gyvenimo aprėptis. Aiškiau ją suprasime, palyginę su gyvenimu laike. Juk kas tik gyvena laike, būdamas dabartyje, eina iš praeities į ateitį, ir laike nėra nė vieno, kuris galėtų vienu metu aprėpti visą savo gyvenimo trukmę. Dar nepasiekus rytdienos, vakardiena jau prarasta, o jūsų gyvenimas šiandieną prilygsta vienai staigiai akimirkai. Taigi tas, kuris paklūsta laiko sąlygoms, net jei neturėtų nei pradžios, nei pabaigos ir jo gyvenimas išsitęstų laiko begalybėje, – kaip Aristotelis manė apie pasaulį*, – vis tiek nėra toks, kad pagrįstai galėtų būti laikomas amžinu. Juk

infinitate tendatur, nondum tamen tale est, ut aeternum esse iure credatur. Non enim totum simul infinitae licet vitae spatium comprehendit atque complectitur, sed futura nondum, transacta iam non habet. Quod igitur interminabilis vitae plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui neque futuri quicquam absit nec praeteriti fluxerit, id aeternum esse iure perhibetur idque necesse est et sui compos praesens sibi semper assistere et infinitatem mobilis temporis habere praesentem.

Unde non recte quidam, qui, cum audiunt visum Platoni mundum hunc nec habuisse initium temporis nec habiturum esse defectum, hoc modo conditori conditum mundum fieri coaeternum putant. Aliud est enim per interminabilem duci vitam, quod mundo Plato tribuit, aliud interminabilis vitae totam pariter complexum esse praesentiam, quod divinae mentis proprium esse manifestum est. Neque deus conditis rebus antiquior videri debet temporis quantitate, sed simplicis potius proprietate naturae. Hunc enim vitae immobilis praesentarium statum infinitus ille temporalium rerum motus imitatur, cumque eum effingere atque aequare non possit, ex immobilitate deficit in motum, ex simplicitate praesentiae decrescit in infinitam futuri ac praeteriti quantitatem et, cum totam pariter vitae suae plenitudinem nequeat possidere, hoc ipso, quod aliquo modo numquam esse desinit, illud, quod implere atque exprimere non potest, aliquatenus videtur aemulari alligans se ad qualemcumque praesentiam huius exigui volucrisque momenti, quae, quoniam manentis illius praesentiae quandam gestat imaginem, quibuscumque contigerit, id praestat, ut esse videantur. Quoniam vero manere non potuit, infinitum temporis iter arripuit eoque modo factum est, ut continuaret eundo vitam, cuius plenitudinem complecti non valuit permanendo. Itaque si digna rebus nomina velimus imponere, Platonem sequentes deum quidem aeternum, mundum vero dicamus esse perpetuum.

jis neapima ir neaprėpia iškart visos begalinio gyvenimo trukmės, nes to, kas bus, dar neturi, o to, kas praėjo, jau nebeturi. Vadinasi, amžinu pagrįstai laikomas tas, kuris vienu metu apima ir turi visą beribio gyvenimo pilnatvę, kuriam netrūksta nieko būsimo ir kuris neprarado nieko iš to, kas buvo. Privalu, kad jis būtų savivaldus ir visada pats savyje, ir turėtų prie savęs judančio laiko begalybę.

Klysta tie, kurie, girdėdami Platoną manius, jog šis pasaulis neturėjęs pradžios laike ir neturėsiąs pabaigos, iš to daro išvadą, kad sukurtasis pasaulis yra toks pat amžinas, kaip ir Kūrėjas*. Juk viena yra gyventi beribį gyvenimą, – tokią būseną Platonas priskiria pasauliui, o kita – vienu sykiu apimti visą beribio gyvenimo būvį. Aišku, kad tai būdinga dieviškajam protui. Dievą privalu laikyti senesniu už sukurtąjį pasaulį, atsižvelgiant ne į laiko kiekį, bet greičiau į Dievo savybę – paprastumą. Begalinis laikinų dalykų judėjimas mėgdžioja šią nejudraus gyvenimo dabarties būseną, bet nepajėgia nei jos pamėgdžioti, nei jai prilygti, todėl pasaulyje nejudrumą keičia judėjimas, būvio *(praesentiae)* paprastumą – begalinė ateities ir praeities gausa. Nepajėgdamas aprėpti iškart ir vienodai visos savo gyvavimo pilnatvės, ir kaip tik dėl to, kad niekada nesiliauja buvęs, tas judėjimas atrodo iki tam tikro laipsnio prilygstąs tam, kurio pasiekti ir pamėgdžioti negali. Jis mėgdžioja [nuolatinės dabarties būseną], prisirišdamas prie bet kokio trumpos, greitai pralekiančios akimirkos būvio. Kadangi akimirkos būvis išoriškai šiek tiek panašus į pastovų būvį, todėl viskam, ką apima, laikinų dalykų judėjimas suteikia regimybę, kad atrodytų kaip pastovusis. Bet negalėdamas išlikti, jis prisiėmė begalinę laiko kelionę ir tokiu būdu pasiekė, kad judėdamas galėtų tęsti eigą, kurios visos nepajėgė aprėpti, nes neišliko pastovus. Taigi jei norime dalykus pavadinti tikraisiais vardais, Platono pavyzdžiu pasakykime, kad Dievas yra amžinas, o pasaulis – nepaliaujamas*.

Quoniam igitur omne iudicium secundum sui naturam, quae sibi subiecta sunt, comprehendit, est autem deo semper aeternus ac praesentarius status, scientia quoque eius omnem temporis supergressa motionem in suae manet simplicitate praesentiae infinitaque praeteriti ac futuri spatia complectens omnia, quasi iam gerantur, in sua simplici cognitione considerat. Itaque si praevidentiam pensare velis, qua cuncta dinoscit, non esse praescientiam quasi futuri, sed scientiam numquam deficientis instantiae rectius aestimabis. Unde non praevidentia, sed providentia potius dicitur, quod porro a rebus infimis constituta quasi ab excelso rerum cacumine cuncta prospiciat. Quid igitur postulas, ut necessaria fiant, quae divino lumine lustrentur, cum ne homines quidem necessaria faciant esse, quae videant? Num enim, quae praesentia cernis, aliquam eis necessitatem tuus addit intuitus? Minime.

Atqui si est divini humanique praesentis digna collatio, uti vos vestro hoc temporario praesenti quaedam videtis, ita ille omnia suo cernit aeterno. Quare haec divina praenotio naturam rerum proprietatemque non mutat taliaque apud se praesentia spectat, qualia in tempore olim futura provenient. Nec rerum iudicia confundit unoque suae mentis intuitu tam necessarie quam non necessarie ventura dinoscit, sicuti vos, cum pariter ambulare in terra hominem et oriri in caelo solem videtis, quamquam simul utrumque conspectum tamen discernitis et hoc voluntarium, illud esse necessarium iudicatis. Ita igitur cuncta dispiciens divinus intuitus qualitatem rerum minime perturbat apud se quidem praesentium, ad condicionem vero temporis futurarum. Quo fit, ut hoc non sit opinio, sed veritate potius nixa cognitio, cum exstaturum quid esse cognoscit, quod idem exsistendi necessitate carere non nesciat.

Hic si dicas, quod eventurum deus videt, id non evenire non posse, quod autem non potest non evenire, id ex necessitate contingere, meque ad hoc nomen necessitatis adstringas, fatebor

Kadangi kiekviena sprendimo galia suvokia jos pažinimui prieinamus dalykus pagal savo prigimtį, o Dievas yra amžinas ir visada esantis dabar, tai jo žinojimas, pakilęs virš laiko bėgsmo, nuolat išlieka paprastas savo būviu, ir aprėpdamas begalinę praeities bei ateities trukmę, viską regi savo netarpiško pažinimo šviesoje, tarsi tai vyktų dabar. Taigi jei norėtum nusakyti numatymą, kuriuo Dievas viską pažįsta, būtum teisesnis apibūdindamas jį ne kaip ateities išankstinį žinojimą, bet kaip niekada nesibaigiančios dabarties žinojimą. Ir tinkamesnė šiuo atveju būtų ne numatymo, bet Apvaizdos sąvoka, nes gerokai nutolusi nuo žemutinio pasaulio, ji tarsi iš aukščiausio visatos taško viską apžvelgia. Tad kodėl sakai, jog tai, ką regi Dievo akis, darosi būtina, o štai žmonės, matydami dalykus, nepadaro jų būtinų? Ar tai, ką tu dabar matai, pasidaro būtina dėl tavo žvilgsnio?"

„Jokiu būdu".

„Bet jei galima sugretinti dieviškąją ir žmogiškąją dabartį, kaip kad jūs ką nors matote šioje savo laikinoje dabartyje, taip Dievas viską regi savo amžinojoje dabartyje. Vadinasi, Dievas, iš anksto žinodamas, nekeičia dalykų prigimties ir ypatybių, o tiesiog dabar mato dalykus tokius, kokie jie kada nors bus laikinoje ateityje. Jo sprendimas apie dalykus nėra painus, ir jis vienu savo proto žvilgsniu pažįsta tiek tai, kas įvyks būtinai, tiek ne iš būtinybės įvyksiančius dalykus. Lygiai kaip jūs, vienu metu matydami žeme einantį žmogų ir danguje tekančią saulę, nors abu reiškinius stebite sykiu, suvokiate, kad jie skirtingi, ir suprantate, jog pirmąjį lemia valia, o antrąjį – būtinybė. Taip ir visa matantis dieviškasis žvilgsnis visiškai nekeičia dalykų, kurie jam yra esami, o laiko atžvilgiu – būsimi. Todėl kai Dievas žino būsiant ką nors, ko buvimą žino nesant būtiną, tai ne nuomonė, bet tiesa paremtas žinojimas.

Jei dabar pasakytum, jog tai, ką Dievas mato įvyksiant, negali neįvykti, o tai, kas negali neįvykti, kyla iš būtinybės, ir primygtinai reikalautum šiuo atveju vartoti būtinybės sąvoką, pri-

rem quidem solidissimae veritatis, sed cui vix aliquis nisi divini speculator accesserit. Respondebo namque idem futurum, cum ad divinam notionem refertur, necessarium, cum vero in sua natura perpenditur, liberum prorsus atque absolutum videri. Duae sunt etenim necessitates, simplex una, veluti quod necesse est omnes homines esse mortales, altera condicionis, ut, si aliquem ambulare scias, eum ambulare necesse est. Quod enim quisque novit, id esse aliter, ac notum est, nequit, sed haec condicio minime secum illam simplicem trahit. Hanc enim necessitatem non propria facit natura, sed condicionis adiectio; nulla enim necessitas cogit incedere voluntate gradientem, quamvis eum tum, cum graditur, incedere necessarium sit. Eodem igitur modo, si quid providentia praesens videt, id esse necesse est, tametsi nullam naturae habeat necessitatem. Atqui deus ea futura, quae ex arbitrii libertate proveniunt, praesentia contuetur; haec igitur ad intuitum relata divinum necessaria fiunt per condicionem divinae notionis, per se vero considerata ab absoluta naturae suae libertate non desinunt. Fient igitur procul dubio cuncta, quae futura deus esse praenoscit, sed eorum quaedam de libero proficiscuntur arbitrio, quae quamvis eveniant, exsistendo tamen naturam propriam non amittunt, qua, prius quam fierent, etiam non evenire potuissent.

Quid igitur refert non esse necessaria, cum propter divinae scientiae condicionem modis omnibus necessitatis instar eveniet? Hoc scilicet, quod ea, quae paulo ante proposui, sol oriens et gradiens homo, quae dum fiunt, non fieri non possunt, eorum tamen unum prius quoque, quam fieret, necesse erat exsistere, alterum vero minime. Ita etiam, quae praesentia deus habet, dubio procul exsistent, sed eorum hoc quidem de rerum necessitate descendit, illud vero de potestate facientium. Haud igitur iniuria diximus haec, si ad divinam notitiam referantur, necessaria, si per se considerentur, necessitatis esse nexibus absoluta, sicuti omne, quod sensibus patet, si ad rationem referas, universale est, si ad se ipsa respicias, singulare.

pažinčiau, kad šis reikalavimas visiškai teisingas, bet su tuo sutiktų nebent koks nors dieviškų dalykų tyrinėtojas. Paaiškinsiu tokią padėtį tuo, jog tas pats būsimas įvykis dieviško žinojimo šviesoje atrodo būtinas, o savo prigimties atžvilgiu – laisvas ir nepriklausomas. Juk yra dvi būtinybės*: viena paprasta, kaip antai neišvengiamai visi žmonės yra mirtingi, o kita sąlyginė, pavyzdžiui, jei žinai, jog žmogus vaikšto, būtina, kad jis vaikščiotų, nes tai, ką kas nors žino, negali būti kitaip, nei yra žinoma. Bet ši sąlyginė būtinybė neturi nieko bendra su paprastąja, nes ją lemia ne paties dalyko prigimtis, bet primestos sąlygos. Juk to, kuris eina savo valia, jokia būtinybė neverčia eiti, nors tuo metu, kai jis eina, jo ėjimas yra būtinas. Lygiai taip pat, jei Apvaizda mato ką nors esant, būtina, kad tai būtų, nors jokia būtinybė neglūdi to dalyko prigimtyje. Dievas būsimus iš valios laisvės kilusius dalykus regi esančius, taigi tie dalykai, kurie patenka į Dievo akiratį, yra būtini dieviškojo pažinimo dėka, bet suvokiami kaip patys savaime, jie nesiliauja buvę visiškai laisvi savo prigimtimi. Tad, be abejo, įvyks viskas, ką Dievas žino įvyksiant, bet kai kuriuos dalykus sąlygoja valios laisvė, – nors jie ir atsiras, tačiau atsirasdami jie nepraranda savo prigimties, dėl kurios, iki atsiradę, jie turėjo galimybę ir neatsirasti.

Kaip galima dalykų nelaikyti būtinais, kai dieviško žinojimo sąlyga visais požymiais primena būtinybę? Ogi taip: anksčiau pateikiau tekančios saulės ir einančio žmogaus pavyzdį, kur abu reiškiniai tuo metu, kai vyksta, negali nevykti, tačiau pirmasis ir prieš įvykdamas buvo būtinas, o antrasis – ne. Vadinasi, neabejotina, jog dalykai, kuriuos Dievas aprėpia kaip esančius, įvyks, bet vieni kyla iš tikrovės būtinybės, o kiti – iš veikėjų valios. Todėl pagrįstai sakėme, jog dieviško žinojimo atžvilgiu šie dalykai yra būtini, bet jei į juos žvelgiame kaip į savaiminius, tada jų nesaisto būtinybės pančiai. Lygiai taip visa, ką patiriame juslėmis, proto požiūriu yra bendrybė, o pats savaime – atskirybė.

Sed si in mea, inquies, potestate situm est mutare propositum, evacuabo providentiam, cum, quae illa praenoscit, forte mutavero. Respondebo propositum te quidem tuum posse deflectere, sed quoniam et id te posse et, an facias quove convertas, praesens providentiae veritas intuetur, divinam te praescientiam non posse vitare, sicuti praesentis oculi effugere non possis intuitum, quamvis te in varias actiones libera voluntate converteris.

Quid igitur, inquies, ex meane dispositione scientia divina mutabitur, ut, cum ego nunc hoc, nunc illud velim, illa quoque noscendi vices alternare videatur? Minime. Omne namque futurum divinus praecurrit intuitus et ad praesentiam propriae cognitionis retorquet ac revocat nec alternat, ut aestimas, nunc hoc, nunc aliud praenoscendi vice, sed uno ictu mutationes tuas manens praevenit atque complectitur. Quam comprehendendi omnia visendique praesentiam non ex futurarum proventu rerum, sed ex propria deus simplicitate sortitus est. Ex quo illud quoque resolvitur, quod paulo ante posuisti, indignum esse, si scientiae dei causam futura nostra praestare dicantur. Haec enim scientiae vis praesentaria notione cuncta complectens rebus modum omnibus ipsa constituit, nihil vero posterioribus debet.

Quae cum ita sint, manet intemerata mortalibus arbitrii libertas nec iniquae leges solutis omni necessitate voluntatibus praemia poenasque proponunt. Manet etiam spectator desuper cunctorum praescius deus visionisque eius praesens semper aeternitas cum nostrorum actuum futura qualitate concurrit bonis praemia, malis supplicia dispensans. Nec frustra sunt in deo positae spes precesque, quae cum rectae sunt, inefficaces esse non possunt. Aversamini igitur vitia, colite virtutes, ad rectas spes animum sublevate, humiles preces in excelsa porrigite. Magna vobis est, si dissimulare non vultis, necessitas indicta probitatis, cum ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis.

Bet, – pasakysi, – jei mano galioje yra keisti savus ketinimus, aš apeisiu Apvaizdą, staiga pakeitęs tai, ką ji iš anksto žino. Atsakysiu tau, jog gali kaitalioti savo ketinimus, bet kadangi ir tai, kad tu gali, ir tai, kad keiti, ir tai, kurlink pasuki, Apvaizda regi kaip esamą ir tikrą dalyką, tu negali išvengti dieviškojo išankstinio žinojimo, kaip kad negali išsisukti nuo į tave įsmeigto žvilgsnio, nors ir imiesi įvairiausių veiksmų laisva valia.

Tokiu atveju, – paklausi tu, – ar dėl mano ketinimų kaitos keisis dieviškasis žinojimas, ir man norint tai vieno, tai kito, tas žinojimas atitinkamai irgi kaitaliosis? Jokiu būdu ne. Juk dieviškasis žvilgsnis kiekvienam būsimam įvykiui užbėga už akių, pakreipdamas bei iššaukdamas jį savo pažinimo akivaizdon, ir nesiblaško, kaip tu galvoji, nuspėdamas tai viena, tai kita, bet vienu mirksniu pralenkia ir aprėpia tavo permainas, išlikdamas nekintantis. Visa apimantį ir matantį artumą Dievas įgyja ne iš būsimų dalykų radimosi, bet iš savo paties paprastumo. Taigi paaiškėja, jog nėra pagrindo teigti, esą, kaip tu kiek anksčiau samprotavai, Dievo žinojimą laiduoja mūsų ateitis. Ši žinojimo galia, viską apglėbianti netarpišku pažinimu, pati nustato visiems dalykams saiką ir nieko jiems nėra skolinga.

Kai viskas yra taip, nepažeista lieka mirtingųjų valios laisvė, ir kadangi ji nėra priklausoma nuo jokios būtinybės, visiškai teisingi yra įstatymai, numatantys apdovanojimus ir bausmes. Išlieka iš viršaus viską stebintis bei iš anksto visa žinantis Dievas, ir jo amžinas žvilgsnis nuolatinėje dabartyje pagal mūsų veiksmų būsimą kokybę skirsto apdovanojimus geriesiems ir bausmes blogiesiems. Ne veltui į Dievą sudėtos viltys ir kreipiamos maldos, nes būdamos nuoširdžios, jos negali likti bergždžios. Tad nusigręžkite nuo ydų, puoselėkite dorybes, pakylėkite dvasią lig tyrų vilčių ir kreipkite nuolankias maldas į aukštybes. Jums skirta, jei tik nesate linkę jos nepaisyti, didi doros būtinybė, nes gyvenate visaregio Teisėjo akivaizdoje".

PAAIŠKINIMAI

35 p. Giesmes, kadaise kurtas... – Kasiodoras liudija, kad jo vyresnysis bendraamžis Boetijus jaunystėje parašęs bukolinių dainų rinkinį.

Kamenos – romėnų deivės, analogiškos graikų Mūzoms.

Fortūna – laimės ir nelaimės, aklo atsitiktinumo, sėkmės deivė romėnų mitologijoje. Vaizduota kaip dviveidė, stovinti ant rato arba vežime užrištomis akimis, kartais laikanti ragą, iš kurio byra jos dovanos.

37 p. Π ir Θ – pirmosios raidės graikiškų žodžių, žyminčių praktinę ir teorinę filosofiją.

Laikė knygas... skeptrą – užuomina apie viešnios, Filosofijos, galią mokyti ir valdyti. Panašiai ir vėlyvųjų krikščioniškojo Biblijos kanono knygų (Išminties, Siracido) rašytojai Išmintį laikė didžiąja pasaulio galybe ir mokytoja.

Elėjiečiai – graikų filosofinės mokyklos atstovai, gyvenę VI–V a. pr. Kr. pietų Italijos mieste Elėjoje, ir jų sekėjai.

Akademikai – Platono filosofinės mokyklos mąstytojai. Jų kartos skirstomos į senąją (IV a. pr. Kr.), vidurinę (III–II a.) ir naująją (II–I a.) akademijas.

Sirenos – mitinės paukščio ir žmogaus pavidalo piktos dvasios, gražiomis dainomis įviliodavusios jūreivius į pavojingas vietas, kur jų laivai suduždavę.

39 p. Eteris – numanomas elementas, iš kurio esąs sudarytas dangus.

Pratęs gamtos paslapčių pėdsakais sekti ir reiškinių įvairių priežastis tirti – užuomina apie Boetijaus mokslines studijas, kurias apvainikavo etikos, geometrijos, aritmetikos, muzikos, astronomijos veikalai.

41 p. Tokius ginklus – t. y., galią mąstyti ir spręsti.

Kauras – šiaurės vakarų vėjas.

Borėjas – šiaurys, paleistas iš Trakijos urvo... – mitai pasakoja, kad vėjai buvo laikomi urve šiaurinėje Graikijos srityje Trakijoje.

Febas – saulės dievo Apolono pravardė; saulė.

43 p. Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – filosofas, apšmeižtas ir nuteistas išgerti nuodų taurę.

Epikūrininkų minia – dažnam vėlyvosios antikos mąstytojui Epikūras (342–271 m. pr. Kr.) ir jo mokiniai buvo nevertų diskusijos paklydėlių pavyzdys.

Stoikai – nors Boetijus šios filosofinės mokyklos atstovus peikia, tačiau stoikų pažiūros jį labai paveikė. XIX a. komentatorius R. Peiperis nurodo 120 *Paguodos* vietų, kur esama aliuzijų į stoiko Senekos tragedijas.

Anaksagoras Klazomenietis – graikų filosofas (apie 500–428 m. pr. Kr.), Periklio bičiulis, Atėnuose apkaltintas bedievyste (mat saulę pavadino akmeniu, kaip liudija Plutarchas rašinyje *Apie bedievystę*) ir pasmerktas myriop, bet nuo budelių pabėgęs.

Zenonas Elėjietis (apie 490–apie 430 m. pr. Kr.) – filosofas, gyvenimo saulėlydyje prisidėjęs prie sąmokslo prieš tironą Nearchą (anot kitų, Diomedontą). Sąmokslą atskleidus, Zenonas buvo kankinamas, bet nė vieno savo bendro neišdavė. Išgėdijęs tironą ir jo parankinius, jis nusikando liežuvį ir išspjovė anam į veidą. Tada teismą stebėję piliečiai įtūžę supuolė ir užplumpino tironą akmenimis. Šiuos duomenis pateikęs Diogenas Laertietis (*Garsių filosofų gyvenimas ir pažiūros* IX, 5) paliko ir kitą, visai nepatikimą liudijimą, jog tironas Zenoną vis dėlto nukankinęs.

Julijus Kanijus, arba Kanus, – I a. Romos filosofas stoikas. Imperatoriaus Kaligulos pasmerktas mirti, jis ramiai padėkojęs (Seneka, *Apie sielos ramybę* XIV, 4).

Liucijus Anėjus Seneka – garsiausias Romos filosofas stoikas (4–65 m.), imperatoriaus Nerono auklėtojas, jo įsakymu nusižudęs. Senekos mirtį aprašo Tacitas *Analuose* (XV, 62–64).

Soranas – I a. Romos filosofas stoikas, kita Nerono auka (žr. Tacito *Analus* XVI, 21, 23, 32–33).

45 p. Kas... mindė lemtį... – [to] veidas visad... ramus išliko – nesikrimsti dėl to, kas ištinka, mokė stoikai. Plg. Senekos *Apie laimingą gyvenimą* 5: „Laimingas gyvenimas yra nepajudinamas ir įtvirtintas teisingu ir tikru sprendimu. Tada <...> protas bus grynas ir be kliaudos, jis išvengs ne tik draskymo, bet ir gnaibymo, laikysis kur atsistojęs ir atsigins nuo puldinėjančios Fortūnos".

Vezuvijus – ugnikalnis prie Neapolio.

Ὄνος λύρας – asilas, grojąs lyra.

Ἐξαύδα, μὴ κεῦθε νόῳ – „Viską sakyk atvirai" (Homeras, *Iliada* I, 363; J. Ralio vertimas).

47 p. ...valdovai uoliai siektų išminties – Platono *Valstybėje* (V, 473 d) rašoma kiek kitaip: „Kol valstybėse nekaraliaus filosofai arba vadinamieji karaliai ir valdovai netaps tikrais ir rimtais filosofais, kol valstybinė valdžia ir filosofija nesusilies į vieną ir kol iš valdžios nebus prievarta pašalinti tie žmonės – o jų daug, – kurie iš prigimties linksta tik į vieną kurį nors iš tų dviejų dalykų, tol <...> nebus galo valstybių vargams" (J. Dumčiaus vertimas).

Išminčiams būtina perimti valdžią... – ten pat.

Laisvalaikio pokalbių metu – kilmingiems romėnams valstybinė veikla buvo darbas, visa kita – laisvalaikis, poilsis. Boetijus sakosi priartėjęs prie Cicerono aprašytos (*Apie oratorių* I, 1) laimės – gyventi, derinant pavojaus nekeliančią valstybinę veiklą ir garbingo atokvėpio tarpsnius.

Imdamasis valstybinių pareigų... – jau trisdešimtmetis Boetijus 510 m. buvo išrinktas konsulu (aukščiausiu ir garbingiausiu metams renkamu pareigūnu, tiesa, didelės politinės galios neturėjusiu), vėliau paskirtas ostgotų karaliaus Teodoriko rūmų finansų tvarkytoju ir pirmuoju ministru *(magister officium)*. Jis yra buvęs ir senato pirmininku *(princeps senatus)*.

Konigastas – matyt, karaliaus Teodoriko numylėtinis. Jį, kaip „garsų vyrą", mini Kasiodoras (*Įvairenybės* VIII, 28).

Trigvila – apie jį nežinoma nieko tikra.

Barbarai – ostgotai, nuo 493 m. valdę Italiją.

Kampanija – derlinga Italijos sritis į pietus nuo Romos, VI a. pradžioje nukentėjusi nuo žemės drebėjimo ir kitų stichinių nelaimių.

Rūmų šunes – paniekinamas rūmininkų apibūdinimas. Siaurąja prasme tai karaliaus iždininko pavaldiniai.

Albinas – kilmingai giminei priklausęs senatorius, 493 m. išrinktas konsulu. Jis buvo apšmeižtas eidamas aukštas pretorijaus prefekto pareigas. Boetijus stengėsi, kad šis ostgotų karaliaus ir jo artimųjų kaltinamas patricijus būtų išteisintas.

Kiprianas – karaliaus Teodoriko asmeninis sekretorius, įskundęs senatorių Albiną, neva šis išsiuntęs slaptus laiškus Bizantijos imperatoriui Justinui. Šia byla prasidėjo Boetijaus vargai.

Turėčiau būti saugesnis tarp kitų... – Boetijus tikėjosi paramos iš senato (karaliaus rūmų varžovo), kuriam pats dar neseniai vadovavo.

49 p. Bazilijus – Teodoriko dvariškis, apkaltintas burtininkavimu ir pavarytas. Atrodo, kad jis buvo Boetijaus šmeižikas.

Opilianas – Kipriano brolis.

Gaudencijus – galima spėti, kad jis buvęs Teodoriko dvariškis.

Cenzūra – tarnyba, surašinėjusi gyventojus ir skirsčiusi juos į luomus, tikrinusi pareigūnų politinį patikimumą ir dorovę, vykdžiusi kai kurias kitas funkcijas.

Ravena – ostgotų Italijos sostinė.

Ar išankstinis nuosprendis išteisino tuos kaltintojus? – Boetijus piktinasi, kad jam skirta bausmė galėjusi atleisti nuo atsakomybės jo kaltintojus, jau nuteistus klastūnus.

Senatas – aukščiausia Romos valdžios institucija, imperijos laikais netekusi daugelio galių ir privilegijų, tačiau V a. vėl sustiprėjusi (pvz., Italijoje šeimininkavę barbarų karaliai turėdavo gauti formalų senato pritarimą savo įsakymams). Boetijaus manymu, Albiną apkaltindamas valdovo įžeidimu, karalius taikėsi į visą senatą. Ėmęsis ginti senatorius, Boetijus buvo apkaltintas pats.

Senatas savo nutarimais mano atžvilgiu įrodė, kad tai buvęs nusikaltimas – senatoriai, pirma tyliai palaikę juos gynusį Boetijų, stojo karaliaus Teodoriko pusėn, parėmė kaltinimą prieš Boetijų ir pritarė jo pasmerkimui.

Pritardamas Sokrato minčiai – Platono Sokratas (*Valstybė* VI, 485 c) reikalauja, kad valstybę valdyti skiriami filosofai būtų tiesūs, ryžtingai atsisakytų ir nekęstų melo, mylėtų tiesą.

Suklastotus laiškus – Boetijus tvirtina, kad laiškus, skirtus Bizantijos imperatoriui ir neva Albino išsiųstus, iš tikro parašęs kažkas kitas paties karaliaus įsakymu, kad rastųsi dingstis susidoroti su nepatikimais senatoriais.

Mane kaltina, esą tikėjausi atkurti romėnų laisvę – matyt, Boetijus buvo apkaltintas sąmokslu prieš gotų valdžią.

Gajus Cezaris, Germaniko sūnus – imperatorius Kaligula, valdęs Romą 37–41 m.

51 p. Jeigu Dievas yra – iš kur blogis? O iš kur gėris, jeigu jo nėra? – krikščionio Laktancijaus užrašyta Epikūro citata (*Apie Dievo rūstybę* XIII, 21).

Būdamas beveik už penkių šimtų mylių nuo teismo vietos... – Boetijų teisė už akių.

53 p. Esą... sutepiau savo sąžinę šventvagyste – Boetijų apkaltino šventvagyste, tačiau kokia – išlikę šaltiniai nenurodo. Tai galėjo būti krikščionių arijonų intrigos prieš kataliką.

Ἕπου θεῷ – sek Dievą.

Auklėjai... kad tapčiau panašus į Dievą – Pitagoro ir Platono sekėjai teigė, kad filosofijai atsidavę išminčiai tampa panašūs į Dievą. Plg. Platono *Teaitetą*, 176 b: „Supanašėti su Dievu, vadinasi, tapti supratingai teisingam ir supratingai doram".

Vaikytis niekingiausių dvasių užtarimo... – Boetijų, matyt, dar kaltino užsiiminėjus magija.

Šventas, lygiai kaip tu gerbiamas uošvis – antrosios Boetijaus žmonos Rusticianos tėvas buvo teisingumu garsėjęs mokslingas patricijus Aurelijus Memijus Simachas, nužudytas tuo pat metu, kaip ir Boetijus.

O žvaigždėto pasaulio Kūrėjau... – Šią strofą, matyt, įkvėpė Hipolito monologas iš Senekos tragedijos *Hipolitas* (III, 957 sq). Boetijus išlaiko monologo temą, struktūrą ir literatūrines priemones, bet sustiprina Dievo motyvą, pridurdamas maldą žemiško būvio vargams palengvinti.

55 p. Hesperas – Vakarė, Veneros planeta.

Zefyras – šiltas vakarų vėjas.

Arktūras – Didžiųjų grįžulo ratų žvaigždė arti Šiaurinės, itin ryški žiemos naktimis.

Sirijus – ryškiausia dangaus žvaigždė vasarą.

57 p. Minios valdytuose Atėnuose – užuomina apie senovės Atėnų demokratiją, kuri išvirsdavo į minios valdžią. Atėniečiai buvo ištrėmę nemažai šaunių savo piliečių.

Εἷς κοίρανός ἐστιν, εἷς βασιλεύς – „Valdovas tik vienas, vienas karalius" (*Iliada* II, 204; J. Ralio vertimas).

Kiekvienas turi šventą teisę nebūti ištremtas, jeigu panori čia įsikurti – plg. Ciceroną, kuris kalboje *Už Ceciną* (XXXIV, 100) teigia, kad pilietybę galima prarasti tik savanoriškai išsikėlus ar atsisakius vykdyti pilietines prievoles.

59 p. Vėžio žvaigždės – Zodiako žvaigždynas, į zenitą pakyląs vidurvasarį.

Cerera – derlingumo deivė romėnų mitologijoje; žemė.

Bakchas – vyno dievas graikų mitologijoje.

61 p. Ankstėliau dainavai – žr. *Paguodos* V strofą, 26–27 eil.

65 p. Austras – šuoringas pietų vėjas.

67 p. Larai – namus ir giminę globojančios dvasios romėnų mitologijoje.

Mano larų sukurtos muzikos dermei... – čia muzika nėra garsai, o tam tikra pasaulinė harmonija. Boetijus veikale *Apie muziką* (I, 2) tvirtina, kad net dangaus judėjimas paklūstąs tam tikrai visatos muzikai, kurios žmogaus ausys neskiriančios, nes labai prie jos pripratusios. Tam tikra „muzika" kurianti žmogaus asmenį, kaip teigiama tame pačiame skyriuje: „Kas susieja bekūnį proto miklumą su kūnu, jei ne tam tikras darnus santykis, panašus į tą, kuris sukuria vieningą žemų ir aukštų garsų sąskambį". Filosofijos larų sukurta muzika, t. y. tiesa apie pasaulio santvarką, atsiskleis tai greitesne, tai lėtesne derme – greitesnę dermę atitiks trumpi, prasmės prisodrinti apibendrinimai, o lėtesnei dermei atitars lėtas didesnių keblumų painiojimas.

69 p. Ratas – Fortūnos, ypač jos nepastovumo simbolis. Plg. Tibulo *Elegijas* I, 5, 70: „Laimės ratai lengvai gali pasukti atgal".

Euripas – sąsiauris tarp Graikijos sričių Eubojos ir Bojotijos. Jo vandenys sraunūs ir permainingos krypties.

71 p. Norėčiau... pakalbėti... pačios Fortūnos žodžiais... – Boetijus mėgdžioja Platoną, kurio Sokratas kalba suasmenintų Įstatymų ir Valstybės vardu (*Kritonas* 50).

Kroisas – paskutinis Lidijos, Mažosios Azijos karalystės, valdovas, garsėjęs turtais ir sėkme. Užpuolęs jauną Persijos valstybę, pralaimėjo. Persų karalius Kyras liepė jį sudeginti, bet laužą užgesino staiga prapliupęs lietus. Žr. Herodoto *Istoriją* (I, 75–83, 85–93).

Liucijus Emilijus Paulius – Romos konsulas, 168 m. pr. Kr. prie Pidnos uosto įveikęs anksčiau keliskart laimėjusį makedonų karalių Persėją. Grįžęs į Romą švęsti triumfo, per keletą dienų neteko abiejų savo sūnų. Jo likimas paprastai būdavo laikomas Fortūnos nepastovumo pavyzdžiu.

73 p. Δύο πίθους, τὸν μὲν ἕνα κακῶν, τὸν δὲ ἕτερον ἐάων – „Du kubilu stovi: viename jų nelaimės, antrajame – gėriai" (*Iliada* XXIV, 527; J. Talmanto vertimas).

73 p. Buvai išrinktas giminiuotis su valstybės vadovais... – našlaičiu tapusį Boetiją įsūnijo Simachas (žr. 51 p. paaiškinimą), giminiavęsis su Bizantijos imperatoriaus šeima.

Garbingus uošvius – pirmosios Boetijaus žmonos, Elpidės, tėvas buvo labai įtakingas Romos pareigūnas Festas, antrosios – Simachas.

Sūnūs... išrinktus konsulais – nepilnamečiai Boetijaus sūnūs Boetijus ir Simachas drauge išrinkti 522 m.

Kuruliniai krėslai – aukščiausių pareigūnų vietos; kurija – senato posėdis arba jo vieta.

83 p. Euras – vakarų vėjas.

87 p. Kuo daugiau namuose įvairių vertingų rykų... – plg. Platono *Gorgiją* (493 e), kur Sokratas santūrumą ir nesitvardymą lygina su žmonėmis: vieno indai sklidini įvairių vertingų skysčių, ir jis dėl jų ramus; kito indai kiauri, juos reikia nepaliaujamai pildyti, o paliovus tenka skaudžiai kentėti.

89 p. Beturtis keliauninkas, plėšiko akivaizdoje būtum dainavęs... – Juvenalio satyros (X, 19) motyvas, priešpriešinamas eilutei apie praeivį, naktį nešantį sidabro indus ir virpantį iš baimės, kad jo neapiplėštų.

Buvo amžius pirmasis... – pirmykščio laimės amžiaus, kai žmonės buvę paprasti, tema būdinga antikinei poezijai. Plg. chorą iš Senekos *Medėjos* (I, 329–334), kur garbstomas neįnoringų bočių triūsas paveldimame giminės sklypelyje, kuklus, bet pakankamas jų uždarbis.

Tyrietišku purpuru – purpuru puošti valdovų ir didikų drabužiai. Antikoje purpuro gamyba garsėjo Sirijos uostas Tyras.

91 p. Rytietiško šilko – orig. „kiniško šilko".

Net po jūros neplaukiota tolius... – peikti jūreivystę lotyniškoje poezijoje įprasta. Žr. Vergilijaus *Bukolikas* IV, kur žadamo aukso amžiaus pradžioje „dar liks žymių senojo blogio", t. y. laivybos, bet ilgainiui „jūreivis paliks marias, ir laivas pušinis prekėm nemainikaus, o žemė duos vietoje viską" (A. Dambrausko vert.).

Tylėjo kariniai trimitai – t. y. nebuvo kilęs joks karas. Trimitai skelbdavo karo veiksmų pradžią.

Etna – ugnikalnis Sicilijoje.

Protėviai... norėjo panaikinti [konsulų] valdžią... – 451 m. pr. Kr., liaudžiai pareikalavus, teismuose piktnaudžiavę konsulai atsisakė valdžios. Jų vieton išrinkti decemvirai, dešimties asmenų kolegija, kuriai pavesta per metus parengti įstatymų sąvadą ir prižiūrėti teismus (aukščiausiąją valdžią kasdien turėdavo vis kitas dešimtuko asmuo). Reforma užtruko ir antrus metus. Decemvirai norėjo išlikti valdžioje dar metus, bet jų vadovo Apijaus savivalė sukėlė baisų pasipiktinimą, ir 449 m. buvo grįžta prie įprastos valdžios: konsulų ir tribūnų. Du decemvirai pasidarė sau galą, kiti buvo nubausti tremtimi ir turto konfiskavimu (Titas Livijus, *Istorija* III, 44–58).

Atsisakė valstybėje karaliaus titulo... – 509 m. pr. Kr. išvarę nekenčiamą karalių, romėnai sukūrė respubliką (Titas Livijus, *Istorija* I, 59).

93 p. Ar priversi kam nors paklusti laisvą dvasią, ar išvesi tvirtai proto palaikomą sielą iš jai būdingos rimties būsenos? – moralės ne-

priklausomybę skelbusiems stoikams būdinga mintis. Plg. Senekos *Apie geradarystes* III, 20: „Klysta, kas mano, jog vergija persmelkia visą žmogų (...). Siela turi savo įstatymus. Ji tokia laisva, tokia nesuvaržoma, kad jos negali sulaikyti joks kalėjimas, todėl ji pasiduoda savo polėkiui (...) ir lekia begalybėn kaip dangaus būtybių palydovė"; Ovidijaus *Tristia* III 43–44: „Visa, ką turime nemirtinga, yra širdies ir proto gėrybė. Mane ištrėmė, atitolino nuo draugų, namų, apiplėšė, tačiau mano protas mane lydi ir džiugina – čia imperatorius neturi galios".

Kankynę... išminčius pavertė proga dorybei pasireikšti – žr. 41 p. paaiškinimą apie Zenoną.

Busiridas – mitinis Egipto valdovas, aukodavęs svetimšalius, kad išgelbėtų kraštą nuo nederliaus. Heraklis prie aukuro nukovė jį ir jo sūnų Amfidamantą.

Markas Atilijus Regulas – Romos konsulas, paimtas nelaisvėn per Pirmąjį pūnų karą (264–241m. pr. Kr.) ir išleistas namo derėtis dėl belaisvių mainų. Senatas nesutiko, o Regulas, net ir įkalbinėjamas pasilikti, grįžo į nelaisvę, kaip buvo prisiekęs (Ciceronas, *Apie priedermes* III, 27).

95 p. Žinom žvėrį... – strofa apie imperatorių Neroną, valdžiusį 54–68 m. ir garsėjusį žiaurumu. Be kitų piktadarybių, jis liepė padegti Romą ir mėgavosi gaisro vaizdais, įsakė nužudyti savo netikrą brolį Britaniką (55 m.), žmoną ir motiną. Lytėdamas motinos lavoną, išskaičiavo jos grožio privalumus ir trūkumus (Svetonijaus *Dvylikos cezarių gyvenimas* XXXIV; santūresnis Tacitas *Analuose* XIV, 9 tuo abejoja).

Notas – lietų nešantis vakarų vėjas.

97 p. Klaudijus Ptolomėjas – II a. graikų astronomas, Žemę laikęs nejudriu visatos centru. Kaip liudija Kasiodoras (*Įvairenybės* I, 45), jo mokymą Boetijus komentavęs astronomijos veikale.

Markas Tulijus – valstybininkas ir literatas Ciceronas (103–46 m. pr. Kr.).

101 p. Jei žmonės miršta visiškai... – matyt, menama Epikūro pažiūra, esą žmonių sielos mirtingos.

Siela, išsivadavusi iš žemės kalėjimo... – čia ataidi pitagoriečių ir platonikų įsitikinimas, kad siela yra žemiškojo kūno kalinė. Plg. Platono mitą apie sielas oloje (*Valstybė* VII, 514 ab).

Gajus Fabricijus Liscinas – Romos konsulas ir legatas. 280 m. pr. Kr. derėjosi su Epyro karaliumi Pyru dėl karo belaisvių mainų. Pasak padavimo, Pyras dideliais turtais jį viliojęs pas save į tarnybą, tačiau legatas atsisakęs ir šitaip pelnęs sąžiningo, nepaperkamo žmogaus šlovę.

Tikriausiai Markas Porcijus Katonas Vyresnysis (234–149 m. pr. Kr.), konsulas ir cenzorius, senovės papročių gynėjas, arba jo bendravardis proanūkis Jaunesnysis (96–46 m. pr. Kr.), filosofas stoikas, politikas, mėginęs apginti yrančią respublikos valdžios sistemą prieš Cezario vienvaldystės siekius. Pralaimėjęs Cezariui, nusižudė. (Abiejų biografijas parašė Plutarchas.)

Matyt, Liucijus Junijus Brutas (VI a. pr. Kr.), kuris, kaip pasakojama, vadovavo sukilimui prieš etruskų karalių Tarkvinijų Išdidųjį (žr. paskutinį 89 p. paaiškinimą) ir įkūrė respubliką (Titas Livijus, *Istorija* I, 5), o ne Markas Junijus Brutas (85–42 m. pr. Kr.), politikas, į vienvaldį Cezarį kėsinęsis respublikonas, nusižudęs po pralaimėjimo būsimajam imperatoriui Augustui (žr. Plutarchą).

103 p. Febė – Febo sesuo, mėnulio deivė; mėnulis.

105 p. Meilė sergi harmoniją... – meilę kaip visa ko jungtį ir valdančiąją galybę savaip teigė daugelis antikos mąstytojų (Empedoklis, Platonas, Aristotelis, Lukrecijus).

111 p. Nepaisant aptemusios atminties... – Boetijus persako Platono požiūrį, jog žinojimas ir atradimas tėra prisiminimas. Visa žmogaus patirtis iš pat pradžių buvusi įrašyta sieloje, o šio pasaulio dalykai tik padedą pažadinti (t. y. prisiminti) tą patirtį. Plg. Platono *Faidrą* (249 e ir 250 b–d); *Menoną* (81 b–d); *Faidoną* (75 b–d).

113 p. Pūnų – kartaginiečių, t. y. Šiaurės Afrikos.

115 p. Judant aplink amžinuoju ratu... – plg. Senekos *Laiškus Lucilijui* 36: „Įsižiūrėk į nuolat sugrįžtančių daiktų kaitos ratą" (D. Dilytės vert.); Aristotelio *Metafiziką* (XII, 7, 1072 b, 3–10).

119 p. Kandusis Katulas (87 arba 84–apie 54 m. pr. Kr.) LII elegijoje gėdijosi menkystų valdžios, tačiau Romos seniūną *(aedilis curulis)* Nonijų jis ne keikia, o tik persako jo pravardę (Struma).

Dekoratas – teisininkas, karaliaus Teodoriko rūmų pirmojo ministro padėjėjas. Matyt, Boetijus, gavęs pirmojo ministro tarnybą, jį nušalino.

121 p. Pretorius – teisėjas, kurio autoritetas Romos respublikos laikais nusileido tik konsului.

Prefektas – matyt, kalbama apie *praefectus annonae,* kuris Romoje prižiūrėjo valstybines maisto atsargas ir jų skirstymą.

123 p. Virš galvos kabo kalavijas... – nuoroda į Sirakūzų tirono Dionisijo Vyresniojo (405–367 m. pr. Kr.) favoritą Damoklą. Jam išliaupsinus palaimingą Dionisijo būklę, šis pasiūlė trumpai pasikeisti vietomis. Kelias dienas Damoklas vartėsi kaip inkstas taukuose, tačiau sykį virš savo guolio išvydo ant žirgo karčio kybantį kardą ir tada iš tikro perprato tirono dalią. Damoklo kardas simbolizuoja didžiulį nuolatinį pavojų, kai iš pažiūros vyrauja gerovė.

Imperatorius Antoninas Karakala (186–217 m.) pasmerkė mirti žymų teisininką Papinianą už tai, kad šis nesutiko pateisinti jo brolžudystės.

125 p. Tulė – labiausiai į šiaurę nutolusi antikos žmonių pasiekta sala anapus Britanijos, galbūt Islandija arba viena iš Šetlando salų.

Ὦ δόξα, δόξα, μυρίοισι δή βροτῶν οὐδὲν γεγῶσι βίοτον ὤγκωσας μέγαν – „O šlove, šlove, išaukštinai aibės nieko nevertų žmonių gyvenimą" (Euripidas, *Andromachė,* 319–320).

129 p. Laimingas yra žmogus, neturėjęs laimės susilaukti vaikų – Boetijus savaip išaiškina mįslingus Euripido tragedijos *Andromachė* herojės žodžius „Vaikas kiekvienam žmogui yra gyvenimas. Man prikaišiojantis bevaikis sielvartauja mažiau, bet jo laimės kaina yra nelaimė" (419–420 eil.).

131 p. Jei žmonės turėtų... Linkėjo akis... – atrodo, tai eilutė iš Aristotelio neišlikusio veikalo *Protreptikas.* Nurodydamas autorių, ją cituoja IV a. neoplatonikas Jamblichas. Linkėjas – vienas iš argonautų, kartu su Jasonu plaukęs Aukso vilnos, legendinių neišskiriamų

dvynių Kastoro ir Polukso bičiulis, garsėjęs antžmogiška rega. Posakis „Linkėjo akis" reiškė ypatingą akylumą.

Alkibiadas (apie 450–403 m. pr. Kr.) – pramuštgalvis Atėnų politikas ir karvedys, Sokrato mokinys, garsėjęs grožiu.

137 p. Kaip manasis Platonas... teigia... – „Visi, turintys nors mažiausiai sveiko proto, prieš kiekvieną mažą ir didelį sumanymą uoliai šaukiasi pagalbon Dievą" (*Timajas*, 27 c; N. Kardelio vert.).

139 p. O Kūrėjau dangaus ir žemės, valdove pasaulio... – pasaulio kūrimo vyksmas šioje strofoje ir paskesniuose skyriuose aprašytas, žvalgantis į Platono *Timają*. Turėjo įtakos ir neoplatoniko Chalkidijo (III a.) komentaras šiam dialogui.

Dėl tų pačių priežasčių... – šį ketureilį (18–21eil.) įkvėpė Platono *Faidras* (248 a–e), kur vaizduojama, kaip sielos veržiasi pasižvalgyti anapus regimojo dangaus. Tačiau paveikslas dramatiškas: sielos stumdosi, mindo viena kitą, lūžinėja jų sparnai, galiausiai jos nupuola žemėn ir į ką nors įsikūnija.

145 p. Kaip geometrams įprasta... – Boetijus ir pats buvo parašęs geometrijos vadovėlį, Eukleido *Pradų* komentarą, kuris neišliko.

Πορίσματα – papildomos išvados.

...taptų dievais – aiškindami Evangeliją pagal Joną ir apaštalo Pauliaus laiškus, Bažnyčios Tėvai VI a. jau buvo išplėtoję mokymą apie sudievinančią Dievo malonės galią, kuri tikintįjį padaro Dievo prigimties dalininku. Kitais būdais panašią išvadą priėjo ir Platonas (žr. *Teaitetą*).

149 p. Tagas, dabar Tacho – ilgiausia Pirėnų pusiasalio upė, dažnai laikyta auksinga.

Hermas, dabar Sarabat Turkijoje – Mažosios Azijos upė, kurią Vergilijus *Georgikose* (II, 137) mini kaip auksingą.

151 p. Kol siela ir kūnas sudaro ir išlaiko vienovę, tai vadinama gyviu – plg. Aristotelio *Apie sielą* II, 2, 41 a, kur siela ir kūnas laikomi neatskiriamais.

153 p. Kiekvienam gamta duoda tai, kas jam tinkama – plg. Aristotelio *Politiką* I, 3, 1256 a, 26–27: „Prigimtis nustatė jų [žvėrių] gyveni-

mo būdus, atsižvelgdama į patogumą ir [maisto] pomėgius" (M. Strockio vert.).

155 p. Gamtinis polinkis – natūralus, visoms, net ir negyvoms, besielėms būtybėms bendras polinkis, pvz., savisauga.

157 p. Mokintis – reiškia sau primint, kas užmiršta – žr. Platono *Faidoną,* 76 a.

159 p. Nedaug ką beliko nuveikti, kad... vėl išvystum tėvynę – kokią tėvynę Boetijus turįs pasiekti, jo guodėja sakė I knygos 5 skirsnyje.

161 p. Tvirtai valdo ir švelniai tvarko – plg. Išminties knygos 8,1 *(versio Vulgata):* „Ji [Išmintis] tvirtai siekia nuo [pasaulio] krašto iki krašto, ir viską švelniai tvarko".

Gigantai – graikų mitologijoje šiurpūs milžinai, sukilę prieš Olimpo dievus.

163 p. Πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ – „Atbaigta iš visų pusių, panaši į dailiai nuapvalinto rutulio tūrį" (M. Adomėno vert.), Platono *Sofiste,* 244 e, cituojama Parmenido Elėjiečio (apie 540–apie 480 m. pr. Kr.) filosofinės poemos eilutė.

Žodžiai turį atitikti aptariamus dalykus – plg. Platono *Timają,* 29 b.

Tas laimingas, kurs pajėgė... – šioje strofoje Boetijus žemiškąjį gyvenimą gretina su mitinio dainiaus Orfėjo, Trakijos karaliaus Eagro ir mūzos Kaliopės sūnaus, nuotykiu. Orfėjo dainos išjudindavo uolas ir medžius, stabdydavo upes, ramdė žvėris. Kaip Orfėjas leidosi į požemių pasaulį vaduoti mylimosios Euridikės, aprašyta Ovidijaus *Metamorfozėse* (X, 1–85), Vergilijaus *Georgikose* (IV, 454–526). Tenaras – kyšulys Graikijoje, Lakonikoje, kur buvusi anga į Hadą, mirusiųjų karalystę, kurią sergėjo trigalvis šuo Kerberas. Iksionas už pasikėsinimą į deivę Junoną buvo amžiams pririštas prie besisukančio rato. Tantalas, išdavęs dievų paslaptis, pasmerktas amžinai alkti ir trokšti: nors aplink tyvuliuoja vanduo ir kybo nunokę vaisiai, jam nepavyksta jų pasiekti. Titijas – milžinas, kuriam už deivės Latonos išniekinimą pesliai drasko nuolat ataugančias kepenis. Tartaras – tamsi pasmerktųjų bedugnė Hade.

169 p. O tikrosios šviesos pranaše – Filosofija, pažindinanti su Dievu, kuris viską atskleidžia, nes yra šviesa. Plg. Platono *Faidrą*, 250 c.

Nors pasaulis turi gerą vairininką... – tai jau įrodyta *Paguodos* III knygos 9–11 skirsniuose.

171 p. Jeigu manuosius sparnus... protas įgyja... – plg. Platono *Faidrą*, 249 c: „Sparnus įgyja tiktai filosofo mąstymas" (N. Kardelio vert.). Keliomis eilutėmis anksčiau sakoma, kad siela kadaise regėjusi būtį iš aukštybių ir pati iki jos pakildavusi.

Šaltasis senis – Saturno planeta.

Karys žvaigždyno švytinčio – švytintį žvaigždyną (Marso planetą) protas lydįs tarsi karys.

179 p. Platono mintis – čia bus apibendrinti per visą skyrių dėstyti Sokrato ir Polo argumentai iš Platono *Gorgijo*, 466 a–482 e.

181 p. Grandinės valdovus tvirčiausios veržia – plg. Platono *Valstybę* (IX, 578 a–580 a), kur taip pat tironas įvairiopai parodomas kaip nelaimingiausias žmogus, ir *Faidrą*, 248 e: čia tironas laikomas prasčiausiu sielos įsikūnijimu.

185 p. Kirkė – saulės dievo duktė, kurios salą pakeliui namo aplankęs Uliksas, arba Odisėjas, Trojos karo herojus, Itakės karalius. Šis epizodas aprašytas Homero *Odisėjoje* X, 207–574, o čia aiškinamas kaip sielos alegorija.

Marmarika – Afrikos sritis į rytus nuo Egipto.

Dievybė sparnuotoji – Hermis.

189 p. Kentėdami bausmes, nedorėliai laimingesni nei tuo atveju, kai teisingo atpildo nesulaukia – šį ir paskesnius svarstymus apie atpildą paveikė Platono *Gorgijas* (ypač 508 d–510 a).

191 p. Vienos [bausmės]... skaudžiai kankina, kitos švelniai apvalo – pomirtines bausmes, laikinąsias ir amžinąsias, apibendrina Sokratas Platono *Faidone*, 113 e. Boetijaus *purgatoria clementia* (apvalantis gailestingumas) primena vėliau įsigalėjusį katalikų tikėjimą skaistyklos būsena, tačiau šį įsitikinimą autoritetingai išdėstė tik popiežius Grigalius Didysis VII a. pradžioje *Dialogų* knygoje.

195 p. [Mirtis] lekia sparnuotais žirgais – mirties dievas Tanatas vaizduotas su keturiais didžiuliais sparnais arba su keturių sparnuotų juodų žirgų kinkiniu.

199 p. Jei blykšta pilnas mėnuo beragis... [tautos] ima mušti skambųjį varį – pagal seną prietarą, užtemimas reiškė, kad mėnulis pasitraukiąs, bet daužant varį jį esą galima sulaikyti.

Hidra – mitinė daugiagalvė pabaisa, kurios vieną galvą nukirtus, jos vietoje išaugdavusios dvi naujos. Heraklis ją nugalabijo, pridegindamas žaizdas.

201 p. [Dieviškasis protas] nustato įvairialypį jam pavaldžių dalykų saiką – plg. *Paguodos* III knygos IX strofą ir Platono *Timają,* 31 a, kur sakoma, kad Kūrėjas pagal Provaizdį kuria pasaulį kaip vienatinę gyvą būtybę, turinčią protą, sielą ir kūną.

Amatininkas pradeda gaminti daiktą, jau įsivaizduodamas jo pavidalą... – plg. Platono *Gorgiją,* 503 e.

Ar lemtį įgyvendina... siela... – Platono aprašytoji (*Timajas,* 34 b–37 b) pasaulio siela įsivaizduojama rutulio centre tarsi visa ko traukos centras, tarsi jungtis, kuri sieja visus daiktus ir neleidžia jiems išsisklaidyti.

203 p. Iš ratų, besisukančių apie tą pačią ašį... – Apvaizdos ir lemties santykis panašus į koncentrinius apskritimus, kurių centre paprasta ir nekintanti Apvaizda, o ją supantys apskritimai – Dievo kūrinių likimai, pavaldūs laiko poveikiui.

205 p. Vidinį... mišinį, kaip įprasta sakyti kalbant apie kūnus... – antikoje vyravo Hipokrato (apie 460–apie 370 m. pr. Kr.) ar jo mokinių nuomonė, kad žmogus sveikas tada, kai deramai sumišę keturi kūno skysčiai: kraujas, flegma, juodoji ir geltonoji tulžis.

Lukanas – Romos poetas (39–65 m.), Senekos sūnėnas ir auklėtinis, sąmokslo prieš Neroną dalyvis, poemos *Farsalija* autorius.

Dievai palaikę nugalėtojų pusę, o Katonas – nugalėtųjų – citata iš *Farsalijos* (I, 126). Kitaip tariant, Katonas (Jaunesnysis, žr. 99 p. paaiškinimą) neperpratęs slaptosios dievų valios, tik Apvaizda žinanti, kodėl nugalėjo jo priešininkai ir kad tai esąs gėris.

207 p. Ἀνδρὸς δὴ ἱεροῦ δέμας αἰθέρες οἰκοδόμησαν – „Švento vyro kūnas sukurtas iš eterio" (Parmenidui priskiriamas posakis).

209 p. Ἀργαλέον δέ με ταῦτα θεὸν ὥς πάντ' ἀγορεύειν – „Būtų tačiau per sunku apsakyti man viską lyg Dievui" (*Iliada* II, 176: vertė J. Ralys).

215 p. Kiekvienam iš jų sunkumai suteikia palankią progą – stoikams būdinga tema. Ją veikale *Apie Apvaizdą* plėtojo Seneka.

217 p. Dukart penketą metų truko karas... – dešimt metų trukusiai Mažosios Azijos miesto Trojos apgulčiai vadovavo Mikėnų karalius Agamemnonas, Atrėjo sūnus (Atridas). Graikai reikalavo, kad trojiečių karalaitis Paris vado broliui Menelajui grąžintų pagrobtą žmoną Heleną ir turtus. Kad deivė Artemidė leistų išvykti Aulidėje susirinkusiai kariaunai, Agamemnonas paaukojo savo dukterį Ifigeniją.

Polifemas – milžinas, kuriam Odisėjas (Uliksas) išdūrė vienintelę akį.

Herkulis narsiais žygiais išgarsėjo – čia vardijami beveik visi dvylika Heraklio žygdarbių.

219 p. Niekas neatsiranda iš nieko – ši mintis išsakyta Platono *Timajuje*, 28 a.

Susiejo... su medžiaginiu pamatu... – kitaip tariant, kam nors atsirasti būtina medžiaga *(causa materialis)*, bet ne veikiančioji priežastis, arba pradas *(causa efficiens)*. Šių dviejų priežasčių pavyzdys: puodui atsirasti reikia molio (medžiaginio pamato) ir puodžiaus (veikiančiojo prado).

221 p. Fizikoje – *Fizika* II, 5, 197 a, 6. Čia ir toliau Boetijus pateikia Aristotelio pagrįstą atsitiktinumo sampratą.

Ten, kur... strėlės moka užklupt nelauktai ramią krūtinę... – romėnai su siaubu pasakodavo apie Rytuose paplitusią persų raitelių taktiką: vilioti paskui save priešus, o kai šie vydamiesi išsisklaido, staigiai atsigręžti, paleisti strėlę (persai garsėjo taiklumu!) ir vėl pasitraukti.

Eufratas ir Tigras – jų versmės netoli viena kitos. Žemupyje upės teka lygiagrečiai ir prieš pat žiotis susilieja. Taip buvo ir Boetijaus laikais. Bet aštuonetą amžių anksčiau, praeinant Aleksandro Makedono kariaunai, šiedvi upės į Persų įlanką įtekėjo per atskiras žiotis.

223 p. Παντ' ἐφορᾶν καὶ παντ' ἐπακούειν – „Viską nuolat matai ir girdi" (*Iliada* III, 277; J. Ralio vertimas).

229 p. Teiresijas – mitinis aklas Tėbų pranašas.

233 p. Samprotaudamas apie numatymą... – Ciceronas veikale *Apie numatymą* kalba ir apie likimą, jo pažinimo keblumus.

237 p. Intelegencija – dieviškasis protas.

239 p. Skelbė portike mokymą tamsūs protėviai – stoikai, kurių pradininkas Zenonas (342–270 m. pr. Kr.) Atėnuose mokė po Marguoju portiku (gr. στοά – iš čia stoikai). Toliau šioje strofoje Boetijus dėsto stojiškąją pažinimo teoriją.

245 p. Kaip Aristotelis manė apie pasaulį – čia pateikiama Aristotelio samprotavimo veikale *Apie dangų* (I, 10, 279 a, 22–33) santrauka.

247 p. Sukurtasis pasaulis yra toks pat amžinas, kaip ir Kūrėjas – šitaip mokė vėlesni Akademijos vadovai. Iš tikro Platonas begalinį gyvenimą riboja laiko, kuris tėra amžinybės atvaizdas, pabaiga. *Timajuje* (38 b) sakoma, kad laikas ir dangus (pasaulis) drauge atsirado ir drauge suirs.

Dievas yra amžinas, o pasaulis – nepaliaujamas – plg. Platono *Timają*, 38 c: „Provaizdis yra tai, kas būva visą amžinybę, tuo tarpu atvaizdas [pasaulis] atsirado, yra ir bus visą laiką" (N. Kardelio vert.). Dar plg. 39 e, 27 d. Platoniškąjį Provaizdį („tai, kas amžinai tapatu sau") Boetijus permąsto ir pavadina Dievu.

251 p. Yra dvi būtinybės... – Boetijus pritaria Aristoteliui, teigusiam, kad būtinybė gali būti dvejopa: tikroji (žmogus yra gyva būtybė) ir atsitiktinė (šis žmogus yra išblyškęs). Žr. Aristotelio *Metafiziką* VI, 2, 1026 b–1027 a 29; XI, 8, 1064 b15–1065 b 4.

Boethius

Bo-83 Filosofijos paguoda: kūrinio / Anicius Manlijus Severinus Boethius; iš lotynų kalbos vertė Lizeta Lozuraitytė. – Vilnius: Alma littera, 2000. – 272 p. – (Atviros Lietuvos knyga: ALK, ISSN 1392–1673)

Kn. taip pat: Pratarmė / Jonas Morkus, p. 7–31.

ISBN 9986-02-814-0

„Filosofijos paguoda" – į vieną knygą sutelkta antikos išmintis. Knygos autorius – vėlyvosios antikos mąstytojas ir valstybės veikėjas Boetijus (apie 480–525m.). Apšmeižtas ir patekęs į belangę jis svarsto, kodėl sėkmė šypsosi nedorėliams, įtikinamai paaiškina lemties ir laisvos valios santykį.

UDK 1(37)

Anicius Manlius Severinus Boethius
FILOSOFIJOS PAGUODA

Redaktorius *Jonas Morkus*
Dailininkas *Agnius Tarabilda*
Korektorė *Jūratė Baronienė*
Techninė redaktorė *Birutė Tolvaišienė*

SL 412. Užsakymas 359
Išleido leidykla „Alma littera", Šermukšnių g. 3, 2000 Vilnius
Puslapis internete: http://www.almali.lt
Spaudė AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, 3000 Kaunas

Lemties grandinė judina dangų ir žvaigždes, vieną su kitu suderina pradmenis ir valdo jų virsmus. Ji viskam, kas gimsta ir miršta, leidžia atsinaujinti, brandinant sėklas ir susilaukiant atžalų. Ji taip pat susieja žmonių veiksmus ir sėkmę neišardomais priežastiniais ryšiais, kurie, suleidę šaknis į nejudrią Apvaizdą, ir patys privalo būti pastovūs. Šitaip geriausiai valdomas pasaulis: dieviškajame prote glūdintis paprastumas kuria nekintamą priežasčių seką, kuri savo pastovumu pažaboja kintantį pasaulį ir bet kokį nevalingą judėjimą. Tad nors jums, nesugebantiems įžvelgti šios tvarkos, visa atrodo sumaišyta ir sujaukta, bet vis dėlto atitinkamas saikas viską deramai rikiuoja, nukreipdamas gėrio link. Juk nėra nieko, kas vyktų dėl blogio. Ne jo siekia netgi patys nedorėliai, kuriuos, norinčius gėrio, <...> apgaulinga klaida nukreipia iš kelio. O tvarka, kylanti iš aukščiausiojo gėrio šerdies, nė vieno [dalyko] nuo pat jo pradžios neklaidina.

Boethius

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

KLASIKA

Ši knyga priklauso Atviros Lietuvos fondo remiamai serijai, kurios tikslas – pateikti klasikinius filosofijos ir politinės minties tekstus nuo antikos iki XIX a.

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-02-814-0

